

იაგო ასანიძე

წარსულის გახსენება
ანუ
ფიქრები და მოგონებები

თბილისი 2006

წინასიტყვაობა

„რკინას ცეცხლი აფოლადებს,
აღამიანს განსაცდელი“.

უბედურებაგამოვლილი კაცის მიერ სხვადასხვა დროს ჩაწერილი ფიქრები და მოგონებები შეიძლება არც შეესაბამებოდნენ ერთმანეთს და არც ერთ მთლიანობას წარმოადგენდეს, მაგრამ მაინც გადავწყვიტე, სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა რეულში გაკეთებული ყველა ჩანაწერი შეუსწორებლად და შეულამაზებლად ერთ მთლიან წიგნად ამეკინბა და დამერქმია „წარსულის გახსენება“.

ნათქვამია: „წარსულის გახსენება უფსკრულში ხელეების ფათურიანო“, მაგრამ მე მაინც მირჩევნია უფსკრულში ვაფათურო ხელები, ვიდრე დავიწყებას მივცე ჩემი წარსული. მართალია, ჯოჯოხეთური ცხოვრება და განჯვა-წამება გამოვიარე, მაგრამ, ხანდახან, იქაც ხომ გამოკრთებოდა ხოლმე ბედნიერება ისე, როგორც ღრუბლიან ამინდში მზის სხივი.

განგებამ ბევრჯერ მომიწყო გამოცდა: გაუძლებდი თუ არა დიდ ტკივილს, მაგრამ ასე თუ ისე გაუძელი ყოველგვარ უბედურებას, ჩემი სიჯიუტითა და მთელი ენერგიის დახარჯვით შეეძელი მოვსულიყავი ღღემდე. ხშირად ვიხსენებ ჩემს წარსულს და ყოველი გახსენებისას უამრავი ფიქრი წამოგივგივდება. სამინელი განცდაა, როცა მიცვალებული ცოცხალი აღამიანივით გენატრება, გინდა მოეფერო, გულში ჩაიკრა, ჩაიხუტო, მაგრამ არ შეგიძლია.

აღამიანი როცა ბედნიერი ხარ, არ გჯერა, რომ ეს ყველაფერი ოდესღაც დამთავრდება, დაინგრევა. ცხოვრება ხომ მოულოდნელობებითაა აღსავსე და შეუძლია ისეთი მოუშუმებელი იარაღაგიტოვოს გულში, რომ სიცოცხლის ხალისი დაგაკარგვინოს.

სამწუხაროდ, ცხოვრებამ მეც ბევრჯერ დამაკარგვინა სიცოცხლის ხალისი, ბევრჯერ გადამაწყვეტინა თავის მოკვლაც, მაგრამ ყოველთვის შემაჩერებდა ხოლმე ის დიდი გრძნობა, რასაც შვილების სიყვარული ჰქვია. ვცდილობდი, ყოველგვარ გაჭირვებას შეეჭიდებოდი შვილების გულისათვის, რათა ჩემი შვილები აღმეზარდა და სწორ გზაზე დამეყენებინა.

ბრძენთა ნათქვამია: ყველაზე ძნელი საკუთარ თავთან ბრძოლა არისო. მთავარია, კაცი არ დამარცხდეს საკუთარ თავთან ჭიდილში. ბევრჯერ შეეჭიდებივარ საკუთარ თავს და, მიუხედავად დიდი სიძნელებისა, ყოველთვის ვცდილობდი, არ დამარცხებულიყავი.

დიდ ძალას დიდი მიზნები წარმოქმნიან და სწორედ ეს დიდი მიზანი მმაგებდა ძალას – აღმეზარდა ჩემი შვილები და გამეცოცხლებინა ჩემი მეუღლეების სახელები. ჩემი დაჟინებული და შეუპოვარი ბრძოლით, დიდი წვალებითა და ვაი-უბედურებით მივალწიე ამ დიდ მიზანსაც: ამჟამად მე მყვანან ჩემი საყვარელი და დაუვიწყარი მეუღლეების მოსახელები: თინას შვილიშვილი – თინა, ჟანას შვილიშვილი – ჟანა და თინათინის შვილიშვილი – თინათინი. მათი ნახვა მე ყოველთვის სხვაგვარ სიხარულს მანიჭებს, მათი სახელის ხსენება ხომ ჩემი მეუღლეების სახეებს წარმომიდგენენ თვალწინ.

აღამიანის ცხოვრება მისი შვილების აღზრდით განისაზღვრება და ფასდება, თუ ცუდად გაზარდე შვილი, ეკლის გვირგვინი არ ატყდება, ხოლო თუ კარგად, მაშინ კი დაფნის გვირგვინი გელის.

მე ჩემმა შვილებმა დაფნის გვირგვინი – ოქროს გვირგვინი დამადგეს თავზე და თუ ბევრჯერ ეყოფილვარ სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე, თუ ბევრჯერ მინაგრია სიკვდილი, დღეს უკვე სიცოცხლე მინდა, რადგან სიბერეში მაინც მელირსა ბედნიერება: მყავს საუკეთესო, ლამაზი და კეთილი შთამომავლობა: სამი შვილი, ხუთი შვილიშვილი და ექვსი შვილთაშვილი.

ჩემი ბედნიერება უფრო განამტკიცა იმან, რომ ჩემი მემკვიდრე და გვარის გამგრძელებელი, ჩემი ზურაბი სახელოვანი კაცია. იგი პროფესიით მშენებელი ინჟინერია, კარგი ვაჟკაცი, ყურადღებიანი, ყველას დამხმარე და ხელის შემწყ-

ობი, უღალატო და ერთგული ადამიანია, ამიგომაც ყველა მის ლოცვასა და ქება-დიდებაშია. ამაზე მეტი ბედნიერება რაღა იქნება მშობლისათვის?

ამ ბედნიერებას დაემატა მეორე ბედნიერებაც: რომ იტყვიან, „ფერი-ფერსა და მაღლი ღმერთსაო“, – მეუღლედ შეხვდა თავისებური ადამიანური თვისებებით დაჯილდოებული, უღამაზესი და უნიჭიერესი პიროვნება – ირინა ქაროსანიძე, რომელიც ჩემთვის რძალი კი არა, შვილივით საყვარელი გახდა.

ირინა პროფესიით ექიმაა, საოჯახო მედიცინის ეროვნული სასწავლო ცენტრის გენერალური დირექტორი, საქართველოს ოჯახის ექიმთა ასოციაციის პრეზიდენტი, დასახელებულია 2004 წლის ქვეყნის საუკეთესო ექიმად, არის საზღვარგარეთის მრავალი ქვეყნის საპატიო პროფესორი, იგი სიამაყეა არა მარტო თავისი საგვარეულოსი, არამედ მთელი ჩვენი ნაცნობებისა და ნათესავებისათვის. ირინას მიღებული აქვს მრავალი მაღლობა და ჯილდო, მაგრამ მისი მთავარი ჯილდო ხალხის სიყვარული და პატივისცემაა.

ჩემს დარჩენილ სიცოცხლეს მე ჩემი ბურაბისა და ირინას მყუდრო და გკბილ ოჯახში ეატარებ და განა მომწყინდება მათთან ცხოვრება და სიკვდილს მოვინატრებ? ხწორედ ამიგომ მინდა სიცოცხლე, რომ განვლილი ჩაშხამებული წლები ნაწილობრივ მაინც ავინაზღაურო სიბერეში განცდილი ბედნიერებით.

ახალგაზრდა სარკეში ცქერისას იმედით ივსება და მომავალს ჭერეგს, ხოლო ბერიკაცი თავის წარსულს ხედავს. ჩემი აზრით, სიბრალულის ღირსია ის, ვინც ახალგაზრდობაში მომავლით და სიბერის ქამს წარსულით ცხოვრობს.

ყველაფერი წარმავალია ამ წუთისოფელში და ისე უნდა ვიცხოვროთ, რომ შთამომავლობას ჩვენი გვარის ხსენებისა არ შერცხვეს, ამიგომ კაცურ-კაცობით უნდა ვიცხოვროთ ამ ქვეყანაზე, ვიყოთ კეთილი, უღალატო, მართალი და ყველასათვის ხელის გამმართავი.

მეტს აღარაფერს ვწერ წინასიტყვაობაში, რადგან წიგნი დაყოფილია სამ პერიოდად და თითოეულ მათგანს აქვს თავი-

სი შესავალი და ბოლოთქმა. მე ამ ნაწარმოებით შევეცადე, გადმომეცა ჩემი განჯეა, ჩემი გკივილი და სიხარული, თუ რამდენად შევძელი ეს, ამის განსჯა მკითხველისათვის მიმინდვია.

იაგო ასანიძე

წიგნი პირველი

ჩემი ცხოვრების
პირველი პერიოდი

ცოტაოდენი განმარტება

ექვსი ათეული წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც სიყვარული პირველად შემოიჭრა ჩემს გულში და მალე ბელნიერებით დაგვირგვინდა. სულ ახალგაზრდამ, თითქმის ჯერ კიდევ ბავშვმა ვიწვნიე ბელნიერება და სიხარული, რომელიც სამწუხაროდ ისე მალე შემომადნა ხელში, როგორც გაზაფხულის თოვლი. დავკარგე პირველი სიყვარული, პირველი ბელნიერება და დაერჩი ეულად ამ ქვეყანაზე. ახლაც კი, ამდენი ხნის გავლის შემდეგ, ტანში მზარავს, მაშინდელ უბედურებას რომ ვისხენებ, როგორი გაოგნებული ვიყავი, როგორი გამწარებული და გზააბნეული, როგორ განვიცდიდი ჩემი პირველი სიყვარულის დაკარგვას, როგორ დავემსგავსე წვერმოშვებული პაგარა მოხუცს, რომელსაც უამრავი რამ გამოუვლია ცხოვრებაში; მე მაშინ ეთვლიდი, რომ ცხოვრება დამთავრდა. სწორედ იმ ღროს დავიწყე მემუარების წერა, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო შევწყვიტე და თითქოს დავიწყებას მიეცა ყველაფერი, გარდა პირველი სიყვარულისა, რომელიც ახლაცაა შემორჩენილი ჩემს გულში.

...გავიდა ხანი, ცხოვრებამ მაიძულა, გადამედგა ახალ-ახალი ნაბიჯები, კელავ ვზიარებოდი ოჯახურ კერასა და ბელნიერებას, მაგრამ ყოველთვის განწირული ვიყავი ღმერთის მიერ და საბოლოოდ მაინც გულის სწორისა და ერთგული თანამგზავრის გარეშე დაერჩი.

შემთხვევით, ძველ ქალაქებში ქექვისას, წავაწყდი რვეულს, რომელშიც დაწყებული მქონდა მემუარების წერა, გამახსენდა მაშინდელი გეგმები, როგორ უნდა დამეწყო ჩემი „პაგარა მოხუცი“ და გადავწყვიტე ბოლომდე მიმეყვანა მისი ბედი, თუმცა ცხადია, 54 წლის შემდეგ მას ველარ დავწერ ისეთი აღგზნებითა და გაგაცებით, როგორც მაშინ შემეძლო, თანაც, რაკი მას შემდეგ სხვადასხვა პერიოდები გამოვიარე, იმ ჩემს პირველ ნაწერებს ჩემი ცხოვრების პირველი პერიოდი ეუწოდე, დანარჩენი არაფერი შემიცვლია, მხოლოდ გავაგრძელე ჩანაწერები და აღვწერე ჩემი ცხოვრების მეორე და მესამე პერიოდი.

ნაწილი პირველი

ვისურვებდი, რომ ყველაფერი განვლილი და-
მევიწყებინა, მაგრამ მიჭირს წარსულთან გან-
შორება. მასშია წამიერად გამომკრთალი ბედ-
ნიერებაც, მასშია ჩემი სიხარულიც და სევდაც.

I

ნებისმიერი ქვეყნისათვის დიდი ბედნიერებაა, რომ მას
მთელ მსოფლიოში იცნობდნენ, როგორც საუკეთესოს, ყოველ-
მხრივ საქებასა და სადიდებელს თავისი გმირული წარსუ-
ლითა და ბრწყინვალე აწმყოთი, რომელსაც თავისი წვლილი
შეუტანია მსოფლიოს ხალხთა საკეთილდღეოდ და რომელ-
მაც ოქროს ასოებით სამარადისოდ ჩაწერა ისტორიაში თავი-
სი სახელი. „ჩვენ თაყვანს ვსცემთ იმ მიწას, რომელმაც პოეზიის
გენია მისცა მსოფლიოს“ – წერს ფრანგი მწერალი არმან
დიანუ, ხოლო ინგლისელი მწერალი ჯეიმს ოლდრიჯი ასე ამ-
ბობს: „საქართველოში რომც არ ჩამოხვიდე, „ვეფხისტყაოს-
ნით“ შეგიყვარდება ეს მშვენიერი ქვეყანა“.

ქართველების გოში უმშვენიერესია აღმოსავლეთში და,
შემიძლია ვთქვა, მთელს ქვეყანაზედ, – წერდა ფრანგი მოგზა-
ური ჟან შარდენი, – აქ არ მინახავს არც ერთი ცუდი სახის
ქალი ან კაცი, ანგელოზებივით ლამაზები კი ბევრი შემხვდა“.

დიახ, ყველაფერი მოსაწონია საქართველოსი, ჯერ მარგო
ბუნება რად ღირს მისი: ქართლ-კახეთის გადამლილი სივრცე-
ბი, რაჭის მარად დათოვლილი მთაგრეხილები, იმერეთის ზღაპ-
რული გამოქვაბულები, გურიის მარადმწვანე ბუნება და სამეგრე-
ლოს ნაყოფიერი ველ-მინდვრები. ყველაფერი რომ მოიპოვება
ამ ბედნიერ მხარეში. სიმდიდრე? – ამაზე ხომ ბედმეტია ლაპარ-
აკი, საკმარისია ვახსენოთ რაჭის მდიდარი მთები, ტყიბულ-

გყვარჩელის ქვანახშირი და ჭიათურის მარგანეცი, რომ ოდნავი წარმოდგენა მაინც ვიქონიოთ საქართველოს სიმდიდრეზე.

ყველაზე ძვირფასი საქართველოს წარსულია, რომელიც მის უმაგალითო გმირობაზე ღაღადებს. რამდენი რამ გადაუგანია ამ პაგარა მხარეს, რამდენჯერ ყოფილა ბრძოლის ასპარეზი, მაგრამ ყოველთვის მტკიცედ შეუნახავს თავისი სარწმუნოება და ერთიანობა; შეუფასებელია საქართველოს გმირობა და აუწერილია მისი სილამაზე და სიმდიდრე. გულში ერთგვარ სიამეს ვგრძნობ, როდესაც ვკითხულობ ალ. აბაშელის ლექსს - „ახალ საქართველოს“, რადგან მასში ნაწილობრივ მაინცაა გადმოცემული საქართველოს მშვენიერება:

მყინვარწვერის თოვლის თეთრო თაველო,
ლურჯო ნისლო, მტკვრიდან ცაზე ასულო,
ვეფხის გყავად დაფენილო მთა-ველო,
ორბის ფრთების ჩრდილით გადახაზულო!

გაზაფხულს ოქროვანო წვიმებო,
მზის ყვავილო, ციდან ძირს გადმორგულო,
შოთას ქნარის მოგუგუნე სიმებო.
და აკაკის ხმაწკრიალა ჩონგურო!

ძველო ფუძევე, მრავალ ჭირის მნახელო,
ოფლდაღერილო, ბევრჯერ სისხლით ნაბანო!
წინაპართა ღირსეულო სახელო,
და გმირების მუდამ თბილო აკევანო!

ნეღლო მიწავ, ერთი ხელის დადებავე,
გამძლეობით უმტკიცესო რეალისა!
ელვის ღვარო და მსოფლიოს ნათებავე,
ამ მიწიდან ამოვარდნილ ალისა!

განთიადის ცეცხლის შემოკიდებავე
და საღამოს მთვარევე, ჯიხვის რქიანო!
ალმართ-ალმართ მიმავალო დიდებავე,
შენ ახალი საქართველო გქვიანო!

აი, როგორი ფერებით ხაგავს აბაშელი ახალ საქართველოს, იმ საქართველოს, რომელიც რუსთაველის დიად სახელს ატარებს, იმ საქართველოს, რომელმაც ათასი ბრძოლის ქარგეხილი გამოიარა და იარაღით ხელში დაიკვა ენა, მამული და სარწმუნოება.

II

საქართველოს ქალაქებს შორის ჭიათურას საპატიო ადგილი უჭირავს. საბჭოთა კავშირის დროს ჭიათურა საკავშირო მნიშვნელობის ქალაქად მოიხსენიებოდა. მინდა, მოკლედ გაგახსენოთ ჭიათურის წარმოშობის ისტორია და მისი დღევანდელი მდგომარეობა.

იქ, სადაც ახლა ქალაქი ჭიათურაა, ერთნახევარი საუკუნის წინათ გყითა და ბუჩქნარით დაფარული ისეთი ღრმა ხეობა ყოფილა, რომ კაცი თვალს ვერ ჩააწედენდა. ხეობის ფსკერზე გზას იკაფავდა მშუოთეარე ყვირილა. ამ ხეობაში დასახლებაც კი არ ყოფილა და მხოლოდ მწყემსები თუ მოხვდებოდნენ პირუტყვთან ერთად, რომლებიც ხშირად პოულობდნენ მანგანუმის შავ კენჭებს, ინგერესით ათვალიერებდნენ მათ და ერთმანეთს ეკითხებოდნენ: „ჭიაა თუ რა?!“ ლეგენდის მიხედვით, აქედან უნდა წარმომდგარიყო ჭიათურის სახელწოდებაც. ზოგნიც ამტკიცებენ, რომ ჭიათურა ამ ადგილს დაერქვა მისი მღებარეობის გამო. როდესაც მაღალ ზეგანზე გამავეალი საქარავნო გზიდან მგზავრები ამ ღრმა ხეობას აკვირდებოდნენ, ამჩნევდნენ, ხეობის ფსკერზე როგორ მოიკლავებოდა შავი ყვირილა და გაოცებული ეკითხებოდნენ ერთმანეთს: „ჭიაა თუ რა?!“ და ამ ადგილსაც დაერქვა ჭიათურა.

არის ასეთი თქმულებაც: იმერეთის მეფე თავისი ამალით ქუთაისიდან მიემგზავრებოდა საჩხერელ წერეთლებთან და სწორედ იმ ადგილას შეისვენეს, სადაც სოფელი რგანის მხრიდან ჩამოდიოდა ჩქარი მდინარე და უერთებოდა ყვირილას. შესართავთან მეთევზეებმა დაიჭირეს შავად დაწინწკლული კალმახი და მიართვეს მეფეს, მეფის ამაღალში იმყოფებოდა ვინმე ნომრევან ლეევა, რომელსაც კალმახები არ ენახა და ახლა რომ დაინახა, გაოცებით წამოიძახა: „ჭიაა თუ რა?!“ — მეფემ ძალიან ბევრი იცინა, შემდეგ მიუბრუნდა ნომრევანს

და უთხრა: — ჩემო ნოშრევან, შენ რომ ახლა მაცინე, ამდენი ჩემს ცხოვრებაში არ მიცინია, ამიგომ გათავისუფლებ ჩემი სამსახურიდან, მიჩუქნია შენთვის ეს ადგილი, დასახლდი აქ და იცხოვრეო, ხოლო ამ ადგილს კი ჭიათურა დაერქვასო. მართლაც, ნოშრევანი იმ ადგილას დასახლებულა და ღლესაც ის უბანი ლეკაეების უბნად იხსენიება.

ჭიათურას სახელი მისმა მადანმა გაუთქვა, რომელსაც ხალხი შავ ოქროს უწოდებდა. მას ადრეულ ხანაშიც იყენებდნენ ძველი ქართული მეტალურგები. რაჭის სოფელ სარკინეში გულებით გადაქონდათ და ურევდნენ რკინის მადნეულს, რომელსაც მაშინ „ფაშას“ უწოდებდნენ. შავი ქვის საიდუმლოებას ფარდა ახადა და გეოლოგიურად შეისწავლა გერმანელმა გეოლოგმა აბიხმა, რომელიც იმ დროს კავკასიის გეოლოგიურ შესწავლას აწარმოებდა. მადნის საბადოების დამუშავებასა და ხალხის სასარგებლოდ მის გამოყენებაში დიდი როლი მიუძღვნის სახელოვან მგოსანს აკაკი წერეთელს. 1879 წელს უცხოურმა და ადგილობრივმა მრეწველებმა პირველად დაიწყეს მადნის დამუშავება. სწორედ ეს თარიღი აღინიშნება ჭიათურის ქალაქად დაარსების თარიღად. მაღლიერმა ერმა 1979 წელს დიდი ზეიმით აღნიშნა ორდენოსანი ჭიათურის 100 წლისთავის იუბილე.

გავიმეორებ გუგული ნასარიძის სიტყვებს:

„დაე, ისმოდეს მანქანებო, თქვენი დანდგარი!
ცა გაიმუროს ინდუსტრიულ კვამლით და ბოლით!
და ჭიათურაც მოწინავეთ რიგში დამდგარი
არ ჩამოგრჩებათ, გასახელებთ გმირული ბრძოლით.

ახლა შრომაში თანამგრძნობი არის გულიცა,
სინდისიერად არის შრომას ყველა შებმული;
ოჰ, ჭიათურის მიყვარს ბოლით გამურული ცა,
შავი ქვის მტვერით კლდის ქანები გაშავებული“.

მკვეთრად შეიცვალა ჭიათურა. გაიზარდა მოსახლეობა, ძველი ქოხმახების ნაცვლად ქალაქი სიგრძე-სიგანეში გაი-

გარდა მრავალსართულიანი სახლებით, ჭიათურას აქვს დრამატული თეატრი, პიონერთა სასახლე, კულტურის სახლი, უმაღლესი სასწავლებლის ფილიალები, ლიცეუმი, გიმნაზია, თერთმეტი საშუალო სკოლა, მუსიკალური სასწავლებელი, სანაგორიუმი და ყველა ის დაწესებულება, რაც აუცილებელია ხალხმრავალი ქალაქისათვის. ამიტომაც მიყვარდა და მიყვარს ჩემი მშობლიური ქალაქი. იგი ყველას უყვარს, რაც იმო ცარციძემ კარგად გამოხატა ლექსში – „ჭიათურას“:

რომ არ უყვარდე, ნეტავ ვინ არის?
აღტაცებული გიმბერ და ეტკები...
ჭირიმე შენი ცელქი მდინარის,
შენი ხალხის და ირიბი გზების...

ხან მზე, ხანაც კი მთვარე დაგნათის,
და ვერ გაცილებ წუთითაც მზერას,
მაგ შენს აღმართებს და შენს დაღმართებს,
კიდევ მრავალჯერ დავიელი, მჯერა.

შვილსაც გაგიბრდი, დაგირგავ ნერვსაც,
სულ ვიმღერებ და სულ ვიღიმებ,
მე ქალი ვარ და ვიქცევი ლექსად,
შენი ცისა და მიწის ჭირიმე.

III

ჭიათურიდან ექვსი თუ შვიდი კილომეტრის დაშორებით, კლდეების თავზე, ჭიათურიდან უფრო სამხრეთით, ვიდრე სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ლამაზადაა გადაშლილი პატარა სოფელი, რომელსაც მერევი ჰქვია. იგი მეზობელი სოფლებიდან ერთგვარი ხეობებითაა გამოყოფილი; აღმოსავლეთით ესაზღვრება უსახელო და წასრი, რომლებსაც საზღვრად ჩაეარდნისი გაფობი გასდევს. ჩრდილოეთიდან ესაზღვრება სოფელი კალაური, გამოყოფილი მცირედ ჩაეარდნისი ადგილით, თუმცა უფრო ახლოს მყოფი და უფრო უკეთ შეერთებული სოფელ მერევთან, ვიდრე სხვა სოფლები. სამხრეთის მხრიდან მერევს ესაზღვრება სოფელი გუნდაეთი,

რომლის უმეტესი ნაწილი გამოყოფილია მერევიდან კარგად ჩავარდნილი, ღრმა ხეობით. რაც შეეხება დასავლეთის მხარეს, აქ უკვე ხეობა კი არაა, უმარმაზარი, უფსკრულივით ხევი გასდევს პერევისა-მერევის საზღვარს მთელს სიგრძეზე და აღწევს სოფელ კალაურამდე. ამ მხრიდან ისე ვიწრო ასასულელია მერევეში, რომ კაცი ვერც იფიქრებს, თუ ამ მთებისა და კლდეების თავზე სოფელი იქნება გაშენებული.

სოფელი მერევი მდიდარია ბუნებრივი გამოქვაბულებითა და ხელოვნური თავშესაფრებით, რომლებიც მგრისაგან დაცვის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. როგორც გადმოცემითაა ცნობილი, ამ თავშესაფრებს იყენებდნენ თურქთა შემოსევების დროს.

მერევის ის უბანი, სადაც ჩემი წინაპრები ცხოვრობდნენ, ულამაზესი იყო მთელს სოფელში. გამთარში, როგორი ქარიზხალი და თოვლის ნამქერიც არ უნდა ყოფილიყო სხვა უბნებში, ჩვენს უბანში მუდამ სიმყუდროვე და სიმშვიდე სუფევდა. ანკარა წყაროებითა და მინდვრებით გარშემორტყმულ ამ უბანს დიდი წაბლის ხეების გყეც იფარავდა, სადაც შემოდგომით წაბლის შეგროვებას ვერ აუღიოდით. ასევე უხვად იყო სოკო და გყის ხილიც, ამ ბორცვოვან გყიდან გამოედინებოდნენ ანკარა ცივი წყაროები, სულ რაღაც 500-600 მეგრის მანძილზე ათამდე წყარო იყო, რომელიც საბოლოოდ ერთმანეთს უერთდებოდნენ და წარმოქმნიდნენ მდინარეს, რომელმაც მერეველებს წყლის წისქვილები ჰქონდათ აგებული. სოფლის ცენტრში იდგა XI-XII საუკუნის ეკლესია, აშენებული თამარ მეფის დროს.

ამ პატარა, ლამაზ სოფელში ყველა კარგად იცნობდა ორ ძმას – ივანე და პაპუნა ასანიძეებს, მათ არა მარგო თავის სოფელში, არამედ მთელს რაიონშიც კარგად იცნობდნენ. გარეგნულად ისინი სრულებითაც არ ჰგავდნენ ერთ დედამამიშვილებს, ბუნებას თითქოს ერთმანეთის შესადარებლად დაეყენებინა ეს ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული გიჟი.

პაპუნა იყო საშუალოზე ოდნავ მაღალი კაცი, ხმელი, დიდი ჩამომხმარი ცხვირით, გამხდარი შავგვრემანი პირისახით. პაპუნას ღრმად ჩავარდნილი, ყავისფერი თვალების გამოხედვა ყინულივით ცივი იყო მაშინაც კი, როდესაც ტუჩებზე ღიმილი

უკრთოდა. გარეგნული თავაზიანობის მიღმა სიჯიუტე და სიჯიქე მოსჩანდა, სიფიცხეცე ბოძებზე მეტი გაემეგებინა მისთვის განგებას.

წინააღმდეგ პაპუნასი, ივანე იყო მაღალი, მწითური და მხარბეჭიანი, ჩაკირული მკერდით და მკლავებზე რიყისმაგვარი დიდრონი კუნთებით, რომლებზეც ხის ფესვებისამებრ დასდევდა ლურჯი, მსხვილი ძარღვები. თუ პაპუნა მუდამ წარბებშეჭმუნული და კოპებშეკრული იყო, რომლის ღრმად ჩავარდნილი თვალები ცივად გამოიყურებოდნენ, ივანე პირიქით, კობგად გადაშლილი შავი წარბებით, ღია შუბლითა და სავსე თაფლისფერი თვალებით, გულკეთილობის განსახიერება იყო. დინჯად, მშვიდად და გკბილად მოლაპარაკეს, სჯი-ცხესა და გულმოსულობას იშვიათად შეამჩნევდით.

ასეთი განსხვავებულები იყვნენ ძმები, სხვადასხვა შეჩვეულებით და ხასიათით, მაგრამ მაინც ერთ დედ-მამიშვილად გავი-ნილნი. ერთი, რაც მათ ჰქონდათ საერთო, იყო ალაღ-მართლობა და საკუთარი შესაძლებლობით ცხოვრების პრინციპი. მშვიდრები დარჩებოდნენ და სხვას ლუკმა-პურს არ მოსთხოვდნენ.

სოფელში პატივს სცემდნენ და აფასებდნენ ძმებს, როგორც ალაღ-მართალ, უბოროტო და კეთილი გულის ადამიანებს.

— მაღლიანი გული და მაღლიანი ხელები აქეთო — იცყოდნენ ხოლმე მათზე. მათ სიკეთებზე მინდა მოვიგონო ერთი ასეთი ამბავი:

სოფელ მერევეში მთავარი მეზაგონე ალექსანდრე წერეთელი იყო, რომელთანაც მოურავად იმყოფებოდა ივანე. ამ სოფელში იყო მეორე შეძლებული თავადიც — გიორგი წერეთელი, რომელიც განთქმული იყო თავისი ვაჟკაცობითა და ქონებით. გიორგის ვაჟი არ ჰყავდა, მხოლოდ ერთადერთი გოგო ჰყავდა, სახელად მაკრინე. ბევრს რჩებოდა თვალი მაკრინეზე, როგორც ლამაზსა და მდიდარ საპაგარძლოზე, მაგრამ გიორგი ყველას უარით ისტუმრებდა. ბოლოს ზედსიძედ მოიყვანა, ხარაგაულის რაიონის სოფელ უბისიდან, თავადიშვილი გიორგი აბაშიძე, განთქმული, როგორც შეხედულებით, ისევე ვაჟკაცობით, მაგრამ ერთ რამეში არ გაუმართლათ გიორგისა და მაკრინეს, — რამდენი შვილიც გაუჩნდებოდათ, მალევე ეღუპებოდათ. ხალხმა ურჩია — შვილი ივანეს ან პაპუნას მოანათუ-ლინეთ, იმათ ისეთი კეთილი გული და მაღლიანი ხელები აქეთ,

თუ ღმერთი არსებობს, მათ მონათლულ ბავშვს არაფერს გაუჭირვებსო. გიორგი აბაშიძემ გაიფიქრა, ივანე ისეთი სახელოვანი და ცნობილი კაცია, მისი ბატონი ალექსანდრე წერეთელი მის გარეშე არსად დადისო და, რა თქმა უნდა, თუ ამ საქმეს გადაწყვეტდა, არჩევანი ივანეზე შეჩერდებოდა. მართლაც, მალე შეეძინათ ვაჟი, მაგრამ გიორგის არჩევა აღარ დასჭირვებია, იმ ღამესვე ძილში (სიზმარში) გამოეცხადა თეთრწვერა მოხუცი და უთხრა: თუ გინდა, შვილი შეგრჩეს, პაპუნა ასანიძეს დაარქმევიანე სახელი და მოანათელინეო. მეორე დილას პაპუნა ეენახში თოხნიდა, როცა მასთან მოვიდა კაცი და ეუბნება: გიორგი აბაშიძემ შემოგიტვალა, შვილი უნდა მომინათლოო, გთხოვ მირონს ნუ დამიკავენ და თუ ჩემთან გადმოხვალ და მოვილაპარაკებთ, ძალიან დამევალებო. წავიდა პაპუნა გიორგისთან, რომელმაც დიდი პატივით მიიღო და თან აუხსნა, რაშიც იყო საქმე. პაპუნამ გიორგის ახალდაბადებული ვაჟი მონათლა და დაარქვა ვასო. ამის შემდეგ კიდევ შეეძინა გიორგის ორი ქალიშვილი. სამივე სახელოვანი აღამიანი გაიზარდა.

ბოლოს კომუნისტებმა გიორგი აბაშიძე გააკულაკეს და მის სახლში სკოლა გახსნეს. თვითონ გიორგი გარდაიცვალა, ხოლო შვილები დედასთან, ქალბატონ მაკრინესთან ერთად თბილისში გადავიდნენ საცხოვრებლად. ძალიან უყვარდა ბატონ ვასოს მამაჩემი, როგორც თავისი ნათლიის შვილი. ისე არ ჩამოვიდოდა თბილისიდან, რომ მისთვის საჩუქარი არ ჩამოეტანა. ვასო გახდა შესანიშნავი იურისტი, კარგად მღეროდა და თბილისში ცნობილი თამადაც იყო.

მე როდესაც ღონბასიდან თბილისში გადმოვედი საცხოვრებლად, ვასომ მაშინვე მომინახულა და თავისი დებიც მაჩვენა. გამაცნო თავისი მეგობრები, მათ შორის ყველაზე მეტად გამიხარდა ჩვენი საყვარელი და სასიქადულო პოეტის – იოსებ ნონეშვილის გაცნობა, რომელიც ყოველთვის დიდი თავაზიანობითა და მოწიწებით მხედებოდა ხოლმე.

ასეთი მაღლიანები იყვნენ ძმები ხელაშვილები (ივანე და პაპუნა ასანიძეებს მეგსახელად ხელაშვილებს ეძახდნენ). გარდა ამისა, პაპუნა ცნობილი იყო, როგორც ძალიან ლამაზი ცოლის პაგრონი, ხოლო ივანე, როგორც არაჩვეულებრივი ღონისა და შეძლების კაცი.

ჩემი წინაპრებიდან მე არც პაპუნა მახსოვს და არც ივანე, სამაგიეროდ ძალიან კარგად დამამახსოვრდა პაპუნას მეუღლე — მამაჩემის დედა მაია ბებია, მართლაც ულამაზესი ქალი, რომელსაც, უკვე ხანში შესულსაც კი, ერთი ნაოჭიც არ ჰქონდა სახეზე. კარგად მახსოვს მისი მოუფერება და საჩუქრები. მახსოვს, ბავშვობაში წითელი ხალათი მიყვარდა ხოლმე. ბებია როგორღაც მუდამ შოულობდა წითელ სახალათეს და ინახავდა თავის განუყრელ სკივრში, რათა შემდგომში კოხტა ხალათი შეეკერა ჩემთვის. ამ წიგნში, შეძლებისდაგვარად, შევეცდები მოგიტხროთ ჩემი წინაპრების შესახებ და გადმოგცეთ მათი ცხოვრების ზოგიერთი დეტალები.

* * *

პაპუნას, როგორც გემოთ აღვნიშნეთ, ჰყავდა ძალიან ლამაზი ცოლი, სახელად მარიამი, მაგრამ ოჯახში შემოკლებით და სიყვარულით ყველა მაიას ეძახდა.

ძველი ხალხური ლექსი გვეუბნება:

„ლამაზი ცოლის პაგრონსა
უნდა ჰყავდეს ძალღი ფრთხილი,
ან ძალღი უნდა ფრთხილობდეს,
ანდა ქალის დედამთილი“.

მაიას დედამთილი ადრე გარდაეცვალა, არც ძალღი ჰყოლიათ ფრთხილი, მაგრამ ახალგაზრდა ქალი თავის თავს თვითონვე უფრთხილდებოდა, ან კი ვის რა უნდა გაეხედა მისთვის პაპუნასა და ივანეს შემხედვარეს, თუ თავი სასიკვდილოდ არ უნდოდათ. საბრალო ქალს ეს იმედიც ძალე მოაკლდა და სრულად ახალგაზრდა დაქვრივდა, მისი მამლი ივანეს ბატონ ალექსანდრე წერეთელთან იყო მოურავად. ახალგაზრდა მაია მარტო დარჩა ბავშვების ამარა, თუმცა ივანეს ხშირად აკითხავდა ხოლმე ოჯახს.

ქვეყანაზე ბევრი ბოროტება არსებობს, ადამიანებს ბევრი მტერი ჰყავს და მით უმეტეს ახალგაზრდა ქალებს, რომლებთან ყველა ცბიერი ცდილობს წუთიერად დროის გატარებას.

პაპუნას მეზობელ მარკობას ცბიერ თვალს არ გამოჰ-
პარვია ახალგაზრდა მაიას სილამაზე და გადაწყვიტა, რა-
დაც არ უნდა დასჯდომოდა, ჩაეგდო იგი ხელში. ამავე დროს,
იყოფა, რომ თუ ივანე გაიგებდა, ცოცხალი ვერ გადაურჩე-
ბოდა, ამიტომ ისევ ძველი ნათქვამი გაიხსენა: „ნუ ეძალები
წყალდიდსა, უნდა ეძებლე ფონებსო, ხერხი სჯობია ღონესა,
თუ კაცი მოიგონებსო“ და გადაწყვიტა. ხერხი ეხმარა. ბეე-
რი იფიქრა მარკობამ, თუ რა მოეგონებინა და როგორ
გაემხილა მაიასთვის თავისი გულისწადილი და მოიფიქრა
კიდევ. ერთ მშვენიერ დღეს, საღამო ხანს, როცა ივანე შინ
არ ეგულებოდა, მარკობა მივიდა მაიასთან და დაუწყო
ტკბილად საუბარი, ბოლოს კი უთხრა, რომ ის ახალგაზრდა
და ლამაზი ქალი იყო და მისი სიმარტოვე საშიში იყო, ამი-
ტომ ვინმე კაცი უნდა გაეჩინა, რომელიც დახმარებას გაუწ-
ევდა მას.

– რაღა დაგიფიცო, ჩემო მარიამ – შემპარავად უთხრა
მარკობამ – შუამავლად მოვედი შენთან, რომ ერთი კარგი
კაცი გაგირიგო.

– ვინ არის ეს კაცი? - შეეკითხა მაია და თვალებიდან
ნაკვერცხლები გადმოყარა.

მარკობამ იფიქრა, რომ ქალი ყაბულს იყო, ამაზე უკეთეს
დროს ველარ იმოვნიდა და ამიტომ პირდაპირ უთხრა:

– ის კაცი მე ვარ, ჩემო მარიამ!

ამის თქმა და მაიას ზეზე წამოვარდნა ერთი იყო, მი-
იხედ-მოიხედა და სხვა რომ ვერაფერი შეამჩნია, მუხის საკე-
ცეს წამოავლო ხელი. მარკობა მისვდა, რომ საქმე ცუდად
დაგრილდა, ზეზე წამოიჭრა და კარებს მიაშურა. მაიამ ერთი
კი მოასწრო საკეცის მორცხვა და თან მიაძახა:

– უნამუსო! ჯერ ეს საკეცე იკმარე და ივანე რომ
მოვა, მეტს მოელოდე.

დარცხენილი, სახეაღეწილი მარკობა აიბღერა, ვაგლა-
ხად მოიღუშა მისი სახე და ესღა გაიფიქრა, „უტურფესნი ღი-
აცნი უსასტიკესნი ყოფილანო ამ სოფლად“.

ასე იცავდა პატიოსნებას ახალგაზრდა ქვრივი და ამ
ოჯახიდან, რომელსაც ხელაშვილებს ეძახდნენ, ცუდი ხმა არას-
დროს გამოსულა.

შინაურები ხშირად ნანიას მეძახდნენ, ეს ალბათ შეძლებული ღვინის სმის გამო, თორემ ღონით ნანიას რას შევედრებოდი. ასეც რომ არ ყოფილიყო, მე მაინც მინდა, მოვიგონო ამ ჩემი წინაპრის ის ამბები, რაც მამაჩემს უნახავს და მისი გადმოცემით ვიცი. სასიამოვნო შეხედულების ივანეს, რომელსაც შინაურები ყველანი ნანიას ეძახდნენ, ღონეც არაჩვეულებრივი ჰქონია. შეშის მოსატანად ისე დადიოდა გყეში, რომ ურემი არ სჭირდებოდა, რადგან ერთი ურმისოდენა გვირთი ბეჭზე შემოდებული მოჰქონდა. შემოიგანდა ეზოში უშველებელ ხეს და ღიმილით წაილაპარაკებდა ხოლმე.

— ამაში მშვენიერი კოდი გამოვა, ხოლო გადანაჭრები შემად იკმარებსო.

ნანია არაჩვეულებრივი ღონის გარდა, კარგი პურის მჭამელი და მსმელიც ყოფილა, რის გამო ნიძლავიც ბევრჯერ მოუგია.

პერევისის ღუქანში, სხვა საჭმელებთან ერთად, ყველიანი პურებიც იყიდებოდა ხოლმე. გზად მიმავალ ნანიას ღუქნად გაუვლია. მეღუქნეს გაგონილი ჰქონია ნანიას ამბავი და უთქვამს მისთვის:

- ივანე, რამდენი ყველიანი პური შეგიძლია შეჭამო?
- რამდენსაც ვიყიდი — მოსწრებულად უთქვამს ნანიას.
- აბა, რომ დამენიძლაო, ოცდახუთ ცალ პურს შეჭამ?
- რაგომაც არა.

დანიძლავდნენ და შეთანხმდნენ, რომ თუ ნანია ოცდახუთ ცალ პურს შეჭამდა, მას მეღუქნე არაფერს არ გადაახდევინებდა, ხოლო თუ ვერ შეჭამდა, მაშინ მეჭმული პურის გაორკეცებული ფასი უნდა გადაეხადა. მეღუქნე გახარებული იყო, რომ პურში ორმაგად აიღებდა ფასს, მაგრამ ეს სიხარული ნაადრევი გამოდგა. დაიწყო ნანიამ თავისი საქმის კეთება, ხოლო მეღუქნემ თელა .. ოცდაერთი, ოცდაორი, ოცდასამი. ოცდამეოთხე რომ მოკეცა, მეღუქნემ შესძახა:

— კმარა, შენი ჭირიმე, რაც შეჭამე, ღმერთმა შეგარგოს და ეს ორი ცალი მაინც დამიგოვეო.

სოფელ ითხვისში ცხრაბაისობა იცოდნენ. ერთ-ერთ ცხრა მაისს ნანია იქ ყოფილიყო და სხვებთან ერთად ღროს ატარებდა. შუა ქეიფში ყოფილან, როცა მასპინძელს შემწვარი თხა შემოუტანია მაგიდაზე. ნანია გვერდით მჯდომთაგანს უთქვამს:

— აი, ეს უნდა შეჭამოს ერთმა კაცმა და ვაჟკაცობაც ეგ იქნებაო.

— ადელი საქმეა — უთქვამს ნანიას.

მოსაუბრენი დანიძლავებულან და ასეთი პირობა დაუდიათ: თუ ივანე ამ თხას მარგო შეჭამდა, მოსაუბრე ჩოხას გაიხდიდა და მისცემდა ივანეს, ხოლო თუ ვერა, მაშინ ივანეს ხუთი მანეთი უნდა მიეცა მისთვის, რაც იმ ღროისათვის კარგ ფულს წარმოადგენდა.

დაუწყია ივანეს ჭამა და ერთ საათში ნაჭერი ხორციც კი აღარ დაუტოვებია. მონიძლავეს გაუძრია ჩოხა და მიუწვდია ივანესთვის — მოგებული გაქვს ნიძლავიო.

— გადი, გადი შე გლახა, შენი ჩოხა მარგებს მე? — უთქვამს ივანეს და ჩოხა უკან დაუბრუნებია.

თურმე ღვინის სმაც კარგი შეძლებია ივანეს. ბაგონი ალექსანდრე წერეთელი ისე არსად წავიღოდა, თუ ივანეს თან არ წაიყვანდა. ერთხელ მოყვრებში წასულს ნანია თან ხლებია. მასპინძელს ნანია სამზარეულოში შეუყვანია, ბაგონი კი მაგიდასთან დაუსვამს.

— სამზარეულოში დასაჯენი კაცი მე აქ არ მომიყვანია — წყნარად განუცხადებია ალექსანდრეს — გთხოვთ, მაგიდასთან მოიყვანეთო. ნანია მოიწვიეს მაგიდასთან, სადაც ყველა განუცვიფრებია თავისი სიბრძნითა და საუბრით. წამოსვლისას მასპინძელს ეზოში გაუმართავს სუფრა, მოუტანია დიდი ლიგრიანი ყანწები და მიუმართავს ივანესთვის:

— ბაგონო ივანე, ამ ყანწს რამდენს დალევ?

— რამდენსაც დამისხამთ — მოკლედ უპასუხია ივანეს.

მასპინძელსაც დაუწყია ყანწების ავსება და ივანეს კი სმა, ასულან ათამდე, ივანეს კი დათრობა არც ეტყობოდა.

ბოლოს მასპინძელს აუღია ეს ყანწები და გადაუცია ივანესთვის, თანაც უთქვამს:

– შენ ყოფილხარ ჩემო ივანე ამ ყანწების ღირსი და შენთვის მიჩუქნიაო.

ნანიას მოგანილი ხისაგან გამოთლილი კოდი (ხის საწყაო) და ალექსანდრე წერეთლის მოყვრებში ნაჩუქარი ყანწები ღლესაც ინახება ჩვენს ოჯახში.

* * *

სახელი გაუვარდა ივანეს, ბევრ ღვინოს სვამსო, ეს გაუგია ერთ ახალგაზრდა, კარგ მსმელ კაცს და უთქვამს:

– ღმერთმა ისე ნუ მომკლას, რომ ივანე ასანიძეს არსად შევხედეო. მართლაც, არ გასულა დიდი ხანი და ერთ ქორწილში შეხვედრიან ერთმანეთს ჩვენი ივანე და ის ახალგაზრდა კაცი – გვარად ბულაძე, თამადადაც თავად ბულაძე ყოფილა.

– ამ ბებერმა ხარმა რა უნდა დალიოსო, – უთქვამს ბულაძეს.

– ხომ გაგიგონია – „ბებერი ხარის რქანიც კი ეწევიანო“... მიუღია პასუხად.

– ენახოთ, ენახოთ, ბებერი ხარის რქა უფრო ეწევა, თუ მოზერის ქელი – უთქვამს ბულაძეს და დაუწყიათ სმა.

გაკვირებული დარჩენილა, როცა დაუნახავს, რომ თვითონ უკვე დათვრა, ხოლო ივანეს კი ღვინო არც ეგყობოდა და გაუწევია საჩხუბრად ივანეზე.

– საცოდავო! ახლა კი მოგწყენია სიცოცხლე – წამოუძახია ხანში შესულ ივანეს და გადმოუღებია მაგიდას, რომელიც დიდი თხოვნა-მუდარით ძლიეს შეუჩერებიათ.

* * *

ერთხელ ქორწილში, ივანეს დათრობის მიზნით, თურმე თამადა წყალ-ღვინოს სვამდა, ხოლო ივანეს მაგარ ღვინოს ასმევდნენ, ეს შეუმჩნევია მამაჩემს და მისულა ივანესთან:

– ბიბია, თვითონ წყალ-ღვინოს სვამენ, შენ კი კარგ, მაგარ ღვინოს გასმევნო.

– გაჩერდი შეილო, არავენ გაგიგონოს, მასვან ეს კარგი ღვინო, თვითონ კი გაიბერონ წყლის სმითო, – უთქვამს ივანეს და გაუჩუმებია ძმისშვილი.

ძალიან ბევრი ასეთი ამბის მოყოლა შეიძლება ნაწილად. მისი უშუალო მხილველი მამაჩემი რომ არ ყოფილიყო, ალბათ, ვერც კი დაეიჯერებდით, რომ ასეთი შეძლებისა და არაჩვეულებრივი თვისებების მქონე ადამიანი არსებობდა.

ივანე ოჯახში სეამდა და ჭამდა როგორც ჩვეულებრივი კარგი ვაჟკაცი კაცი, ხოლო თუ ნიძლავზე წავიდოდა საქმე, მაშინ მისთვის არ არსებობდა გლეხი, არც სმამი და არც ჭამამი.

ივანეს ჰქონია კიდევ ერთი არაჩვეულებრივი თვისებაც, – საგმალს ხელით არასოდეს არსად წაიღებდა, თუგინდ ერთი კვირის სავალზე წასულიყო.

– რაღა ხელით ვათრიო საჭმელი, მუცელი ჩემი არ არისო – იტყოდა და შეჭამდა იმდენი ღლის მარაგს, რამდენი ღლითაც იყო წასასვლელი.

ასეთი ხასიათისანი ყოფილან ჩემი უახლოესი წინაპრები: ბაბუაჩემი პაპუნა, მისი ძმა ივანე და ჩემი საყვარელი ბებია მაია. ღმერთმა ნათელში ამყოფოს მათი სულები და სასუფეველი დაუმკვიდროს იმ ქვეყნად.

IV

ჩვენი წინაპრებიდან შვიდი თაობის წინ, უპირველესად ორი ძმა მოსულა მერევში საცხოვრებლად, ერთი ძმა – სიმონა დასახლებულა მერევში, ხოლო მეორე ძმა სოფელ კალაურში, კალაურში დასახლებული ძმა ისე გამრავლებულა, რომ ამჟამად იქ მთელი უბანია ასანიძეების, ე.ი. ჩვენი ძველი განაყოფები, ხოლო მერევში ვერ იქნა და ვერ მომრავლდნენ. ჩვენი გვარი (სოფელში უმეტესობა სულ ასანიძეები არიან, მაგრამ მე მხედველობაში მყვანან ჩვენი უშუალო წინაპრის – სიმონას შთამომავლები). სიმონას შეეძინა ორი ვაჟა, რომელთაგან ერთი უშვილო დარჩა, ხოლო მეორეს, კიკას, ორი ვაჟი ჰყავდა, აქედანაც ერთი ძმა უშვილო დარჩენილა, მეორე ძმას – მანძულას კი ორი ვაჟი შესძენია – პაპუნა და ივანე. ივანეს (ნაწიას) შვილი არ ჰყოლია, ხოლო პაპუნას შესძენია ორი ვაჟი – ილია (ილიკო) და აბესალომი. ორივე ძმა ბიძას – ივანეს უფრო ჰგავდა, ვიდრე თავიანთ მამას. ილიკო იყო შუაგანის, აბესალომი კი მასზე მაღალი, სხვა მხრივ კი შეხედულობით ორივე ძმები ერთნაირი იყვნენ: წითურები, ლამაზი სახის,

გადაშლილი შუბლითა და ღია თაფლისფერი თვალებით, სასიამოვნო აგებულობის, მხარბეჭიანები, კუნთიანები და ძლიერები. ხასიათებით აბესალომი უფრო ბიძას წააგაედა, უწყინარი, დინჯი და ტკბილად მოლაპარაკე, ხოლო ილიკოს ყველა ამ დადებით თვისებებთან ერთად გამოჰყოლოდა ზედმეტი თავმოყვარეობა, მამისებური სიფიცხე და სიჯიუტე. კაცს ცუდს არ გაუკეთებდა, არც არავის აწყენინებდა, მაგრამ ვაი მისი ბრალი, თუკი ვინმე მის შეურაცხყოფას მოინდომებდა, მაშინ კი ბევრი ლაპარაკი და მოთმენა აღარ იყო და პირდაპირ ყელში სწედებოდა მოწინააღმდეგეს, რომელსაც ხელიდან ძალიან ძნელად თუ გააშვებინებდით.

აბესალომს დიდხანს არ უცოცხლია, მაგრამ რაც იცოცხლა, იშვიათად თუ გაუგონია ვინმეს მისი ჩხუბი. ილიკოსთან დაკავშირებით კი ჩხუბის მეტი სალაპარაკო არა იყო რა. სამაგიეროდ, ორივე ძმას გამოჰყვა მამა-პაპის საერთო ჩვევა – ალალ-მართალი ცხოვრება: არც არაფერს წაართმევდნენ ვინმეს და არც ვინმეს გააბედინებდნენ რამეს.

* * *

კოლექტივი რომ ჩამოყალიბებულა სოფელში, თავმჯდომარედ მელიტონ ასანიძე დაუყენებიათ. ერთ დღეს მელიტონი, ილიკო და ეანია ასანიძე ერთად ყოფილან ჭიათურაში და იქიდან ნასვამები წამოსულან.

– რატომ არ შემოდიხართ კოლექტივში? – მიუმართავს მელიტონს თანამგზავრებისათვის.

– რა იცი, რომ არ შემოვდივართ, ჯერ ხომ ახალი ჩამოყალიბებულია კოლექტივი, დამაცადე და ალბათ ჩვენც შემოვალთო, – უთქვამს ილიკოს.

– არ შემოხვალთ და ივლით მაგრე კანჭებჩაშლაპულეზი. – მიუგია მელიტონს.

ეს კი ილიკოს ველარ მოუთმენია და მელიტონი მაგრად დაუმელავს.

მეორე დღეს თურმე ყანაში ხნაედნენ ილიკოცა და ეანიაც, ჭიათურიდან პოლიციელი რომ მისულა და აუყვანია ორივენი პატიმრობაში. გზაში პოლიციელს განუმრახავს პატიმრების მათრახით ცემა და აღუმართავს მათრახი დასარგყმელად.

– არ დამარცყა თუ თავი გებრალეზა, თორემ მამის სულს ვფიცავარ, არ შეგარჩენ! – შეუყვირია ილიკოს.

– კარგი მოზრდილი ურჩხული იქნება! – ჩაულაპარაკია პოლიციელს და ილიკოს თვალებით შეშინებულს, მათრახი ძირს დაუშვია.

ბევრჯერ ჰქონია ილიკოს საქმე პოლიციაში ჩხუბისთვის, ბევრიც დახარჯვია ხოლმე შერიგებასა და თავის დახსნისათვის, მაგრამ ეს სულაც არ აღარდებდა, გასაკვირეი ის იყო, რომ ეს ღინჯი, წყნარი და თითქოს ნელი კაცი ჩხუბის დროს ისეთი სწრაფი ხდებოდა, რომ თვალს ვერ ასწრებდნენ მის მოძრაობას.

დედამისი მაია შეიღს ხშირად ეტყოდა ხოლმე:

– ბიჭო, განა სადაც მრუდეს დაინახავ, ყველგან შენი წალდი უნდა გაჰკრაო? ცხოვრება ჩემო შვილო, აქლემსა ჰგავს. ხომ იცი, აქლემს რომ უთხრეს, ზურგი გაქვს მრუდიო და იმან კი უპასუხა, სხვა რაღა მაქვს სწორიო? ცხოვრებაც მრუდე აქლემია და ასე ცხოვრება გაგიჭირდებათო.

არავითარი რჩევა-დარიგება არ სჭრიდა ჯიუტ და ამაყ ილიკომე. მასზე უფრო ალაღ-მართალი სოფელში კი არა, თითქმის მთელ რაიონშიც არ მოიძებნებოდა, ხოლო თუ ვინმე უღირსად მოექცეოდა, როგორ მოითმენდა, როდესაც ძარღვებში სისხლი უჩქეფდა, მკერდქვეშ ვაკეკაცის გული უცემდა, მკლავებზე რიყის ქეებივით დაძარღვული მკვრივი კუნთები უთრთოდა და იმის შესაძლებლობა ჰქონდა, რომ უღირსი კაცისათვის ჭკუა ესწავლებინა.

ფიზიკურადაც ძალიან ძლიერი და ჯანმრთელი კაცი იყო ილიკო, ისე იცხოვრა 86 წელი, რომ წამალი არ ჰქონია დალეული და არც ცუდად ყოფილა როდისმე. მახსოვს, სიბერის დროს ხის ფესვზე წამოჰკრა ფეხი და წაბარბაცდა, მომიბრუნდა და მითხრა: – ეჰ, შვილო, უკვე სასიცოცხლო აღარა ვარო. რაგომ-მეთქი? შევეკითხე მე. – კაცი რომ ფესვზე ფეხს წამოჰკრავს, ან ფესვი უნდა გაწყდეს, ან თითი უნდა მოგყდესო, მე ხომ ხედავ არც თითი მომგეხია და არც ფესვი გაწყვეტილაო. ილიკოს სიკვდილამდე ხელიდან არ გაუშვია სამუშაო იარაღები და თავი არ დაუნებებია მეხრეობისათვის, რადგანაც ძალიან უყვარდა ხარები და მათი მოვლა. 87-ე წელიწადში იყო, რომ გაცივდა და დაემართა ფილტვების ანთება. ორ-

განიგმმა არავითარი წამალი არ მიიღო, სიკედილის წინა დღეებში კიდეც თქვა: – ისე ვიცოცხლე, არავისთვის უსამართლობა არ მიპაგიებია. გული მწყდება, რომ ორი კაცი დამრჩა გაულახავი და თუ რაიმე განგება არის, იმათ იმ ქვეყანაში გაეუსწორდებიო. ღმერთო, შენ გამინათლე მისი ვაჟა-ცური სული.

მინდა ორიოდ სიგყვით აღვწერო, თუ როგორ მოხდა ჩემი მშობლების, ილიკოსა და სონას შეუღლება.

ჩვენს მეზობლად ცხოვრობდნენ ბიძაშვილები – სარიდან და მარკოზა ასანიძეები, ორივეს ცოლად ჰყავდა რგანელი მოსე სიკინჭალაშვილის დები: სარიდანს – როდამი და მარკოზას – სოფიო. ახალგაზრდობაში სონა ხშირად მოდიოდა ხოლმე თავის მამიდასთან და სწორედ მათთან გაიცნო ილიკო, სამხედროგამოვლილი, თორმეტი წლით მასზე უფროსი, მაგრამ კარგი შესახედაობის, ლამაზი ვაჟკაცი, მოსესაც ძალიან მოსწონებია ილიკო და სიძედ მოუნდომებია. ყველამ მოიწადინა ილიკოსა და სონას შეუღლება და აასრულეს კიდეც, შემდეგში ილიკო ხუმრობით იტყოდა ხოლმე: – როგორც უტარო სასხელეპი, ისე ამკიდეს სონაო. სონა, შეხედულებით, მართალია არ იყო ილიკოსნაირი, მაგრამ ძალიან გეგმიანი, ყოჩადი და მშრომელი ქალი იყო. როდესაც ილიკომ სონა ითხოვა, თითქმის არაფერი გააჩნდათ ოჯახში, რაც ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ბატონის მოსამსახურე ოჯახებისათვის.

– არა, ასე ცხოვრება არ გეარგებსო, – თქვა სონამ და თავისი ენერგიული და დაუღალავი შრომით შექმნა ისეთი ოჯახი, რომ ყველა შენაგროდა. ეს მოხდა ილიკოსა და სონას დაუღალავი შრომით, ურთიერთ შეთანხმებითა და კარგი დამოკიდებულებით.

ნაწილი მეორე

ბ ა ვ შ ვ ო ბ ა

I

როგორც საერთოდ ხელაშვილების ოჯახს მოსდგამდა, ორ-ორი მემკვიდრე და მათგან უფროსი ყოველთვის უშვილ-ძიროდ კედებოდა. ახლაც ასე მოხდა: აბესალომს და მის მეუღლე კალისტინე ცუცქერიძეს შვილი არ შეეძინათ. მას შემდეგ, რაც აბესალომი ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა, დაქვრივებული კალისტინე რამდენიმე ხნის შემდეგ ზოდში გათხოვდა ქვრივ, შვილებიან კაცზე – პორფილე იობაშვილზე. ვიდრე ცოცხლები იყვნენ კალისტინე და პორფილე, ურთი-ერთობა არ გაგვიწყევტია და ერთმანეთს ხშირად ესტუმ-რობდით ხოლმე ოჯახებით.

ილიკოს და სონას სამი შვილი შეეძინათ – გალინა, პოლინა და თამარი. ეს გარემოება დიდად აწუხებდა ილი-კოს და ცხოვრების ხალისს უკარგავდა, რადგან მემკვიდრე და გვარის გამგრძელებელი არ ჰყავდა. ასეთია ქართველი კაცის ბუნება, რაგინდ მცირე ქონება გააჩნდეს, მაინც მემ-კვიდრეს და გვარის გამგრძელებელს ნაგრობს. სვანეთში, მაგალითად, ქალიშვილს შვილად არც კი თვლიან. სვანს რომ ჰკითხო, რამდენი შვილი გყავსო, გეტყვის – სამი შვილი და ორი ქალიო.

– არც არაფერი წარსულში ჩანდეს, არც არაფერს მომავალში მოველოდე. რა ცხოვრებაა, აბა მითხარით? მუშაობ იმისთვის, რომ იცხოვრო და ცხოვრობ იმისთვის, რომ იმუშაო!

ამით უნდა გათავედეს! ეს უნდა იყოს კაცის ცხოვრება? – ხშირად უთქვამს ასეთი სიგყვები ილიკოს სახლში.

აი, სონას უკვე მეოთხე ბავშვი უნდა ეყოლოს. ილიკომ მოიყვანა ბებიაქალი მელანო, თვითონ კი სახლზე მოდგმულ სარდაფში ჩავიდა და ელოდა ღვთის „განაჩენს“.

„ახლაც რომ ქალი იქნეს? დაერჩები უმემკვიდროდ და ის იქნება“ – თავისთვის ფიქრობდა ილიკო და სარდაფში ბოლთას სცემდა. ამ დროს მოესმა მელანოს ხმა:

– ილიკო მომილოცავს! მომილოცავს!

– რა არის? – ცივად იკითხა ილიკომ.

– ბიჭია, ილიკო, ბიჭი! მოდი, ნახე, როგორი გერიგვით ბიჭია! – სიხარულისაგან კიოდა მელანო.

ილიკო გახარებული მიეარდა და ღიმილით დახედა უსუსურ ბავშვს, რომელიც კნუტივით კიოდა და გირილით იჭაჭებოდა. ილიკომ მაშინვე მოაგროვა მეზობლები და ვაჟის შეძენასთან დაკავშირებით ქეიფი გამართა.

მალე შეიქნა არჩევანი სახელზე, რა დაერქმიათ პაგარა მემკვიდრისათვის. ილიკო ნასწავლი კაცი არ იყო, მაგრამ წიგნების კითხვა ძალიან უყვარდა, განსაკუთრებით მოსწონდა ყაზბეგის მოთხრობები. ჩანს, ილიკოს მოსწონდა ყაზბეგის „მამის მკვლელიდან“ მთავარი გმირი – იაგო და დაიჯინა, ბავშვს აუცილებლად იაგო უნდა დაეარქვათ. დიდი წინააღმდეგობა აღარავის გაუწევია და ახალდაბადებულს იაგო დაარქვეს.

აღდგომის ბრწყინვალე ღლესასწაულისათვის, ყველა განსაკუთრებით ემზადებოდა. ყოველი გლეხის ოჯახიდან სიმღერისა და ცეკვის ხმა გამოდიოდა, ქეიფობდნენ, წითლად შეღებილ კვერცხებს აჭახუნებდნენ, აგორებდნენ და მხიარულად აგარებდნენ დროს.

მოგეხსენებათ, აღდგომის წინა პარასკევი, წითელი პარასკევია. 1928 წელს აღდგომა 2 აპრილს აღნიშნულა, წითელი პარასკევი კი ძველი სტილით 31 მარტს, ახალი სტილით 13 აპრილს. სწორედ ამ ღლეს დაებადებულვარ, 1928 წლის 13 აპრილს – წითელ პარასკევს.

ვინაიდან, მე ჩემი ბავშობისდროინდელი ცხოვრების ამბები ვიცი მხოლოდ ჩემი მშობლებისა და დების გადმოცემით, ბოდიშის მოხდით, ამ წიგნის მეორე ნაწილში ლაპარაკი

მთლიანად მესამე პირში მექნება, მიუხედავად იმისა, მახსოვს თუ არა ესა თუ ის ამბავი, მით უმეტეს, რომ, როგორც წინასიტყვაობაში აღვნიშნე, ამ წიგნის პირველი და მეორე ნაწილი დაწერილია ადრე, 54 წლის წინათ და მინდა, უცვლელად დაეტოვო.

* * *

დღეები გადიოდა და პატარა იაგოც თანდათან იზრდებოდა, მაგრამ ერთი ცუდი რამ დაჰყვა ბავშვს: რაც უნდა შეეჭამა საბრალო დედას, პურის, ლობიოს, ჩაისა და რძის მეტი ყველაფერი წყენდა ბავშვს, ბევრჯერ დაულამებია საცოდავ ქალს მშიერს, რადგან ჩაისა და რძეს ყოველთვის ვერ მოულობდა, ბევრჯერ შემოჰყრია გულს შიმშილისაგან, მაგრამ ბავშვის საწყენს ხელს არ კიდებდა. საცოდავი ქალი გააკეთებდა სადილს, გაუმლიდა სუფრას ოჯახის წევრებს და თვითონ კი გარეთ გადიოდა, რომ შიმშილით გამხდარს სხვისი ჭამისათვის არ ეცქირა. დედის ცუდად კვებაზე გაელენა იქონია ბავშვზეც, თუმცა ტანით კი იზრდებოდა, მაგრამ ორ წლამდე ფეხი ვერ აიდგა. ორი წლის ბავშვს ძუძუზე დაკიდებულს დაატარებდა საბრალო დედა.

ბოლოს ეღირსნენ მშობლები და იაგომ ფეხზე გაიარა. ილიკოს უხაროდა იაგოს ფეხზე გავლა და სონას ყანაში წასვლისას დაუბარებდა ხოლმე – სადილი მზაგედ მოაწყვე და იაგოს გამოატანეო. სონაც მოაწყობდა მშრალ საჭმელს, მისცემდა ბავშვს და ასწავლიდა ყანის გზას. იაგოც ისე მიეჩვია სიარულს, რომ ოთხი წლისა უკვე მამის მუდმივი მესადილე იყო.

ერთხელ, როცა სადილი მიქონდა, ბავშვმა ეკალს დააბიჯა ფეხი და ცოცა სისხლიც გამოუვიდა. დაჯდა და აღარ მიდიოდა არც ყანაში და არც სახლში. ბოლოს ვიღაც მგზავრებმა წამოაყენეს და ბავშვი ისევ ყანაში წავიდა. ილიკომ ისადილა და ბავშვს უთხრა:

– წადი, შვილო, ახლა სახლში, თუ არა დედა იჯავრებსო.

– მე არსად აღარ მივდივარ – წარმოთქვა იაგომ და აგირდა. ილიკომ დაუწყო ხვეწნა, მაგრამ, ამაოდ. ბოლოს გაიგო, რომ ბავშვს ფეხი სტკიოდა და იმიტომ აღარ მიდიოდა.

– სანამ ფეხს არ მომირჩენ, არსად წავალ, – განაცხადა იაგომ.

ილიკოს რაღა უნდა ექნა ჭირვეული მესადილისათვის, ამოიღო ქისა, დაფერთხა, წამოაყვა ბავშვს ფეხზე და ისე გამოისტუმრა სახლში.

II

– მამა! მამა! ჩქარა გარეთ გაიხედე – სიხარულით შემოვარდა ერთ მშვენიერ დღეს პოლინა სახლში და მამას მკლავზე ჩამოეკიდა.

– რა არის, შეილო? – შეეკითხა წყნარად ილიკო.

– ჩქარა, გაიხედე ფანჯარაში, ჩქარა! – არ ეშვებოდა პოლინა.

– რა მოხდა, არ იცყვი?!

– დაინახე! დაინახე, იაგო რა ამბავშია!

ილიკო მაშინვე ფანჯარასთან მივიდა და გაიხედა. მთელი კუთხის ბავშვები ებოში მოგროვილყუნენ და ჩოჩქოლობდნენ. განიერი წრის შიგნით იაგო გრიალებდა და მოჭიდავეებს იწვევდა. კაცს გაეცინებოდა მის დანახვაზე, ეს ექესი წლის ბავშვი, როგორც გოლიათი, ისე გრიალებდა და თავისზე დიდი ვაჟაკი აღარავინ ეგონა. თითქმის ძალით შემოიყვანეს წრეში ხნით მისი გოლი, მაგრამ განით უფრო მაღალი ბავშვი, რომელსაც შოთას ეძახდნენ. პატარა ვაჟაკები დაეჭიდნენ ერთმანეთს, იაგომ ბეერი არ დააყალა და მოწინააღმდეგე ქვეშ ამოიღო.

– ღორული იყო! – გულმოსულმა წამოიძახა შოთამ.

– ღორულია, ღორული! – აყვირდნენ სხვა ბავშვებიც, რომლებსაც ხელახლა ჭიდაობის ყურება უნდოდათ.

არც ერთმა არ იცოდა, რას ნიშნავდა ღორული, მაგრამ ხმარობდნენ იმ მნიშვნელობით, რომ ერთნაირად წაიქცნენ და გამარჯვებული არც ერთი არ იყო.

– რად იყო ღორული? – გაჭირვეულდა იაგო, – ეგ ძირს იყო და მე ბევიდან ვიყავი.

– ბეჭებით ხომ არ წაექცეულვარ? – გამომწვევი კილოთი ეუბნება შოთა.

– კარგი, კიდე დაგეჭიდები! – უთხრა იაგომ და შუა წრეში შევიდა. ბავშვები ისევ ეცნენ ერთმანეთს, მაგრამ იაგომ ახლაც მალე წააქცია შოთა და თანაც დასძინა:

– კიდე ღორულია?

შოთა ფიცხი გულის ბავშვი იყო. გეგე წამოხტა და გულ-
მოსული მივარდა იაგოს.

– რა გინდა, ჩხუბი? – მოუბრუნდა ეს უკანასკნელიც.

– დიახ, ჩხუბი მინდა. – მკაცრად მოუგო შოთამ.

– კარგი და აჰა, გამარჯყი, თუ ბიჭი ხარ!

– ჯერ შენ გამარჯყი, თუ ვაჟკაცი ხარ!

– მე რატომ უნდა გაგარჯყა? ჯერ შენ გამარჯყი!

– არა, ჯერ შენ.

ვინ იცის, კიდე რამდენხანს გასტანდა ეს „ჯერ შენ გამარ-
ჯყი“, რომ რომელიღაც ბავშვს შოთასთვის ხელი არ ეკრა და
იაგოსთვის არ დაეჯახებინა. ახლა კი აღარ დასჭირვებიათ
ხვეწნა და დაუწყეს ცემა ერთმანეთს. სულ მალე, შოთამ, გირი-
ლი მორთო და „დედას“ ძახილით სახლისკენ წავიდა.

– მოიცადე, არ გადმოხვალ ჩემსა?! – შემოსძახა ჭიშკრიდან
იაგოს. ილიკო გახარებული გავარდა გარეთ და იმის ნაცვლად,
რომ ბავშვი დაეგუქსა, ხელში აყვანილი შემოიყვანა სახლში.

– ვაჟკაცი მყავხარ, შეილო! ვაჟკაცი! – ღიმილით ეუერე-
ბოდა იაგოს.

ბებია მაიასაც გაეხარდა შეილიშვილის „ვაჟკაცობა“ და
შაქრის ნატეხით დაასაჩუქრა, რაც გამოუღეველად პქონდა
თავის ძველებურ სკივრში.

მაია ბებიას ძალიან უყვარდა შეილიშვილი, იაგოსაც ბე-
ბიაზე საყვარელი არავენ ჰყავდა, რადგან მაია ხშირად ასაჩუქ-
რებდა და ანებივრებდა.

III

ილიკოს შვილებს ძალიან უყვარდათ დედის სოფელში
სტუმრობა, არსად ისე არ მოინატრებდნენ წასვლას, როგორც
დედულში და თითქმის ყოველ კვირას იქ დადიოდნენ.

იაგოს ყველაზე მეტად სწორედ რგანში უყვარდა სიარუ-
ლი. ბებიას და ბაბუას, რომლებიც არც ისე ხნიერები იყვნენ,
უყვარდათ ბავშვების აყოლა და ისე ეთამაშებოდნენ მათ,
როგორც თავიანთ გოლებს, რის გამოც, იმ უბნის ბავშვები
მათთან იკრიბებოდნენ და დროს მხიარულად ატარებდნენ.

ყველაზე მეტად რგანში წასვლა იაგოს ბიძასთან უყვარ-
და, რომელიც, როგორც ყველა მათ ხალხს სჩვეოდა, არაჩვეუ-

ლებრივი ხასიათის იყო. გარდა ამისა, ბუნებას უხვად დაე-
ჯილდოებინა იგი გასაოცარი სილამაზითა და ღონით.

იაგოს ბიძა, არკადი, იყო ძალიან მაღალი, კოხტა სწორი
განითა და შესაფერისი სისრულით, ნათელი სახით, რომელ-
საც ოდნავ სითეთრე გადაჰკრავდა, მაღალი ღია შუბლით, შავი
თვალ-წარბითა და კოხტა შავი უღვაშებით, ლამაზი ცხვირით,
ტუჩებითა და ჩამოსხმული თეთრი კბილებით.

როგორც ასეთი ათლეტური აღნაგობის ვაჟკაცს შეეფუ-
რებოდა, ღონეც ისეთი პქონდა არკადის. სახლში ორ-სამ ცხენს
არ გამოილევდნენ, მაგრამ როგორი ცხენი უნდა ყოფილიყო,
რომ მას უკანა ფეხებში ხელის წაღლებით ვერ აეყვანა.

ერთ მამთარს, ილიკოს ეზოში, თოვლმა დიდი ქლიავის
ხე დააწვინა. ამ დროს, მერეუმი, სტუმრად იყვნენ მამა-შვილი
– მოსე და არკადი, რომლებმაც მოინდომეს ამ წაქცეული ხის
წამოყენება. მოსეს ეხმარებოდნენ უბნის ბიჭები, მაგრამ ხეს
ძვრაც ვერ უქნეს. არკადი კი იქვე იდგა და ღიმილით უც-
ქერდა მათ.

– შე ვირო! მოდი შენც მოკიდე ხელი. – ხუმრობით გასძა-
ხა მოსემ შვილს.

არკადი სიცილით მივიდა და მიმართა:

– მე ხომ დაგაცადეთ, ახლა თქვენ გადექით განზე და მე
დამაცადეთ!

– სონა! გამოიგანე თქვენი რკინის კიბე! – მოუბრუნდა
არკადი სონას. მართლაც მოუგანეს რკინის კიბე, რომელიც
არკადიმ შეუყუდა წაქცეულ ქლიავს, მიაწვა ბეჭით და ისეთ
მდგომარეობაში დააყენა, როგორც მის წაქცევამდე იყო.

საკვირველი ის არის, რომ ასეთი შეძლებისა და სილა-
მამის პაგრონს ვერავითარ ყოყოჩობასა და ამაყობას ვერ
შეამჩნევდით, კაცს უბაგონოდ ხმას არ გასცემდა, მაგრამ თუ
კი ვინმე მას ან მის ამხანაგს ჩხუბს აუტეხდა, ის მაშინვე
მიმართავდა ამხანაგს: მე დამაცადე, შენც კი გაარგყამ, მაგ-
რამ ჩემსავით ხარისხიანად ვერაო, – და ერთი შემოკვრით
ათავებდა საქმეს.

იაგოს არკადი ბიძია უყვარდა არა მარტო სილამაზისა
და ვაჟკაცობის, არამედ მისი ხასიათის გამო. მუდამ ეთა-
მაშებოდა ბავშვს, დაყავდა ყველგან, სადაც კი თვითონ წავი-

დოდა: ტყეში, ბაღში, ვენახში. სამუშაოდან ისე არ დაბრუნდებოდა, რომ იაგოსათვის კამუფეტები, პეჩენია და თეთრი პური არ მოეგანა. ასეთივე ხასიათის იყვნენ მეორე ბიძა – გოგია და არკადის მეუღლე – ბაბილა.

ყველაზე უფრო იაგოს ცხენით სიარული უყვარდა, ხან ერთ ცხენს შემოაჯდებოდა, ხან მეორეს. ერთხელ იაგო არკადის აღარ მოეშვა, გინდა თუ არა, მე გამაგანე ცხენი საბალახოდო. ბიძამაც აღარ აწყენინა და საკმაოდ დიდი ბაწარი მოუბა ცხენზე, თან დაარიგა, – თუ გაიწიოს, ხელი გაუშვი და სადაც უნდა, წავიდეს, შემდეგ ჩვენ მოვნახავთო.

იაგომ ცოგახანს სდია ცხენს თავის ნებაზე და შემდეგ ბაწარში მოსწია. ამაზე ცხენმა გაიწია და დაიწყო გაწევ-გამოწევა, მაგრამ იაგო ცხენს რას დააკავებდა, სცადა ბაწარი ხელზე შემოეხვია და ასე შეეჩერებინა ურჩი ცხენი, მაგრამ ვერც ეს მოახერხა და ცხენი გაექცა, ბავშვი ფეხდაფეხ გამოუდგა მორბენალ ცხენს, მაგრამ რას მიეწეოდა? მალე მხედველობიდან დაეკარგა იგი; დაჯდა იმედდაკარგული, რომ ცხენს ვეღარ ნახავდა, მაგრამ აღარც სახლში მიდიოდა.

ცხენი თვითონ მისულიყო სახლში და ბავშვი რომ არ ახლდა თან, ყველანი გადარეულიყვნენ, წასულან საძებნელად და ძლივს მიუგნიათ ჩვენი კარგი მწყემსისთვის.

მარგო ერთი გარემოება აწუხებდა იაგოს ბეზიასთან ყოფნისას, უმცროსი ბიძა გოგია წაიყვანდა ხოლმე მას სამწყემსურში და მთელი დილით წასულებს ხარჯითა და მარაგით საღამომდე შინ მოსვლა არ სჭირდებოდათ. არაფერი სჯობდა სამწყემსურში წასულას, მთელი კუთხის ბავშვები იქ იყვნენ თავმოყრილნი და აგარებდნენ დროს, მაგრამ ერთი თეთრი ხარი ჰყავდათ – სახელად მიშკა, რომელმაც რჩოლა იცოდა. როგორც კი დაინახავდა ბავშვებს, მაშინვე ძალღივით გამოეკიდებოდა. რამდენი შიში უნახავს იაგოს იმ ხარის გამო.

– ჩემი ბაბუა, ოღონდ ეგ ხარი დაკალი და რა გინდა ქირა, – ეხვეწებოდა ხოლმე იაგო ბაბუას, მაგრამ აბა ამხელა და ძლიერ ხარს ვინ დაკლავდა?

ერთი სიტყვით, თავისი ბავშვობის უმეტესი ნაწილი პაგარა იაგომ ღედულში გაატარა. როცა მშობლები მოაკითხავდნენ, მაშინ თუ გაახსენდებოდა სახლში დაბრუნება.

1936 წლის 1 სექტემბერის დილას დიდი ფაცი-ფუცი იყო ილიკოს ოჯახში, ყველას მზიარული სახე ჰქონდა. დღეს იაგო პირველად მიდიოდა სკოლაში. დედას თავი სიზმარში ეგონა.

– რას ვიფიქრებდი, თუ ამასაც მოვესწრებოდი? – მზიარული ღიმილით იმეორებდა ხშირ-ხშირად.

– დედა! მე როდის წამიყვანთ სკოლაში? – ეკითხებოდა სონას იაგოს მომდევნო ძმა ალოში.

პოლინაც გახარებული იყო, რადგან სკოლაში სიარული-სას ერთი მგზავრი ემატებოდა და ისიც საყვარელი ძმა.

გაახსენდა იაგოს ერთი შემთხვევა: მაშინ შვიდი წლის იყო; მასწავლებლები დადიოდნენ სოფელში და ადგენდნენ სიას, თუ რამდენი ბავშვი იყო სკოლაში მისასვლელი. იაგო ხედავდა მოსიარულე მასწავლებლებს და ეშინოდა, რომ მისკენ არ წამოსულიყვნენ. და აი, მასწავლებლები სწორედ მისი ემოსკენ წამოვიდნენ. ახლა კი აღარ იყო და ბავშვმა, რა ექნა, გაიქცა, სახლში შევარდა, კარ-ფანჯარა ჩაკეტა და გულის ფანქვალთ იტყირებოდა ფანჯრის ღრიჭოდან. ბევრს ეხეწნენ მასწავლებლებიც და მშობლებიც, მაგრამ გარეთ ვერ გამოიყვანეს. მასწავლებლები რომ წავიდნენ, მის შემდეგ კიდევ დიდხანს იყო ჩაკეტილი, სადმე ხომ არ იმალებიანო.

მართალია შვიდი წლის იყო და სკოლაში სიარული უნდა დაეწყო, მაგრამ იმ წელს ე.ი. 1935 წელს, ბავშვების სიმცირის გამო, მერევის დაწყებით სკოლაში კლასი არ შემდგარა, გუნდაეთში კი ვერ ატარეს, რადგან მხოლოდ ის და შოთა იყვნენ პირველ კლასში მისასვლელეები და მშობლებს შეეშინდათ, ზამთარში მათი მარტო სიარული სხვა სოფელში. ამიტომ სახლში დააწყებინეს წერა-კითხვის სწავლა და უფროსი დის გალინას დახმარებით ბავშვებმა მალე ჩინებულად შეისწავლეს ანბანი. შემდეგ კი, კარგ ამინდში, მუდამ დაჰყვებოდა თავის დას, პოლინას სკოლაში. პოლინას ამხანაგებს სულ ჩხუბი ჰქონდათ, თუ ვისთან დაჯდებოდა იაგო. ასე რომ, როდესაც რვა წლის გახდა და მერევმიც გაიხსნა პირველი კლასი, იაგო საკმაოდ მზად იყო სწავლის დასაწყებად.

აი, გათენდა ეს ბედნიერი დღეც და ბავშვმა საწოლში ევლარ მოისვენა. კარგი გათენებული არც კი იყო, რომ ადგა და შოთას

გასაღვიძებლად წავიდა. გაუმზადეს ჩანთა საჭირო წიგნებითა და რვეულებით და პაგარა ვაჟკაცები – იაგო და შოთა წავიდნენ სკოლისაკენ, გზადაგზა თავის გოლ ბავშვებს აგროვებდნენ – ლუბას, ცაცოს (ჯულეგა), ბიძინას, ალიომას, გიგეკოს და სხვებს. მიუახლოვდნენ სკოლას და გული სიამით აევსოთ, როდესაც სკოლის ეზოში სხვა ბავშვების ჟრიამულს მოჰკრეს ყური, ისინიც შეურთოდნენ და შეიქმნა საერთო მხიარულება და თამაში. არ გასულა ნახევარი საათიც, რომ გაისმა ბარის წკრიალა ხმა და ბავშვები სირბილით შეცვინდნენ სკოლის შენობაში.

– პირველი კლასი ამ ოთახში, მეორე კლასი იმ ოთახში! – ანაწილებდნენ მასწავლებლები ბავშვებს და ოთახებზე მიუთითებდნენ.

დაიწყო გაკვეთილი. ბავშვები ისე გაჩუმდნენ, რომ ოთახში ბუზის გაფრენასაც კი გაიგონებდით.

მასწავლებელმა გაასუფთავა დაფა და დაიწყო ანბანის სწავლება: ბავშვებო ეს არის - ა; ეს - ი; და ა.შ.

იაგომ მოიწყინა, ყველა ეს ასო მისთვის ცნობილი იყო და კითხვაც კარგად იცოდა, მაშინ რისთვის მოვიდა სკოლაში, თუ ამის მეტს არაფერს ასწავლიდნენ?

ბავშვმა იცადა, იცადა და რომ ველარ მოითმინა, მასწავლებელს უჩვენა თითი, ნიშნად იმისა, რომ სიტყვის ნება მიეცა.

– რა გინდა გენაცვალე? – ტკბილად შეეკითხა მასწავლებელი.

– მასწავლებელო, მე ხომ ეგ ასოები ყველა ვიცი, – უთხრა მორცხვად იაგომ და მთელი სახე აელეწა.

– მერე რა, რომ იცი?

– რა და, სხვას თუ არაფერს გეასწავლიან, ესენი ხომ მეც ვიცი.

– კითხვა იცი? – შეეკითხა მასწავლებელი.

– ვიცი, – თამამად მიუგო ბავშვმა.

მასწავლებელმა მოუგანა ბავშვს წიგნი და დააწყებინა კითხვა; იგი გაოცებული დარჩა ბავშვის გარკვეული კითხვით, რომელიც ისე დაუმარცვლავად და გამართულად კითხულობდა, რომ მეოთხე კლასის მოსწავლესაც კი შემურდებოდა.

მასწავლებელი გაკვირებული და გახარებული იყო ბავშვის ცოდნით, მაშინვე გავიდა ოთახიდან და სამასწავლებლოდან გამოიტანა საბავშვო მოთხრობების წიგნი, გადასცა

იაგოს და უთხრა: – ახლა როგორც სხვა წერს, მენც ისე წერე, სახლში კი წიგნი იკითხე, თან გაკვეთილიც ისწავლე ხოლმე და როცა ამ წიგნის კითხვას დაამთავრებ, მოუყევი ამხანაგებს, რა წერია წიგნში. ეს მოხდა ქართულის გაკვეთილზე, ასევე მომზადებული შევიდა იაგო მათემატიკის გაკვეთილზეც.

გახარებული დაბრუნდა იაგო სახლში და სანამ მასწავლებლის მიერ გამოგანებული წიგნი სულ არ წაიკითხა, ვერაფრით ვერ დააწვინეს. ძალიან მოეწონა ეს პირველი წიგნი და ამის შემდეგ სახლში საკითხავი საბავშვო წიგნები აღარ გამოუღევია. შეუყვარდა გაკვეთილებზე სიარულიც და არაერთარ შემთხვევაში გაკვეთილს უმიზეზოდ არ გააცდენდა.

ერთ შაბათ ღღეს იაგო შეეხვეწა დედას, რგანში გამაგზავნეთო. გამთარი იყო, მაგრამ კარგი ამინდი იდგა, ამიგომ სონა დასთანხმდა ბავშვს და ისიც გაკვეთილების შემდეგ სიხარულით წავიდა თავის საყვარელ დედულში. მეორე ღღეს ისეთი თოვა და ქარი დაიწყო, რომ ბავშვი სახლში რგანიდან აღარ გაუშვიათ. გათენდა ორშაბათი და ამინდს უკეთესობა არ ეტყობოდა. ამ დროისათვის იაგო უკვე მესამე კლასში სწავლობდა და გაკვეთილებს არაფრით არ გააცდენდა. ბევრს ეხვეწნენ რგანში დარჩენილიყო, მაგრამ ვერ დაითანხმეს, წამოვიდა იმ იმედით, რომ გაკვეთილებს მიუსწრებდა, რადგან მეორე ცვლა იყო. გზაში ამინდი კიდე უფრო გაუარესდა, მაგრამ ჯიუტი ბავშვი არსად გაჩერებულა, ძლივს მიაგანა სოფლამდე და პირდაპირ სკოლაში მივიდა, რათა გაეგო, სწავლა იყო თუ არა. სამასწავლებლოს კარები რომ შეაღო და მასწავლებლებმა თოვლით დაფარული ბავშვი დაინახეს, ყველამ ერთხმად წამოიძახა:

– ოჰ! შენ კი გენაცვალე!

ძალიან იწვალა იმ ღღეს იაგომ, მაგრამ გაკვეთილები მაინც არ გააცდინა.

მასწავლებლებს ძალიან უყვარდათ იაგო და სულ მის ქებაში იყვნენ, იაგოსაე ძალიან უყვარდა მასწავლებლები, რომლებიც ბავშვებს ზეციურ ქმნილებებად წარმოედგინათ და არც ეგონათ, თუ ისინი ჩვეულებრივი ადამიანები იყვნენ. როცა ჩამოვარდებოდა ბავშვებში ლაპარაკი, თუ რომელი სპეციალობა სჯობდა, ყველა მასწავლებელს ამბობდა.

– რა ჯობია მასწავლებლობას? – ამბობდნენ ბავშვები.

– ყველას ინჟინერი ჯობია, – თქვა ერთხელ ერთმა უფროსკლასელმა.

– მე კი ექიმი მირჩევია, – თქვა მეორემ.

იაგოს ძალიან მოეწონა სიტყვა ინჟინერი და გაიფიქრა, რომ ინჟინერი ყველას უნდა ჯობდეს, მაგრამ ამსანაგების მსჯელობამ ისევ დაარწმუნა, რომ მასწავლებლობა მაინც ყველზე კარგი იყო.

V

ერთ დღეს იაგოს სკოლაში დააგვიანდა. ეს იშვიათი შემთხვევა იყო ბავშვისთვის. მასწავლებელმა გაიგო მისი დაგვიანებით მისვლა და ერთ-ერთი მოწაფე გარეთ გააგზავნა, – იაგოს უთხარი, შემოვიდესო. იაგო ჯერ უარზე იყო, შემდეგ კი შეჰყვა გამოგზავნილ ბიჭს სახეგაწითლებული.

– რატომ დაიგვიანე? – შეეკითხა შესვლისთანავე მასწავლებელი. იაგო ხმაამოუღებლად გაჩერდა კარებში და ქვემ-ქვემ გასცქეროდა მასწავლებელს, თითქოს განმეორებით შეეკითხვას მოელისო. ასეც მოხდა: – არ გესმის? – ტკბილად გაუმეორა მასწავლებელმა.

ბავშვს გირილი წასკდა და გული ამოუყარდა.

– რა მოუვიდა? – ახლა სხვა მოწაფეებს მიუბრუნდა მასწავლებელი.

– მასწავლებელო! – მორიდებით წამოდგა ფეხზე შოთა, რომელიც ყველაზე ახლოს ცხოვრობდა იაგოსთან – იაგოს დედა არის ავად და ალბათ ამიგომ გირის. მართლაც ასე იყო. დედამისი უკანასკნელ დღეში იმყოფებოდა, ყველას გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ მისი მორჩენა აღარ შეიძლებოდა. საწყალი ილიკო ამ სამუშაო დღეებში მხოლოდ ხანდახან თუ წავიდოდა სამუშაოდ, მაგრამ იქაც ფიქრსა და ჯავრში იყო.

– დედა როგორ არის? – შეეკითხებოდა ხოლმე მისვლისთანავე სადილის მიმგანს, რომლის მოვალეობასაც მუდამ იაგო ასრულებდა. – ისევ ისეა, – იყო ხოლმე ბავშვის პასუხი.

– ეჰ! არც ჩემი სამშველი ყოფილა – ხვნეშით იცყოდა ილიკო და მიგანილი სადილის ნახევარსაც აღარ შეჭამდა.

იაგოც დადიოდა სკოლაში, მაგრამ ვაი იმ სიარულს, სულ თვალცრემლიანი იყო და მასწავლებლებიც ხშირად უშვებდნენ სახლში გაკვეთლების დამთავრებამდე.

იაგოს და – ანიკო, რომელიც ჯერ კიდევ ისევ პაგარა იყო და დედის ძუძუს ვერ შორდებოდა, კიდევ უფრო აწუხებდა ავადმყოფ სონას. ბოლოს ბავშვი აღსაზრდელად აიყვანა მეზობლის ქალმა გალინა გუდაძემ (შოთას დედამ), რომლის ქმარი ვარდენა იაგოსა და ანიკოს ნათლია იყო. გალინა თვითონაც ბრდიდა ანიკოს გოლ გოგოს – ნაზიკოს და ახლა ორივეს მოვლა-პატრონობას შეუდგა. გალინას ბევრი პატივისცემა ახსოვდა სონასგან. ანიკოს წაყვანა არ დაბარებია, პირიქით, მოხარულიც იყო, თუ როგორმე შეძლებდა სონას პატივისცემის გადახდას. მართლაც, დიდხანს ბრდიდა გალინა ანიკოს. ბავშვის ჩამოცილება-ბის შემდეგ თანდათან სონამაც დაძლია ავადმყოფობა. ანიკოს წეალებით გაბრდა არ ეტყობოდა. ისეთი ლამაზი ბავშვი იყო, რომ თვალს ვერ მოსწყვეტდით.

სონას აღრევე მოუკვდა სულ უფროსი შვილის მომდევნო – თამარი, შემდეგ კი მოუკვდა ანიკოს მომდევნო ვაჟი ვანო და ამის გამო ილიკოს მთელი ოჯახი მგლოვიარედ იყო. ყველას ანიკო აქარვებიანებდა ჯაერს, რადგან ენაც კარგად იყო, ფეხიც და მუდამ რაღაცას გიგინებდა და ამხიარულებდა ოჯახს. ანიკო გალინასაც დედას ეძახდა და ამიგომ მას ძალიან უყვარდა ანიკო და თავის შვილებში არ არჩევდა.

ოჯახს უბედურებაზე უბედურება დაემატა და ანიკოც ავად გახდა. ავადმყოფობა თანდათან გართულდა და ბავშვს გვინის ანთება დაემართა. მთელს უბანს უკლავდა გულს ანიკოს განუწყვეტელი კივილი. იაგო რამდენჯერ გარიდებია ოჯახს, დამჯდარა მარტო და უტირია საყვარელი ღის ავადმყოფობის გამო.

სკოლიდან ყოველი დაბრუნებისას იაგო, იმის შიშით, რომ ანიკოს ცუდი ამბავი არ იყოსო, პირდაპირ სახლში ვერ მიდიოდა. დაჯდებოდა სახლთან მომორებით და ყურს უგდებდა. როდესაც გარკვევით გაიგონებდა ბავშვის ტირილს და დარწმუნდებოდა, რომ ანიკო ცოცხალი იყო, მხოლოდ მაშინ წავიდოდა სახლში და დასთან ერთად განიცდიდა მის ტკივილებს.

ერთ დღეს იაგო სკოლაში ძალიან მოუსვენრად გრძნობდა თავს, თითქოს გული უგრძნობდა, რომ კარგი ამბავი არ უნდა ყოფილიყო მის თავს. გაკვეთილების დამთავრებას ვეღარ მოუყადა და მასწავლებელს გათავისუფლება სთხოვა.

მასწავლებელმაც მაშინვე გაათავისუფლა იაგო. მიდიოდა და თან სმენად იყო ქცეული. აი, გაუარა სახლს და უცებ შემოეს-
მა ღედამისის გირილი. ღედამისთან ერთად სხვებიც გიროდ-
ნენ. მალე გაიგონა თავისი ღის სახელიც და მიხედა, რაშიც
იყო საქმე. მუხლები მოეკეცა, იქვე ჩაჯდა და ხმამაღლა მორ-
თო გირილი. ღიდხანს გიროდა ასე საცოდავი ბავშვი, სანამ
მეზობლის ქალმა არ დაინახა და ძალით წაიყვანა სახლში.

ანიკოს სიკვდილმა ხელახლა დააჯავრიანა მთელი ოჯა-
ხი. ვერავის დაინახავდით უბრალოდ გაცინებულსაც კი.

მაია ბებიას ყველაზე მეტად იაგო ეცოდებოდა, რომელიც
ასე მწარედ განიცდიდა ღის გარდაცვალებას. მოხუცი ქალი
ყოველნაირად ცდილობდა შეილიშვილის გამხიარულებას და
მოფერებას არ აკლებდა მას. ხან შარვალს შეუკერავდა, ხან
ხალათს, ხან რაიმე ნუგბარს მისცემდა ბავშვს. და განა მარგო
იაგოს? მთელ ოჯახს ამხნევებდა ეს მოხუცი ქალი, ანუგეშებდა
სონას, ეფერებოდა ბავშვს და ერთი წუთითაც არ აკლებდა ყურად-
ღებას, მაგრამ ოჯახს ბოლოს ეს ღიდი იმედიც გამოეცალა ხელი-
დან. ანიკოს სიკვდილიდან რაღაც ორიოდ თვეში მაია ბებია
აუად გახდა და სამი ღღის აუადმოყოფობის შემდეგ განუგეცა სული.
მართალია, მაიას ხნოვანება არ აკლდა, იგი უკვე 80 წელს იყო
გადაცილებული, მაგრამ ასაკი სულაც არ ეგყობოდა, არავის ემე-
ტებოდა იგი სასიკვდილოდ; რას ვიზამთ, ასეთი ყოფილა ღვთის
განაჩენი და ნება. აი, ასე გამოიგანეს ილიკოს ოჯახიდან ორი
კუბო. კელაე ჯავრი და მწუხარება გამეფდა ოჯახში.

VI

1939 წლის 29 აპრილს, შაბათ ღღეს, მერევის სკოლის ეზოში
ბავშვებს ერთი კრიაშული ჰქონდათ. მზიანი, ხალისიანი ღღე
იყო და ბავშვებიც მხიარულად თამაშობდნენ. მესამე ღღეს,
ე.ი. ორშაბათს, პირველი მაისი იყო და ბავშვებიც მხიარულად
ეგებებოდნენ ღღესასწაულს. ზოგი საპირველმაისო ლექსს
იბეჰირებდა, ზოგი რიკ-გაფელას თამაშობდა, ზოგიც ჭიდაობ-
და და ღარბოდა. იაგოც ამ ბავშვებში კრია და სხვებთან ერ-
თად თამაშობდა. უცბად ამ თორმეც-ცამეგი წლის ბიჭებს ვი-
ღაც ღაეგაკა უკნიღან და წააქცია. წამქცევი მაშინვე მიიმა-
ლა ამხანაგებში. ერთი ბიჭი, რომელსაც კოწიას ეძახდნენ, გემე

წამოხტა და მაშინვე შემოგრიალდა. მის უკან, ცოტა მოშორებით იაგო იდგა, რომელსაც ბურგი ჰქონდა შექცეული კოწიასთვის. ამ უკანასკნელმა იფიქრა, რომ იაგომ წააქცია, ნამდვილი წამქცევი აღარ მოუძებნია, მიეპარა იაგოს და კისერში სწედა, თან ფეხებში ფეხი გაუხლართა. მოულოდნელობასაგან დაბნეული იაგო წაიქცა და თავისივე ფეხზე დაეცა. მაშინვე შეეცადა ფეხზე წამოდგომას, რათა სამაგიერო გადაეხადა კოწიასათვის, წამოიწია, მაგრამ ფეხზე ვეღარ წამოდგა, მეორედ სცადა წამოდგომა, მაგრამ მარჯვენა ფეხის საშინელი ტკივილი იგრძნო. ტკივილისაგან საშინლად დაელმიჭა სახე და თვალებიც ცრემლებით ავესო. ყველამ შენიშნა იაგოს წვალება და მაშინვე მისცივდნენ, მაგრამ ფეხზე ვეღარ დააყენეს, რადგან ფეხი მოგეხილი ან ნალრძობი იყო. მასწავლებელმა დაუძახა ღიმიგრი და ალექსანდრე ასანიძეებს, რომლებმაც ბავშვი და ბურგზე აკიდებული წაიყვანეს სახლში.

ალექსანდრემ იაგოს წიგნებიანი ჩანთა წაიღო და გაიქცა სახლში. იაგოს დედა ეზოში იჯდა, როცა ალექსანდრე მისი შეილის ჩანთით ეზოში შევიდა. სონას ელდა ეცა და მყისვე მიაძახა შემოსულ ბავშვს – რა ამბავია?!

– არაფერი, სონა ბიცოლა, იაგომ ცოტა ფეხი იტკინა და უკან მოდის, მე კი წიგნები წამოვიღე. – უპასუხა ბავშვმა.

სონა ამ სიტყვებმა ვერ ანუგეშა. ის მაშინვე მიხვდა, რომ საქმე ცუდად იყო და სირბილითა და გულის ფანცქალით გაიქცა სკოლისკენ. იაგომ დედამისი რომ დიანახა, უფრო მოუმატა გირილს. შეიყვანეს ბავშვი და რბილად მოაწყვეს საწოლზე, მაგრამ ნატკენი ფეხი სულ აკივლებდა. ორი დღე ვერ მოხერხდა ქალაქის სავადმყოფოში იაგოს წაყვანა, ვინაიდან, ფეხის ძლიერი ტკივილის გამო, ვერც ურემში ჩასვებს და ვერც ცხენზე. არადა, ფეხი სულ გაუსივდა და ტკივილებმაც იმატა. ორმაბათს ილიკომ ხელში აყვანილი ჩაიყვანა იაგო ჭიათურაში. ფეხი მოგეხილი აღმოჩნდა, დაადეს თაბამირი და ყოველ მეორე დღეს დაყავდათ ურმით ჭიათურაში, რადგან სავადმყოფოში დაწოლაზე იაგომ უარი განაცხადა, ექიმების მეთვალყურეობა კი აუცილებელი იყო.

ერთხელ ილიკოს ჩვეულებრივ ბურგით მიყავდა იაგო ჭიათურიდან. ძალიან ცხელოდა და ილიკო ძლივს მოდიოდა

გაოფლილი, მათ მისდევდა დაღლილი პოლინა, საესე ფუთით. იაგოს შეეცოდა პოლინა და უთხრა:

– მომეცი, დაიკო, მე წამოვიღებ მაგ ტვირთს!

ილიკოს გაეცინა და სიცილითვე მიმართა იაგოს:

– შე მამაძაღლო, მერე ვინ უნდა ატაროს ეგ ტვირთი, შენ თუ მე?

იაგო მიხვდა თავის გულუბრყვილობას და თვითონაც აუვარდა სიცილი.

იაგოს დიდხანს სტკიოდა ფეხი და ამის გამო საწოლიდან ვერ ღებოდა. გათენდებოდა და თავისი საწოლიანად გამოიყვანდნენ გარეთ, დაღამდებოდა და შეიყვანდნენ შინ.

სწავლისთვის არ უღალატია იაგოს. შოთასგან იგებდა, თუ რომელ გაკვეთილს და რას უხსნიდნენ სკოლაში მის ჯგუფს, ან რა დავალებას აძლევდნენ და ისიც ყველაფერს აკეთებდა. ამას ხედავდნენ მისი მასწავლებლებიც, რომლებიც ხშირად მოდიოდნენ მის სანახავედ, ამიტომ გამოცდებზე გამოუცხადებლად მიიღო იაგომ მოწმობა, რომელიც იუწყებოდა, რომ იგი გადაყვანილ იქნა მეოთხე ჯგუფში, ყოველ საგანში ფრიადი შეფასებით.

ბოლოს მოუხსნეს თაბაშირიც. ისე მიეჩვია სიარულს და ისე კარგად მოურჩა ფეხი, რომ ვერაფერს შეამჩნევდა, თუ როდისმე სტკიოდა ეს ფეხი, არც სიარული უჭირდა და არც კოჭლობდა.

გავიდა ბაფხულის არდადეგებიც და დადგა ისევ მხიარული სექტემბერი. იაგომ სკოლაში სიარული დაიწყო, მაგრამ არ გასულა ორი კვირაც, რომ შეშებზე აყუდებული ხე გადმოვარდა და იაგოს პირდაპირ გრავემირებულ ფეხზე დაეცა. კიდევ კარგი, რომ გადაურჩა ფეხი მეორედ მოგეხვას, მაგრამ იმდენად კი დაზიანდა, რომ მთელი თვის განმავლობაში უხვევდნენ და მკურნალობდნენ.

იაგოს ძალიან უყვარდა ჭიათურაში სიარული, ყოველ კვირა ღღეს ის და შოთა წავიდოდნენ ქალაქში, დაესწრებოდნენ კინოსეანსს და ბრუნდებოდნენ სახლში.

ღღესასწაულის დღეებში – პირველ მაისსა და შვიდ ნოემბერს, აუცილებლად უნდა წასულიყვნენ ქალაქში და დასწრებოდნენ ალღუმს, რომლის დამთავრების შემდეგ ქა-

ლაქის ქუჩებში დასეირნობდნენ. ხშირად ყოფილა შემთხვევა, რომ გზად, კალაურის ლელეში დახვედრიან ბავშვები და აუტეხიათ მათთვის ჩხუბი, მაგრამ ეს სულაც ვერ უკლავდა მათ ქალაქში სიარულის სურვილს.

ჭიათურაში სიარული ადრეც უყვარდა იაგოს. გაეგირებოდა ხოლმე მამამისს და ისიც იძულებული იყო, წაეყვანა. ერთხელ შუა გზამდე სდია მამას შეუმჩნეველად, ბოლოს კი ეღარ დააბრუნა მამამისმა უკან და ქალქში წაიყვანა. სწორედ იმ დღეს, ყვირილას ხიდზე მოსგაცა ქარმა ქუდი და გაატანა ყვირილას. ილიკომ იაგოს ახალი ქუდი უყიდა და ისე დაბრუნდნენ სახლში.

ჭიათურიდან მომავლებს უკვე ნახევარი გზა პქონდათ გამოვლილი და გასული იყვნენ პერევისის ვაკე გზაზე, რომ წინ შეხვდათ ვასიკო ცუცქირიძე თავისი სახედრით.

იაგოს ძალიან უყვარდა ცხენზე ან ვირზე ჯდომა და შეეხვეწა მამას, შემსვი ვირზეო. ამ კაცსაც არ უთქვამს უარი და სახედარზე ამხედრებული იაგო უკანვე ჩაიყვანეს ჭიათურაში, იქდან კი ისევ ფეხით შეუდგნენ პერევისის აღმართებს. ასეთი თბილი და მოსიყვარულე იყო ილიკო, შვილების მიმართ.

VII

ჭიათურის სამხრეთით მდებარეობს პაგარა სოფელი კალაური. იგი მოთაესებულია შუქრუთსა და მერევეს შორის.

მოსახლეობა მჭიდროდაა დასახლებული, რის გამოც შორიდან პაგარა, უწესრიგოდ გაშენებლ ქალაქს მოგაგონებთ, არც ბევრი გვარის გლეხს შეხედებით ამ სოფელში. მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი დარბაიძის გვარს აგარებს.

ჯერ კიდევ ადრე იცნობდნენ ამ სოფელში ვანო ვასილის ძე დარბაიძეს, იცნობდნენ როგორც უაღრესად პაგიოსანსა და უწყინარ კაცს. მთელს რაიონშიც კი არ მოიძებნებოდა კაცი, რომ მასზე ცუდი ეთქვას, პაგიოსნების გარდა ეს კაცი იმ დროისათვის საკმაოდ განათლებულად ითვლებოდა. მუშაობდა პერევისის თემის (პერევისის საბჭოს) თავმჯდომარედ. ამავე თემში შედიოდა თვით მისი სოფელი კალაურიც. ვანო მუდამ კეთილსინდისიერად ასრულებდა თავის სამუშაოს, რის გამოც არაერთხელ დაიმსახურა მადლობები და ჯილდოები. ბევრჯერ ყოფილა გამოძახებული

თბილისშიც და მისი თემი არაერთგზის გამხდარა გარდამავალი წითელი ღროშის მფლობელი.

მუდამ კარგი სახელით იცნობდნენ ვანოს და ამის გამო იყო, რომ თითქმის 40 წლის კაცს ცოლად მიათხოვეს 16 წლის მშვენიერი ლამაზი გოგონა – ელენა. ეს გოგონა იყო სოფელ შუქრუთიდან, დიმიტრი ნეფარიძის ასული. მიუხედავად ასაკით დიდი სხვაობისა, ცოლ-ქმარს ძალიან უყვარდათ ერთმანეთი. შეუღლებიდან ერთი წლის თავზე, ოჯახს ქალიშვილი შეეძინა, რომელსაც გულნარა დაარქვეს, თუმცა ყველა გუნას ეძახდა.

მეორე ბავშვის დაბადების დღეც მალე მოვიდა, გუნა უკვე 2 წლის გახდა და ელენასაც მეორე შვილი უნდა ჰყოლოდა.

როგორც აღინიშნა, 1928 წელს აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაული უწევდა 2 აპრილს, ძველი სტილით, ახლით კი 15 აპრილს. „გიორგობა“ იმ წელს აღდგომის დღეს დაემთხვა. ასე რომ, 1928 წლის 15 აპრილი მართლაც კარგი საზეიმო დღე იყო. სწორედ ამ დღეს ასტკივდა ელენას მუცელი და ყველა გახარებული იყო, რომ ბავშვი კარგ დღეს დაიბადებოდა. ვაჟს მოელოდნენ და ცხადია, სახელად გიორგი აირჩიეს.

არ ვიცი, მაინცდამაინც ასე გულთ რატომ ეწადათ ვაჟის დაბადება, როდესაც გოგო ერთის მეტი არ ჰყავდათ, მაგრამ ეს კი არის, რომ როდესაც რაიმეზე ძალიან მოწადინებული ხარ და განსაკუთრებით ნაგრობ, მაინცდამაინც ის ნაგერა არ შეგისრულებს. ასე მოუვიდათ მათაც, დაიბადა გოგო. ყველამ ყურები ჩამოყარა. იქვე იდგა ბავშვის მამა ვანოც, რომელიც მივიდა ბავშვთან, ფრთხილად აიყვანა და ყველას გასაგონად უთხრა: – არავის არ უნდისხარ, შვილო, ხომ? მამ შენ ჩემი შვილი იყავი და ჩემს სახელზე გაიზარდე. თანაც მათ ჯიბრზე თინიკო უნდა დაგარქვა. ცხადია, არც სახელის დარქმევაში შესდევებია ვინმე და ახალდაბადებულ ბავშვს თინა დაარქვეს.

თავისი ხელით დაბანა ვანომ საყვარელი შვილი, სუფთად გაახვია და თან ყურადღებით დაათვალიერა. თინა დღითი-დღე ლამაზდებოდა და როდესაც ხუთი წლის გახდა, მას დანახვას არაფერი ჯობდა. ლამაზ თინიკოს თავზე ხშირ ლოკონებად ეყარა ხუჭუჭა შავი თმა, რომელიც ბეჭებადმდე სწვდებოდა.

მართალია, თინას დაბადებისას ყველა გაიძახოდა, გოგო არ გვინდოდაო, მაგრამ ახლა უმისოდ ერთ ღლესაც ვერ ძლებდნენ, თანაც, მას კარგ ფეხზე დაბადებულად თელიდნენ, რადგან ორი წლის შემდეგ, 1930 წლის გაზაფხულზე, ელენას შეეძინა ვაჟი, რომელსაც ერისგო, მოფერებით ერმენგო, დაარქვეს. ერმენგოც ძალზედ ლამაზი ბავშვი იყო, ძალიან ჰგავდა თინას და ერთმანეთისაგან მხოლოდ თმებით თუ გაარჩევდით.

ვანო გახარებული იყო თინას ასეთი სილამაზით და სადაც უნდა წასულიყო, სულ თან დაჰყავდა. ეანოს დიდი სურვილი და ამავე დროს შეძლებაც ჰქონდა, რომ საყვარელი ცოლ-შვილი კარგად მოეღლია ჰყოლოდა და ბევრი შენაგროდა მათ ბედს.

მალე დადგა ვანოსთვის სანატრელი ღლეც და თინამ სკოლაში დაიწყო სიარული. მასწავლებლებს ძალიან უყვარდათ კობგად ჩაცმული, ლამაზი ბავშვი.

ასე იზრდებოდა არაჩვეულებრივი სილამაზისა და სამაგალითო ყოფაქცევის ჩვენი თინიკო.

ასე მთავრდება ჩემი აღზრდილი, 54 წლის წინანდელი ჩანაწერი. აქედან კი ვაგრძელებ მოგონებების წერას, თითქმის იმავე თემებითა და დასათაურებით, რაც მაშინ მქონდა განზრახული.

ნაწილი მესამე

სიყვარულის ძალა

ბედნიერებისათვის ისიც კმარა, იმყოფებოდე საყვარელ არსებასთან, ოცნებობდე, ესაუბრებოდე მას, ან კრინგსაც არ ძრავდე, ფიქრობდე მასზე, ფიქრობდე მასზე, იყო მის გვერდით და სხვა არაფერი გინდოდა.

I

პირველი სექტემბერი – ეს ბედნიერებისა და ზეიმის დღეა მოსწაულე ახალგაზრდობისათვის. პირველ სექტემბერს ხომ ბავშვებს სკოლაში მიუხარიათ და ერთი სული აქეთ, როდის შეხვდებიან თავიანთ საყვარელ მასწავლებლებს, სკოლის მეგობრებს, როდის გაიგონებენ სკოლის ზარის წკრიალა ხმას და ჟრიამულით შეცვივდებიან სასწავლო ოთახებში, მიუჯდებიან მერხებს და სულგანაბულნი მოუსმენენ მასწავლებლების საუბარს. ასეა ყოველ წელიწადს და გამონაკლისი არც 1940 წელი ყოფილა. სიხარულით ვეშაადებოდი ამ დღისათვის, მით უმეტეს, რომ დაწყებითი სკოლა (ოთხი კლასი) დამთავრებული მქონდა და ფრიადებით ვიყავი გადასული მეხუთე კლასში.

დადგა ეს სანატრელი დღეც და ჩემს განუყრელ მეგობართან და მეზობელთან, შოთა გუდაძესთან და სხვა ბავშვებთან ერთად მივედი საყვარელ სკოლაში, რომელიც სოფლის ცენტრში მდებარეობდა. გაოცებული დავრჩით, როცა ჩვენს ნაცნობ ბავშვებსა და მეგობრებს შორის ბევრი უცნობი ბავშვიც დავინახეთ. დაირეკა ზარი და ახალმა მოსწავლეებმა ჩვენს საკლასო ოთახს მოაშურეს, რომელიც ძლივს იტევდა 13-14 წლის წამოჩიგულ ახალგაზრდებს.

ამ უცხო ახალგაზრდების მოსელის მიზეზი თურმე შემდეგი ყოფილა: მაშინ სოფელში ყველგან როდი იყო საშუალო სკოლა, ზოგ სოფელში მხოლოდ დაწყებითი სკოლა ე.ი. ოთხი კლასი იყო, რომლის დამთავრების შემდეგ მშობლებს თავისი შვილები გადაყავდათ სხვა სოფლის სკოლაში სწავლის გასაგრძელებლად. ჩვენს სოფელში იყო შეიდეკლასიანი სკოლა, ხოლო ჩვენს უახლოეს მოსამხდერ სოფლებში – კალაურსა და წასრში ოთხი. ამიტომ, ცხადია, მეხუთე კლასში გადასული ბავშვები წასრიდან და კალაურიდან ჩვენს სკოლაში, მოიყვანეს სწავლის გასაგრძელებლად.

II

არ ვიცი, მეჩვენებოდა თუ მართლაც ასე იყო, რომ 1940 წლის პირველ სექტემბერს, წასრიდან და კალაურიდან გადმოსული მოსწავლეები ძალიან ლამაზები და კოხტად ჩაცმულები იყვნენ.

განსაკუთრებით დამამახსოვრდა ანდრო და გიორგი ბრეგვაძეები სოფელ წასრიდან, რომლებსაც მოგვიანებით დაუშეგობრდი, გოგონებიდან კი ჩემს ყურადღებას იპყრობდა ბრეგვაძე ნაზიკო, სოფელ წასრიდან და დარბაიძე თინა, სოფელ კალაურიდან. ნაზიკო, ანდრო და გიორგი ბრეგვაძეები, რომლებიც წასრში ერთმანეთის მეგობლად ცხოვრობდნენ, ბიძაშვილები იყვნენ და სულ ერთად დადიოდნენ. ისინი ნამდვილად გახდნენ არა მარტო ჩვენი კლასის, არამედ მთელი სკოლის სული და გული, რადგან სილამაზესთან ერთად, შესანიშნავი ხმები ჰქონდათ და ისე ხმაშეწყობილად მღეროდნენ, როგორც ესტრადის ნამდვილი მომღერლები. ახლაც ყურში მესმის მათი სიმღერა: „შენ რომ გარი შემოჰკარი“, რომელსაც იწყებდა ანდრო, ნაზიკო აჰყევებოდა თავისი წკრიალა სუთთა ხმით, გიორგი კი არაჩვეულებრივი ბანით სრულყოფდა ამ ღიღებულ სიმღერას. ხშირად ვამღერებდით აგრეთვე სიმღერებს, რომელიც ღიდ ბელადს – სგალინს ეძღვნებოდა და ეტკებოდით მხიარული ჰანგებით, ასევე კარგად მღეროდნენ სხვა სიმღერებსაც, რამაც სტიმული მისცა ჩვენს სკოლაში მომღერალთა გუნდის ჩამოყალიბებას.

სოფელ კალაურის ბავშვებიდან ჩემი ყურადღება მიიქცია ლამაზმა, ხუჭუჭთმიანმა და წითელბაფთიანმა გოგონამ,

რომელსაც ყველა თინიკოს ეძახდა და ყველა ცდილობდა მის სიახლოვეს ყოფილიყო. სწორედ ეს ლამაზი, ხუჭუჭთმიანი გოგონა იყო ვანოს ქალიშვილი – თინა დარბაიძე, შემდეგში ჩემი სული და გული, ჩემი სიყვარული, ჩემი გულის დამპყრობელი და ჩემი დამწველი.

III

გადიოდა ღლეები, ბავშვები თანდათან ვეჩვეოდით ერთმანეთს, გვეძნელებოდა უერთმანეთოდ ყოფნა, არ გვიყვარდა დასვენების ღლეები, რადგან სულ ერთად ყოფნა და თამაში გვსურდა.

ბავშვებთან, მეგობრობის გარდა, სკოლისაკენ კიდე ერთი დიდი სურვილი მიზიდავდა – ძალიან მინდოდა სწავლა და სულ მასწავლებლებს შევეცქეროდი თვალებში, რომ რაიმე ახალი შემეძინა მათგან. აღარ მაკმაყოფილებდა მხოლოდ გაკვეთილების სწავლა, ემოულობდი საბაეშო ლიტერატურას და ვკითხულობდი. რამდენჯერ წამჩხუბებია ღელაჩემი, შეეშვი კითხვას, საჭმელი ჭამე და შემდეგ იმეცადინეო, მაგრამ ჯერ გაკვეთილები უნდა მესწავლა, საშინაო დაეალება შემესრულებინა. მხოლოდ ამის შემდეგ შემეძლო ჭამაცა და გართობაც. სკოლაში წასვლის წინ კიდევ გადავიმეორებდი ნასწავლ გაკვეთილებს და ასე მომზადებული მივდიოდი სკოლაში. ფრიადებით გადავდიოდი კლასიდან კლასში, ვღებულობდი ქების სიგელებს, რომლებიც უმაღლესი ჯილდო იყო მოსწავლისათვის კარგი სწავლისა და სამაგალითო ყოფაქცევისათვის.

ყველასთან კარგი ურთიერთობა მქონდა, განსაკუთრებით კი, წასრულ მეგობრებთან, რომლებსაც თინაც შეუერთდა თავისი არაჩვეულებრივი ხმით, რაც კიდევ მეტად ამდიდრებდა და ალამაზებდა მათს სიმღერებს. მათთან ძალიან ახლოს იყო ციალა წერეთელიც მერევიდან, ასე რომ, ეს ახალი ხუთეული ჩემთვის განუყრელი და სასურველი მეგობარი იყო. ციალა წერეთელი ჩემთან პირველი კლასიდანვე სწავლობდა. ერთად შეზრდილები ვიყავით და, რა თქმა უნდა, მეგობრულად გვიყვარდა ერთმანეთი, ხოლო ნაზიკო ბრეგაძე და თინა დარბაიძე ახალი მოსულები იყვნენ ჩვენს სკოლაში,

ორივენი ლამაზები, კარგად ჩაცმულები, წითელი ბაფთებით, წკრიალა სასიმღერო ხმებით, გკბილი საუბრითა და თბილი ურთიერთობებით. ამიგომაც, განსაკუთრებულ სიამოვნებას მგვრიდა მათთან ყოფნა. ვგრძნობდი, რომ ასევე იყვნენ ეს გოგონები ჩემ მიმართ და ყოველ ორშაბათს კონცნით ვხვდებოდი ერთმანეთს.

IV

დავამთავრეთ მეხუთე კლასი, ჩაებაარეთ გადასასვლელი გამოცდები და დაგვითხოვეს საბაფხულო არდადაგებზე. გული დააღონა სექტემბრის მოლოდინმა, მომენაგრა ჩემი სკოლა, მომენაგრნენ ჩემი საყვარელი მასწავლებლები, მეგობრები და, რაღა თქმა უნდა, ჩემი დაქალები: ნაზიკო, თინა და ციალა.

დამთავრდა გულის გამაწყალელები არდადეგები და დადგა სანაგრელი 1941 წლის სექტემბერი. როგორ მოველოდით ამ დღეს. ეს ბაფხული ხომ საშინელი და ჯოჯოხეთური იყო თითოეული ჩვენთაგანისთვის. სწორედ ამ ბაფხულს, 21 ივნისს დაიწყო გერმანიასთან სამკედრო-სასიცოცხლო ომი, სწორედ ამ ბაფხულს მიაღწია გერმანიამ ამ ომში დიდ უპირატესობას, მგერი მოადგა მოსკოვს, კავკასიის საზღვრებს და წალეკვით ემუქრებოდა ყველას და ყველაფერს. რამდენი ახლობელი, საყვარელი ადამიანი გაიწვიეს ომში, რომლებიც დაიღუპნენ და ევლარ შეძლეს შინ დაბრუნება. რა დამავიწყებს ჩემი საყვარელი ხალხის სახეებსა და ხსოვნას: ბიძაჩემი არკადი მოსეს-ძე სიკინჭალაშვილი, მამიდაშვილი შალვა იასონის-ძე მახათაძე, ჩემი უფროსი დის ქმარი პლაგონ ბესარიონის-ძე გოგოლაძე, მისი ძმა ბაგრატი და ბევრი სხვა.

არ შემიძლია არ გავისხენო ბიძაჩემის – დედის ძმის, არკადი სიკინჭალაშვილის ამბავი. ამ გოლიათ კაცს მიაგოვებინეს ოთხი პატარა ბავშვი, ულამაზესი მეუღლე, ჩემი ბაბილა ბიცოლა და წაიყვანეს პირდაპირ ფრონტზე. მალე მისი დაღუპვის ამბავი მოვიდა, რუსეთის ყინვებს შეუჩვეველს, ფეხები მოჰყინვოდა და პოსპიგალში მოეთავსებინათ, როცა ძალიან ცუდად გამხდარა, აქეთ-იქით, მეზობლად მდგარი საწოლები-სათვის ჩაუვლია ხელები, ზედ მწოლარე ავადმყოფებიანად მალლა აუწევია და უთქვამს: ამის დედა ეაგირე, სად და

როგორ ვკედებით. ასე დაღუპულა ჰოსპიტალში. ეს რომ მის-
მა მეუღლემ გაიგო, პირიდან სისხლის დენა დაეწყო და სამ
დღეში გარდაიცვალა. ოთხი თვის პატარა რეზიკოს ვერ
მოუარეს უღედოდ და ისიც მშობლების გზას გაუდგა, დარჩა
სამი ობოლი ბავშვი: აბელი, სოსო და მედიკო, რომლებიც
გამარდეს ბებიამ და ბაბუამ ისე, რომ მათ თავიანთი მშობლე-
ბი კარგად არც კი ახსოვთ. აი, როგორ დღეში იყო ხალხი,
მაგრამ ყველანი სამშობლოსა და სტალინის სიყვარულისათვის
სწირავდნენ თავს, ასეთი იყო სიყვარულის ძალა, რომელიც
თვით სიკვდილსაც კი ამარცხებდა. აი, ამ ჯოჯოხეთური ბაფხუ-
ლის შემდეგ გულის ფანქცალით ველოდებოდით სექტემბრის
დადგომას, რათა სკოლის მეგობრებს ერთმანეთი კვლავ გვე-
ნახა და გაგვებიარებინა ჩვენი გულის ტკივილები და განცდები.

დადგა ნანატრი სექტემბერი, მოვეგროვდით მეგობრები და
ყველამ გადავკოცნეთ ერთმანეთი ჩვეულებრივად, მაგრამ ეს
რა მოხდა? თუკი ყველას კოცნა ერთნაირად მივიღე, თინას
კოცნა სულ სხვანაირად მომხედა გულზე, ჩემს თავს გამოეუცყ-
დი, რომ არდადეგების დროსაც მე თინა სხვებზე უფრო მეტად
მენატრებოდა, ნუთუ? არა, არ ვიცი, მე ხომ ჯერ კიდევ მე-
კლასის მოსწავლე ვიყავი, ჯერ ისევ ბავშვი, მაგრამ რას გავს
ეს განსაკუთრებული კოცნა? ნუთუ სიყვარული მეწვია? არ
მინდოდა ჩემს თავს გამოეცდომოდი, არ მინდოდა დამეჯერე-
ბინა, რომ უკვე შეყვარებული ვარ, მაგრამ, როცა ნაზიკომ
მაგრძნობინა, რომ ვუყვარდი, როცა თამარა უზნაძემ სიყვარუ-
ლის ლექსებით სავსე მთელი რვეული მომიძღვნა, როცა ეს
გოგონები ჩემს მეზობლებს და მეგობრებს ცაცოს, ფუციასა და
შურას ეუბნებოდნენ, რომ მათ მე ვუყვარდი, მაშინ დავრწმუნდი,
რომ ჩემი თინასადმი გრძნობა უკვე სიყვარული იყო, თვითონ
თინაც, თუმცა არაფერს მეუბნეოდა, მაგრამ ყოველი შეხვედრი-
სას წითლდებოდა და დაირცხვენდა ხოლმე. აი, როგორ ჩუმად
და შეუმჩნევლად წამოვმრდილვართ ბავშვები, როგორ ჩუმად
და შეუმჩნევლად გვეწვია სიჭაბუკე და რა მორცხვად და მოუ-
ლოდნელად გაემხდარვართ შეყვარებულები.

ზანტად გადიოდა დღეები, ვმალავდი ჩემს სიყვარულს
თინასადმი, ვცდილობდი არავის შეემჩნია იგი, მაგრამ როდემ-
დე? მე თანდათან დავკარგე მოსვენება, დღე და ღამე თინაზე

ფიქრში ვალამებდი და ვათენებდი, მიძლიერდებოდა სიყვარული, თქმას კი ვერ ებედავდი, რადგან კიდეც მრცხვენოდა და კიდეც მეშინოდა სულ არ დამეფრთხო და არ დამეკარგა, მაგრამ ვერ დაუძლიეთ სიყვარული და საბოლოოდ ასეთ ხერხს მივმართე: დაეწერე ლექსი და სხეების შეუმჩნევლად გადავეცი თინას, თან ვთხოვე, თვითონ წაეკითხა და არავეისთვის არ ეჩვენებინა იგი. აი ის ლექსი, რომელშიც სახელი თინა გამოკვეთილი იყო დიდი შავი ასოებით:

რათ არის, რომ ყვავილებში
უფრო გურფა არის ვარდი,
და როცა იგი ხელთა გაქვს
გავიწყდება თითქოს დარდი.

რათ ინახავს გურფა ყვავილს
ახალგაზრდა ვაჟი, ქალი
ხელთ უჭირავს მოწიწებით
და უპყრია მასზე თვალი.
რათ არის, რომ მაშინ ვარდი
თითქოს იმჩნევს სილამაზეს,
შეიფერთხავს ფართხლად ფოთლებს
და თავს უფრო გაანამზებს.

რათ ინამზებს ვარდი თავსა,
რათ იფერთხავს ფრთხილად ფოთლებს?!
ლექსის წერის მიზეზს ნახავ
სტრიქონებში შავ ასოებს.

გულის ფანცქალით ველოდებოდი მეორე დღეს, რომ გაბეგო, რა რეაგირებას მოახდენდა ლექსი თინაზე, როგორ მიიღებდა ჩემს სიყვარულს, რაც აშკარად იგრძნობოდა ჩემს ლექსში. და აი, დადგა მეორე დღე. ახლაც თვალწინ მიდგას ის ბედნიერი წუთები და ლამაზი ხუჭუჭნაწნაეებიანი გოგონა, დიდი წითელი ბაფთით, რომელიც მოვიდა ჩემთან, მომესალმა, ჩამომართვა ხელი და აწითლებული, თავჩაღუნული გაბრუნდა უკან. ეს იყო პირველი ხელის ჩამორთმევა სიყვარულის რანგში, ეს იყო

პირველი ჩახედვა ერთმანეთის თვალებში, რომლებიც გამოხატავდნენ ურთიერთთანაგრძნობასა და სიყვარულს, სწორედ ამ დღიდან მიეცემა თავდავიწყებას და თინა გახდა ჩემთვის ყველაზე სასურველი და სანატრელი არსება.

ბევრ საწაველებელში მისწავლია, დაწყებული საშუალოდან უმაღლესამდე, ბევრჯერ და ბევრგან ვყოფილვარ სხვადასხვა სასწავლო კურსებზე, ბევრნაირ ხალხთან მქონია ურთიერთობა, როგორც სწავლის პერიოდში, ასევე მუშაობის დროს, მაგრამ ჩემი ცხოვრების ვერც ერთი პერიოდი, ვერ შეედრებოდა იმ დროს, რაც განვიცადა მერევის სკოლის მეექვსე კლასში სწავლის დროს.

მე და თინა ყოველდღე ვხვდებოდით ერთმანეთს და ესაუბრობდით, ჩვენი სიყვარულისა და მომავალი ცხოვრების თემაზე. არდადაგებზე კი წერილებს ეწერდით ერთმანეთს და ვეფიცებოდით მარადიულ სიყვარულსა და ერთგულებას.

ჩვენ გვყავდა ჩვენი მოციქული ანუ შიკრიკი, რომელსაც ყველაფერს ვანდობდით და ისიც ისე ასრულებდა თავის მოვალეობას, როგორც კარგი პარტიზანი მგრის ბურგში. ეს გახლდათ ჩემი მეზობელი და მეგობარი ცაცო (ჯულეგა) ჯოხაძე, რომელიც სწავლობდა ჩვენთან ერთად და მისთვის არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენდა ამ მოვალეობის შესრულება, პირიქით, უხაროდა კიდევ, რომ ხელს გვიწყობდა ახალბედა მეყვარებულებს.

მახსოვს, ერთხელ, ერთ-ერთი არდადეგების დროს თინას წერილს დააგვიანდა, ძალიან განვიცდიდი, რადგან მიჩვეული ვიყავი მისი წერილების დაუყოვნებლივ მიღებას. ნეტავ რა მოხდა? ნეტავ რა მოუვიდა? თავს ვიმტრევდი ფიქრებით და ბოლოს მივიღე მისი წერილიც, მიბოდიშებდა წერილის დაგვიანებისათვის და მწერდა, რომ ყველანი სახლში იყვნენ და ვერაფრით მოვახერხე წერილის დაწერა, ახლა ბარნაბას მარანში ვარ შეპარული და ამ წერილს მარანში ვწერო (ბარნაბა იყო თინას ბიძაშვილი, რომელიც ახლოს ცხოვრობდა მათთან).

ვცდილობდით, ჯერჯერობით, დაგვემალა ჩვენი სიყვარული, არასოდეს არ გვეღალატა ერთმანეთისათვის და გაგვემელავნებინა მხოლოდ მაშინ, როცა გადავწყვეტდით შეუღლე-

ბას, მაგრამ განა ნაცარში ნაპერწკალი დაიმალება? არადა ჩვენ ხომ ჯერ ბავშვები ვიყავით, სკოლის მოსწავლეები და მიგვაჩნდა, რომ შეუღლებამ ლაპარაკი ნაადრევი იყო.

V

დადგა 1942 წლის სექტემბერი და გაეფრთხილა სწავლა მეშვიდე კლასში. დრო გადიოდა ჩვეულებრივად, არასოდეს მიღალატნია სწავლისთვის. ჩემთვის ფრიადოსნობა და კლასგარეშე ლიგერატურის კითხვა კანონი იყო, თავისუფალ დროს კი კარგი ვაჟკაცივით ვედუქი მხარში მამაჩემს და ვეხმარებოდი ყოველგვარ საქმიანობაში. ბავშვები უკვე წამოვიზარდეთ და ყველას გექონდა ჩვენი სიმშაბიძეები ერთმანეთის მიმართ. როგორც სკოლაში პირველ მოსწავლეს, გოგონები განსაკუთრებული მამაფასებდნენ და ყველას სურდა ჩემთან დაახლოება, განსაკუთრებით თამარა უზნაძეს, რომელიც იმავე ცაცოს ეხვეწებოდა, ჩემთვის მოეგანა სასიყვარულო ლექსები. ცაცოც თავისდაუნებურად ასრულებდა მის დავალებას, რადგან არ შეეძლო გაეცა ჩვენი საიდუმლო, რომ მე და თინას გვიყვარდა ერთმანეთი. ჩვენ კი სხვების შეუმჩნევლად ვხვდებოდით ერთმანეთს და ვეფიცებოდით სიყვარულსა და ერთგულებას.

მეშვიდე კლასში სწავლის პერიოდი საუბედურო გამოდგა ჩვენთვის. თინა მამთარში გაიყვანა, გახდა ცუდად, შემდეგ დაემართა გიფი და დააწვინეს ჭიათურის საავადმყოფოში. მე სწავლა არ შემისუსტებია, მაგრამ ვაი იმ სწავლასა და იმ ყოფნას, მე რომ ვიყავი. აღარ დავეძებდი, რომ ჩემი და თინას სიყვარული გამჟღავნდებოდა და ხშირად ჩავდიოდი ჭიათურაში მის სანახავად. სწორედ მაშინ გაიგეს ამხანაგებმაც, ჩემმა ოჯახმაც და თინას მშობლებმაც, რომ ჩვენ ერთმანეთი გვიყვარდა და ცოლქმრობის პირობა გექონდა მიცემული ერთმანეთისთვის.

მართალია, თინა გამოკეთდა და გამოწერეს საავადმყოფოდან, მაგრამ ისეთი გამხდარი და თმებგადაპარსული, რომ მისი სკოლაში სიარული უკვე აღარ შეიძლებოდა. ცხადი გახდა, რომ სკოლაში მან დაკარგა წელიწადი და დარჩა მეშვიდე კლასში, მაშინ, როდესაც მე უკვე მერვე კლასში გადავდიოდი და უნდა წავსულიყავი სასწავლებლად რომე-

ლიმე სხვა სოფლის ან ქალაქის საშუალო სკოლაში, რადგან მერევეში მერვე კლასი უკვე აღარ იყო. ასე უნდა დაეცინებოდათ ერთმანეთს მე და თინა, არადა ჩვენ ხომ ვფიქრობდით, სულ ერთად გვესწავლა, ვინაიდან სწორედ ერთი ხნისანი ვიყავით. მახსოვს, როდესაც მეშვიდე კლასი დავამთავრე, თინამ მინახულა და მკითხა, სად ვაპირებდი სწავლის გაგრძელებას, მეც ვუთხარი, რომ გადავდიოდი სოფ. პერევისის საშუალო სკოლაში. მან ერთი ამოიოხრა, როგორ გავძლებ უშენოდო და თვალცრემლიანი დამემშვიდობა. ძლიერ იმოქმედა ჩემზე მისმა ცრემლიანმა თვალებმა. წარმოვიდგინე თუ როგორ განიცდიდა იგი, არა მარტო წელიწადის გაცდენასა და კლასში დარჩენას, არამედ ჩემთან განშორებასაც.

როცა მერევეში ვსწავლობდით, ჩემთვის კვირა დღეც კი საგანჯველი იყო, ეელოდებოდი ორშაბათის დადგომას, რომ სკოლაში თინას შეეხედროდი, ახლა კი? მე უნდა ვისწავლო პერევისაში, თინამ კი მერევეში, როგორ ვინახულებთ ერთმანეთს? მოვახერხებთ კი ერთმანეთის ნახვას? შევძლებთ კი უერთმანეთოდ ყოფნას? ათასი ამრი მიგრიალებდა თავში, მაგრამ რას ვიზამდი, მე უკვე ვაქცაცობაზე ვდებდი თავს და ეს დაბრკოლება და გასაჭირიც უნდა დამეძლია.

VI

ასე დავამთავრე მერევის არასრული საშუალო სკოლა და დადგა ღრო, როცა უნდა გადაესულიყავი სხვა სკოლაში. ჩვენ, ოთხმა ამხანაგმა — ბიძინა და ალიოშა ასანიძეებმა, შოთა გედაძემ და მე, საბუთები გადავიგანეთ პერევისის საშუალო სკოლაში.

დადგა 1943 წლის პირველი სექტემბერი და ჩვენც ვეწვიეთ ახალ სკოლას. რა ვიცოდით, რომ ამ სკოლაში სიურპრიზი მელოდა, როცა ახალმოსულები უცხოებივით აქეთ-იქით ვიცქირებოდით, უეცრად შევამჩნიე ჩემი ოცნება და სიყვარული, ჩემი თინა. გახარებული მივევარდი, გადავკოცნე და ვკითხე, თუ რა უნდოდა პერევისის სკოლაში, მას ჯერ ხომ არ დაუმთავრებია მერევის სკოლა. კალაურიდან პერევისის სკოლაში სწავლობდნენ სხვა ბავშვებიც და როდესაც თინამ გაიგო,

რომ მე პერევისში უნდა გამეგრძელებინა სწავლა, უთხოვნია მშობლებისათვის, რომ ისიც გადმოეყვანათ პერევისის სკოლაში. მათ უკვე იცოდნენ ჩვენი სიყვარულის ამბავიც, განსაკუთრებით აქტიურობდა თინას მომღვენო ძმა ერმენგო, რომელმაც აღრე გაიგო ჩვენი სიყვარულის ამბავი და ყველანაირად ცდილობდა ხელი შეეწყო ჩვენთვის. როგორც ჩანს, ოჯახმა ანგარიში გაუწია თავიანთი საყვარელი თინიკოს თხოვნას და სასწავლებლად პერევისის სკოლაში გადმოიყვანეს, რის შესახებაც მე არაფერი არ ვიცოდი მანამ, სანამ თინას ასე მოულოდნელად არ შევხვდი სკოლაში. გული უკვე დამშვიდებული მქონდა, რომ ჩემს თინიკოს ძეგლებურად შევხვდებოდი ყოველდღიურად და არც თამაში იყო საჭირო, ვინაიდან ჩვენი სიყვარულის ამბავი ყველამ იცოდა – მეგობრებმაც და ჩვენი ოჯახის წევრებმაც.

ასეთია ნამდვილი სიყვარული და რწმენა, ასეთია სიყვარულის ძალა. დაუძლეველი დაბრკოლება არ არსებობს იქ, სადაც ნამდვილი სიყვარულია. ჩვენ შორის ხომ ნამდვილი სიყვარული იყო, ნამდვილი და თანაც პირველი.

ნაწილი მეოთხე

ხანმოკლე ბედნიერება

I

1944 წლის ზაფხულია. ერთ საღამოს, მშობლებსა და ჩემს შორის ასეთი დიალოგი გაიმართა:

– შვილო, ცოლი უნდა შეგერთოთ.

– რა დროს ჩემი ცოლია? – გავიკვირვე მე.

შვილო, გამიგონე – განაგრძო მამამ – ყველაფერი კარგია ნაადრევი, გარდა სიკვდილისა, მით უმეტეს, რომ შენ შეყვარებული გყავს და რაც ადრე დაქორწინდებით, ისა სჯობს.

– მამა, – ეპასუხო მე – არ უარეყოფ, რომ შეყვარებული მყავს, იმასაც ვაღიარებ, რომ მე თინას გარდა არავის მოვიყვან, მაგრამ ყველაფერს თავისი დრო აქვს, მე ჯერ უნდა ვისწავლო, დავამთავრო უმაღლესი და როცა შევძლებ ოჯახისა და ცოლის შენახვას, მაშინ მოვიყვან, ასე ვართ მოლაპარაკებული მე და თინა და ჩვენც არ ვაპირებთ პირობის გადახვევასა და ერთმანეთის ღალატს.

– შენ ცოლის შენახვაზე ნუ დარდობ, – ჩაერთო ლაპარაკში დედაჩემი – ჩვენ შენს ცოლს არაფერს მოვაკლებთ და საკუთარი შვილივით გვეყვოლება.

ვერ დამიყოლიეს რჩევებითა და ხვეწნა-მუდარით, ბოლოს მამაჩემს მოთმინება გამოეღია და ხმამაღლა დამიყვირა.

– თინას თუკი გამოგატანენ, შენ იწვევ უკანო? ადგილზე, ჩაიცვი და წავიდეთ კალაურში ვანო დარბაიძესთან მოსალაპარაკებლად და ქალის წამოსაყვანადო.

ჩვენ, ბავშვები, ისე ვიზრდებოდით, რომ მშობლებს არასოდეს ვეკამათებოდით, მათი სიტყვა ჩვენთვის ყოველთვის კანონი იყო და ყველაფერს ისე ვაკეთებდით, როგორც მათ სურდათ. ჩემს მშობლებს მარგო ჩვენ კი არა, მთელი სოფელი და რაიონი სცემდა პატივს, როგორც ალაღ-მართალ, პატიოსან და ერთგულ მშრომელ ხალხს, თანაც მაშინდელი დროისთვის შეძლებულ ოჯახს, რომელთაც, ომის მრისხანე დღეებშიც კი, როცა ყველას უჭირდა და ხალხი მიმშილობდა, არ გამოლევია მჭადი, ლობიო, ღვინო და საშობაოდ და ხშირად სააღდგომოდაც კი, დასაკლავი ღორი. ყველა გაჭირვებული ჩვენთან მოდიოდა და ჩვენებიც ყველას უმართავდნენ ხელს, ზოგს სესხით და ზოგს კი საჩუქრით.

კარგად მახსოვს, როცა კოლმეურნეობაში მუშახელი არ გამოდიოდა, ვინაიდან მამაკაცები ომში იმყოფებოდნენ, ხოლო ქალები და ახალგაზრდები მშვიდრები იყვნენ, მამაჩემი და დეაჩემი დააყენეს ბრიგადირებად და ისინი ამუშევებდნენ ხალხს თავიანთი ხარჯით. ვინც კი სამუშაოდ გავიდოდა, ელოდნენ, რომ სადილს სონა და ილიკო აჭმევდნენ და შინ მშიერი ჯდომას სამუშაოზე გასვლას ამკობინებდნენ, თან შრომადღეებსაც იწერდნენ და მოსაველის დარიგებისას მარაგს ქმნიდნენ ზამთრისათვის. ასეთი რთული სიტუაცია იყო დიდი სამამულო ომის დღეებში და მის შემდგომ პერიოდშიც. პარტიამ და ხელისუფლებამ დააფასა მათი ამაგი და ორივენი დააჯილდოვეს მედლებით „შრომითი მამაცობისთვის დიდი სამამულო ომის დროს“, მედალზე მეც ვიყავი წარდგენილი, როგორც კარგი მომუშავე და შრომადღეების მქონე, მაგრამ გამგეობის კრებაზე თქვეს: ერთი ოჯახიდან სამი რომ წარუადგინოთ, შეიძლება იფიქრონ, ამ ოჯახს ეხმარებიანო, – ამიტომ მე თვითონ ვთქვი უარი მედლის მიღებაზე. ჩვენი ოჯახის ქველმოქმედებისა და ოჯახის სიძლიერის ამბავი კარგად იცოდა ვანო დარბაიძემაც, რომელსაც თურმე დაუბარებია მამაჩემი და პირდაპირ უთქვამს:

– ილიკო! შენც გეცოდინება, რომ ჩვენ შვილებს ერთმანეთი უყვართ. ჩემი გოგო ისე დამშვენდა, რომ ყოველდღე მიგზავნიან მაშულებს, ზოგი მოგაყუებასაც უპირებს, მე შენ შვილს არ ვიცნობ და არც ვაპირებ მის წინასწარ ნახვას,

ჩემთვის ისიც საკმარისია, რომ ჩემს შვილს უყვარს და თან, რაც მთავარია, შენს ოჯახს მე ქალს არ დავეუკავებო, გადავწყვიტოთ ეს საქმე საჩქაროდ, თორემ შემდეგ სანანებელი გავგიხდებო.

II

მამაჩემს არასოდეს აუწევია ხელი შვილებზე, თუ რამეზე გავგიჯავრდებოდა, მისი სიტყვები იყო: — ფუ, შეგირცხვათ ნამუსიო, — ეს იყო და ეს. მაგრამ ამის თქმა ჩვენთვის გალახვაზე უარესი იყო, რადგან ვგრძნობდით დანაშაულს. ახლა კი აღარ ვიცი რა მექნა, მამა მიბრძანებდა, ახლავე ადექი, ჩაიცვი და ვანო დარბაიძესთან წავიდეთო. წელათრევით წამოვდექი ზეზე, ჩავიცვი და უხმოდ გავყევი უკან ჩემს მშობლებს. ჯერ კიდევ ვიმედოვნებდი, რომ თინასთან მხოლოდ მნახავდნენ, გამიცნობდნენ და რაიმეს მოილაპარაკებდნენ შემდეგი დროისათვის, ეჭვი არ მეპარებოდა, რომ ჩემი და თინას თხოვნას უყურადღებოდ არ დაგოვებდნენ და რამდენიმე ხნით გადადებდნენ ჩვენს შეუღლებას. არ გამართლდა ჩემი პროგნოზები. როდესაც ჩემმა მშობლებმა თინას შეხედეს, გაოგნებულები დარჩნენ მისი სილამაზით და მაშინვე გადაწყვიტეს მისი წამოყვანა, არც დარბაიძეები წასულან წინააღმდეგი და იმ ღამესვე, უქორწილოდ და უცერემონიოდ, წამოვიყვანეთ თინა ჩვენთან. ასე მოულოდნელად გავხდი თექვსმეტი წლის ბიჭი ცოლიანი კაცი. მე და თინას უკვე სამი წელიწადი გვიყვარდა ერთმანეთი, ახლა კი ასე დაახლოების შემდეგ კიდევ უფრ

ასე და ამგვარად, 1944 წლის ზაფხულში მოვიყვანე თინა, როცა ჩვენ მხოლოდ თექვსმეტი წლისანი ვიყავით, აქედან კიდევ უფრო გაღვივდა ჩვენი სიყვარული და დაგვიდგა უსაზღვრო ბედნიერების დღეები.

III

ახლოვდებოდა სექტემბერი და საგონებელში ჩავვარდი, რა უნდა მექნა? მერიდებოდა ცოლიან კაცს სკოლაში მისვლა, პერევისის სკოლაში ხომ ყველას ეცოდინებოდა, რომ მე თინა უკვე ცოლად შევირთე. შეიძლება მასწავლებლებსაც

არ დაეშვათ დღის სკოლაში ჩემი სწავლა. ჩემმა ახლო მეგობარმა, რეზო ასანიძემ მირჩია, საბუთები გადამეგანა ჭიათურის პირველ საშუალო სკოლაში, სადაც თვითონ სწავლობდა. მეც ბევრი აღარ მიუძღრია და მივიღე მისი რჩევა. სწორედ აქედან დაიწყო ჩემი და რეზოს მეგობრობა, რომელიც უმწიკელოდ და უღალატოდ ვატარეთ სიცოცხლის ბოლომდე და ყოველთვის გვერდში ვედევით ერთმანეთს ლხინშიც და ჭირშიც. რეზოს და მის დას, ცაცუკოს ერთი პატარა ოთახი ჰქონდათ ნაქირავეები ჯაჯანიძის ბინაში და მეც თავისთან მიმიყვანეს. ასე გავხდი ჭიათურის პირველი საშუალო სკოლის მოსწავლე. ამ სკოლაში საკმარისზე მეტი მოსწავლეები იყვნენ და მე-9 კლასი სამი იყო 9¹, 9² და 9³. მე და რეზო აღმოვჩნდით 9² კლასში, სადაც სხვებთან ერთად ჩვენს ჯგუფში იყო შუქრუთიდან თამარა სერგოს ასული გაფრინდაშვილი, რომელიც სკოლის დამთავრების შემდეგ გახდა ჩემი რძალი, თინას ძმის, ერმენგოს მეუღლე. თამარა ერმენგოს დეიდას მული იყო და აქედან მოხდა მათი გაცნობა და სიყვარულით დაქორწინება.

ძალიან გვიჭირდა ჭიათურაში ცხოვრება, არ იშოვებოდა სურსათი, პური კი მხოლოდ გაღონებით რიგდებოდა — დღეში 400 გრამი. ბინაშიც სივიწროვე და სიცივე იყო. ასე გაჭირვებით, ნამდვილი დედმამიშვილებივით ვცხოვრობდით ერთად მე, რეზო და ცაცუკო, ვიშველიებდით სოფლიდან სიმინდის ფქვილსა და ლობიოს, მაგრამ მისი ჩამოგანაც გვიჭირდა ხოლმე, განსაკუთრებით ზამთარის სუსხიან დღეებში, მაგრამ მიუხედავად ასეთი გაჭირვებისა, სწავლას ისევ ბეჯითად განვაგრძობდი და სამ მეცხრე კლასში მხოლოდ სამი მოსწავლე ვიყავით ფრიადოსნები: 9¹-ში გოგი აბდუშელიშვილი და ბიჭუკო ბარამიძე, 9²-ში კი მხოლოდ მე. ჩვენ ხშირად ვღებულობდით მონაწილეობას მოსწავლეთა საქალაქო სპარტაკიადებში და მუდამ გამარჯვებულები გამოვდიოდით. ყველა საგანს ერთნაირად და თავისუფლად ვსწავლობდი, მათემატიკურ საგნებში კი შეუდარებელი ვიყავი. არ არსებობდა ამოცანა ან მაგალითი, მე რომ ვერ ამომეხსნა. ზოგჯერ მე-9 კლასის მოსწავლეს მეათე კლასელისათვის ამომიხსნია მაგალითები, თუ კი სარჩევში პასუხს ვნახავდი, მაშინ ხომ

ჩემთვის არავითარი სიძნელე აღარ არსებობდა და ჯაჭვისებური რეაქციით ვშლიდი პასუხს, როგორ შეიძლებოდა მისი მიღება. შემდეგ მიღებულ განცოლებას დაეშლიდი, თუ საიდან შეიძლებოდა მისი შედგენა და ა.შ. და ა.შ. სანამ მივიდოდი წინაპირობასთან, შემდეგ კი შევაბრუნებდი ახსნა-განმარტებებს და ვლებულობდი სასურველ შედეგს.

ჩემი პერევისში სწავლის დროს მინდა გავიხსენო ერთი ასეთი ამბავი: როდესაც მერევიდან პერევისის სკოლაში გადავედი სასწავლებლად მერევე კლასში, იქ ჩემს ჯგუფში იყო ფრიადოსანი იაშა წერეთელი, იმავე სოფლიდან, იგი სკოლასთან ახლოს ცხოვრობდა და საუკეთესო მოსწავლედაც ითვლებოდა მთელს სკოლაში. როდესაც მასწავლებლები გაეცნენ ჩემს სწავლას, გაოცებულები დარჩნენ: იაშა ჩემთან აღარაფერი ჩანდა, მაგრამ მჯობნიდა მხოლოდ გერმანულ ენაში, რომელსაც პერევისის სკოლაში კარგად ასწავლიდნენ და მეოთხედის ბოლოსაც იაშას გამოაყოლეს ფრიადი, ჩვენ კი მერევე გერმანულს არ გვასწავლიდნენ ისე, როგორც საჭირო იყო და დამიწერეს სამიანი.

მოსწავლეთა ნიშნები საბოლოოდ მტკიცდებოდა პედაგოგიურ საბჭოზე დირექტორის თანდასწრებით, სადაც ერთხმად დამსახულეს საუკეთესო მოსწავლედ და ყველა საგანში მომცეს უმაღლესი შეფასება, გერმანულში კი სამიანი. სკოლის დირექტორი გალინა დეკანოიძე არ დაეთანხმა მასწავლებლებს, ნიშნებს ნუ გავუფუჭებთ, ფრიადოსნობას ნუ წავართმევთ, ეგ ბავშვი მერევის სკოლიდანაა გადმოსული და ალბათ, იქ უკეთ არ ასწავლიდნენო, იაგო ისეთი მოსწავლეა, რომ საბოლოოდ იგი გერმანულსაც დაძლევსო და მისი მოთხოვნით დამიწერეს გერმანულში ფრიადი. როცა ისევ ფრიადოსანი აღმოვჩნდი, სინდისის ქენჯნა ვიგრძენი, მე ხომ გერმანულში დაუმსახურებლად მეწერა ფრიადი და დავიწყე გერმანულში განსაკუთრებული მეცადინეობა, მეორე მეოთხედის ბოლოს რომ გამომცადეს ოთხიანი მივიღე, მაგრამ ისევ ხუთიანი გამომაყოლეს, მაგრამ წლის ბოლოსთვის უკვე დამსახურებულად ჩავაბარე გერმანული ფრიადზე. ეს ყველაფერი კი გალინა დეკანოიძის დამსახურება იყო, რომელმაც გული არ გამიტეხა ფრიადოსნობის დაკარგვით და მომცა სამუალება,

დამეძლია გერმანულიც და ეყოფილიყავი ნამდვილი ფრიადოსანი. მე, დღევანდელივით მახსოვს ეს ამბავი და ეხლაც დიდი სიყვარულით ვიგონებ ქალბატონ გალინას. იგი ნამდვილი მასწავლებელი და აღმზრდელი იყო, რომლისაგანაც შეიძლებოდა ბევრი სიკეთის სწავლა. ამიგომაც არის ნათქვამი: „მასწავლებელი ის კი არ არის, ვინც ასწავლის, ნამდვილი მასწავლებელი არის ის, ვისგანაც სწავლობენო“. ასეთი ნამდვილი მასწავლებელი იყო ქალბატონი გალინა და თუ ცოცხალია, ღვთისაღა ღიადი მორიდებითა და სიყვარულით შეეხვდებოდნენ, ხოლო თუ ცოცხალი აღარაა, ღმერთს ვევედრები, ნათელში ამყოფოს მისი სული.

IV

მიუხედავად იმისა, რომ სკოლის ფრიადოსანი ვიყავი და ვეამაყებოდი ჩემს მასწავლებლებს, მაინც ვერ ავცდი იმ უსიამოვნებებს, რისი შიშითაც დავგოვე პერევეისას სკოლა და სასწავლებლად გადავედი ჭიათურაში.

მეცხრე კლასში, რუსულ ენასა და ლიტერატურას ახალგაზრდა გაუთხოვარი ქალი ლენა კრიცკაია გვასწავლიდა, რომლის დაც ჩემს ჯგუფში იყო. ლენას გაეგო, რომ მე ცოლიანი ვიყავი და, მაშინდელი კანონის თანახმად, მოითხოვა ჩემი განთავისუფლება დღის სკოლიდან და ღამის სკოლაში გადასულა. ბევრი არ ეთანხმებოდა ამ აზრს, მაგრამ მან მაინც შეძლო, მოეწვია პედაგოგიური საბჭო და დაესვა ჩემი საკითხი. ასეც მოხდა, ელენა გამოვიდა ვრცელი განცხადებითა და განმარტებებით, რომ არ შეიძლება ცოლიანმა მოსწავლემ ისწავლოს სხვა ბავშვებთან ერთად, რომ ეს გამოიწვევს მორალის დაქვეითებას მოსწავლეებში, რომ ყველა მოინდომებს დაქორწინებას და ა.შ. (მით უმეტეს, რომ ლენას და პუსკია სწავლობდა ჩემს ჯგუფში, რომელიც სკოლის დამთავრების შემდეგ ცოლად შეირთო ჩვენივე ჯგუფელმა ოთარ მუმლაძემ, მაშინ კი პუსკიასა და ოთარის ერთმანეთი უყვარდათ და ეს ლენამაც იცოდა).

საბოლოო სიტყვით პელსაბჭოზე გამოვიდა სკოლის დირექტორი, კარპე სამყურაშვილი, რომელიც მაღალ კლასებში გვასწავლიდა უმაღლეს მათემატიკას. კარპე, როგორც კარგი მათემატიკოსი, ასევე კარგი ორაგორიც იყო. სკოლის ამოცა-

ნების, მოსწავლეთა მხარში ამოდგომისა და სხვადასხვა საკითხების გამუქების შემდეგ პირდაპირ განაცხადა:

— მე განათლების განყოფილებიდან და გინდაც სამინისტროდან მოსული შემმოწმებლებისა და გამომცდელების შეყვანა მეცხრე კლასში არ მეშინია, იმიტომ, რომ იქ არის იაგო ასანიძე და მისი ჯგუფი არასოდეს არ ჩავარდებაო. თუ თქვენ მხარს არ დამიჭერთ და იაგოს ჯგუფიდან გააძევებთ, მე თავს ვანებებ მათემატიკის მასწავლებლობას და ამ აზრს ვერავინ შემაცვლევინებსო — ეს იყო გაბედული განაცხადი და ყველამ იცოდა, რომ კარპე სამყურაშვილი გყუილად ჰაერზე სიგყვებს არ ისროდა, ყველამ იცოდა, რომ იგი მუდამ თავისი სიგყვის პატრონი იყო, ისიც იცოდნენ, რომ სკოლაში მისი შემცვლელი არავინ მოიძებნებოდა და მისი წასვლა მთელი სკოლის ჩაყარდნა იქნებოდა, ამიტომ ყველანი უყოყმანოდ დაემორჩილნენ მის გადაწყვეტილებას და მეც დამგოვეს სკოლაში.

ასე დავამთავრე მეცხრე კლასი და ფრიადებით გადავედი მეათეში. დაღვა ბაფხულის არდადეგები და მთელი ბაფხული ბედნიერად გავაგარეთ მე და თინამ. მართალია, სწავლის პერიოდში ხშირად ჩავდიოდი სოფელში, რათა მენახა ჩემი სათაყვანებელი არსება, მაგრამ ყოველდღე ხომ ვერ ვივლიდი? ახლა კი მთელი ბაფხული ერთად ვიყავით და ვგკებოდით ერთმანეთის სიყვარულით. დაიწყო 1945-1946 სასწავლო წელი და მე უკვე აღარ მაწყობდა რემოსთან და ცაცოკოსთან ყოფნა, ვინაიდან ძალიან ვიწროდ ვიყავით და არ მექნებოდა სწავლისათვის საჭირო პირობები, არადა მეათე კლასი ხომ გამოსამყვები იყო, რომლის დამთავრების შემდეგ უნდა მიგველო სიმწიფის ატესტატი და გაგვეგრძელებინა სწავლა უმაღლეს სასწავლებელში, ანდა დამოუკიდებლად ჩავბმულიყავით ცხოვრების ფერხულში. ჩვენს მემობელ ვანია ასანიძეს ჭიათურაში, სწორედ პირველი საშუალო სკოლის ახლოს ჰქონდა ოროთახიანი ბინა, რომელიც მიქირავებული ჰქონდა უსახელოელ გრიგოლ ლომიძისათვის, ამ ბინას გვერდით მიდგმული ჰქონდა პაგარა საკუჭნაო, სადაც თავისუფლად ეგეოდა ორი საწოლი და პაგარა მაგიდა. ეს ოთახი დავიქირავეთ მე და შოთა გედაძემ, რომელიც დაწყებული პირველი კლასიდან მუდამ ჩემთან ერთად სწავლობდა და განუყრელი მეგობრები ვიყავით. გრიგოლ

ლომძესთან ერთად ცხოვრობდა და სწავლობდა მისი და დონიკა, რომელიც ჩემი გოლი იყო და ძალიან დაემეგობრდით. დონიკა უყვარდა მისივე თანასოფელ გოგი კიკნაძეს, რომელიც თითქმის ყოველდღე ჩამოდიოდა უსახელოდან ჭიათურაში დონიკას სანახავად. თვითონ გოგი ნიგოზეთის საშუალო სკოლის მეთექვსმეტი იყო. ახლოს გავიცანი ეს ლამაზი, თმახუკუკა, შესანიშნავი გარეგნობისა და ტკბილმოუბარი ყმაწილი და დაემეგობრდით. უმეტესად მე ვიყავი დონიკასა და გოგის შეხვედრების ხელშემწყობი და ვიზიარებდი მათ სიხარულს, ეინაიდან უკვე ძალიან კარგად ვიცოდი, თუ რა იყო სიყვარული.

ჩვეული გზით მიდიოდა ცხოვრება: ხშირად დაუდიოდი სოფელში ჩემი თინიკოს სანახავად, ვმეცადინებოდი თავდაუზოგავად, რომ ღირსეულად ჩამებარებინა გამოსამეხები გამოცდები, მაგრამ მოხდა გაუთვალისწინებელი რამ: მაშინ, როდესაც საგამოცდო ბილეთები დაბეჭდილი იყო და კონსპექტებს ეადგენდით, მოვიდა ბრძანება განათლების სამინისტროდან, დამატებოდა მეთერთმეტე კლასი და იმ წელს გამოსამეხები გამოცდები აღარ ჩატარებულყო. მოულოდნელი და შემადრწუნებელი იყო ეს ამბავი, როგორც მოსწავლეებისათვის, ასევე მასწავლებლებისათვის. შემადრწუნებელი იყო ეს ამბავი მშობლებისათვისაც, რადგან ყველას თავისი გეგმა ჰქონდა: გოგი მშობელი ემზადებოდა, რომ შეილი უმაღლეს სასწავლებელში მოეწყო, გოგს ტექნიკუმში, გოგს სამუშაოზე და ა.შ. ჩვენ, მოსწავლეებს კი ყველაზე მეტად დაგვწყდა გული, ვეღარ ვამთავრებდით სკოლას და კიდევ ერთ წელიწადს ვკარგავდით ცხოვრებაში, მაგრამ რას ვიზამდით, ჩავაბარეთ მეთექვსმეტე კლასის გამოცდები და გადავედით მეთერთმეტე კლასში.

V

ერთი წლის დამატებამ თავისებური დემორგანიზაცია შეიგანა სკოლებში, ბევრმა მიანება სწავლას თავი, ბევრმა ვერ ჩააბარა გამოცდები და მოხდა ისე, რომ ძალიან ცოტა აღმოჩნდა მეთერთმეტე კლასში, განათლების განყოფილებაში მიიღო გადაწყვეტილება, რომ I, II და III საშუალო სკოლებიდან გაეერთიანებინათ მეთერთმეტე კლასის მოსწავლეები და მათი სწავლება ყოფილიყო მესამე საშუალო

სკოლაში. პირველი და მეორე საშუალო სკოლები მდებარეობდნენ მდ. ყვირილას მარჯვენა მხარეს, თითქმის ქალაქის სულ განაპირა უბანში, რომელიც ყველაზე უფრო უახლოვდებოდა ჩემს სოფელს და ძალიან ხშირად დავდიოდი სახლში, განსაკუთრებით კარგ ამინდებში, ხოლო III საშუალო სკოლა მდებარეობდა ყვირილას მარჯვენა მხარეს, ისიც ქალაქის განაპირას ე.წ. ნაგუთის დასახლებაში. იქედან ჩემთვის სოფელში სიარული შეუძლებელი იყო სიმორის გამო, ამიგომ საბუთები გამოვიგანე I საშუალო სკოლიდან და სასწავლებლად ნიგოზეთის საშუალო სკოლაში გადავედი, სადაც სახლიდან შემეძლო სიარული. მიხაროდა, რომ ყოველდღე ჩემს საყვარელ მეუღლესთან ერთად ვიქნებოდი, თანაც ბირის ქირის გადახდა აღარ დაგვჭირდებოდა. ასე რომ, 1946 წლის სექტემბრიდან მე უკვე ნიგოზეთის საშუალო სკოლის მოსწავლე ვიყავი. ძალიან გამიხარდა, როცა იქ დამხვდა ჩემი ახალშეძენილი მეგობარი გოგი კიკნაძე. ჩვენ ერთ მხარეზე დავსხედით და გავაგრძელეთ მეგობრობა და ძმაკაცობა.

მიიწურა სასწავლო წელი და დაეიწყეთ მზადება გამოსაშვები გამოცდებისათვის, მაგრამ ამჟამადაც მიმტყუნა ბელმა. მაშინ, როდესაც მე ოქროს მედლის ფავორიტი ვიყავი და ყველანი უყოყმანოდ მიწინასწარმეტყველებდნენ მედალს, განათლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ გამოსაშვები გამოცდების კომისია დაეკომპლექტებინათ მანდაეთის საშუალო სკოლის მასწავლებლებისაგან, კომისიის თავმჯდომარეც ყოფილიყო იმ სკოლის დირექტორი ალექსი მუმლაძე. ნიგოზეთის მოსწავლეებს გამოცდები უნდა ჩაებარებინათ მანდაეთში. ავდიოდი მერევიდან ნიგოზეთში, იქედან მივდიოდი მანდაეთში და გამოცდების ჩაბარების შემდეგ მანდაეთიდან მივდიოდი მერევში, ასე რომ, დღეში 35-40 კილომეტრი უნდა გამეწეო. ჩემთან ერთად იყო ჩემი განუყრელი მეგობარი რეზო ასანიძე.

ნიგოზეთიდან გამოცდებზე მანდაეთში დაგყვებოდნენ ქართულის მასწავლებელი – ნინო ასანიძე და ისტორიის მასწავლებელი ნაზი დოლონაძე. პირველი გამოცდა გვქონდა ქართულ წერაში. სამინისტროდან მოვიდა შემდეგი თემები:

1. აკაკი წერეთლის პოეზია (შემოქმედება).
2. დავით გურამიშვილის შემოქმედება.

3. ახალი ადამიანი ლ. ქიაჩელის „გვადი-ბიგვას“ მიხედვით.

როდესაც დალუქული კონვერტი გახსნეს და დაფაზე თემები დაწერეს, ყველას გაეხარდა აკაკი წერეთლის პოეზია, ადვილად მიიჩნიეს და ყველამ ის დაწერა.

აკაკი წერეთელი, რა თქმა უნდა, მეც ძალია მიყვარდა და ადვილადაც მიმაჩნდა, მაგრამ მე ყველაზე უფრო ვაფასებდი დავით გურამიშვილს, როგორც დიდი ჭირ-ვარამის გადამგანს, სამშობლოდან გადახვეწილსა და შორეულ უკრაინაში განდევნილ დიდ მწერალს, აეგორს – „დავითიანისა“ და ყველა მოსწავლისათვის საყვარელი ლექსისა – „სწავლა მოსწავლეთა“. ამიგომ, ცხადია, იგი მე არ გაუეგოლე არც გვადი-ბიგვასა და არც ყველასაგან დაბეპირებულ აკაკის პოეზიას და დაეწერე დავით გურამიშვილის შემოქმედება.

ყოველი ქართული თემის დაწერისას, პროლოგიცა და ეპილოგიც შესაბამისი ლექსით მქონდა დამთავრებული, ასევე გავაკეთე ამჟამადაც და შემდეგი სიტყვებით დავიწყე ჩემი თემა: „დავით გურამიშვილი ქართველი ხალხის საყვარელი, დიდი ეროვნული პოეტია, ასეთად თელიდნენ მას მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის გამოჩენილი წარმომადგენლები – ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა. გავიხსენე ვაჟას სიტყვები მიმართული დავით გურამიშვილისადმი:

„შენ ჩემო წინამორბედო,
უძვირფასესო პაპაო!
შენის ცრემლებით მოვხარშე
ჩემის გრძნობების ფაფაო.“

საფუძვლიანად განვიხილე მისი შემოქმედება და აღვნიშნე, რომ გურამიშვილი იქცა ქართველი და უკრაინელი ხალხის ურღვევი ძმობის სიმბოლოდ.

როდესაც კომისია არჩევდა ჩვენ მიერ დაწერილ თემებს, ყველანი აღტაცებულან ჩემი თემით, თან არც ერთი შეცდომა არ მქონია, მაგრამ მანდაეთის სკოლის მასწავლებელს უთქვამს, ოთხიანი უნდა დაეუწეროთო. ბევრი უკამათიათ ჩვენს მასწავლებელს, ქალბატონ ნინოს, აბა ხუთიანი ვილას ეკუთვნის,

ამაზე უკეთ მეც ვერ დაეწერდიო, მაგრამ ვერ გაუგანია თავისი და დამიწერეს ოთხიანი, იმ მოგვიტო, რომ ხუთიანი რომ დაეუწეროთ, ხომ იტყვიან, თუ ხუთოსანი ჰყავდათ, რაგომ გვაღიბიგვა არ დაწერაო. თურმე ახალი ადამიანი არავის არ დაუწერია. აბა, მე რა ვიცოდი და რა ჩემი ბრალი იყო? ნინო მასწავლებელი გირილით შემხვდა, რა ვქნა ხუთი გეკუთვნოდა, მაგრამ ჩემი ვერ გაეგანეო, მაგრამ ხომ ვიცი, სხვებს ხუთებზე ჩააბარებ და ვერცხლის მედალს მაინც მიიღებო. მეც ძალიან დამწყდა გული და თვალცრემლიანმა ჩავიქნე ხელი.

მეორე გამოცდა გექონდა ქიმიამი. ერთხელ, როცა ქიმიის მასწავლებელმა დაფაზე რაღაც ფორმულა დაწერა (ნიგოზეთში), მოსწავლეები შეეკითხნენ, საიდან მიიღება ეს ფორმულაო და მასწავლებელმა ვერ ახსნა, მაშინ მე გამოვედი დაფასთან და ჩამოვაყალიბე რამდენიმე ფორმულით, თუ საიდან მიიღებოდა დაფაზე დაწერილი ფორმულა. ისინი ვიცოდი სამეცნიერო ნაშრომებიდან, რომელიც სკოლაში არ ისწავლებოდა.

გავედი თუ არა გამოცდაზე და ავიღე საგამოცდო ბილეთი, მაშინვე, მოუმზადებლად ყველა კითხვაზე ბრწყინვალედ ეუპასუხე. გამომცდელებმა გადახედეს ერთმანეთს და მითხრეს ოთხიანს გიწერთო, მე გაეაპროტესტე ოთხი არ მინდა და რაც გინდათ შემეკითხეთ-მეთქი. მათაც დამაყარეს კითხვები, მაგრამ ყველა კითხვაზე შეუცდომლად ეპასუხოვდი, ბოლოს განათლების წარმომადგენელმა მამო გელაშვილმა ასეთი შეკითხვა მომცა: როდესაც ეენახს წამლაჲ და შაბიაშნით ხელები გესვრება, რით იშორებთ ხელებიდან ამ შაბიაშანსო, მეც დაუფიქრებლად დაეუწერე შაბიაშანისა და ტყემალმეაჲის ფორმულა, შევაერთე ისინი, გამოვიყვანე ცალკე წყალი და ამ ფორმულებით ვაჩვენე, თუ როგორ ხდება შაბიაშანის მოცილება ამ მკაჲე ტყემლით. გამომცდელები გაკვირვებულები დარჩნენ, რადგან ეტყობოდათ, რომ მათ თვითონაც არ იცოდნენ ეს პროცესი და ყველამ აღიარა, რომ ხუთიანი ეკუთვნისო და მეც დამშვიდებული გამოვედი.

სინამდვილეში კი აი თურმე რა მოხდა და ყველამ ერთსულოვნად რაგომ მოინდომა ჩემთვის ოთხიანის დაწერა.

ყოველი გამოცდის შემდეგ განათლებიდან დამსწრე წარმომადგენელს განათლებაში მიჰქონდა მოსწავლეების მიერ

მიღებული ნიშნების სია. მანდაეთი ჭიათურიდან დამორებული იყო დაახლოებით 25 კილომეტრით და შეიძლება მეგითაც. მაშო გელაშვილისთვის, ცხადია, ძნელი იყო ამ მანძილის გავლა. იმ დილას კი, ჩვენ რომ ქიმიამი გამოცდები უნდა ჩაგვებარებინა, მანდაეთის კოლმეურნეობის თამეჯდომარე მიდიოდა ჭიათურაში და მასწავლებლებმა, იმის მიხედვით, თუ ვინ როგორი მოსწაელე იყო, წინასწარ შეადგინეს სია, ვის რა ნიშანი უნდა მიეღო, და ხელმოწერებით დამშვენებული ეს სიები გაგზავნეს განათლებაში. მე რადგან ქართულში ოთხიანი მეწერა, ქიმიამიც წინასწარ ოთხიანი ჩამიწერეს. თუ გამოცდაზე ამ ნიშანს არ დაეკმაყოფილებოდი, მაშინ გამომცდელები ზედმეტი შეკითხვებით მოახერხებდნენ ჩემს ჩაჭრას და თურმე ოთხიანიც სათხოვნელი გამიხლებოდა, ამიგომაც ცდილობდნენ დაეინებით ჩემს ჩაჭრას, მაგრამ ვერ შეძლეს, თუმცა ამას რაღა მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ნიშანი ოთხიანი განათლებაში უკვე დაფიქსირებული იყო და მე თურმე ხუთიანისთვის გყუილად ევბრძოდი გამომცდელებს.

დადგა გამოცდების დღე მათემატიკაში და როდესაც გახსნეს სამინისტროდან მიღებული კონვერტები და კითხვები დაწერეს დაუაბე, ყველამ ყურები ჩამოყარა — მასწავლებლებმაც და მოსწაულებმაც. მე ჩვეულებრივად, აუჩქარებლად ამოვხსენი ყველა მაგალითი და ორი კონსპექტიც (შპარგალკა) შევადგინე, ერთი გვერდზე გოგი კიკნაძესთვის და მეორე კი რემო ასანიძისა და კალისტრატე ცერცვაძისათვის, რომლებიც ერთად ისხდნენ მერხზე, მხოლოდ ამის შემდეგ დავიწყე ჩემთვის სუფთად წერა, რაშიც უყოყმანოდ მივიღე უმაღლესი შეფასება, თანაც მათი ჯგუფი გამოვიყვანე გაჭირვებიდან, მაგრამ განა კმაროდა ეს ერთი ხუთიანი ოქროს მედლისთვის?

თურმე უარესი დღე მელოდა გერმანულის გამომცდაზე. ეს ბოლო გამოცდა იყო და არ გამიყვანეს გამომცდაზე მანამ, სანამ ყველა მონაწილემ არ ჩააბარა. მიზეზი კი მხოლოდ ერთი იყო:

კომისიის წევრებს, ე.ი. მანდაეთის მასწავლებლებს, არ უნდოდათ უკეთესი ნიშნები მიეღოთ ნიგოზეთის სკოლის მოსწაულებს, ვიდრე მანდაეთისას, ამიგომ ჯერ უნდა ჩაეებარე-

ბინათ მანდაეთელებს და შემდეგ გამოგვცდიდნენ ჩვენ, თუ ვინმე მანდაეთელი მიიღებდა მაღალ შეფასებას, მაშინ მეც ჩამაბარებინებდნენ გამოცდებს სამართლიანად, თუ არადა ყოველნაირად მოინდომებდნენ ჩემს ჩაჭრას. ასეთი იყო მანდაეთის სკოლის ღირეჭკორის ალექსი მუმლაძის მითითება.

ცხადია, გერმანულში მაღალი შეფასება ვერავინ მიიღო და მეც ასე ურცხვად დამიწერეს ოთხიანი. ეს ბოლო გამოცდა იყო. თვალცრემლიანი გამოვედი სკოლიდან ჩემს მეგობარ რეზოსთან ერთად, მივედი ჩემს დასთან, გალინასთან, რომელიც ახლოს ცხოვრობდა სკოლასთან მანდაეთში, გაბრაზებული დავთვერი ღვინით და დაბინდებისას ძლივს მივალწიე სახლამდე.

ასეთი წვალებით დავამთავრე საშუალო სკოლა და ასეთი სიმწიფის ატესტატი მივიღე ოქროს მედლის რეალურმა კანდიდატმა.

VI

საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ჩემი მიზანი იყო, სწავლა გამეგრძელებინა თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტში ქირურგის სპეციალობით, რადგან ბავშვობაში მე მქონდა ურთიერთობა ქირურგთან, ჩემი დის ქმარიც ქირურგებმა გადაარჩინეს ფეხის მოკვეთას და ძალიან მიყვარდა ეს პროფესია, მით უმეტეს, რომ მაშინ ჭიათურის საავადმყოფოში მუშაობდა სახელგანთქმული დასტაქარი ლეო ქვარიანი და მისი სასწაულებრივი ოპერაციები ყველას პირზე ეკერა.

უმადლეს სასწავლებელში მოსახვედრად აუცილებელი იყო საბუთები და მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი და აუცილებელი იყო ცნობა სამხედრო კომისარიაციიდან, ურომლისოდაც ვერსად შეხვიდოდი. იმ დროისთვის ჭიათურის სამხედრო კომისარიაცში მეორე ნაწილის უფროსი იყო შალვა ხოჯანაშვილი, რომელიც კურიერება წვევამდელების საკითხს. მე უკვე ცხრამეტი წლის ახალგაზრდა ვიყავი და ვეჭვებდებარებოდი სამხედრო სამსახურში გაწვევას, ამიტომაც არაფრით არ მომცეს ცნობა კომისარიაციიდან. საწყალი დედაჩემი ყოველდღე თვალცრემლიანი დადიოდა კომისარიაცში, ვინ არ გამონახა ნაცნობი, მაგრამ ხოჯანაშვილი ახლოსაც არ გვიკარებდა, ყველა ძალიან განვიცდიდით ამ ამ-

ბაეს, განსაკუთრებით კი ჩემი მეუღლე, რომელიც რაკი თვითონ ჩამომორდა სწავლას, უნდოდა, რომ ჩემთვის მაინც შეეწყო ხელი და მე მაინც მიმეღწია სანუკვარი მიზნისათვის. თუ ჩვენ ამ ცნობას ვერ ავიღებდით, შემოდგომაზე უკვე სავალდებულო სამხედრო სამსახურში უნდა გავეწვით და ვინ იცის, როგორ დაგვრიალდებოდა ჩვენი ცხოვრების ჩარხი, იქნებ სამუდამოდ ჩამეჭნია ხელი სწავლაზე?

უკვე ივლისი იწურებოდა და თუ პირველ აგვისტომდე ვერ შევიგანდი საბუთებს უმაღლეს სასწავლებელში, შემდეგ აღარ შეიძლებოდა. ვინაიდან პირველ აგვისტოს უკვე მისაღები გამოცდები იწყებოდა.

ბოლოს გრიგოლ ლომიძემ გვითხრა, მე აღმოვაჩინე ვინაა მე გამყრელიძე, რომელიც მგონი რაიკაეშირში მუშაობდა. ის ხოჯანაშვილის კარგი მეგობარია და მას შეუძლია საქმის გაკეთებაო. შეიძლება ყველაფერი ეს ერთი კარგი პურმარილი დაგიჯდეთო. დედაჩემმა სიხარულით სულ ხელები დაუკოცნა, გრიგოლ მიმეღწე, მხოლოდ ეგ საქმე გამიკეთე და პურ-მარილს კი არა, თუ რამ გამაჩნია, ყველაფერს შენთან ჩამოვიტანო. დაგვრიალდა გრიგოლი, მონახა ის გამყრელიძე, რომელიც მივიდა ხოჯანაშვილთან და დიდი ხვეწნისა და მუდარის შემდეგ გადააწყვეტინა ცნობის გაცემა, მაგრამ უკვე საღამოს ხუთი საათია, პარასკევი დღე, 29 ივლისი და ყველანი უკვე წასულები არიან სამსახურიდან, ცნობის დაწერა და დაბეჭდვა აღარავის შეუძლია, იქნებ თანამშრომლები სოფლებშიც წავიდნენ. საგონებელში ჩავეარდით და ლამის ჩაგვეფუშა გაკეთებული საქმე. დავაბუსტეთ ბინა, სადაც ცხოვრობდა კადრებში მომუშავე შოთა მაჭარაშვილი, რომელიც თინას დეიდაშვილი იყო და მივაღვექი სახლში, ხოჯანაშვილსა და გამყრელიძეს კი ვთხოვეთ, რომ ჩვენს მოსელამდე არ წასულიყვნენ. შოთა მაშინვე წამოგვყვა კომისარიატში და მოგვიგვარა ყველაფერი. დროის დაკარგვა აღარ შეიძლებოდა. მეორე დღე შაბათია და 30 ივლისი. თუ დაუყოვნებლივ არ წავიდოდი თბილისში, უკვე ყველაფერი დაკარგული იყო. თვალწინ მიდგას, სიხარულით როგორ აგირდა თინა და როგორ ჩქარობდა ჩემს გამგზავრებას თბილისში, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემი დამორება მისთვის განჯკა იყო.

შაბათი გათენდა თუ არა, მაშინვე მივედით რეზო ასანიძესთან, რომ წამყოლოდა თბილისში, რადგან მას საბუთები უმაღლეს სასწავლებელში უკვე შეგანილი ჰქონდა, თანაც მისი რძალი (ძმის ცოლი) თამარი თბილისში ცხოვრობდა და მისი ბინაც რეზომ იყოფა, მე კი თბილისში ნამყოფი არ ვიყავი და ფეხსაც ვერ გადავადგამდი ამ დიდ ქალაქში. თანაც, 1 აგვისტოს უკვე მისაღები გამოცდები იწყებოდა და რეზო მაინც წასასვლელი იყო თბილისში.

მაშინ თბილისში მხოლოდ მაგარეblით შეიძლებოდა წასვლა და ესეც დიდ პრობლემებთან იყო დაკავშირებული: ჭიათურის სადგურიდან შორაპნამდე გადიოდა პატარა მაგარეblელი ე.წ. კუკუშკა, მაგრამ ამ მაგარეblელში ჩაჯდომა და ბილეთის შოვნა თითქმის შეუძლებელი იყო. სადგური გადაჭედილი იყო ხალხით და ბილეთების აღებაზე ფიქრი ზედმეტი იყო. მაგარეblელი გვიან ღამით გადიოდა და, რა თქმა უნდა, ჩემი მშობლები მაცილებდნენ. ძლივს შევეგენეთ ვაგონში და ასე ჩავედით შორაპნამდე, სადაც უნდა გამოველო ბათუმ-თბილისის მაგარეblელს და მას გავეყოლოდით. მაღე ჩამოდგა მაგარეblელიც, მაგრამ იქ უარესი ამბავი დაგრიალდა, ვიდრე ჭიათურაში. მე და რეზოს ჭიათურიდანვე დაგვემგზავრა ჩვენი თანაკლასელის, კალისტრატე ცერცვაძის ძმა – გივი ცერცვაძე. მათ იმდენი მოახერხეს, რომ შევიდნენ ვაგონში და ძლივს შეიგანეს ჩემი წიგნებით სავსე ჩემოდანი, მე კი დავრჩი ვაგონის კიბეებზე. ერთი ხელი მაგრად ჩავჭიდე ვაგონის სახელურს, მეორე ხელში გივი ჩამეჭიდა და ასე, კიბეებზე მდგარი მივედით ხარაგაულის სადგურამდე. სახეში ცივი ქარი მცემდა. ამ მაფხულის დღესაც კი უნებლიედ ვგრძნობდი ტანში სიცივეს, რადგან კიბეებზე ჩამოკიდებული მიექროდი წინ, ღამის უფსკრულში, შიმის გამო ხელს უფრო და უფრო ეუჭერდი სახელურს და როცა მაგარეblელი გაჩერდა ხარაგაულის სადგურში, ძლივს მოვაშორე ხელი სახელურს. როგორც იქნა, ავადწიე მაღლა, მხოლოდ ვაგონის შესასვლელში, რადგან ვაგონი ხალხით იყო გაჭედილი, მაგრამ რაღას დავეძებდი, გადმოვარდნის შიში მაინც მომეხსნა და ვიყოლი, მშვიდობიანად ჩავიდოდი ქალაქში, თუ კი ამას მშვიდობით ჩასვლა ერქვა.

დილის 9 საათია. ჩვენ უკვე თბილისში ვართ. გაოცებული ვიყავი დედაქალაქის ნახვით, მე ხომ ჰიათურაზე დიდი ქალაქი ნანახი არ მქონდა. რომ გადავხედე ამხელა შენობებს, ქუჩებში მოსიარულე ხალხს, შადრევნებიან მოედნებს, გრამ-ვაიების სიარულს, თავი სიზმარში მეგონა და მინდოდა დიღხ-ანს გაგრძელებულიყო ეს სიზმარი. აბა, მე რას გაუხდებოდი ამ ქალაქში რეზოს გარეშე? რეზოსა და გივის ავუხსენი, რომ საბუთების შეგანა მინდოდა სამედიცინო ინსტიტუტში. გივიმ თქვა, მე აქ არაფერი ვიცი, ერთადერთი, შეიძლება ჩემი ნათესავის ბინას მივაგნოო. რეზომ კი გამოაცხადა, მე მხოლოდ პოლიტექნიკური ინსტიტუტი ვიცი, სადაც საბუთები მაქვს შეგანილი და შემიძლია იქ მიგიყვანოო. მეტი რა გზა მქონდა, სულ ისე დარჩენას ისევ პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში შესვლა სჯობდა, მაგრამ ჯერ ხომ ჩვენი ჩემოდნები უნდა მიგვეტანა სადმე და გადავწყვიტეთ რეზოს რძალთან მისვლა, რომელიც სადგურიდან ძალიან შორს იყო, სადღაც სოლოლაკის შემოთ, მთაწმინდის ძირში. ჩვენ სად გექონდა ფაიგონის ფული და ფეხით წავედით. როგორც იქნა მივედით, ცოცხა დავისვენეთ და ისევ ფეხით წამოვედით პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში. მივედით ინსტიტუტის კარებთან, რომელიც მე მაშინ რაღაც ციხე-სიმაგრესავით მომეჩვენა. კარები დაკეტილი დაგვხდა. შიგნით ჩანდა, როგორ მიმოდოდა კარებთან გენერალივით სამხედროქუდიანი კაცი, რომელსაც გარეთ მყოფნი ევედრებოდნენ: ძია ღომენგი, გაგვიღე კარებიო (თურმე ის იყო უბრალო კარისკაცი, და წესრიგის დამცველი ინსტიტუტში შესვლის დროს), ძია ღომენგი კი არავის უსმენდა და მშვიდად სცემდა ბოლთას.

უკვე საღამოს ხუთი საათი სრულდებოდა, თანაც კვირა დღე, 31 ივლისი, ხეალ ხომ 1 აგვისტოა და გამოცდები იწყება. წარმოვიდგინე, რომ უკვე ყველაფერი დამთავრდა, უქმად ჩაიარა ჩემი მშობლების იმდენმა წვალებამ, რომელსაც მე ვერასოდეს დავივიწყებ, გაუსრულდა იმედები ჩემს საყვარელ არსებას, ჩემს თინიკოს, უნდა დავბრუნდე ისევ სოფელში და ველოდო, როდის წამიყვანენ საეალღებულო სამხედრო სამსახურში და.მ.. ჩემდაუნებურად წამსკდა ცრემლები. აუქვითინდი. შევე-

ბრალე იქ მდგომ ხალხს, როგორც ჩანს, ქვეყანაზე არ გამოილევს კეთილი ადამიანები და შეეხვეწნენ ღომენგის, მხოლოდ ეს ბავშვი შეუშვი და ჩვენ აღარ შეგაწუხებთ, ყველანი გავბრუნდებითო. როგორც ჩანს, ღომენგის გულშიც გაიღვიძა ადამიანურმა გრძნობამ და გამიღო კარები, ამასობაში 5 საათიც გახდა. შესასვლელში მდგარი მაგილები ყველა ცარიელი იყო, ყველას დაემთავრებინა სამუშაო და საბუთები წაეღოთ, მხოლოდ ერთადერთი მაგიდა იყო, რომელზეც საბუთები უკვე შეეგროვებინათ და წასვლას აპირებდნენ. მივედი მათთან და თვალცრემლიანმა დავეუწყე ვედრება, რომ ჩემი საბუთებიც მიეღოთ, მათაც შემეცოდეს, გამომართვეს საბუთები და გამაგარეს რეგისტრაციაში, მომცეს ქაღალდი, რომ ჩემი საბუთები მიღებულია სამთო ფაკულტეტზე, სპეციალობით – „სასარგებლო მეწისქვეშა წიაღისეულის დამუშავება“ - ჯგუფი № 379 და მითხრეს, რომ ხვალ იწყება გამოცდები და ამ ჯგუფის ნომრით მიხვალ საგამოცდო კომისიასთანო, თანაც მაცნობეს, რომ პირველი წერიტი გამოცდა იქნება ქართულში და 10 საათისათვის მომზადებული უნდა მივსულიყავი.

მეორე დღესვე გამოვცხადდი გამოცდაზე, სადაც სხვა თემებთან ერთად მოცემული იყო თავისუფალი თემა: „სტალინის სახე საბჭოთა პოეტების შემოქმედებაში“. ძალიან გამეხარდა, სტალინზე მე ბავშვობიდანვე ვიყავი შეყვარებული. სამამულლო ომის დღეებში, ის ხომ ჩემთვის სულიერი ღმერთი იყო, არ არსებობდა მისადმი მიძღვნილი არც ერთი პოეტის ლექსი, წაკითხული რომ არ მქონოდა და ბევრი დაბეპირებულიც კი, თანაც პოეზია ხომ ჩემი ჰობი იყო, თემების წერის დროსაც ყოველთვის ლექსების ციტატებს ვხმარობდი და მეც, ჩემი ჩვეულებისამებრ, ასეთი ციტატით დავიწყე:

„სტალინ! სიბრძნეა გულს ჩარჩენილი,
სტალინ! ეს სიტყვა ჩვენი ეშხია,
სტალინ! მსოფლიოს გადამრჩენელი,
სტალინ! პოეტის ყველა ლექსშია“.

ამის შემდეგ მომყავდა ადგილები პოეტების ლექსებიდან თავისი განმარტებებითა და შინაარსით. საფუძვლიანად აღ-

ენიშნე სტალინის დამსახურება ფაშისტურ გერმანიაზე გამარჯვებაში, მისი ღვაწლი, როგორც ინდუსტრიის, ასევე სოფლის მეურნეობის განვითარებაში, მისი ბრუნვა ხალხის კეთილდღეობისათვის და ყოველგვარი ის დამსახურება, რაც გააჩნდა ბელადს არა მარტო საბჭოთა კავშირის, არამედ მთელი მსოფლიოს წინაშე;

ყველა ჩემს მოსამბრებებს და ჩანაწერებს ვამყარებდი პოეტების ლექსებით და მიმართვით სტალინისადმი:

„შენი სახელი ხმაღზე სწერია,

როგორც სიმბოლო გამარჯვებისა“ – წერდა პოეტი.

საბოლოოდ კი ჩემი თემა დაეასრულე გაჯიკეთის სახალხო მთქმელის, 100 წლის ბერ ჯამბულის სიტყვებით:

„მიხარია, რომ 100 წლის კაცი,

სოსო ჯულაშვილს გეძახი მამას“.

ეჭვი არ მეპარებოდა, რომ აქ არ იქნებოდნენ ისეთი გამოცდელები, როგორიც მანდაეთის სკოლაში იყვნენ და უმაღლესი ნიშანი უნდა მიმეღო. მართლაც, ყოველგვარი შესწორების გარეშე ჩემს ნაშრომს მიაწერეს ნიშანი 5 (ფრიადი).

მეორე წერითი გამოცდა გექონდა მათემატიკაში და იქაც ხუთი მივიღე. რაკი წერებს მოერჩი, ბეპირი გამოცდების შიში აღარ მქონდა, რადგან ბეპირში შეიძლება უმაღლესი შეფასების მოთხოვნა, რაც მართლაც მოხდა ფიზიკის გამოცდისას. გამომცდელი გორდაძე ოთხიანს მიწერდა, მაგრამ მე არ დაეთანხმე და რამდენიმე დამატებითი შეკითხვის შემდეგ უყოყმანოდ დამიწერა ხუთიანი.

ასე ჩავაბარე ყველა საგანი ფრიადზე და 15 აგვისტოსთვის უკვე დაებრუნდი სოფელში რანგით: საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის პირველი კურსის სტუდენტი.

ჩასვლითანავე ღელაჩემმა, „სამაღარიჩოდ“, ყველაფერი უხეად მოამზადა და სამივემ – მე და ჩემმა მშობლებმა, ძლივს ჩავიგანეთ გრიგოლ ლომიძესთან ოჯახში, რომელსაც უნდა დაეპატიჟა ყველა ჩვენი დამხმარე, ვინც კი ხელი შეგვიწყო სამხედრო კომისარიატიდან ცნობის აღებაში და გაეშალა მათთვის პურ-მარილი, რომ იტყვიან, ალალი და უსაყვედურო. შემდგომში გრიგოლმა დიდი მაღლობა გადამიხადა: იმდენი იყო ყველაფერი, რომ ორი დღე გვქონდა ქეიფი და კიდევ ბევრი დაგვრჩაო.

1947 წლის სექტემბრიდან უკვე იწყება ჩემი სტუდენტური ცხოვრება. ბევრი გაჭირვება გამოვიარე სტუდენტობისას. უპირველესად უნდა მეზრუნა ღამის გასათევ ადგილზე, ვინაიდან მე და რეზო გამოცდების ჩაბარების დროს ვიმყოფებოდით მის რძალთან, თამართან, მაგრამ მასთან ისეთი სივიწროვე იყო, რომ თამარასთან დარჩენა არ შეიძლებოდა. სტუდენტთა ქალაქში ჩვენს ინსტიტუტს გამოყოფილი ჰქონდა № 12 კორპუსი, მაგრამ იმდენი სტუდენტი იყო რაიონებიდან, რომ იქაც პრობლემა გახდა ბინის გამონახვა. ეზოში გადაყრილი ჯართიდან ავაწყვე ძველი რკინის საწოლი და დაედგი ღერუფანში, კორპუსის კომენდანტმა გრიშა ბაბაჯანოვმა კი მომცა ძველი მაგრასი და გადასაფარებელი, ასე გავათიე ღამე, მაგრამ დილით საწოლიდან ამხანაგებმა ძლიერ ამაყენეს, არმაგურით გვერდები სულ დაწითლებული მქონდა. ბოლოს, ერთი კვირის შემდეგ, გამოგვინახეს ერთი ოთახი, სადაც 6 კაცი მოვთავსდით, გვედგა ერთი მაგიდა და 4 სკამი, განსაცმელს ვკიდებდით ხოლმე საწოლის კიდეებზე, ხოლო წიგნებისათვის ყველას გვექონდა ჩვენ-ჩვენი ჩემოდნები და იქიდან ამოვიღებდით იმ რვეულს ან წიგნს, რომელიც გვჭირდებოდა სამეცადინოდ.

ომის შემდგომი პერიოდი იყო და ძალიან ჭირდა სურსათი. გაღონებით აღებული პური არ გვეყოფნიდა, ამიტომ სოფლიდან მოგვექონდა სიმინდის ფქვილი და მჭადს ვაცხობდით ერთადერთ „კერასინკაზე“, რის მეტი ოთახში არაფერი გაგვაჩნდა, ხოლო გამომცხვარ მჭადებს ვაწყობდით საწოლის ქვეშ, ჩემოდნების თავზე, რადგან არანაირი კარადა არ გვექონდა. სტუდენტთა ქალაქის ცენტრში იყო სასადილო, სადაც მართალია მზადდებოდა კერძები, მაგრამ ჩვენს ოთახში მაცხოვრებლებს მისი ყიდვის თავი არ გვექონდა, ამოგვექონდა მხოლოდ ჩაი, რომელიც 1 ჭიქა 20 კაპიკი ღირდა, თითოეული თითო მანეთისას ვიღებდით და მაგიდაზე რომ დავაწყობდით 30 ჭიქა ჩაის, მარტო მისი ორთქლი იყო საკმარისი გასათბობად. კიდევ კარგი, გვექონდა სტიპენდია 40 მანეთის ოდენობით, რომელსაც მთელ თვეზე ვანაწილებდით საჭიროებისამებრ. მოვახერხე და ერთგვარი შემოსავალი გავი-

ჩინე: პირველ კურსელებს ლექტორები ჯერ კიდევ კარგად ვერ გაცნობდნენ, ვინაიდან მთელ კურსს ერთად გვიგარდებოდა ლექციები, ამიგომ, ვისაც უჭირდა გამოცდების ჩაბარება, მის ჩათვლის წიგნში ამოვიღებდით სურათს, ჩაეკრავდით ჩემსას და მის მაგივრად გავდიოდი გამოცდაზე. ზოგს კიდევ ვამზადებდი მათემატიკაში, მქონდა შემთხვევა, რომ მისაღები გამოცდებიც კი ჩამიბარებია სხვის მაგივრად და ასე ცოცოცა ფულის შეგროვებით აღვიღად გავდიოდი ფონს.

რაკი სამედიცინო ინსტიტუტში ვერ მოვხვდი და ჩემდა უნებურად დავიწყე სწავლა სამთო ინჟინერის სპეციალობაზე, გადავწყვიტე, მეორე კურსიდან შემეგანა საბუთები უნივერსიტეტში, ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე და ერთდროულად დამემთავრებინა ორი უმაღლესი სასწავლებელი, მაგრამ როგორც ყოველთვის, ჩემი სწავლის პერიოდში, აქაც არ გამიმართლა ბედმა და ჩემს ოცნებას არ ეწერა განხორციელება, ვინაიდან უნივერსიტეტში საშუალო სკოლის ატესტაციის ასლი არ მიიღეს, ხოლო დედანი კი პოლიტექნიკური ინსტიტუტიდან არ მომცეს, ამიგომ დავრჩი პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სტუდენტად და განვაგრძობდი იქ სწავლას. ამ პერიოდიდან მინდა გავიხსენო ერთი ამბავიც.

ყოველ წელიწადს რაიონებიდან ჩამოსულ სტუდენტებს ინსტიტუტში მიგვქონდა ცნობა, რომ ჩვენს ოჯახებს ფულადი შემოსავალი არ ჰქონდათ და დამოკიდებულები ვიყავით მხოლოდ სტიპენდიაზე (ამ ცნობის გარეშე სტიპენდიას არ მომცემდნენ), მე მორიგი ცნობის ასაღებად წავედი ნიგოზეთის სასოფლო საბჭოში, რომელიც ჩემი მშობლიური სკოლის შენობის გვერდზე მდებარეობდა. თურმე იმ დღეს დანიშნული ყოფილა მე-11 კლასის გამოსაშვები გამოცდა მათემატიკაში, მაგრამ როდესაც გაუხსნიათ სამინისტროდან მოსული დალუქული კონვერტი და უნახავთ მაგალითები, ვერავის ამოუხსნია, თავს იმგვრედნენ მოსწავლეებიც და მასწავლებლებიც, მაგრამ მიზანს ვერ აღწევდნენ. ინსპექტორი, რომელიც ჩვეულებრივად ესწრებოდა გამოცდებს, შემფოთებული იყო, სად გავამხილოთ, რომ მთელი სკოლა ჩაეარდა და მაგალითები ვერავინ ამოხსნაო, თვით მასწავლებლებმაც კიო. ეს, რა თქმა უნდა, დიდ გამოხმაურებას გამოიწვევდა

როგორც განათლებაში, ასევე სამინისტროში და ბევრი შეეწირებოდა ამ ამბავს. საბჭოში რომ შევედი ცნობის ასაღებად, დაეუნახივარ მოსწავლეებს და უთქვამთ მათემატიკის მასწავლებლისთვის, რომ იაგო შევიდა საბჭოში და იქნებ იმან ამოხსნას ეს მაგალითებიო. მათემატიკის მასწავლებელს, დათიკო გამყრელიძეს გახარებია და მაშინვე გამომიგზავნა მოსწავლე თხოვნით, რომ სკოლაში მიესულიყავი. მივედი თუ არა, შემომჩივლეს თავიანთი გასაჭირი და მთხოვეს, შენ თუ გვიშველი და ამოხსნი ამ მაგალითებს, თუ არა, ყველან განწირულები ვართო.

მართლაც, ძალიან ძნელი მაგალითები იყო, კარგა ხანს ვიფიქრე და ცოტა წეალების შემდეგ ამოხსნილი მაგალითების სწორი პასუხები დაველაგე მაგიდაზე. დათიკო მასწავლებელმა გადამკოცნა და მითხრა, რომ მე სულ სხვა გზით ვცდილობდი პასუხების მოძებნას და ამიგომ ვერ ამოვხსენიო (როგორც იტყვიან, დარცხენილმა იხტიბარი არ გაიტეხა).

ეს ამბავი ყველამ გაიგო სოფელში იქ მყოფი მოსწავლეებისაგან და ყველა ჩემზე ლაპარაკობდა.

თვალწინ მიდგას, როგორი გახარებული იყო თინა.

მაშინ ასეთი წესი იყო: I და II კურსზე თუ დაგრჩებოდა ჩაუბარებელი ერთი საგანიც კი, მაშინვე გაგრიცხავდნენ ინსტიტუტიდან, ამიგომ მოხდა, რომ 379-ე ჯგუფში 45-მდე სტუდენტი ვიყავით და დავამთავრეთ მხოლოდ 18-მა.

მე არ გამჭირვებია საგნების ჩაბარება და გადაუდიოდი კურსიდან კურსზე, მაგრამ ბევრი ჩემი ამხანაგი კი შეეწირა ინსტიტუტის ამ კანონს.

ამ კანონს უნდა დაბრალდეს და თანაც მის ოჯახურ მდგომარეობას ის, რომ ჩემმა მეგობარმა და ბიძაშვილმა რებო ასანიძემ გამოიტანა საბუთები ინსტიტუტიდან და გადავიდა მის ფილიალში, ჭიათურაში, სადაც II კურსიდან სწავლობდა დაუსწრებლად იმავე სპეციალობით და თან მუშაობდა მერვეის მაღაროებში.

ნაწილი მეხუთე

დაწყებული წელი

უბედურება სიკედილზე დიდი საშინელებაა

I

ჩემი ბედნიერება ყოველთვის წვიმიან და ღრუბლიან ამინდში გამონათებულ მზეს ჰგავდა, რომელიც წამიერად გამობრწყინდება და იმ წამსვე მიიმალება ღრუბლებში. მე ვიცი, რომ ამ ქვეყანაზე სრული ბედნიერება არ არსებობს. ბედნიერება, ჩვეულებრივ, თავისთავშივე აგარებს საწამლავს ან არა და გარედან იწამლება რაიმეთი. ისეთი ხანმოკლე ბედნიერებები, რომელიც მე მქონდა, მხოლოდ შემდგომ საგანჯეელად გამოჩნდებოდა ხოლმე და არა იმისათვის, რომ ბედნიერად მეცხოვრა.

მინდა, ცოტა შორიდან დაეიწყო:

1944 წელს სიყვარულით შეეუღლდით მე და თინა, სრულიად ახალგაზრდები, თექვსმეტი წლისანი. ნათქვამია: ახალგაზრდობა – ყვაელია, სიყვარული მისი ნაყოფი... ბედნიერია ის მეზაღე, ვისთვისაც ის ნელ-ნელა მწიფდება. ჩვენთვისაც, ხომ ნელ-ნელა მომწიფდა ეს ნაყოფი და სრულიად ახალგაზრდები შეეუღლდით კიდევ, მაგრამ სიყვარულსაც აქვს თავისი ნაყოფი, ეს არის შვილის გაჩენა, რომლის სიხარულის მსგავსი არაფერი არსებობს ადამიანის ცხოვრებაში. მე და თინასაც გვეწვია ეს სიხარული და 1946 წელს უკვე შეგვეძინა გოგონა – ჩემი მარიზი, ბავშვი ძალიან ცოცხალი და ღედასავით ლამაზი იყო, ჩვენს სიხარულს სამღვარი არ ჰქონდა. ბავშვთან ერთად ნათესავებში ხშირად დავდიოდით, რა თქმა

უნდა ფეხით, ყოველგვარი ტრანსპორტის გარეშე. მახსოვს, ერთხელ სოფელ ბერეთისაში მივედიოდით ჩემს თანაკლასელ და მარიშის ნათლია ნატაშა კეიჟინაძესთან. ნიგოზეთში კაცებს წამოვეწიეთ და ისე მოხდა, რომ რამდენიმე ხანს უკან ისე მიყუებოდით, რომ ისინი ვერც გვამჩნევდნენ. ერთი ხელჯოხიანი კაცი უყვებოდა მეორეს: ჩვენს სკოლაში მეთერთმეტე კლასში გვყავს ერთი მოსწავლე იაგო ასანიძე, რომლის მსგავსი ამ ხნის მასწავლებელს არ მინახავსო, იგი ყველა საგანში ერთნაირად ძლიერია და მგონი მასწავლებელსაც კი გვჯობნისო. ეს იყო ჩემი მათემატიკის მასწავლებელი დათიკო გამყრელიძე. რა იცოდა ბატონმა დავითმა მაშინ, რომ ერთი წლის შემდეგ მე მას გასაჭირიდან ვიხსნიდი გამოსაშვები გამოცდების დროს.

თინას სიხარულით გაუბრწყინდა თვალები. ეს იყო ჩემთვის უმაღლესი ჯილდო, რომ ასეთ დახასიათებას ისმენდა ჩემი სათაყვანებელი კერპი, ჩემი სიცოცხლე და სიყვარული.

ჩემი და, პოლინა გათხოვილი იყო საჩხერის რაიონის სოფელ მოხეაში, რომელიც მერევიდან სულ ცოტა 40 კილომეტრით მაინცაა დაშორებული და თითქმის მთელი დღის საეალია ფეხით. ჩვენ იქაც კი წავედით პატარა ბავშვით. ჯერ ჭიათურაში ჩავედით, იქედან დავადექით რკინიგზის ლიანდაგს და საჩხერისკენ გავუდექით გზას. გზაში წამოგვეწია სამგზავრო მაგარებელი ე.წ. კუკუშკა, მემანქანეს შევეცოდეთ და გაგვიჩერა მაგარებელი. ჩვენ სიხარულით ავედით და საჩხერემდე მაგარებლით ვიმგზავრეთ. ღმერთმა დიდხანს აცოცხლოს და თუ აღარაა, ღმერთმა აცხონოს ის მემანქანე, რომლის სახელი და გვარი არც კი ვიცი, მაგრამ ვიცი, რომ იყო ნამდვილად კეთილი და გულისხმიერი ადამიანი. საჩხერიდან ისევ ფეხით გავიარეთ 20 კილომეტრი და საღამოს ძლივს მივედით პოლინასთან. მართალია, ძალიან დავიღალეთ, მაგრამ ეს დაღლა კი ღირდა იმ სიხარულად, რაც ჩვენ განვიცადეთ ერთმანეთის ნახვით. რაგომ გავიხსენე ეს მგზავრობები? მხოლოდ იმიტომ, რომ გადმოგკეთ, თუ როგორ გვიყვარდა ჩვენი სიყვარულის ნაყოფი, როგორ გვიხაროდა მისი ყველგან გარება და მაშინ, როდესაც ჩვენი მარიში უკვე წლინახევრის გახდა, მაშინ, როცა მან უკვე ისწავლა სიარუ-

ლი, ყველას გეცნობდა და ღედასა და მამას ტიკტიკებდა, მაშინ, როდესაც ჩვენს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, მარიში ავად გაგვიხდა და ჩვენი პატარა ანგელოზი დაიღუპა. ჩაკვდა ჩვენში პირველი სიხარული და სიყვარული. მე ჩემს თავს აღარ ღავეძებდი, თინა მეცოდებოდა, ისე იტანჯებოდა, რომ ძლიეს ვანუგეშებდით, აღარ გვესმოდა მისი ლაღი სიცილი და წკრიალახშიანი სიმღერა, ჭამაც კი აღარ უნდოდა, მაგრამ ჩვენ ვაიძულებდით, თავისათვის მიეხედა, თუნდაც იმიტომ, რომ მეორე შვილი გეყოლოდა.

II

1948 წლის სექტემბრიდან სწავლა გავაგრძელე მეორე კურსზე. ყველაფერი ნორმალურად მიდიოდა. მართალია, კვლავ გვიჭირდა ცხოვრება, მაგრამ უკვე შევეჩვიეთ გაჭირვებულ ცხოვრებასა და მეცადინეობას, სტუნდენტებიც დაუუახლოვდით ერთმანეთს. ერთ ოთახში მცხოვრები ექვსი კაცი ხომ ნამდვილი ძმებით ვიყავით, სულ ვიცოდით ერთმანეთის მამისა და ბაბუის სახელებიც კი, ვინაიდან ხშირად ვსტუმრობდით ერთმანეთს და მამებს დაფასებულად მივმართავდით ხოლმე: ნიკოლოზ ქაიხოსროვიჩ (წერეთელი), ჯაბა მაისევიჩ (დოლიძე), იროდიონ პლაგონიჩ (ფანჩულიძე), ილია პაპუნიჩ (ასანიძე) და ა.შ. ისე დავამთავრეთ ამ ექვსმა კაცმა ინსტიტუტი, რომ ერთმანეთს არ დაეცილებივართ. მახსოვს, როდესაც მეხუთე კურსზე გადავედით და გვაძლევდნენ ორ-ორ კაციან ოთახებს, ჩვენ შევედით ინსტიტუტის რექტორთან და ეთხოვეთ, ერთად დავეტოვებინეთ ოთახში და არ გვინდოდა შეღავათები სადიპლომოდ მშრომისათვის. ეს იყო განსაკუთრებული შემთხვევა. ჩვენ შემდეგში ერთმანეთს დაუვნათესავდით კიდევ ნათელ-მირონობით და სიბერემდე გვაკავშირებს ეს მეგობრობა, ყველანი ვუფრთხილდებით ამ ღიდ გრძნობას და ვხედებით ხოლმე ერთმანეთს (სამწუხაროდ, ორი მეგობარი — შაქრო დოლიძე და მამია გოქაძე დაგვეღუპნენ).

ამავე წელს შეგვეძინა ქალიშვილი - ნანა (რომელიც შემდეგში ჩემს მეგობარ გოგი წერეთელსა და მეგობრის, ვაჟა ფანჩულიძის დას, ნაზის მოვანათელინეთ). ცოგა მომეშვა, რომ თინა დაკავებული იქნებოდა ბავშვით და უფრო გადა-

იგანდა იმ დიდ მწუხარებას, რაც მას მიაყენა მარიშის დაკარგვამ და, რა თქმა უნდა, ჩემთან დაშორებამაც.

ამ წელს მოხდა მეორე ღირსშესანიშნავი ამბავიც, რომელმაც ძალიან გაახარა თინაც და მეც. ჩემმა უახლოესმა მეზობელმა და მეგობარმა ალიოშა (ალექსანდრე) ბიქტორის ძე ასანიძემ ცოლად შეირთო სრულიად ახალგაზრდა 17 წლის ქალიშვილი სოფელ წასრიდან – ეთერ ნოზაძე. ქალიშვილი ბუნებისაგან დაჯილდოებული იყო არა მარტო სილამაზით, არამედ კარგი ხასიათითა და ბუნებით. როგორც ორივე სტუმრებით შემოსულნი ჩვენს უბანში, თინა და ეთერი ისე დაახლოვდნენ და შეეწყვნენ ერთმანეთს, როგორც ნამდვილი დები, ცდილობდნენ სულ ერთად ყოფილიყვნენ. თინა გახარებული იყო ასეთი მეგობრის შეძენით და მე კიდევ უფრო მეტად მიხაროდა, რომ უჩემობას თინას ყველაზე მეტად ეთერი გადაატანინებდა. სამწუხაროდ, ამ ორივე ლამაზმანს ერთი ბედი ეწიათ, თინა გარდაიცვალა 1950 წლის მაისში, ოცდაორი წლის ასაკში, ხოლო ეთერი კი 1951 წლის იანვარში, ოცი წლისა. არ მინდა ეთქვა, რომ თინას გარდაცვალება იყო მიზეზი ეთერის სიკვდილისა, მაგრამ ეს კი ცხადი იყო, რომ ეთერიმ ძალიან განიცადა თინას სიკვდილი, მართლაც, მალე გახდა აეად და თინასავე ნაადრევად წავიდა იმ ქვეყნად. მოხდა ასეთი დამთხვევა: თინას დარჩა წლნახევრის შვილი ნანა (დაბადებული 1948 წელს) და ეთერისაც დარჩა წლნახევრის შვილი ნაილი (დაბადებული 1949 წელს), ორივე დაობლებული ბავშვი, თითქმის თანაგოლები, იზრდებოდნენ ერთად, ბებიასა და ბაბუის მზრუნველობის ქვეშ, ორივეს, ნანასა და ნაილის ისე უყვარდათ ერთმანეთი, როგორც ნამდვილ დებს, რადგან ორივენი ობლობაში გაიზარდნენ. ბოლოს ორივენი გათხოვდნენ და შექმნეს ოჯახები. მადლობა ღმერთს, რომ ორივეს პირველი შვილები შეეძინათ უღამაშესი ქალიშვილები, რომლებსაც დაარქვეს უდროოდ გარდაცვლილი ბებიების სახელები: ნანამ დაარქვა თინა, ხოლო ნაილიმ – ეთერი. ასე რომ, არ დაკარგულა თინას და ეთერის სახელები, ისინი ახალი ყლორტებით აღმოცენდნენ და ბედნიერად ცხოვრობენ ამ ქვეყანაზე. ღმერთსა ვთხოვ, რომ მათ მაინც იცოცხლონ დიდ-ხანს და აგარონ ლამაზი წინაპრების ლამაზი სახელები: თინა და ეთერი.

საუბედუროდ, მეორე კურსზე ყოფნისას, ავად გაუხდი და სტუდენტობის საავადმყოფოში დამაწვინეს. ავადმყოფობის გამო ვეღარ მოეახერხე გამოცდების ჩაბარება და ისმებოდა ინსტიტუტიდან ჩემი გარიცხვის საკითხი. ამ დროს ძალიან დიდი დახმარება გამიწია სტუდენტთა საბჭოს თავმჯდომარემ ვალიკო ლუტიძემ, რომელმაც მოაგროვა ექიმის ცნობები, განცხადება, შუამდგომლობა სტუდენტთა საბჭოდან, სად არ იარა, დეკანატში, რექტორთან და მგონი სამინისტროშიც კი, და გადაგანიხა გამოცდები. ბოლოს გადაგანის ვადაც იწურებოდა. დარჩა ბოლო დღე და ჯერ კიდევ არ ვიყავი კარგად გამოკეთებული, მაგრამ მაინც წავედი გამოცდების ჩასაბარებლად, მივედი დეკანატში და ავიღე საგამოცდო ფურცელი ოთხ საგანში: მათემატიკაში, ქიმიაში, ფიზიკასა და მარქსიზმ-ლენინიზმში. ყველაზე ადრე ჩაებაბარე მარქსიზმ-ლენინიზმში ლექტორ ასათიანთან, შემდეგ გორდაძესთან ჩაებაბარე ფიზიკა და წავედი ქიმიის გამოცდის ჩასაბარებლად დებ ჭყონიებთან, რომლებიც თავიანთი ქიმიის კაბინეტებით ცალკე კორპუსში იყვნენ და ითვლებოდნენ ყველაზე მკაცრ გამომცდელებად. როდესაც მათაც ჩაებაბარე გამოცდა და აიღეს ჩემი ჩათვლის წიგნაკი ნიშნის ჩასაწერად, გაოცებულები დარჩნენ, როგორ დღეს უკვე ორი გამოცდა ჩაებაბარე და თანაც უმაღლესი ნიშნებით? მე შევეხვეწე, თუ შეიძლება მალე გამიშეით, მეოთხე გამოცდაც მაქვს ჩასაბარებელი მათემატიკაში და ლექტორები რუხაძე ან მგელაძე უნდა მოვძებნო-მეთქი. ესენი ორივენი მაგარი მათემატიკოსები იყვნენ, სახელმძღვანელო წიგნიც კი ჰქონდათ გამოშვებული მათემატიკაში და მათაც ძალიან კარგად ჩაებაბარე გამოცდა. ეს რეკორდული ციფრი იყო, ჩაებაბარე ოთხი გამოცდა ერთ დღეში, ყველა ძლიერ საგნებში, და რაც მთავარია, ძლიერ და მკაცრ გამომცდელებთან, თანაც ყველა საგანში მივიღე უმაღლესი შეფასებები. ასე გადამარჩინა ინსტიტუტიდან გარიცხვას ვალიკო ლუტიძემ და დღესაც კი სიყვარულით ვიგონებ ამ თავდადებულ და კეთილ ადამიანს.

მე ვერ დავივიწყებ იმ მღელვარე დღესაც, რაც გაიარა ოჯახმა ჩემი ავადმყოფობის გამო. ჩვენებს ყველას უჭირდა თბილისში მარტო ჩასვლა, ამიგომ სთხოვეს ბიკენგი ერეკლეს ძე ასანიძეს, რომელსაც არ დაზარებია ჩვენების დახ-

მარება და მისი მეშვეობით მომინახულეს თბილისში. ერთხელ დედაჩემს თან ახლდა მეზობლის გოგო ფუცია (აბდუსი) ჯოხაძე, რომლებსაც ღამე ერთად გავათევინეთ საერთო საცხოვრებელში, ჩემს საწოლზე. ეს იყო მათთვის სასტუმროც და კომფორტიც. სხვა რა შემეძლო ღატაკ სტუდენტს?

თითქოს ჩაიარა უბედურებამ, ავადმყოფობამ, წვალებამ და ღუხჭირმა დღეებმა, მაგრამ ბედი თურმე კიდევ უარეს განსაცდელს მიმზადებდა.

III

1949 წლის დეკემბერში თინა გაცივდა და ავად გახდა – ცუდ ამინდში მოუხდა ჭიათურამდე, ოჯახის საჭიროებისათვის 8-10 კილომეტრის ფეხით გავლა. ავადმყოფობა გაურთულდა და 1950 წელს, ახალ წელიწადს ჭიათურის ინფექციურ საავადმყოფოში შეხვდა. ეს იყო ყველაზე დაწყევლილი წელი ჩემს ახალგაზრდულ ცხოვრებაში. ამ პერიოდში გადავიგანე ყველაზე მეტი განჯვა-წამება, რაც კი მანამდე შემხვედრია. 1950 წელი იყო ჩემთვის ავადსახსენებელი, გამანადგურებელი. თინას ავადმყოფობა თანდათან ურთულდებოდა, დაემართა სწრაფი ტუბერკულოზი და ჭიათურიდან გადავიყვანეთ თბილისში, ხუდადოვზე ტუბერკულოზის საავადმყოფოში. დედაჩემი ერთი წუთითაც არ მოშორებია ავადმყოფს, თინაც ვერ ძლებდა მის გარეშე და არასოდეს გამოუთქვამს სურვილი, რომ თავისი მშობელი დედა ელენა ერთ ღამეს მაინც დარჩენილიყო მასთან. თინა ხომ 5-6 წლის განმავლობაში დედაჩემთან იყო, მასთან იზრდებოდა, მასთან ერთად იზიარებდა ჭირს და ლხინს, მასთან დაქალდა და მასთან გამოსცადა პირველი სიხარულიცა და პირველი მწუხარებაც. თინა ჩვენი ოჯახისათვის რძალი კი არა, ნამდვილი შვილი, ნამდვილი და, და ნამდვილი მეგობარი იყო. გაგიჟებით უყვარდათ თინა არა მარგო ჩემს მშობლებს, არამედ ჩემს დედმაშვილებს, მის გარეშე არსად წასვლა არ უნდოდათ და არაფრის გაკეთება არ სურდათ. ჩემი ძმა ალოზი თავისი მეუღლე ქენიასთან ერთად ისე არ წავიდოდა მოყვრებში, რომ თინა თან არ წაეყვანა. თინა ალოზისათვის დასავით საყვარელი იყო, ხოლო ქენია ერთი წუთითაც არ

შორდებოდა მას და ესიყვარულებოდნენ ერთმანეთს. თავის სილამაზის, ბუნებითა და მოქცევით თინა სათაყვანებელი კერპი გახდა მემობლებისთვისაც.

ასეთი საყვარელი ადამიანი იყო თინა ყველასათვის და ადვილი წარმოსადგენია, როგორ დასწყეიგა გული ყველას მისმა ასეთმა მძიმე ავადმყოფობამ, რომელიც იმ დროისათვის განუკურნებულ სენად ითვლებოდა. დედაჩემი, მიუხედავად ექიმის გაფრთხილებისა, არ ერიდებოდა მასთან სიახლოვეს და სკამზე ჩაძინებული ათევდა ღამეებს თინასთან ერთად საავადმყოფოში. მე, მართალია, ინსტიტუტში დავდიოდი, მაგრამ თავისუფალ დროს სულ მის სარეცელთან ვაგარებდი. ყველანი მეჩხუბებოდნენ: შენ ახალგაზრდა ხარ, შეიძლება სენი ადვილად გადაგეღოს და ცოტა მოერიდე ახლოს ყოფნასო, მაგრამ განა შემეძლო თინას მოვრიდებოდი?

თინას ავადმყოფობის დროს ახალი შემოსული იყო სტრუქტომიცინი და ყველა ფიქრობდა, რომ მხოლოდ მას შეეძლო განეკურნა გუბერკულოზით დაავადებულები, მაგრამ მისი შოვნა თითქმის შეუძლებელი იყო, მას ძალიან მცირე რაოდენობით ღებულობდნენ, მხოლოდ ჯანმრთელობის მინისტრის განკარგულებით ნაწილდებოდა, საჭიროების მიხედვით. დაეწერე ძალიან ერცელი, გულის ამაჩუყებელი განცხადება ჯანმრთელობის მინისტრის სახელზე, მოუყევი განცხადებაში ჩვენი ახალგაზრდული გაგაცება, ჩვენი ერთმანეთისადმი უსაზღვრო სიყვარული, ახალშექმნილი ოჯახი, ჩემი სტუდენტობა და გაჭირვებული ცხოვრება, რომ არ მექონდა არავითარი საშუალება, კერძოდ მეშოვნა სადმე კაცობრიობის ამ რისხვის, გუბერკულოზის საწინააღმდეგო წამალი — სტრუქტომიცინი, ვწერდი, რომ თუკი თინა მომიკვდება, მე თავს აღარ ვიცოცხლებდი, მე აღარ მრცხვენოდა ჩემი უსუსურობის, არ ვფიქრობდი თავის დამცირებაზე. სიყვარული, თუ ის ნამდვილი სიყვარულია, არ ამცირებს ადამიანს არც ერთ შემთხვევაში, მაგრამ თუ მასში გაერია ანგარება, ქედმაღლობა და სხვა რამ ასეთი, მაშინ თვით საუკეთესო ოცნებაც კი გაუანტულ ილუზიებად იქცევა. ჩემსა და თინას შორის ხომ ნამდვილი სიყვარული იყო და არც მე ვგრძნობდი დამცირებას ჩემი მოქმედების გამო. მინისტრის მისაღებად მი-

თხრეს, რომ მათთან დამეგოვებიან ჩემი განცხადება, მაგრამ არ დავთანხმდი და მოვინდომე პირადად შესვლა მინისტრთან. დიდი ხეწნა-მუდარის შემდეგ მოახსენეს მინისტრს, რომ ვითხოვდი მასთან შესვლას და მანაც დამრთო ნება; როგორც კი შევედი კაბინეტში და შევხედე მინისტრს, გულში იმედი ჩამესახა; იგი შემხვდა ფეხზე აღგომით. ძალიან სიმპათიური, მაღალი, ლამაზი, საუკეთესო სახის ნაკეთებითა და თვალებით – სწორედ ასეთი დამამახსოვრდა მაშინდელი ჯანმრთელობის მინისტრი, ბორია წერეთელი, საჩხერიდან. ველარაფრის თქმა ველარ მოვასწარი, ცრემლები გადმომცვივდა და განცხადება გაუწოდე. მინისტრი ჩაჯდა თავის სავარძელში, წაიკითხა ჩემი განცხადება და აღარფერი უკითხავს (ან მე რას ვეცყოდი იმაზე მეტს, რაც ეწერა განცხადებაში?) და პირდაპირ წააწერა განცხადების კუთხეში: „სასწრაფოდ მიეცეს შვიდი გრამი სტრეპტომიცინი“, მე კი მომიბრუნდა და მითხრა, ნუ გეშინია, არც ისეთი საშიში ავადმყოფობაა, როგორც თქვენ გგონიათ. ეს წამალი გაუკეთეთ და თუ კიდევ საჭირო იყოს ჩემთან მოსვლა, არ მოგერიდოს, ყოველთვის მიგიღებ და დაგეხმარებით.

IV

ჯანმრთელობის მინისტრისგან დაიმედებული, წამლის შოვნით გახარებული გავიქეცი საავადმყოფოში და ვახარე თინას, რომ მინისტრმა ასე კარგად მიმიღო, დამაიმედა, წამალიც მომცა და შემდეგშიც აღმითქვა დახმარება-მეთქი. ახლაც თვალწინ მიდგას, მომაკედავ ქალს როგორ გაუბრწყინდა სახე და წამოუვიდა სიხარულის ცრემლები.

– აბა, იავო, აღარ მოეკვლებიო?

ცრემლები ველარ შევიკავე და ღერეფანში გამოვედი, რომ თინასთვის არ მეჩვენებინა ჩემი უიმედო მდგომარეობა და გირილი.

აღარ დამჭირვებია მინისტრის კიდევ შეწუხება, ვერ მოვასწარი 7 გრამი სტრეპტომიცინის დამთავრებას კი, რომ ექიმებმა, მისი უიმედო მდგომარეობის გამო, საავადმყოფოდან დაითხოვეს და ისევ ჭიათურის საავადმყოფოში წავიყვანეთ. დელაჩემი არ მოშორებია სიკედილის უკანასკნელ

დღემდე, მეც ხომ უმეტეს დროს მასთან ვატარებდი საავად-
მყოფოში. გულს გვიკლავდა მისი მუდარა ღმერთისადმი:

– ღმერთო! რატომ მაკმარე მხოლოდ 22 წელიწადი (15
აპრილს გახდა 22 წლის), გეხვეწები ცოტაც მაყოცხლე კიდეც,
რომ გავძლე ჩემი ქმარ-შვილის სიყვარულით. აცყობდა საწყა-
ლი, რომ მისი გადარჩენა აღარ შეიძლებოდა და გვთხოვა:

– ერთხელ მაინც მაჩვენეთ ჩემი შვილიო.

ნანა მაშინ უკვე წლინახევრის იყო და თინას მთელი
ნახევარი წელიწადი ნანახი აღარ ჰყავდა. მაშინვე წავედი
სოფელში, ჩავაცვით ნანას კოხტად, გაუკეთეთ თმები სულ
კულულებად და ჩავიყვანეთ ჭიათურაში. რა თქმა უნდა, ბავშ-
ვი არ შეგვაყვანინეს ინფექციურ საავადმყოფოში, მივიყვან-
ეთ ფანჯარასთან, სადაც თინა იწვა და ორივე დედა-შვილი
აქეთ-იქიდან გიროდა – თინა შიგნიდან, როგორც პატიმარი,
ბავშვი კი გარედან და თხოულობდა დედასთან მისვლას.

ეს იყო სამინელი სცენა, არ შეიძლებოდა უცრემლოდ
ამის ყურება. მოვაშორეთ თუ არა ბავშვი ფანჯარას, თინა
უხმოდ ჩაწვა საწოლში და გულსაკლავად აქვითინდა. უკვე
გრძნობდა, რომ ეს იყო უკანასკნელი პაემანი თავის შვილ-
თან. სამწუხაროდ, მალე გამართლდა მისი პროგნოზიც და
ღმერთის ვედრებასა და მუდარაში სამუდამოდ ჩაესვენა მისი
მზე, მასთან ერთად ჩაესვენა ჩემი გულიც, რადგან თინამ უკვე
სამუდამოდ დახუჭა თვალები.

V

ასეთი იყო ჩემთვის საბედისწერო, დაწყევლილი 1950
წელი. ამბობენ, ცოლ-ქმარი თანდათან ეჩვევიან ერთმანეთს
და მათი ენება თანდათან ცხრებაო. სიცრუეა! ჩვენი სიყვარუ-
ლი ჰგავდა ნალევრდალს, რომელიც ეამთა სრბოლაში კი არ
ცხრებოდა, თანდათან ღვივდებოდა და მარად უქრობ ჩირალ-
დნად ენთო.

ღიახ! ჩემი და თინას სიყვარული იყო ბევრად უფრო
დიდი, ვიდრე ამის გამოხატვა ძალუბთ სიტყვებს.

რადაც წიგნში მქონდა წაკითხული, რომ, როდესაც ახ-
ალგამრდა კაცმა დაკარგა საყვარელი ახალმოყვანილი მეუღ-
ლე, იგი მან ეზოში დაკრძალა, ყვავილების ბაღში და უმეტეს

დროს მის საფლავთან ატარებდა; ამის გახსენებაც არ მჭირდებოდა, მე ვერ ვიმეგებდი თინას სოფლის სასაფლაოზე დასაკრძალავად და მოვინდომე, დამეკრძალა ემოში, თავისუფალ მდელაზე, რომელიც გარშემორტყმული იყო ბლის ხეებით. ის ყველაზე ლამაზი ადგილი იყო ჩვენს ემოში და მუდამ დამშვენებული ბლების ყვავილებითა და შემდეგ კი მისი ნაყოფით, თანაც ეს ადგილი ახლოს იყო საცხოვრებელ სახლთან და ხშირად იყენებდნენ დროის გასატარებლად (საქეიფოდ). ჩვენები არ მეთანხმებოდნენ, მაგრამ დიდ წინააღმდეგობასაც ვერ მიწევდნენ, რადგან კარგად იცოდნენ ჩვენი სიყვარულის ამბავი და ხელაუდნენ, თუ როგორ განვიცდიდი მის სიკვდილს და რა ღლეში ვიმყოფებოდი.

უამრავი ხალხი მოდიოდა სამძიმარზე, ყველანი მწვავედ განიცდიდნენ თინას დაღუპვას და მანუგეშებდნენ შეძლებისდაგვარად, მაგრამ განა შეიძლებოდა ჩემი ნუგეში? მე ხომ სამუდამოდ დაკარგე სიყვარული და იმედი, მე ხომ დავასრულე ჩემი ცხოვრება ოცდაორი წლის ასაკში.

თინას მამამ გამიხმო ცალკე და დამიწყო ლაპარაკი:

— შეილო! დიდი უბედურება დაგვაგყდა თავს, ყველანი ვიგანჯებით ამ ამბით, მაგრამ ვიცი, შენ განჯვა სულ სხვაა, მას ვერც გამოხატავ სიტყვებით. მე ვიცოდი, რომ შენ და თინას ერთმანეთი გიყვარდათ, მაგრამ არ მეგონა, თუ ასეთი მძლავრი იყო თქვენი სიყვარული. მე მაღლობელი ვარ შენი, რომ ასე გყვარებია ჩემი შეილი, მაღლობელი ვარ შენი, რომ არ გემეტება სასაფლაოზე დასაკრძალად და გინდა შენს ახლოს იყოს, რომ უმეტესი დრო მის საფლავთან გაატარო, მაგრამ მომისმინე და დამიჯერე ერთი რამ: ეკლესია და საერთო სასაფლო წმინდა ადგილია და ხელშეუხებელი, რაც არ უნდა მოხდეს, როგორც არ უნდა დაჭირდეს სახელმწიფოს, მას ვერავინ შეეხება და დაცული იქნება საუკუნეების მანძილზე, როგორც ჩვენი წინაპრების წმიდათა-წმიდა ადგილი, იქ თინას საფლავს არაფერი არ ემუქრება და თავის დროზე ყველანი მივალთ მასთან, სახლთან და ემოში კი? გამოუცნობია რას მოგვიტანს დრო, შეიძლება რამდენიმე ხანში ყველანი გაგვასახლონ და სადმე გადაგვიყვანონ, შეიძლება რაიმე მაღანიც აღმოჩნდეს და არავინ არ შეჩერდება ერთი

საფლავის გულისათვის და ამ ადგილებს ისე გადათხრიან, რომ ნაკვალევიც კი აღარ დარჩება. შეისმინე ჩემი რჩევა და თხოვნა, ნება მიეცი შენს მშობლებს, ჩვენი თინა წესისამებრ სასაფლაოზე დაკრძალონ, საკმარისია, რა წვალეზაც გამოი- არა თავისი ავადმყოფობით და მკედარი მაინც მოვასვენო- თო. ჩემი სიზამრი მართალი იყო და მეც დავთანხმდი, გაეკეთე- ბინათ ისე, როგორც მოითხოვდა წესი და რიგი.

მოვიდა დაკრძალვის დღე და დაეკარგე მოსვენება, ვხე- დავდი, რომ ყოველ წუთს ახლოვდებოდა მასთან დაშორებ- ის ჟამი, როდესაც საბოლოოდ დაასვენეს საფლავთან, ძლივს მივლასლასდი მის ცხედართან და უკანასკნელად დავეკონე მის გაციებულ გუჩებს, თვალთ დამიბნელდა და იქვე ჩავიკე- ცე, დაეკარგე გონი. თითქოს სიზმარში ვყოფილიყავი, ისე მესმოდა საფლავზე მიყრილი მიწის ყრუ ხმაური.

ჩამომიყვანეს სახლში, მაგრამ ვაი იმ ყოფას. მაშინაც კი, როცა თინა მკედარი ესვენა, მაინც მის გვერდით ეგრძნობდი თავს და მინდოდა, სულ მისთვის მექტირა. ახლა კი გამოცა- რიელდა სახლი, თინა აღარ იყო იქ, აღარც მკედარი, აღარც ცოცხალი. დამგლოვიარდა მთელი ოჯახი, გლოვობდნენ მე- ბობლებიცა და ნათესაეებიც, კიდევ უფრო მეტად გამოჩნდა, თუ როგორ ჰყვარებია თინა შინაურსა თუ გარეულს. აუტა- ნელი იყო ჩემი ყოფა. ამ მძიმე პერიოდში მე არ დამვიწყე- ბია ის დიდი თანაგრძნობა, რაც გამიწია ჩემმა ინსტიტუტის მეგობარმა შაქრო დოლიძემ. როცა თინა დაიღუპა, ჩვენ მე- სამე კურსის მეორე სემესტრის გამოცდები უკვე ჩაბარებუ- ლი გექონდა, გამოცდები დროულად ჩაგვაბარებინეს, რომ საწარმოო პრაქტიკაზე გავეშვიტ. შაქრომ მოახერხა ისე, რომ თავისი და ჩემი საწარმოო პრაქტიკა გააკეთა ჭიათურის მა- დაროებზე, კერძოდ კი ლენინის სახელობის მაღაროზე, რო- მელიც ყველაზე ახლოს იყო ჩემს სახლთან. უმეტეს დროს ჩვენთან ატარებდა და ყოველნაირად ცდილობდა ჩემს გარ- თობასა და გამხიარულებას. შაქრო ხომ დიდი ოსტაგი იყო თავისი ანეკდოტებით, ხუმრობითა და საუბრით, მაგრამ თითქ- მის უმედგოდ, მე კელაე ნალელიანი და გულჩათხრობილი ვიყავი. არ მეგონა, თუ ცხოვრება ასეთი იყო, ჩვენ რომ გვწამ- და. სიყვარული ბედნიერება კი არა, დიდი უბედურება ყოფი-

ლა. ეს არ არის გასაკვირი, მე უბედურებას იმას ვეძახი, რაც განჯაეს აღამიანს.

მეტად სუელიანი ღლეები მქონდა და აღარ მინდა დაწერილებით აღეწერო ისინი, თუმცა კარგად მახსოვს ყოველი საუბარი თინასთან, ყოველი შეხედრა მასთან, ეს იყო ღლეები, რომელთაც დიდი დიდი დაასვეს ჩემს ცხოვრებას. ერთ ღლეს, სწორედ ასეთი გახსენებისას, ძალიან აუფორიაქდი, სახლში არავინ იყო, რომ ვინმესთვის გული გადამემალა და დავიწყე თინაზე ჟიქრი, მასთან საუბარი, რომელიც საბოლოოდ ლექსად გადაიქცა. სწორედ ეს ლექსი ვნახე იმ რვეულთან ერთად, 54 წლის შემდეგ, სადაც ჩემს ჩაფიქრებულ „პაგარა მოხუცს“ ეწერდი და იგი, თავისი წინასიტყვაობით, შეუსწორებლად გადმომაქვს ამ წიგნში:

როგორც წინასიტყვაობა

ორი თვე იყო გასული იმ დაღუპული დღიდან, რა ღლემაც მომისპო სიყვარული და სიხარული. აგვისტოს მზიანი კვირალღე იყო და ყველანი საქმეზე წასულიყვნენ, მე მარტო ვიყავი სახლში, მოვიგონე ჩემი ბედნიერების ხანმოკლე ღლეები, რომლებიც სიმზარით გამიქრნენ. მოვიგონე და ბოლმა მომაწვა, მომინდა ხმამალლა ლაპარაკი, მაგრამ ვისთან მელაპარაკა ჩემს უბედურებაზე, ვისთვის გამეზიარებინა ჩემი ვარამი? ის, ვინც თანამიგრძნობდა, ვისთანაც განჯეას ვინახევრებდი და სიხარულს ვიორკეცებდი, აღარ მყავდა და აღარც არასოდეს მეყოლებოდა, დაერწმუნდი ჩემს მარტოობაში და რატომღაც მომაგონდა კონსტანტინე გამსახურდიას გმირი – კონსტანტინე სავარსამიძე, „დიონისოს ღიმილიდან“, მომაგონდა მისი სიტყვები: „გაია შელია, მე მარტო ვარ ამ უღრან გყეში... გაია შელია, ჩემი ცხოვრების შუაგულ გზაზე შემომალამდა. ისევ შენ გიგონებ და გეძახი – გულთმისანო, ჩემო გამზრდელო, ეგებ შენ მასწავლო გზა, როგორ გავიღე ამ უღრანი გყიდან..“

რისთვის გამახსენდა სავარსამიძე? რისთვის მომაგონდა მისი სიტყვები? ალბათ ჩემი თავის შესადარებლად, მაგრამ ღირს კი ჩვენი შედარება? – არა, სრულებითაც არა. ის ბედნიერია ჩემთან შედარებით. მე სანატრელი გამიხდა მისი ბედიც, გესმით?! სანატრელი გამიხდა იმ აღამიანის ბედი, ვიც

თავის თავს უბედურად თვლის, ვისაც უღრანი ტყიდან გამო-
სასვლელი გზა ეერ უპოვნია. მას თავისი ცხოვრების შუაგულ
გზაზე შემოაღამდა. მე? მე ჯერ არც ვიცოდი ცხოვრება, ახლა
ვფიქრობდი მის დაწყებას. სავარსამიძის სიტყვები მე ასე
მეთქმის: „ჩემი ცხოვრების დასაწყისშივე და უფრო ადრეც
შემომადამდა.“ დიახ, უფრო ადრე! მე ჯერ კიდევ არ ვიყავი
დამდგარი ცხოვრების გზაზე.

სავარსამიძე, ჰმ? სავარსამიძე იგანჯება მხოლოდ იმით,
რომ იგი დაამარცხა რევოლუციამ. მე? განა ასეთი დამარ-
ცება დამგანჯავდა? მე თვით განგებამ, თვით ცხოვრებამ
დამამარცხა. მე არაფერს შევთხოვდი ბუნების ძალას, გარდა
იმისა, რომ თინიკო მყოლოდა გვერდით, მე იმასთან თვით
ჯოჯოხეთსაც კი სამოთხედ ჩავთვლიდი, მე მის გვერდით
ვერ გამგეხდა ვერანაირი დამარცხება და არ მოვეყვებოდი
წუწუნს სავარსამიძესავე.

რამდენმა ფიქრმა არ გამიელვა ერთი წუთით თავში, თავ-
ბრუდასხმულივით ვიყავი. უეცრად, ჩემ წინ, მაგიდაზე, ფანქა-
რი და ფურცელი შევამჩნიე, ანგარიშმიუცემლად მივწვდი მათ,
სრულიად მოუფიქრებლად დაეწერე მისი სახელი, ვინც ასე
მალეღებდა და მოუფიქრებლადვე განვაგრძე წერა. მისი
სახელის რამდენიმეჯერ ხსენებამ, მასთან ამ გზით საუბარმა
ცოგათი დამამშვიდა, გავედი გარეთ და სუფთა ჰაერზე ყოფ-
ნის შემდეგ გონს მოვედი, ახლა ავიღე ხელში ფურცლებიც,
მინდოდა მენახა, რა ეკლაბნე ასე გაბოროტებულმა. წავი-
კითხე და სახტად დაერჩი, ხელში მეკავა ლექსი, დაწერილი
ჩემ მიერ; ამ დღის მოსაგონებლად გადაეწყვიტე გადამეთე-
რებინა ეს ნაწერი ისე, რომ ერთი სიტყვაც არ შემესწორებინა
და ასეც მოვიქეცი. ასევე შეუსწორებლად და შულამაზებლად
წარმოგიდგენთ მას:

თინიკოს!

ჩემო თინიკო! არ იფიქრო, შენ იყო მკედარი,
მე კი ცოცხალი, ბედნიერი ელეთ-მელეთზე,
ეს სულ პირიქით არის ოქრო, სულ ყველაფერი,
შენ ხარ ცოცხალი, მე კი მკედარი დაერჩი ხმელეთზე.

შენი სიკვდილით ჩამიწყვიტე გულის ძაფები,
და იმის შემდეგ თვალზე ცრემლი აღარ მიშრება,
თვალცრემლიანი ვიმყოფები ზეზეულ მკედარი,
პატივისცემა და ნუგეში ვერას მიშერება.

აღარაფერი არ სწყურია გაოგნებულ გულს,
არც სიხარული, არც სიყვარული, არც მყუდროება,
მე ვერაფერი დამავიწყებს შხამიან წარსულს,
ჩემთვის მკურნალი იმედები არ იპოვება.

ერთი იმედი, ერთი ძალა ისევ შენა ხარ,
შენა ხარ ისევ უტკბილესი თვით ამ ჩემს სულზე,
მხოლოდ ეს ძალა, ეს იმედი სულ სხვაგვარად მღრღნის,
და სხვაგვარადაც მოქმედებს იგი ჩემს ბედშავ გულზე.

მე ეს იმედი წყლულს მიმატებს წყლულიან გულზე,
და თავისთავად დამაფიქრებს ვით ცოდვით საესე,
და კიდევ ბევრი რომ ვეცადო, სხვაზე ვიფიქრო,
მაინც შენზედა უნდა შევჩერდე, და ვიტყვი ასე:

ოხ! წუთით მაინც ჩამაკონა თინიკოს ტუჩებს,
ოხ! წუთით მაინც გადამაჭლო მის ბროლის ყელზე,
ოხ! წუთით მაინც ჩამახელა მის ლამაზ თვალებს
და ამის შემდეგ მიმაძინა მის საესე მკერდზე.

ჩამძინებოდეს თუნდაც ისე, უკუნის ძილით,
არ მღირსებოდეს გაღვიძება და სიხარული,
მხოლოდღა ერთხელ, ბედნიერი იმ ერთი წუთით,
მაინც-ღა ვიგრძნო თინას ხვევნა და სიყვარული.

მაგრამ ეს თინავ! ბედნიერებას ვინღა მაღირსებს,
ვეღარ გავივლი შენთან ერთად მე გზებს და ქუჩებს,
როგორც წურბელა, სისხლით საესე, მოწყდება სხეულს,
მეც ისე მოვწყდი სამუდამოდ შენს ლამაზ ტუჩებს.

მე ველარ ვიგრძნობ შენს გუჩების სიგებობასა,
ველარ შევხედავ მე ჩემს დამწველს, შენს ლამაზ თვალებს,
ვერ მოვეხვევი, როგორც ვაზი შენს ბროლის ყელსა,
და სიხარულით ვერ შევალბე შენს ბინის კარებს.

მე სიხარული და სიყვარული უკვე დაეკარგე,
არ არის ჩემთვის ამიერიდან აღარაფერი,
მე სიყვარული და ცხოვრება ისე გამიქრა,
როგორც ზაფხულში დარჩენილი თოვლის ნამქერი.

მაგრამ ხანდახან გაეიფიქრებ მე გულში ასე:
რომ მოვმკვდარიყავ მე, თინა კი დარჩენილიყო,
მასაც, ხომ ჩემებრ უნდა ეგირა, უნდა ეგანჯა,
და ხომ ჩემსავით საცოდავი მაშინ ის იყო.

მე ხომ ათასჯერ მირჩენია, მკვდარი რომ ვიყო,
და თინიკო კი უდარდელად ვიდოდეს ზემე,
იფურჩქნებოდეს, კიდეე მეგად ლამაზდებოდეს,
როგორც ყვავილი გაზაფხულის მაღლიან მზემე.

შენც ხომ თინიკო ასე ფიქრობდი, ასე ამბობდი,
და არ გინდოდა, რომ ჩემს სიკვდილს შენ შესწრებოდი,
ლმერთმა გისმინა, ჩემზე აღრე შენ მოგცა ბინა,
და ჩემებრ ტანჯვას აგაშორა შენ, ჩემო თინა.

მაგრამ თინიკო! ჯერ სიკვდილი შენ არ გინდოდა,
აწი გვინდოდა ჩვენ ცხოვრება და სიხარული,
იმ დალოცვილმა ღმერთმა აღრე რად დაგვაშორა,
რისთვის მოგვისპო ნეტარება და სიყვარული.

მაგრამ ეხ! დაე, მე ვიგანჯო შენი გულისთვის,
შენ კი მშვიდად ხარ, რადგან უკვე ჰპოვე სამარე.
შენ თინა მკვდარი მაინც წახვედი მუღმივ ბინაზე,
მე კი ცოცხალი, ზემეულა დამასამარე.

აგვისტო 1950 წელი.

ჩემმა ტანჯვამ დამაბერა ოცდამეათე წლის ასაკში, ამი-
გომ შევადარე ჩემი თავი ათას ჭირ-ვარამგამოვლილ პაგა-
რა მოხუცს და გადაეწყვიტე, ამავე სახელწოდებით დამეწე-
რა ავტობიოგრაფიული მოთხრობა, რომელიც, სხვადასხვა
მიზეზის გამო, ძალიან მცირედი ცვლილებებით, სისრულეში
მოვიყვანე 54 წლის შემდეგ.

ბოლოსიტყვაობა

თინას სიკედილის შემდეგ ხელი ჩავიქნიე ყველაფერზე.
აღარ მინდოდა ინსტიტუტში წასვლა, მაგრამ მეგობრებმა
მაიძულეს, წავსულიყავი სასწავლებლად და ალბათ უგუნურე-
ბაც იქნებოდა ინსტიტუტისთვის თავის დანებება მესამე კურ-
სის შემდეგ. ჩემს ღლეში აღმოჩნდა ჩემი მეგობარი გიორგი
წერეთელიც (ლუკუ, როგორც ღლემა ვეძახით), რომელსაც
სწორედ ამ დაწყებულ 1950 წელს გარდაეცვალა ჯერ კი-
დეც ახალგაზრდა მამა.

მამამისი, ბატონი ნიკოლოზ ქაიხოსროს ძე წერეთელი, ნა-
განების სადგურში ელოდა მაგარებლის მოსვლას, უეცრად გულ-
მა უმტყუნა და მკვდარი ჩამოასვენეს ნაგანებიდან. ღუგუსაც
აღარ უნდოდა სწავლის გაგრძელება, ოჯახს ისედაც უჭირს და
ჩემი მოხმარების თავი ვიღას ექნებაო. აქ დიდი როლი ითამაშა
მისმა უმცროსმა ძმამ შოთამ (დარისპანმა), რომელიც მაშინ მეს-
ტაუონის ფეროში მუშაობდა და კარგი ავტორიტეტით სარგე-
ბლობდა. მან პირდაპირ განუცხადა ღუგუს:

– შენ თუ სწავლა არ შეგიძლია და არ გინდა, მაშინ
მიზეზებს ნუ დაეძებ და პირდაპირ გვითხარიო. იმის გამო,
რომ მამა დაგველუპა და ოჯახშიც გვიჭირს, სწავლას თავს
არ დაგანებებინებთ, როგორც გეხმარებოდათ, სულ მშვიდრე-
ბი რომ დავრჩეთ, მეგს თუ ვერა, ნაკლებ დახმარებას არ
გაგიწევთო. და მართლაც, შოთას დახმარებითა და დაჟინებით
ღუგუმ სასწავლებელი დაამთავრა და დიდ წარმატებებსაც
მიაღწია ცხოვრებაში თავისი ცოდნითა და უნარით. ასე აღ-
მოვჩნდით მე და გიორგი წერეთელი ერთ ბედ ქვეშ, მაგრამ
საბოლოოდ მაინც ორივემ დავამთავრეთ უმაღლესი სას-
წავლებელი და დავრჩით განუყრელ მეგობრებად.

ბედს უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვს: ღეთის ნებით, ალბათ, დაბადებიდან არის ყველაფერი კოდირებული ადამიანის ცხოვრებაში. დრო კი ცხენსა ჰგავს ერთ რამეში: როცა ცხენი წინ გადახტება, თუ ტანი არ ააყოლე, უსათუოდ ჩამოვარდება ძირს.

მეც ავეყვი ცხოვრების დინებას, დაეუფიქრდი, რომ შეილი, ჩემი თინას შეილი მყავს გასაზრდელი, გავიხსენე, რამდენი ტანჯვა გადაიტანეს ჩემმა მშობლებმა ჩემ გამო და სიბერეში მათ ხომ უნდა მიეუბლო სამაგიერო? დაეუფიქრდი, რომ მყავს უამრავი ახლობელი, რომლებიც იმედის თვალით შემომიქეჩიან, მყვანან მეგობრები და მათი სურვილია, გვერდით ვედგე და მეც მოვიწოდო, ვაჟკაცურად გადამეტანა ჩემი პირადი ტრაგედია. არის ასეთი წესი: უნდა დაფარო შენი გრძნობები ან, ყოველ შემთხვევაში, არ გამოამჟღავნო იგი. მეც შევეუდექი ამ წესის შესრულებას, მაგრამ ცხოვრება ულმობელი გამოდგა ჩემთვის, ბევრჯერ მომიწყო მკაცრი გამოცდა. მეც ვებრძოდი ჩემს ბედს: ხან ვიმარჯვებდი, ხან ვმარცხდებოდი და ყველაფერი ეს გადადიოდა ჩემი დიდი ენერგიისა და ჯანმრთელობის ხარჯზე. ცხოვრებაში მქონდა რამდენიმე პერიოდი, როცა თითქოს ჩემკენ შემოვებრუნე ცხოვრება და შევექმენი ოჯახი, მაგრამ ბედი არ მწყალობდა, ბოლოს მაინც განადგურებული ვრჩებოდი.

ამ ქვეყნად ყველაფერს აქვს დასაწყისი და დასასრული. ჩემს უბედურებას კი, როგორც ჩანს, დასასრული არ ეწერა. ერთი უბედურება დასრულდებოდა და მეორე იწყებოდა, ისინი ისე უეცრად მეწვეოდნენ ხოლმე, რომ წინასწარ რაიმეს გათვალისწიება შეუძლებელი იყო. ზედგამოჭრილია ჩემზე ანა კალანდაძის ლექსი, რომელიც ალბათ უფრო უპრიანი იქნებოდა, მე რომ დამეწერა:

„და როდესაც მგეს შეეხედე გვირგვინოსანს,
ჩემო კარგო, ქვეყანაზე გავჩნდი ოდეს,
– ბედი პქონდეს! – თქვა შავთვალმა ანგელოზმა,
– ბედი პქონდეს? ხა... ხა... ხა... ხა... არასოდეს!
– თქვა საგანამ, ზღვას ფოლადის ხმალი დაჰკრა,
ზღვამ წამიღო, უდაბნოში გამომრიცა.
სულში, გულში გრძნობა გაქრა, გრძნობა გაქრა,

ქვეყანაზე აღარავინ აღარ მიყვარს.
ჰო, როდესაც მზეს შეეხედე გვირგვინოსანს,
იცე, თურმე ქვეყანაზე გაეჩნდი ოდეს.
— ბედნიერი იყოს, — უთქვამს ანგელოსსა,
საგანამ თქვა: — ხა... ხა... ხა... ხა... არასოდეს!“

... დიახ! აღსრულდა საგანის სიგყვები. უბედურებით მოცულია ჩემი ცხოვრების პირველი პერიოდი. დაეკარგე პირველი სიხარული, ჩემი პირველი შვილი მარიზი, რომლისგანაც პირველად გავიგონე სიგყვა „მამა“, რომელიც ახალ-ფესადგმული და ახალენაადგმული პაგარა ანგელოზივით დაფარუტაგებდა სახლში და ყველას გვეთამაშებოდა. ამის შემდეგ დამელუპა საყვარელი მეუღლეც, ჩემი თინა, ვისთანაც ვიწვნიე პირველი სიყვარული, პირველი სიხარული და ბედნიერება, დავრჩი სულ მარგო, სულით ობოლი და დამრჩა მხოლოდ წლინახევრის შვილი, რომელსაც ენაგრებოდა დედის მოფერება და სიყვარული...

„ძნელი არის მარგოობა სულისა:
მას ელგვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
ოხვრა არის შეება უბედურისა.“

(ნიკოლოზ ბარათაშვილი)

წიგნი მეორე

ჩემი ცხოვრების მეორე
პერიოდი

როცა მიდამოს ვარდ-ყვავილები ლურჯ
ხავერდებად მოეფინება,
როცა ბუღბულის ხმები რაკრაკით ბუჩქებს
ედება და ეფინება,
რალაც მეძახის სიცოცხლისაკენ, და
მეუბნება:
დამშვიდდი გულო! შეგიყვარდება ვინმე
ამ ქვეყნად,
დამშვიდდი გულო! წავა დღეები
უსიხარულო...
ისევ აღდგება წარსული შვება, ჩემო
ოცნებავ და სიხარულო!”

ნაწილი პირველი

სტუდენტობის მეგობრები

მეგობრებში მარტოდენ იმ ღირსებებს უნდა ვეძებდეთ, რაც ჩვენ მათთან გვაკავშირებს და არა იმას, ცხოვრებაში ბედმა გაუღიმა თუ არა, და თუ დარწმუნებული ვართ მათში, გაჭირვებაში უყოყმანოდ მხარში ამოუდგებით; თამამად შეგვიძლია ვმეგობრობდეთ და გვერდიდან არ ვცილდებოდეთ მაშინაც კი, როცა კეთილდღეობას მიაღწევენ.

„თუ შენ ვერ გრძნობ ყვავილების სილამაზეს, არ აუფასებ მეგობრობას და არ გახარებს სიმღერები, — შენ ავად ხარ, უნდა იმკურნალო“.

მეგობრობამ და სიყვარულმა ასაკი არ იცის.

* * *

აბა, ვინ არ იცის გარიელ-ფრიდონ-ავთანდილის ქვეყანაში მეგობრობის ფასი? ეს გრძნობა იმდენად ადამიანურია, რომ ღვთაებრივია, აღმატებულ კაცთა საქმეა. ასმათ-გარიელის დაძმური მეგობრობა ხომ არნახული და ზექართულია.

მეგობრები ჩვენი ჭირისა და ლხინის გამგზიარებლები, ჩვენი ცხოვრების საიმედო საყრდენებია, ნამდვილი მეგობ-

რები უანგარონი და უღალატონი არიან. აკი ამბობს შოთა რუსთაველი:

„არ დაეიწყება მოყვრისა, აროდეს გვიმამს ზიანსა,
ვეგობ კაცსა აუგიანსა, ცრუსა და ღალატიანსა“.

მეგობარი კაცს უმეგესად გაჭირვების დროს სჭირდება და მეც სწორედ გასაჭირში ვიგრძენი მეგობრების მხარში ამოდგომა, როცა სულიერად განადგურებული ვიყავი და ოცდამდე წლის ახალგაზრდას ყველაფერზე ჩაქნეული მქონდა ხელი. ამ დროისათვის მე უკვე მესამე კურსს ვამთავრებდი და ამიტომაც ვუძღვნი სპეციალურ თავს სტუდენტობისდროინდელ მეგობრებს, რომლებმაც ყველაფერი იღონეს, რომ დაებრუნებოდა ცხოვრების ჩვეულებრივ რიტმს. მე დღეს მაღლიერების გრძნობით ვიგონებ ყველა იმ ახლობელსა თუ ნათესავს, ვინც კი ცდილობდა ჩემს დაიმედებას და ნუგეშისცემას, მაგრამ განსაკუთრებული მოგონების ღირსნი არიან ჩემი სტუდენტობის მეგობრები, განსაკუთრებით კი ისინი, რომლებთან ერთადაც ვცხოვრობდი მთელი სწავლის პერიოდში და დამატებით კიდევ სამი თანაკურსელი, რომლებიც ჩემთან ერთად ისხდნენ ჯგუფში და ყოველნაირად ცდილობდნენ, რომ მე კვლავ შემექმნა ოჯახი და ხელი არ ჩამექნია ცხოვრებაზე.

I

დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტია, რომ ექვსმა კაცმა უარი თქვას ყოველგვარ პრივილეგიებსა და შეღავათებზე, ხუთი წლის განმავლობაში იცხოვროს ერთად და სიცოცხლის ბოლო დღემდე შეინარჩუნს ურთიერთსიყვარული, ძმობა და მეგობრობა. ასე ვიყავით სწორედ ჩვენ – ექვსი მეგობარი, რომლებიც, მიუხედავად სიღიწროვისა და გაჭირვებისა, ხუთი წლის განმავლობაში ერთ პაგარა ოთახში ვცხოვრობდით, ვიყავით როგორც ერთი დედამიშვილები და ისე დავდიოდით ერთმანეთის ოჯახებში, როგორც კარგ ნათესავებში. ეს მტკიცე მეგობრობა შევინარჩუნეთ ბოლომდე და კიდევ მეტად განვამტკიცეთ ჩვენ შორის ნათელ-მირონის დანერგვით.

მინდა, ამ წიგნში სათითაოდ დავახასიათო ჩემი მეგობრები და გავიხსენო ჩვენი ერთად ცხოვრებისა და მეგობრობის მოგიერთი ეპიზოდი.

რეზო ნესტორის ძე ასანიძე, დაბადებული 1926 წელს.

რეზო იყო ჩემი ახლო მეგობელი. მასთან ერთად მომიწია სწავლამ და საშუალო სკოლის დამთავრებამ. როდესაც სასწავლებლად გადავედი ჭიათურის პირველი საშუალო სკოლის მეცხრე კლასში, მაშინ რეზო ჩემი თანაკლასელი გახდა. თავის დასთან, ცაცოკოსთან ერთად დაქირავებული პქონდა პაგარა ოთახი კოლია ჯაჯანიძის ბინაში, სადაც მეც მიმიყვანეს და მთელი წელიწადი მათთან ერთად ვცხოვრობდი გაჭირვებასა და სიღიწროეში. შემდეგ ორივენი გადავედით ნიგოზეთის საშუალო სკოლაში და გამოსაშვები გამოცდებიც ერთად ჩავაბარეთ მანდაეთის საშუალო სკოლაში. სკოლის დამთავრების შემდეგ რეზომ საბუთები შეიტანა საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში სამთო ფაკულტეტზე, ვინაიდან მისი სურვილი იყო, გამოსულიყო სამთო ინჟინერი და ემუშავა მშობლიურ ჭიათურაში, მარგანეცის მაღაროებში. სწორედ რეზოს დამსახურება იყო ის, რომ მან კრიტიკულ მომენტში ჩამიყვანა თბილისში და საბუთები შემაგანიანა იქ, სადაც მას პქონდა შეგანილი, გამოცდების პერიოდში კი ერთად ვცხოვრობდით მისი რძლის ბინაში. სწავლის დაწყებისთანავე ჩვენ ერთად გადავედით სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელში, სადაც მხოლოდ ერთი წელი გააგარა, ვინაიდან ოჯახური მდგომარეობისა და სხვადასხვა მიზეზის გამო, რეზო, მეორე კურსიდან, სასწავლებლად გადავიდა დაუსწრებელზე, ჭიათურის ფილიალში.

პირად ცხოვრებაშიც არ გაუმართლდა რეზოს: ჯერ უფროსი ძმა დაელუპა სამამულო ომში, შემდეგ დედა გარდაეცვალა და ბოლოს საყვარელი მეუღლე დაელუპა – ქალბაგონი მარო ბიწაძე, რომელიც მასწავლებლად მუშაობდა მერევის საშუალო სკოლაში. ძალიან განიცადა რეზომ მეუღლის დაკარგვა. მეც ვანუგეშებდი და ვაიმედებდი როგორც შემეძლო.

– რეზო, მესმის შენი გულის ტკივილი, – ვუთხარი ერთხელ – მეც შენს დღეში ვიყავი, მაგრამ ბოლოს მაინც ისევ შევექმენი ოჯახი და განვაგრძე ცხოვრება-მეთქი.

– ეპ!ჩემო იაგო!– მი პასუხა თვალცრემლიანმა. შენ ახალგაზრდა იყავი და ისე გააკეთე, როგორც ამას საჭიროება მოითხოვდა, მე კი უკვე იმ ასაკში ვარ, რომ ცოლის მოყ-

ვანაზე საუბარი სისულელეა და ასე მარგობაში უნდა ამოხდეს სულიო. და, მართლაც, მარგობაში გარდაიცვალა ჭარმაგი კაცი.

გიორგი ნიკოლოზის ძე წერეთელი, დაბადებული 1925 წელს.

ბატონი გოგი – ჩემი ლუკუ, როგორც მას ვეძახდით ყველანი, შინაურულად. იგი სამი წლით უფროსია ჩემზე, მაგრამ ერთად მოგვიწია სწავლამ და ცხოვრებამ. მართალია, ჩვენ სხვადასხვა სოფლიდან ვიყავით – მე მერევიდან, ის გუნდაეთიდან, მაგრამ ჩვენ ისე ვცხოვრობდით ჩვენი სოფლების განაპირა მხარეებზე, მე სამხრეთით და ის ჩრდილოეთით, რომ ჩვენს შორის ჩადიოდა მხოლოდ ერთი პაგარა ხევი თავისი მდინარით და როცა უნდა წავსულიყავით თბილისში (იქ სწავლის პერიოდში), ერთიმეორეს ვეძახდით, გამოვდიოდით სახლებიდან, შევხვდებოდით ამ ხევის ბოლოს, სოფელ პერევისის დასაწყისში და ერთად ჩავდიოდით ჭიათურაში. ამჟამად ამ ხევზე გაკეთებულია ბონდი და ამ ორ სოფელ შორის თითქმის წამლილია ბღვარი, გაჭირვებული ცხოვრება გამოიარა ლუკუმაც. მართალია, თავადური წარმოშობის იყვნენ, მაგრამ როგორც ყველას, მათ ოჯახსაც ისევე უჭირდა. ჯერ კიდევ ბავშვობაში გარდაეცვალა სრულიად ახალგაზრდა დედა და დარჩნენ ობლები: სამი ძმა და ერთი და. ლუკუს მამამ, ბატონმა ნიკოლოზმა, ბავშვების მოვლისა და აღზრდის მიზნით, სოფელ სვირიდან მოიყვანა ქერივი ქალი, რომელიც ძალიან თბილად ექცეოდა ბავშვებს, მაგრამ როცა ბატონი ნიკოლოზი, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კაცი, 52 წლის ასაკში უეცრად გარდაიცვალა გულის შეტევით, დედინაცვალს დიდხანს აღარ გაჩერდა და წაჰყვანა თავის დვიძლ შვილებთან, ოჯახი ისევ ქალის გარეშე დარჩა. ლუკუმ, ძმების დახმარებით, შეძლო ინსტიტუტის დამთავრება და ღირსეული ოჯახი შექმნა. მას, ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს, მოვანათვლინე ჩემი შვილი – ნანა და მუდამ ახლო ურთიერთობა გვექონდა ერთმანეთთან. დონბასში ყოფნისას, ჩვენ მეზობელ მახტებზე ვმუშაობდით და ხშირი მიმოსვლა გვექონდა ერთმანეთთან, ხოლო როდესაც საცხოვრებლად თბილის-

ში გადმოვედი, ლუგუ ერთ-ერთი დიდი გაერთიანების გენერალურ ღირექტორად მუშაობდა. ის თავისთან ამუშავებდა ჩემს ვაქს, ზურაბს და ძალიან თბილი და მეგობრული დამოკიდებულება ჰქონდა მასთან. ამჟამად ბაგონი გოგი დამსახურებულ პენსიაზეა, გარშემორტყმულია შვილებით, შვილიშვილებითა და შვილთაშვილებით. უკვე ოთხმოცი წლის კაცია, ცხოვრებამ ძალიან გაამწარა, მაგრამ ვერ გატეხა მისი ვაქცაცი სული, ისევ ახალგაზრდული ენერგიით განაგრძობს მეგობრობას თავის სტუდენტობისდროინდელ ამხანაგებთან და მეუღლესთან, ქალბატონ ციურისთან ერთად, მუდამ ინიციატორია მეგობრების შეკრებისა.

შაქრო ჯაბას ძე დოლიძე, დაბადებული 1928 წელს.

გარდა იმისა, რომ შაქროსთან ერთად ვცხოვრობდი ერთ ოთახში, იგი ყველაზე ახლოს იყო ჩემთან იმ მძიმე პერიოდში. შემდეგ კიდევ უფრო დაგვაახლოვა ერთმა გარემოებამ: ჩემი და პოლინა გათხოვილი იყო საჩხერის რაიონის სოფელ მოხეაში, ეს სოფელი მაღალმთიანი იყო, იქ მცხოვრებლებს ძალიან უჭირდათ და ერთ ღროს აპირებდნენ კიდევ მთელი სოფლის გასახლებას. ჩემს სიძეს – საშიკო გყემალაძეს და ჰყავდა გათხოვილი გურიაში, სოფელ ზემო ნაგანებში. მისმა დამ თამარმა და სიძემ ბენია ვასაძემ ურჩიეს, საცხოვრებლად მათთან გადასულა, იქვე ნახეს მეზობლად ერთი მარგოხელა ქალი – მაკინე ხომერიკი, რომელსაც ერთადერთი ვაჟი – თეოფინე, დიდ სამამულო ომში დაჰკარგოდა და მოხუცი ქალი სულ მარგო ცხოვრობდა. სწორედ ამ ქალმა მიიღო ჩემი და და სიძე საკუთარი შვილებივით. ჩემი დაც საკუთარი დედასავით უვლიდა. სწორედ ამ ფუძემე შექმნეს ახალი ოჯახი ჩემმა დამ და სიძემ. ამჟამად იქ ცხოვრობენ ჩემი დისშვილები – თამაზი და თენგიზ გყემალაძეები თავიანთი დიდი ოჯახებით. მათთან ყოველთვის იხსენიება მაკინე ბებიას სახელი ისე, როგორც საკუთარი წინაპრისა. შაქროს უფროს ძმას, ვალიკოს, ცოლად ჰყავდა სწორედ ამ მაკინეს დისშვილი – შურა. ამიგომ, გარდა იმისა, რომ მე და შაქრო ვმეგობრობდით და დავდიოდით ერთმანეთთან, ჩემი დის ოჯახიც ნათესაობდა მათთან. ჩვენი სტუდენტობის დროს

გარდაიყვალა შაქროს მამა – ჯაბა მაისევეიჩი, ხოლო დედამ – ქალბატონმა ანეტამ დიდხანს იცოცხლა და შაქროს ამხანაგებს ისე გვღებულობდა და გვეცემდა პატივს, როგორც საკუთარ შვილებს. ჩვენ სიყვარულით ყველანი „ნენას“ ვეძახდით (ნენა – გურულად დედა).

ერთხელ, შაქროსთან ყოფნის დროს, ფეხი ვიდრძე, მორჩენამდე მათთან ვიწექი და საკუთარი შეილივით მივლიდნენ. შაქროსაც ბევრი უბედურება შეხვდა ცხოვრებაში: ჯერ კიდევ ახალგაზრდას დაეღუპა უნიჭიერესი, „წითელ პროფესორად“ წოდებული უფროსი ძმა – სევერიანი, რომელიც სამამულო ომში წაიყვანეს და იქიდან აღარ დაბრუნებულა, შემდეგ მის ძმისშვილს – ზურაბს დაეღუპა ცოლი და ბოლოს ავად გაუხდა ერთადერთი და – ჩიგო, რომელიც სამკურნალოდ თბილისში ჰყავდა და თავისივე მანქანით მოასვენა შინ. ბოლოს კი, თვითონ შაქროც დაავადდა და სიბერეს ვეღარ მოესწრო, ნაადრევად წავიდა იმ ქვეყნად. ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ, შაქრო ღნეპროპეტროვსკის ოლქში, ქალქ ნიკოპოლში მუშაობდა. ჩვენ ისე გვიყვარდა ერთმანეთი, რომ მე და ლუკუ წერეთელმა იქაც კი მოვახერხეთ, ღონბასში მუშაობის დროს, ჩავსულიყავით მასთან, ერთად გაგვეგარეზინა დრო და მოვეგონებინა სტუდენტური ამბები. შაქროც იყო ჩამოსული გორლოვკაში და ორი თუ სამი დღე დაეგოვეთ ჩვენთან. ასე რომ, ვერავითარი დრო და მანძილი ვერ აუერხებდა ჩვენს მეგობრობას.

მამია კონსტანტინეს ძე გოქაძე, დაბადებული 1928 წელს.

მამია ძალიან მიაშიგტი და ალალ-მართალი ადამიანი იყო, ვერ წარმოედგინა გყუილის თქმა და უსამართლობა. მე ის ძალიან მიყვარდა და მინდოდა ჩემი მეგობელი, ნათლისშვილი მერევიდან, მიგვეთხოვებინ მისთვის. მამია ჩემთან იყო სოფელში, ჩემი ძმა ალოზის ქორწილში და ძალიან მოეწონათ ერთმანეთი მას და ჩემს ნათლიისშვილ შურა გუდაძეს. ჩანდა, არც ერთი არ იქნებოდა ამ საქმის წინააღმდეგი, მაგრამ თბილისში დაბრუნებისთანავე მამია ავად გახდა პლევრიტით და სტუდენტალურ საავადმყოფოში დაეაწვინეთ,

შურა გუდაძე, საბოლოოდ, აწ განსვენებული სევერიონ ფორ-
ჩხიძეზე გათხოვდა.

მოგვიანებით, მამიას მოვანათელინე ჩემი ქალიშვილი
ქეთინო და გარდა მეგობრობისა, დაენათესავდით კიდეც.

საწყალ მამიას, სრულიად ახალგაზრდა კაცს, თავისივე
ბინაში უეცრად უმჯყუნა გულმა და გამოეთხოვა ამ ქვეყა-
ნას, დარჩა ქალ-ვაჟი, მაგრამ მალე გარდაიცვალა მისი ვაჟიც
– მამუკა და ასე დარჩნენ უპატრონოდ დედა-შვილი.

ასეთი ბედი ეწია ამ ალაღ-მართალ კაცს.

ვაჟა იროდიონის ძე ფანჩულაძე, დაბადებული 1928
წელს.

ადამიანი იუმორით აღსაესე, კეთილმოსურნე და ამხა-
ნაგების მოყვარული, უყვარდა სიმღერა, მომცრო განის იყო
და, როცა ის და ლუკუ წერეთელი ერთად იყვნენ ხოლმე,
მამი-იაქს ექცახოდით, რადგან ლუკუ ბევრად მაღალი იყო
ვაჟაზე.

ვაჟა თავის თავს უწოდებდა გიორგი სააკაძეს „მას-
შტაბში“. ძალიან გვიყვარდა ერთმანეთი და, ოჯახების დან-
ათესავეებისა და დაახლოების მიზნით, მისმა დამ ნაზიმ, ლუ-
კუსთან ერთად მონათლა ჩემი შვილი – ნანა. ვაჟას მეგობ-
რებმა ძალიან განვიცადეთ ვაჟას ღედის გარდაცვალება ჯერ
კიდეუ ჩვენი სტუდენტობის დროს, შემდეგ გარდაიცვალა მა-
მამისი, ბატონი იროდიონ პლატონის ძე, რომელიც ძალიან
ხუმარა კაცი იყო და გალაკტიონ გაბიძის ლექსს თავისე-
ბურ ინტერპრეტაციას აძლევდა:

„როგორც ერთია ქვეყნად რიონი,

ისე ერთია იროდიონი“-ო.

განით იროდიონი პატარა კაცი იყო, მაგრამ დიდი გული
ჰქონდა. ვაჟა ყველაფრით მამამისს გავდა, შეხედულებით,
ხუმრობით, სტუმართმოყვარეობით.

ვაჟას ჰყავდა ძმა – ზაბულონი, კარგი ვაჟკაცი, რომელიც
დაოჯახებული იყო და ცხოვრობდა იქვე, თერჯოლის რაიო-
ნის სოფელ ზედა ალისუბანში, ვაჟას გვერდით.

ზაბულონი გარდაიცვალა სრულიად ახალგაზრდა. მის-
მა სიკედილმა მთელს ჩვენს სამეგობროს დაწყვიტა გული.

გიორგი სიმონის ძე მეცხოვრიშვილი, დაბადებული 1928 წელს.

ჩვენი გოგი (როგორც ვეძახდით მას), იყო ძალიან ნიჭიერი, როგორც სწავლაში, ასევე სპორტში, ალალ-მართალი, მეგობრის მოყვარული და კეთილი. მთელი ხუთი წელი ვცხოვრობდით ერთად და მისგან არც ერთ ჩვენგანს წყენა არ გვახსოვს, წყენა კი არა, უბრალო ცუდი სიტყვაც კი. ჩვენ ოთახის მეგობრები ხშირად დავდიოდით ერთანეთთან – ჩემთან მერევეში, ლუგუსთან გუნდაეთში, მამიასთან გყიბულში (ოკრიბაში), შაქროსთან გურიამი (სოფ. თხინვალში), ვაჟასთან ჩხარში (სოფ. ზედა ალისუბანში).

გოგი ჩვენთან ერთად არსად არ მოდიოდა. ის ყოველთვის რაიმეს მოიმიზეზებდა ისეთს, რომ მეორედ ვეღარ ვეგყოდი წასვლას, ჩვენ მაშინ ჯერ კიდევ გამოუცდელი ბავშვები ვიყავით და ვერ ვხვდებოდით გოგის ჩვენთან წამოუსვლელობის მიზეზს. საქმე კი თურმე შემდეგში ყოფილა: ომის შემდგომი პერიოდი იყო და ყველას უჭირდა, მაგრამ მე, ლუგუს, შაქროს, ვაჟას და მამიას შედარებით ისეთი ოჯახები გვექონდა, რომ შეიძლებოდა ამ ოჯახებში მისვლა და სტუმარ-მასპინძლობის გაწევა. მახსოვს, ერთხელ შაქროსთან რომ მივედი, დედამისს ათი კრუხი ეჯდა წიწილების გამოსაჩეკად, ათ კრუხს ათ-ათი წიწილაც რომ გაეზარდა, უკვე ასი ვარია-ქათამი იქნებოდა, ამიტომ პყავდათ ფრინველები ბლომად. როგორც კი მივედი, შაქროს დედამ ხელად დასხეპა ქათმებს თავები. ჩვენ გაგვიკვირდა, რადგან იმერეთში, კაცი თუ არ იქნა შინ, მეზობლის კაცს დაეძებენ და ქალი ქათამს თვითონ არ დაკლავს. მარანშიც ღვინით სავსე ბოცები ედგათ. მეგ-ნაკლებად ასე ვიყავით ოჯახებში ყველა და ამიტომაც არ გვეხატებოდა ერთმანეთთან სტუმრობა და ღროსკარება.

გოგი მეცხოვრიშვილს მამა ადრე დაღუპოდა და ობლად დარჩენილ სამ ვაჟს (ბარუსის, ჟულიას და გოგის), რომლებიც ჯერ კიდევ პაგარები იყვნენ, დედა გაჭირვებით ზრდიდა და ასწავლიდა. თურმე ამიტომაც იკავებდა გოგი თავს ჩვენთან სტუმრობაზე. ჩვენ რომ წამოგვეყოლოდა, როდესმე მასაც ხომ უნდა დავეპატიეთ? ამის საშუალება კი მის ოჯახს არ ჰქონდა

და ამ ნიჭიერმა ბიჭებმა, სამივე ძმამ, ასე გაჭირვებით დაამთავრეს უმაღლესი სასწავლებელი და შექმნეს საკუთარი ოჯახები.

ასეთი გაჭირვება იყო ჩვენი სწავლის პერიოდში, ძირითადად ჩვენი საარსებო წყარო სტიპენდია იყო, მაგრამ ვიკლებდით ყოველგვარ სიამოვნებას და დაჟინებით განვაგრძობდით სწავლას, რათა ჩვენი ცოდნითა და შრომით გაგვეკვლია ცხოვრების გზა.

II

როცა ექვსი კაცი მთელი ხუთი წლის განმავლობაში ერთ ოთახში ცხოვრობს ერთი დედ-მამის შეილებივით, როცა ყველას უჭირს, მაგრამ ყველას ერთი მიზანი აქვს და ერთად ეწევიან გაჭირვებულ ცხოვრებას, მაშინ მათ ბევრი აქეთ მოსაგონებელი ერთად განვლილი ცხოვრებიდან, როგორც კარგი, ისე ცუდი. გამონაკლისი არც ჩვენ ვიყავით და მინდა გავიხსენო რამდენიმე კურიოზული შემთხვევა:

* * *

მიუხედავად იმისა, რომ ტანით არ ვიყავი გამორჩეული სხეებისაგან, ღვინის სმაში ნამდვილად გამოვიჩნეოდი, რის გამოც შინაურები ხშირად ნანიას მეძახდნენ. ღვინის სმა, სუფრასთან, ადრე ვაქეაცობად ითვლებოდა და მანამ ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს, სანამ მთერალი ხელით გასაყვანი არ გახდებოდა. მოხდა ასეთი შემთხვევა:

როდესაც დარბაიძეების ახალი სიძე ვიყავი, თინას მეზობელმა გიორგი ხარაიშვილმა, რომლის ოჯახი ყველაზე შეძლებულად ითვლებოდა კალაურში, თავისთან მიგვიწვია. უშველებელ დარბაზში გაშლილი ჰქონდა დიდი სუფრა, რომლის თავში, შუაგულ ადგილას დასვეს თამადად სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარე, შესახედაობითაც კარგი ვაქეაცი კაცი – ბიკენგი კობერიძე.

მაშინ მაგიდაზე ღვინით სავსე გრაფინები ან ღვინიანი ბოთლები არ იდგმებოდა, დადიოდა მერიქი ღვინით სავსე ღოჭით და სასმისებს ავსებდა, თან აკონტროლებდა, რომ თამადა არ მოეცყუებინათ. ბიკენგიმ აიღო ბოკალი ახალი სადლეგრძელის სათქმელად, რომ დაინახა, მერიქი ღვინი

ეიკა დარბაიძემ) მეც შემივსო სასმისი, ბიკენტიმ მიიხმო ჟორ-
ეიკა თავისთან და ჰკითხა! – იაგო სულ სევამდო? ჟორეიკა-
მაც მოახსენა, რომ ჭიქაც არ მქონდა გამოტოვებული. შემ-
დეგ სადღეგრძელოს სათქმელად ბიკენტიმ აავსო ორლიგ-
რიანი ყანწი და გადმომცა: – იაგო, მე და შენ ეს ყანწი უნდა
დავლიოთო. ცხადი იყო, ორლიგრიანი ყანწის დამლევი მაგი-
დაზე აღარავინ იყო, მაგრამ ბიკენტის არ უნდოდა თავის
შერცხვენა და არ სურდა ვინმეს ეთქვა, რომ იაგომ, ამ ოცი-
ოცდაერთი წლის ბიჭმა დაათრო განთქმული თამადა ბიკენტი
კობერიძეო. მეც მივეცი თანხმობა და შევაესებინე ასეთივე
ყანწი. ბიკენტი მიყურებს, ვაგყობ უნდა, რომ ჯერ მე ვცადო
ყანწის დაცლა, რადგან დარწმუნებულია, რომ მის დალევას
ვერ შევძლებ, მე შევატყვე ეს, მის თვალწინ დავცალე ეს
ორლიგრიანი ყანწი და დავფერთხე მარცხენა ხელის ცერა
თითის ფრჩხილზე.

ყველა გაოცებული დარჩა, ბიკენტიმაც მოიყუდა ყანწი,
მაგრამ ნახევარიც არ დაელია, რომ ძლივს გაიყვანეს მაგი-
დიდან. მე ავდექი, მერიქიფეს შევაესებზე ნახევარლიგრიანი
ბოკალი, დავლოცე ოჯახი და წამოვედი სახლში. ჩვენებს ჯერ
კიდევ არ ეძინათ და მელოდნენ. გამოგვკითხეს ქეიფის ამ-
ბავი და დაწოლას აპირებდნენ, მაგრამ დედაჩემს ეუთხარი,
ყოფა რამეს შეეჭამ-მეთქი, ვივახშმე და წითელი ღვინოც და-
ვაყოლე: – მართლა ნანია ხარო, – მითხრა დედაჩემმა.

ჩემი ძმა ალოში მუშაობდა მაღაროზე თინას ნათლია გრიგოლ
გძელიშვილთან ერთად. სამუშაოზე რომ მისულან, გრიგოლს უკით-
ხავს ალომისათვის – იაგოს ამბავი ხომ არაფერი გაგიგიაო? რა
უნდა გამეგო? გაჰკვირვებია ალომის. რა და, წუხელ ერთად ვიქე-
იფეთ და ძალიან ბევრი დალიაო, მე დავიკელი ცხრა ჩაის ჭიქა,
ერთი ორლიგრიანი ყანწი და ერთი ნახევარლიგრიანი ბოკალი
(ე.ი. დაუკლია ოთხი ლიტრი), მაგრამ სახლში რომ მივედი, ღვინომ
გამაქანა, შუა ბოძზე მივარცყი თავი და წყლით ძლივს მომაბრუნეს,
იმან კი იმდენი დალია და ცუდად არ იყოსო. ალოშიმ უთხრა: მე
მისთვის სიმთვრალე არ შემიგყვია, სახლში ივახშმა და ღვინოც
დააყოლაო. გრიგოლი განცვიფრებული დარჩენილა, – ამდენი ღვი-
ნის დამლევი კაცი მე ჯერ არ მინახავსო.

მოხდა ისე, რომ შაქროს რაღაც ქეიფი ჰქონდა თხინვალში და წაგვიყვანა ამხანაგები. ახლა არ ვიცი, მაშინ კი გურიაში სუფრაზე იცოდნენ ჩაჯინებული სმა, ყველა ამოირჩევდა თავისთვის მეტოქეს, რომელთანაც გადადიოდა სასმისებს და ცდილობდა თავისი მოწინააღმდეგის დათრობას. შაქროს ჰყავდა ბიძაშვილი – კაკო დოლიძე, რომელიც სკოლის დირექტორად მუშაობდა და კარგი ვაჟკაცი იყო. კაკომ მე ამირჩია თავის მეტოქედ, დაჯდა ჩემს პირდაპირ და დაიწყო ჩემთვის სასმისების გადმოცემა, ეგონა, აღვილად დამათრობდა, მაგრამ თვითონ დათერა ისე, რომ მაგიდიდან ძლივს გადმოიყვანეს. შემდეგში, ყოველი შეხვედრისას, როცა ჩავიდოდი ხოლმე გურიაში, კაკო იხსენებდა: – რომ შევათვალიერე შაქროს ამხანაგები, იაგო ამოვირჩიე, ვიფიქრე, ყველაზე აღვილად ამას დავათრობო (ღუგუ და მამია შეხედულებით ჩემზე ღიღები ჩანდნენ) და რაც გამომივიდა, ყველამ ნახეთ, იაგო თურმე ყველაზე უკეთესი მსმელი ყოფილა, ასე მაგრად ჯერ კაცს არ დაუთვრივარო.

ერთხელ შაქრო მიდიოდა მამიდაშვილის ქორწილში, მაგრამ ჩვენ ვერ მივყევოდით, რადგან ლექციებს ვერ გავაცდენდით. შაქრომ მთხოვა, მესწავლებინა, თუ როგორ შეიძლებოდა ბევრი ღვინის დალევა ისე, რომ არ დამთერალიყო და ქორწილში თავი ესახელებინა. ვუთხარი, რომ მაგის სწავლება კი შეუძლია, მაგრამ ისე ვერ გააკეთებ, როგორც უნდა გაკეთდეს-მეთქი.

– იაგო, მხოლოდ მასწავლე და ყველაფერს ისე გავაკეთებ, როგორც შენ მეტყევიო – მითხრა გახარებულმა. მაშ ასე – დაეუწყე ახსნა-განმარტება – ქორწილის წინა ღღეს საუზმეცა და სადილიც ჭამე ძალიან ადრე, რომ საღამომდე მოგშიედეს, მაგრამ საღამოს აღარაფერი შეჭამო და დაწე-ქი მშიერი, რომ გამოგელვიძება, ღიღით, უზმოზე, ამ მშიერცარიელ კუჭზე დალიე ოთხი ან ხუთი ჩაის ჭიქა ღვინო, შეიძლება გაგიჭირდეს, მაგრამ ასეა საჭირო, ეს ღვინო ქორწილის მაგიდასთან დაჯდომამდე მთლიანად გაიჟღინთება მშიერ ორგანიზმში და ამის შემდეგ, რამდენიც უნდა სვა,

ორგანიზმმა რაც მიიღო, მეტს აღარ მიიღებს და შენი დამთრობი კაცი არ იქნება-მეთქი.

გახარებული წავიდა შაქრო ქორწილში, მაგრამ იქიდან რომ ჩამოვიდა, კინალამ მომკლა – ერთ კვირას ხმას აღარ მცემდა. ბიჭებს მოუყვა: როგორც მასწავლა იაგომ, ისე მოვიქეცი, ვიშიმშილე და ღილით ხუთი ჩაის ჭიქა ღვინო სულ მიმღით დავლიეო, ისე მომეკიდა, რომ აღარაფრი მახსოვს, როგორ მაგარეს ხელითო.

გუთხარი, რომ შენ მაინც დათვრებოდი, არავის მომრევი შენ არ იყავი და ეს ხუმრობა სამახსოვროდ მაინც დაგრჩება-მეთქი. ყველამ ბევრი ვიცინეთ და ყოველი ქეიფის დროს ვახსენებდით შაქროს მისი ღვინის სმის მეთოდებს.

* * *

მე და შაქრომ გადავწყვიტეთ ცეკვის სწავლა და ჩავეწერეთ ცეკვის წრეში, მაგრამ გვეშინოდა, რომ მეგობრები დაგვიწყებდნენ დაცინვას, ვიყილეთ საცეკვაო ჩუსტები, დავმალეთ ლეიბების ქვეშ და ჩუმად დავდიოდით ლენინის მოედანზე, ვოროშილოვის სახელობის კლუბში ცეკვის გაკვეთილებზე. ბიჭები დაინტერესებულან, თუ სად დავდიოდით ასე ჩუმად, როცა ჩვენ ოთახში არ ვიყავით, ჩატარებიათ ჩხრეკა და უნახავთ ჩუსტები ჩვენს საწოლებში.

შინ რომ მივედით, ლუტუმ და ვაქამ გამოიღეს ჩვენი ჩუსტები და დაგვიწყეს თავზე ფრიალი და დაცინვა, ცეკვის ჯადოქრები გინდათ გამოხვიდეთო?

* * *

ლუტუს ხშირად წყენდა ღვინო (ეს სტუნდენტობის დროს, თორემ შემდგომში, განთქმული მოქეიფე და უბადლო თამადა დადგა), ვაქა მუდამ დასცინოდა და დასცინოდა. ერთხელაც, როცა ნასვამ ლუტუს ეძინა, ვაქამ დაუდგა თავით გამჭი და ჯამით წყალი. ჩვენ დაეწეით დასაძინებლად. როდესაც ლუტუმ გაიღვიძა და დაინახა თავით დადგმული გამჭი, მიხვდა ვისი გაკეთებულიც იქნებოდა, აიღო გამჭი და მძინარ ვაქას ჩამოაცვა თავზე, ამ გამჭში უნდა მოგგუდოო. ყველამ ბევრი ვიცინეთ.

სტუდენტობის დროს ერთი ასეთი ობუნჯობაც ჩავიდინეთ: ჩვენს მეზობელ ოთახში ცხოვრობდა ერთი რაჭველი სტუდენტი, რომელიც სოფელში წასვლის დროს მოაგროვებდა წიგნებს, სხვადასხვა სახელმძღვანელოებს და თითქმის გააესებდა ჩემოდანს. ვიცოდით, სოფელში რომ ჩავიდოდა, ამოალაგებდა ამ წიგნებს და შეახედებდა ყველას, რომ ასე ეწაფებოდა ცოდნას. ერთხელაც, წასვლის წინ ჩამოვიტანეთ ჩვენს ოთახში წასალეზად გამზადებული შეკრული ჩამოდანი, ამოვალაგეთ წიგნები, შიგ ჩავალაგეთ ქვები და ძველი ნაჭრები, რომ შესაფერისი წონა გაგვებადა. ჩემოდანი შევათრიეთ ისევ, როგორც იყო და დაედეთ მისი საწოლის ქვეშ. მეორე დღეს, როცა მისულა სახლში და თავმოსაწონად გაუხსნია ჩემოდანი, კინაღამ გული წასვლია, ქვები და ძველი ნაჭრები რომ ამოულაგებია. კაცი გაგიჟებული ჩამოვიდა თბილისში, მაგრამ სანამ ერთი წელი არ გავიდა, არ გაეაგებინეთ, თუ ვინ მოუწყო ეს ოინი. სამაგიეროდ ისწავლა ჭკუა და მოეშვა მელმეტ ბაქიობას.

ჩემი ძმის, ალოზის ქორწილი გექონდა დანიშნული კვირა დღეს. შაბათს მე, ლუგუ, შაქრო, მამია და ეაქა ჩავედით მერევეში, რათა შაბათს დაგვესვენა და კვირას დასვენებულები ეყოფილიყავით ქორწილში. დავექეთ შაბათ საღამოს და კარგად შევეყვით ქეიფს, უკვე დაღამდა და დაეთეურით კიდეც. მამიამ დაიჩინა, სახლში უნდა წავიდეო (ტყიბულში), ეერაფრით ვერ დაეაჯერეთ, რომ ჩვენ მეორე დღისთვის ვიყავით ჩამოსული ქორწილში საქეიფოდ და არა შაბათისათვის, თანაც, როგორ შეიძლებოდა იმ ღამეს მერევიდან ტყიბულში წასვლა? გაეაკავებთ, წაეაქცეთ საწოლზე და ისევ წამოგვიხტება, ვერ იქნა და ვერ მოეახერხეთ მისი დაკალება, საქმეში ჩაერიო დედაჩემიც:

— შეილო, ეუბნება დედაჩემი — ხვალ გეაქეს ქორწილი, ყველამ იცის, რომ იაგო იქნება თავისი ინსტიტუტის მეგობრებით, აბა დღეს, და თანაც ამ ღამით, როგორ შეიძლება წასვლაო.

— შენ რა გენადულება, — უთხრა მამიამ — იაგო ხომ არის თავის დედასთან, მეც ჩემს დედიკოსთან მინდაო და დაიწყო გირილი.

მეორე დღით თვითონაც ბევრი იცინა ჩვენთან ერთად, ეს რა მომივიდაო, თანაც კმაყოფილი დარჩა, როცა გაიცნო შურა გუდაძე, რომელიც ძალიან მოეწონა და რომ არა მამიას ავადმყოფობა, შეიძლება მათი ქორწილიც შემდგარიყო.

III

ოთახის მეგობრებთან ერთად, გავიხსენებ თანაკურსელებს, რომლებიც ჩემი ახლო მეგობრები იყვნენ:

ფარსადან (ფაცო) აბესალომის ძე წულუკიძე, დაბადებული 1925 წელს.

ფაცოს უკვე სამხედრო-საავადღებულო სამსახური გამოვლილი ჰქონდა და ამიგომაც ასაკით ჩვენზე უფროსი, ჩვენს ჯგუფში მოხვდა. ის ძალიან ნიჭიერი იყო და სწავლაში მონდომებული. მისი უფროსი ძმა ბორია იყო საბჭოთა კავშირის გმირი და სამამულო ომის დროს ბევრი საბრძოლო იარაღის გამოგონების ავტორი.

ფაცოს მეორე ძმა, ოთარიც უმაღლესი განათლებით იყო, კარგი მონადირე. ძმებს მამა არ ჰყავდათ, ხოლო დედა თბილისში ცხოვრობდა ფაცოსთან ერთად. ძმები ცალ-ცალკე ცხოვრობდნენ, ბორისი ვაკეში ცხოვრობდა, ხოლო ოთარი საბურთალოზე, ფარსადანთან ახლოს. რაჭაში კი ჰქონდათ საერთო სახლი. ფაცო არ ყოფილა ჩვენი ოთახის ბინადარი, მაგრამ ჩემთან მეგობრობდა, იგი წერდა მოთხრობებს, მინიატურებს და ლექსებს, მიზიარებდა აზრებს და მაცნობდა თავის შემოქმედებას, მეც ვუწონებდი ან ვაძლევდი შენიშვნებს.

ერთხელ ჩვენმა ფარსადანმა კომუნისტის რედაქციას მისწერა ასეთი შინაარსის წერილი:

„ყველას გვიყვარს არსენა ოძელაშვილი და როცა მაგარებლით გავივლით ხოლმე მცხეთაში, ყოველთვის შევუქერით მის ძეგლს, მაგრამ ძეგლი ჩვენკენ ბურგით ღვას, რა იქნება, რომ ეს ძეგლი შემოაბრუნოთ და ისე დადგათო“. წერილს ხელს აწერდა ფარსადანი.

სულ მალე ფარსადანმა რედაქციისაგან მიიღო პასუხი:

„ფარსადანმა არსენა სიცოცხლეშიც არ დაასვენა მშვიდად, მკვდარს მაინც დაანებე თავი და მოასვენე ეს კაციო!“

ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ ფარსადანიც გაანაწილეს ღონბასში სამუშაოდ. ის ჩემს მეზობელ შახგაზე მოხედა და იქაც ხშირი ურთიერთობა გექონდა ერთმანეთთან. გარდაიცვალა ძალიან უცნაურად, ალაც ფარსადანია ცოცხალი. რაჭაში წასულს, ჩამოსულა რომ დაავადებოდა, მისი ძმისგან ოთარი წავიდა ამბის გასაგებად და ფარსადანი სახლში მკედარი დახვდა.

ფარსადანის მეგობრებმა და ნაცნობებმა ყველამ ძალიან განვიცადეთ ამ ნიჭიერი და ალალ-მართალი კაცის ასე უპატრონოდ დაღუპვა.

შალვა ანტონის ძე მძინარაშვილი, დაბადებული 1928 წელს.

შალვა თბილისში, სევანეთის უბანში, საკუთარ ბინაში, თავის დასთან ერთად ცხოვრობდა, ძალიან ახლოს იყო ვიყავით ერთმანეთთან. როდესაც მეუღლე დამეღუპა, ცდილობდა ჩემს ხელახლა დაოჯახებას. ის და მისი და მაყვალა მეგობარ გოგონას მირიგებდნენ, შემდეგ მეზობელთან ცდილობდნენ ჩემს დაახლოებას და ბოლოს, როდესაც შალვა დაქორწინდა, ცდილობდა მისი ქვისლი გაემხდარიყავი, მაგრამ თინას შემდეგ, დაოჯახებაზე მე აღარ ვფიქრობდი.

მე, შალვა და ჩვენი მეგობარი, თენგიზ ლაცაბიძე მონაწილეობას ეღებულობდით თბილისის გერიგორიების ზედაპირულ აგეგმვებში, რომელიც მეგროპოლიტენის მშენებლობისათვის იყო საჭირო. დავდიოდით შეიარაღებული ნიველირით, თეოდოლიტითა და სამარქშეიდერო ლარგყებით და ვაწარმოებდით სამარქშეიდერო გადაღებებს. რაგომდაც, ძალიან კარგად დამამახსოვრდა ერთი ასეთი შემთხვევა:

ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში ვართ, გავაწყვეთ ჩვენი იარაღები და ვაწარმოებთ ზედაპირულ გადაღებებს, ამ დროს ეკლესიაში შემოვიდა ორი ლამაზი გოგონა, როგორც კი დაგვინახეს, მაშინვე ჩვენკენ წამოვიდნენ და შალვას მიესალმნენ, შალვამ მათ გააცნო ჩვენი თავი. გოგონები შალვადგევმშვიდობნენ და წასვლისას თავისთვის ჩაილაპარაკეს: — შალიკოს რა კარგი ამხანაგები ჰყოლიაო (ეს, გოგონა, ჟანა, შემდეგ ჩემი მეუღლე გახდა).

ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ შალვაც განაწილებული იყო ღონბასში, მოხელა ფაცოსთან ერთად მეზობელ შახგაზე და იქაც არ დაგვიკარგავს ჩვენი მეგობრობა.

ამჟამად, აღარც შალვა მძინარაშვილია ცოცხალი.

ლაცაბიძე თენგიზ ოქროს ძე, დაბადებული 1928 წელს.

თენგიზ ლაცაბიძე წარმოშობით გორის რაიონის სოფელ შინდისიდან იყო, მაგრამ დაიბადა და გაიზარდა თბილისში. მის ოჯახს, საკუთარი ბინა ჰქონდა ვერაზე – ქუჩიშვილის ქ. № 22-ში. მამამისი, ოქრო, განთქმული აგრონომი იყო, მაგრამ აღრე გარდაიცვალა და დარჩა ერთადერთი ვაჟი, თენგიზი, რომელსაც ზრდიდა და პატრონობდა დედა – საყვარელი ქალბატონი, ნინა, პროფესიით პედაგოგი. იგი ძალიან ლამაზი, თბილი და კეთილი ქალი იყო. ჯავრის გამო უკვე შეჭადარავებული პაპიროსის წევას შეჩვეულიყო და ვაჟკაცივით ლამაზად აბოლებდა პაპიროსს. თენგიზი ბინითა და მოვლით უზრუნველყოფილი და გათამამებული გაიზარდა ვერაზე, სხვა ყარაჩოლელ ბიჭებთან ერთად. თვითონაც ნამდვილი ყარაჩოლელი იყო, უყვარდა ქეიფი, ღროსტარება, ჩხუბი და აყალმაყალი. არ აკლდა არც ვაჟკაცობა და არც მკლავის ძალა. ჩვენს კურსზე მისი მკვლავის გადამწევი ძნელად მოიძებნებოდა. სწავლაში, მართალია ბეჯითი და ფრიალოსანი არ ყოფილა, მაგრამ ნიჭიერი ნამდვილად იყო. ერთი ასეთი ზნე ჭირდა თენგიზს, თუ ვინმეს ამოიჩემებდა, სულ კრიჭაში ედგა და არ გაახარებდა, ხოლო თუ ვინმეს შეიყვარებდა, ბავშვივით ემორჩილებოდა. სწორედ ასეთი ვიყავი მე თენგიზისათვის. კურსზე არც ყველაზე უკეთესი ვიყავი და არც ყველაზე ცუდი, მაგრამ თენგიზს მიაჩნდა, რომ სამეგობროდ ყველას ვჯობდი და ყოველთვის ყველაზე ჭკვიანად და წესიერად ვიქცეოდი. როგორი ნასვამიც უნდა ყოფილიყო, მემორჩილებოდა და სახლში მომყვებოდა, ამიგომ ნინა დეიდას, მე ყველაზე მეტად ვუყვარდი მის ამხანაგებში და ძალიან ხშირად ვრჩებოდი მათს ოჯახში. სულ თენგიზთან ხომ ვერ ვიქნებოდი და ისიც ხშირად ხვდებოდა ჩხუბში. ბოლოს ისევ მოხდა, რომ სამ თვემდე გაატარა სოჭის მილიციაში. ეს ამბავი ასე მოხდა: ჩვენი ჯგუფიდან შვიდი თუ რვა კაცი გაგვიშვეს საწარმოო პრაქ-

ტიკაზე ღონბასში. მგზავრობის დროს მოგვიხდა შეჩერება სოჭში. შემდეგ უნდა გადავმჯდარიყავით სხვა მაგარებელში, რომ ჩავსულიყავით ღონბასში (უკრაინაში). ამ შუალედში ბიჭები ჯგუფ-ჯგუფად გავედით ქალაქის დასათვალიერებლად; თენგიზ ლაცაბიძე, ანდრო კვინიკაძე და დათო გაბაგაძე გავიღწენ მღვებე საბანაოლ, იქ მოუვიდათ ჩხუბი რუსებთან და ერთ-ერთი მათგანი თენგიზს დაუჭრია დანით, ამიგომ დააკავეს და წაიყვანეს მილიციაში. ჩვენ, რა თქმა უნდა, პრაქტიკაზე თენგიზის გარეშე მოგვიხდა წასვლა და მხოლოდ ის შევძელით, რომ როდესაც ცნობა ავიღეთ მახტაში საწარმოო პრაქტიკის გავლის შესახებ, იქ მისი გვარიც შევიგანეთ, ხოლო თენგიზის ამბავი მაშინვე გავავებინეთ დედამისს და საწყალი ქალი მთელი ბაფხული მის გამოსახსნელად დარბოდა, დაუჯდა 25000 მანეთი და გაათავისუფლეს ციხიდან. პრაქტიკის ანგარიში კი თენგიზმა ჩვენთან ერთად გააკეთა, ასე რომ, ინსტიტუტში საქმე არ გაუფუჭებია.

თენგიზი ყოველთვის იდგა ჩემ გვერდით და ცდილობდა, იოლად გადამეგანა თავს დამცყდარი უბედურება. თენგიზმა გამაცნო თავისი მეზობელი ქეთინო რუხაძე, რომელიც სწავლობდა სამთო ფაკულტეტზე, ჩვენზე ორი კურსით უკან. იგი ჩემზე სამი წლით უმცროსი იყო. ქეთინოს ისე დავეახლოვდი, რომ ხშირად მე და თენგიზი სახლშიც მივდიოდით მასთან და დედამისი ძალიან დიდ პატივსაც გვცემდა. ქეთინო დედასთან ერთად ცხოვრობდა. თენგოს მახლობლად, ქუჩიშვილის ბოლოში, მამა არ ჰყავდა, ძმა კი ცოლშვილიანი იყო და ცალკე ცხოვრობდა თავის ცოლ-შვილთან ერთად. ისე დავახლოვდით მე და ქეთინო, რომ, როდესაც სადიპლომო შრომას ვწერდი ჭიათურაში (მერევეში), ნაწილ-ნაწილ ჩამომქონდა ქეთინოსთან და ის მითეთრებდა. ქეთინო უკვე მეოთხე კურსის სტუდენტი იყო და კარგად ესმოდა სამთო საქმის ტერმინოლოგია და კალიგრაფიაც კარგი ჰქონდა, ასე რომ, მთელი ჩემი სადიპლომო ნაშრომი გადაწერილია ქეთინოს ხელით. თენგოსა და ქეთინოს დედები ხედავდნენ ჩვენს ურთიერთობას და უნდოდით ჩვენი შეუღლებით მოემთავრებინათ ეს საქმე.

მართალია, მე ქეთინოსთვის არასოდეს მითქვამს, რომ ცოლად შევირთავდი, მაგრამ ვხვდებოდი, რომ სჯეროდა, ადრე თუ

გვიან ასე უნდა მომხდარიყო და როცა სამუშაოდ წავედი ღონბასში, იქაც მიგზავნიდა წერილებსა და ქართულ წიგნებს. არ შეუწყვეტია ჩემთან ურთიერთობა მანამ, სანამ ცოლი არ შევირთე.

ასეთი კარგი მეგობარი იყო ჩემთვის თენგიზ ლაცაბიძე, ასე გულითა და სულით ცდილობდა ჩემს გზაზე დაყენებას და ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგაც ვაგრძელებდი ამ სიყვარულსა და მეგობრობას. შემდეგ თენგიზმაც მოიყვანა ცოლი და შეეძინა ქალიშვილი, მეც მოვიყვანე მეუღლე და კიდევ გამიჩნდა შვილები, ახლა ჩვენ ოჯახებით ვმეგობრობდით ერთმანეთთან. თენგიზი ძალიან ნიჭიერი და უნარიანი ბიჭი იყო. ერთხანს მუშაობდა თბილისის მანქანათმშენებლობის ინსტიტუტში, სადაც დირექტორად ჩვენი ყოფილი ლექტორი არჩილ ძიძიგური მუშაობდა, თენგიზი კი ლოცენტი იყო.

რამდენიმე ხნის დაცილების შემდეგ შემთხვევით შევხვდით ერთმანეთს, ძალიან გაგვიხარდა ორივეს, ღიძხანს ვისაუბრეთ, ვკითხე, სად და რაზე მუშაობ-მეთქი, მაგრამ არ მიპასუხა, მხოლოდ მითხრა, რომ რაკი ახლა არ ჯყალია, როგორც კი ღროს იშოვნე, აუცილებლად მოდი ჩემთან, აქვე, მშენებლობის სამინისტროშიო, მითხრა სართული და ოთახი და რომ მოხვალ, იქ გაიგებ რაზეც ვმუშაობო. ჩანდა, მინისტრის მოადგილე ანდა მისი თანაშემწე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ველარ მოვასწარი მისი ნახვა, მეორედ რომ ჩავედი თბილისში, ღუტუ წერეთელმა მითხრა, გაზეთში წავიკითხე, რომ თენგიზ ოქროს ძე ლაცაბიძე გარდაცვლილაო. ძალიან მეტკინა გული, აღარც ბინა ვიცოდი მისი, რომ სახლში მენახა მისი ცოლ-შვილი და არც საფლავი ვიცე. ასე დამეკარგა ეს უახლოესი და საყვარელი აღამიანი.

IV

ამ წიგნის პირველ ნაწილში, შეძლებისდაგვარად, დავახასიათე სტუდენტობისდროინდელი ყველა მეგობარი, რომლებმაც დიდი როლი ითამაშეს ჩემი ცხოვრების შემობრუნებაში. არ მინდა ჩემი მოგონებები ისე დავამთავრო, რომ არ გავიხსენო კაცი, რომელიც ძალიან მიყვარდა და დიდ პატივს ვცემდი; კაცი, რომელიც დაჯილდოებული იყო უდიდესი იუმორის გრძნობით; იყო ქველმოქმედი და ყველას ხე-

ლის შემწყობი; დიდთან დიდი იყო და პაგარასთან პაგარა, ახალგაზრდასთან ახალგაზრდა და მოხუცთან მოხუცი; კაცი, რომელიც, მიუხედავად დიდი გამოცდილებისა, ბავშვივით გულუბრყვილო და მიაბიგი იყო; არასოდეს მოიგყუებოდა, მისი თითოეული სიტყვა, თითოეული ამბის მოყოლა იუმორით იყო შეფერილი და ამიტომ ყველასათვის სასიამოვნო და საინტერესო მოსაუბრე გახლდათ, ასე მინდა წარმოვიდგინოთ:

ბიკენტი ერეკლეს ძე ასანიძე, დაბადებული 1919 წელს.

ბიკენტი ასანიძე ცხრა წლით უფროსი იყო ჩემზე, მაგრამ ჩვენს ურთიერთობაში ასაკი არ იგრძნობოდა. თბილისში, სწავლის პერიოდში, ჩემი ავადმყოფობის დროს დედაჩემს უთხოვნია ბიკენტისათვის, გამოყოლოდა თბილისში, ჩემს სანახავად. ბიკენტის არ დაზარებია და ორჯერ იყო ჩემთან ჩამოსული თბილისში. ამის შემდეგ, ბიკენტი თბილისში ისე არ ჩამოვიდოდა, ჩვენთან, სტუდენტულ კამპუსში არ მოსულიყო. ოთახის ბიჭებს წაგვიყვანდა ბემელზე, რესტორან „ყაზბეგში“ და ამ მხიერ სტუდენტებს დაგვაპურებდა და დაგვარწყულებდა. ასე იყო შაქროს მამიდაშვილი გერონტიც, რომელიც მასწავლებლად მუშაობდა გურიაში და როცა თბილისში ჩამოვიდოდა, აუცილებლად მოვიდოდა ჩვენთან. ისიც რესტორან „ყაზბეგში“ გვეპატიებოდა. ჩვენთვის მუდამ დიდი სიხარული იყო ამ ორი ადამიანის მოსვლა და ვხუმრობდით კიდევაც, რომ ბიკენტი სჯობს გერონტის, ის უფრო ხშირად გვინახულებს ხოლმეო.

რუსეთიდან ჩემი დაბრუნების შემდეგ, მე და ბიკენტი უფრო დავახლოვდით. ხშირად ვხვდებოდით ხოლმე ერთმანეთს, როგორც ჩემთან, ასევე ბიკენტისთან. როდესაც ბიკენტი ავად გახდა და თბილისის რესპუბლიკურ საავადმყოფოში იწვა, მე ყოველდღე დავდიოდი მასთან და რაც შემეძლო არ ვაკლებდი პატივისცემას.

ბიკენტის სიკვდილის შემდეგ მისი მეუღლე, ფასტო (ბაჩუა) კიდევ უფრო დაუახლოვდა ჩვენს ოჯახს, იგი მეგობრობდა ჩემს მეუღლესთან, დოდოსთან. როდესაც დოდოს ფეხი პქონდა მოგეხილი და ლოგინად იყო ჩაქარდნილი, ფასტო ხშირად მოდიოდა ჩვენთან, თუ დაავადებოდა მოსვლა,

დოდო ვეღარ ჩერდებოდა და მოთმინება ეკარგებოდა. ხშირად გავეხუმრებოდი ჩემს მეუღლეს, კიდევ კარგი ორივე ქალები ხართ, თუ არა ეჭვი მომკლავდა-მეთქი. ბოლოს ეს დიდებული ადამიანიც გარდაიცვალა 80 წლის ასაკში. ღიახ! ბიკენგი და ფასგო არ მომკვდარან, ისინი მხოლოდ გარდაიცვალნენ. როგორ შეიძლება ვთქვათ კაცის სიკვდილი მაშინ, როდესაც მან სიღარიბეში, შიმშილში, სიციფესა და გაჭირვებაში დაამთავრა უმაღლესი სასწავლებელი, გახდა ცნობილი სტომატოლოგი, დაოჯახდა და დიდებული ოჯახი შექმნა. გაუჩნდათ ნანატრი შვილები – ორი ვაჟი და ორიც ქალი. მათ ყველა შვილი დააბინავეს, ყველანი კარგად არიან და მიხარია, როცა ბიკენგის და ფასგოს შვილები – ჩემი რამაზი, მარლენი, ცისანა და მთვარისა, მოწიწებითა და სიყვარულით მხედებიან ისე, როგორც საკუთარ ბიძას.

ამით ვამთავრებ მეგობრებზე საუბარს და მაპატიონ, თუ ყველა ვერ მოვიგონე და ვერ დავახასიათე, როგორც მათ ეკუთვნოდათ.

ნაწილი მეორე

ცოგა რამ დიმიტრიალების ისტორიიდან

I

გორის რაიონში, ცხინვალთან ახლოს (ძველი სტალინირი), ოთხიოდე კილომეტრის დაშორებით, არის პატარა ლამაზი სოფელი მელერეკისი, რომელსაც აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება სოფლები – ბროწლეთი და გირძნისი, ხოლო დასავლეთიდან სოფელი ერგნეთი და ქალაქი ცხინვალი. სოფელს ჩრდილოეთ მხრიდან მთელს სიგრძეზე საზღვრად გასდევს ფართო ავტომაგისტრალი, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს გორსა და ცხინვალს, მაგისტრალის იქეთ კი გადაჭიმულია თვალუწვდენელი ვაკე, დამშვენებული ვაშლის ბაღებითა და საერთო ყანებით. მოგვიანებით დასავლეთის მხრიდან გაუყვანიათ გირიფონიის არხი, რომელიც დიდი, განიერი მდინარე გეგონება და ამ არხით უხვად ირწყვება ადგილები, მოსავლიანობის გამრდის მიზნით.

საოცარ სანახაობას წარმოადგენს სოფლის სამხრეთი მხარე, სადაც მელერეკისი ძალიან განიერი, ჩაუვარდნილი სწორი გაფობით მთელ სიგრძეზე გამოეყოფა მეზობელ მოსაზღვრე სოფელ ფხვენისს, სწორედ ამ საზღვარზე გადის დიდი ლიახვი.

ლიახვის მარცხენა მხარეს მთელი გაფობი მელერეკისის განკარგულებაშია და ზაფხულობით იქ დასვენებას არაფერი სჯობის: ზოგი ფეხბურთს თამაშობს, ზოგი კალათბურთს, ზოგი რიკ-გაფელსა და ზოგიც კიდეც ცურვით იჯერებს გულს, რადგან ლიახვი დიდი მდინარეა და ისეთი კარგი საბანაო ადგილები აქვს, რომ კაცს ზღვა აღარც გაახსენდება.

ერთი შესანიშნავი რამეც აქვს ამ სოფელს: მის ცენტრში მიედინება კარგა მოზრდილი არხი, რომელიც გაივლის ზემოთ აღწერილ გაუობზე და უერთდება მდინარე ლიახეს; იმ ადგილას, სადაც არხი ეშვება დაბლა, აგებულია კარგა მოზრდილი წისქვილი, რომელშიც დაუდგამთ მაგიდები თავისი სკამებით, საწოლები და მოუწყვიათ ლამაზი ბუხარი, ასე რომ, ამ წისქვილში ღამის გათევაც შეიძლება და გვარიანი ქეიფიც.

მდინარე ლიახეში უხვად ბინადრობს თევზი და რადგან მდინარე გაუობში რამდენიმე გოტად მიედინება, როცა თევზის დაჭერა მოუნდებათ, რომელიმე გოგს დაწრეგენ, იჭერენ იმდენ თევზს, რამდენიც მოესურვებათ, შემდეგ კი ისევ მიუშვებენ წყალს თავის კალაპოტში.

სოფლის მხრიდან ამ გაუობს გასდევს ვენახები და ხეხილის ბაღები. ასე რომ, უკეთეს დასასვენებელ და გასართობ ადგილს იშვიათად თუ იხილავს კაცის თვალი.

II

ეს ლამაზი სოფელი მელვრეკისი, თურმე არც ისე შორეულ წარსულში, ეკუთვნოდა საბერძნეთის სამღვდელოებას. ცხადია, მელვრეკისი შორსაა საბერძნეთიდან და ამიტომ საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის პაგრიარქს მელვრეკისში გამოუგზავნია გამგებლად და ხელმძღვანელად საეკლესიო პირი, დიმიტრი დიმიტრიადი, რომელსაც სოფლის ცენტრში აუგია ეკლესია, მოურთავს იგი საჭირო ხატებით, თვითონვე ასრულებდა მღვდლის მოვალეობასაც და ხელმძღვანელობდა თავისი კუთვნილი საეკლესიო მიწების დამუშავებას, რადგან სოფლის თითქმის ნახევარი ადგილი ეკუთვნოდა საბერძნეთის სამღვდელოებას და დანარჩენებზე კი დასახლებული იყო ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობა. თავისი ნაწილი ადგილიდან მიღებულ შემოსავალს დიმიტრი დიმიტრიადი ზოგს საბერძნეთში აგზავნიდა, ზოგს კი იგოვებდა ადგილზე საქველმოქმედო საქმიანობისათვის. ის სრულყოფილი იყო წარმომადგენელი იყო საბერძნეთის სამღვდელოებისა და საქმიანობდა ისე, როგორც მოითხოვდა მისგან საბერძნეთის მართლმადიდებლობა.

დიმიტრი დიმიტრიადი იყო სასიამოვნო გარეგნობის ახალგაზრდა კაცი, გკბილად მოსაუბრე და მთელს სოფელს უყვარდა იგი განსაკუთრებული გრძნობითა და სიყვარულით. იგი ყოველთვის ცდილობდა, რომ მასთან მომუშავე გლეხებს სარგებლობა ენახათ მისგან, რომ ხალხიც კმაყოფილი ჰყოლოდა და თავისი მოვალეობაც პირნათლად შეესრულებინა. დიმიტრი დიმიტრიადს დიდ პატივს სცემდნენ, როგორც საბერძნეთში მაცხოვრებელი ბერძნები, ასევე მელერეკისში მცხოვრები ქართველებიც.

ბევრ ახალგაზრდა გასათხოვარ ქალს რჩებოდა თვალი დიმიტრიზე და ბევრი ოცნებობდა მასთან შეუღლებაზე, მაგრამ დიმიტრის ყველასთან ერთნაირად, მშვიდად და დინჯად ეჭირა თავი, რითიც უფრო და უფრო აღვივებდა ხალხში თავის სიყვარულსა და პატივისცემას.

ბოლოს მაინც თავისი ძალა გამოიჩინა ახალგაზრდულმა სისხლმა და ენებამ და დიმიტრის შეუყვარდა ადგილობრივი მცხოვრები, დედანაშვილის ქალი, რომელზეც იქორწინა კიდევ.

ასე გახდა ბერძენი დიმიტრი დიმიტრიადი მელერეკისელების, კერძოდ კი დედანაშვილების სიძე.

III

დიმიტრიმ ააშენა კოხგა, ლამაზი საცხოვრებელი სახლი სოფლის განაპირა მხარეს, სწორედ იმ ადგილას, სადაც სოფელი უერთდება გაუთბს და საიდანაც ლამაზად მოჩანს მთელი გაუთბი და დიდი ლიახვი, სახლს ქვემოთ კი იქვე იდგა კოხგად აშენებული სამთვალღიანი წისქვილი.

დიმიტრისა და მის მეუღლეს შეეძინა სამი ვაჟი, რომელთაც დაარქვეს: პაულე, პეტრე და ივანე. არ ვიცი, საღვთო ღვთისმშობელს დაუკავშირა დიმიტრიმ ეს სახელები თუ ღვთისმშობელი დაუკავშირეს ამ სახელებს, ფაქტი კი ერთია, რომ ღვთასაც იმართება ამ სოფელში ღვთისმშობლები: პეტრე-პაულობა და ივანობა.

ძმები წამოიზარდნენ, დაეაყვაცდნენ, დაცოლშვილდნენ და დადგეს ცალ-ცალკე სახლები დიდ საერთო ეზოში, ყველას აიენები მიმართული იყო აღმოსავლეთის მხარეს. ამ

სახლებს წინ მაცხოვრებელი მოსახლეობისაგან გამოყოფდა პაგარა ხევი, სადაც ჩადიოდა მდინარე და კიდევ უფრო ალაშქმებდა ამ ლამაზ სანახაობას.

ასე გაჩნდა სოფელ მელერეკისში ღიმიგრიადების სამი ოჯახი, რომელთაც ჰყავდათ ქართველი ღელა და ბერძენი მამა და ძმებიც თავისუფლად ფლობდნენ როგორც ქართულ, ისე ბერძნულ ენებს.

გავიდა ხანი, გაჩნდნენ შვილები და შვილიშვილები, ზოგი იწერებოდა ბერძენად, ზოგი ქართველად, ზოგმა, განსაკუთრებით უფროსმა თაობამ, არ დაივიწყა ბერძნული ენა, ზოგმაც აღარაფერი იცის ბერძნული ენისა და გაქართველდნენ, მაგრამ ამ სამ ოჯახს ეძახდნენ და ეძახიან ბერძნიაანთ უბანს.

ძმები სრულიად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან საქმიანობით, შრომითა და თითქმის შეხედულებითაც კი, მხოლოდ ერთი რამ ჰქონდათ საერთო: ხალხის პატივისცემა, ალალ-მართლობა, სიკეთე და ურთიერთსიყვარული. როგორც კი დასხდებოდნენ სუფრასთან, ვინც არ უნდა ჰყოლოდათ სტუმრად, თუგინდ მარგოც ყოფილიყვნენ, რომელი ძმაც არ უნდა ყოფილიყო თამადა, სულ ერთი იყო, მათი პირველი სადღეგრძელო იყო: — ჩვენს ძმობას გაუმარჯოს! ჩვენი ცოლები ზოგი ჩინჩალაძეა (ანიკო ჩინჩალაძე — პავლეს მეუღლე), ზოგი მეგრეველი (თამარა მეგრეველი — პეტრეს მეუღლე) ზოგი ეგაძეო (ელენე ეგაძე — ვანოს მეუღლე). ჩვენ კი ღიმიგრიადები ვართ და ქალებმა კიდევ რომ აწყენინონ ერთმანეთს, ჩვენ ნუ ჩავერევით, ჩვენ ერთი სისხლი გვაქვს და ჩვენი ძმური სიყვარული მუდამ უნდა გვქონდეს, ისინი თვითონ შერიგდებიანო, ერთი ხმამაღალი სიტყვა არ უთქვამთ ერთმანეთისათვის.

ასეც იყო: სამივე ძმამ სიბერემდე ისე იცოცხლა, რომ ერთმანეთისათვის არ უწყენინებიათ.

ეს იყო მათი საერთო ხასიათი — მათი უანგარო და წრფელი სიყვარული ერთმანეთის მიმართ, რაც გრადიციულად გამოჰყვა მათ შთამომავლობას. ღიმიგრიადებს, ყველას ძალიან უყვარდა ერთმანეთი, დანარჩენის მხრივ კი ძმები მკვეთრად განსხვავდებოდნენ.

უფროსი ძმა, პავლე დიმიტრიადი იყო ნამდვილი ყარა-
ჩოლელი, მოქიფე და დროის გამგარებელი კაცი, ის იყო სუ-
ფრის სული და გული, პქონდა შესანიშნავი გარეგნობა და
ხმა. ის რომ სიმღერას დაიწყებდა, ყველანი მას შესცქეროდ-
ნენ, სიბერეშიც კი ისეთ ბაითებს ამღერებდა გიტარაზე, რომ
მის მოსმენას არაფერი სჯობდა. ადგილ-მამული სამივე ძმას
საკმარისზე მეტი პქონდა, მაგრამ პავლე მუშაობით თავს არ
იწუხებდა, მისი პობი ქეიფი და ღროსტარება იყო, ადგილებს
კი მოსამსახურეებს ამუშავებინებდა, თვითონ ავილოდა ცხ-
ინვალში, იქეიფებდა რესტორანში, შემდეგ დაიქირავებდა ორ
ეგლს, წინა ეგლზე ქუდსა და პალტოს დადებდა, უკანა ეგლზე
თვითონ დაჯდებოდა და ასე ორი ეგლით ჩამოვიდოდა სახ-
ლში. მთელი სოფელი გარეთ გამოდიოდა და უცქერდა –
პავლე მოდისო. ერთხელ პავლე რომ მოსულა ეგლით, სოფ-
ლის ცენტრში შეკრებილნი ყოფილან იქაური მაცხოვრებლები
და მისულა მათთან, ლაპარაკის დროს ვილაცას უტქვამს, ახ-
ალი ფული შემოსულა 100-მანეთიანი და მაინტერესებს, ნე-
გაე როგორიაო. პავლეს ამოუღია ასმანეთიანი და გაუწოდე-
ბია მისთვის, ნახე როგორიაო, ახლა სხვას გამოუწვდია ხელი
მეც მანახეთო, პავლეს მისთვისაც მიუწოდებია, აი, შენც ნახეთო.
ასე, რამდენიმე ასმანეთიანი ამოუღია და ვისაც კი მოუნ-
დომებია ნახეა, ყველასთვის სათითაოდ მიუცია. ასეთი იყო
პავლე დიმიტრიადი, არც ფული აკლდა და არც ქეიფს იკლებდა.

პავლეს ერთმანეთის მიყოლებით შეეძინა სამი ქალიშ-
ვილი, რომლებსაც დაარქვა: ნადეედა, ლუბა და ვერა. (На-
дежда, Любова и Вера - იმედი, სიყვარული და რწმენა). შემ-
დეგ შეეძინა ვაჟი – კოლია (ნიკოლოზი) და ბოლოს კიდევ
ქალიშვილი – დოდო.

ყველანი დაქორწინდნენ, მომრავლდნენ. პავლე ბედნიერი
და გახარებული კაცია თავისი შთამომავლობით. გარდაიცე-
ვალა ღრმად მოხუცებული, მაგრამ ჯერ კიდევ გონებაზე და
ჯანზე მყოფი; როდესაც დაასვენეს ეზოში, მის ცხედართან მივი-
და მისი ყოფილი მოჯამაგირე და დააგირა: პავლე! მე ხომ
მუდამ შენი ერთგული ვიყავი, წამიყვანე შენთან ერთად და
იქაც გემსახურებო. მოხდა სასწაული, როცა პავლე დაკრძა-

ლეს და შინ დაბრუნდნენ, ის ყოფილი მოჯამაგირე იმ ადგილ-
ას ნახეს წამოწოლილი და მკედარი, სადაც დააგირა პაელეს
ცხედარს. ასე ცხონებულად წავიდა პაელე იმ ქვეყნად თავის
მოჯამაგირესთან ერთად და დაგოვა დიდი შთამომავლობა
– შვილები, შვილიშვილები და შვილთაშვილები.

ქალბატონი ანიკო დაახლოებით ხუთი წელი ელოდა იმ
ქვეყნად თავის ყარაჩოლელ ქმარს.

* * *

საშუალო ძმა პეტრე იყო პაელებზე სულ ოდნავ დაბალი,
მაგრამ მხარბეჭიანი და დაკუნთული მკლავებით. ვინც მის
შიშველ მხარბეჭსა და კუნთებს შეხედავდა, მოჭიდავე უფრო
ეგონებოდა. მუშაობით თავს არც ის იკლავდა, მაგრამ სა-
მაგიეროდ ჰქონდა ალბ-გაცემის ნიჭი და უნარი. შემოსავა-
ლი ბევრი ჰქონდა ხილის სახით; ვაშლი, აგამი, ჭანჭური და
ა.შ. ყველაფერს ისე კარგად მოიყვანდა და რეალიზაციას
გაუკეთებდა, რომ მუდამ მოგებაში იყო, ზედმიწევნით იყო, და
რომელი ხილი უნდა ჩაებარებინა საწყობისათვის, რომელი
მალაზიისათვის, რომელი ბაზარზე გაეგანა და ა.შ., მისი მომ-
გყუებული კაცი არ იყო - ძალიანაც რომ მოენდომებინა ვინ-
მეს, ვერაფრს გახდებოდა, პირიქით, ყველას ისე გააცურებდა,
რომ ამრზე ვერ მოვიდოდნენ, ამიგომაც ხალხმა მას მეგსახე-
ლად გაცურდა შეარქვა, ვისთვისაც არ უნდა გეკითხათ, გა-
ცურდა სად ცხოვრობსო, ყველა მიგასწავლიდა მის საცხოვ-
რებელ ბინას.

პეტრეს ეყოლა სამი ვაჟი: დიმიტრი, გოგი, ვახტანგი და
ერთი ქალიშვილი ანო. გოგია ახალგაზრდობაში დაიდუპა
ავტოაფარიაში, დიმიტრი და ვახტანგი დაქორწინდნენ და შექ-
მნეს შესანიშნავი ოჯახები, ანო გათხოვდა გორში და მასაც
კარგი ოჯახი აქვს.

ასე რომ, პეტრემაც დაგოვა კარგი შთამომავლობა –
კარგი შვილები და შვილიშვილები. ისიც მოხუცებულობის
ასაკში, მშვიდად წავიდა იმ ქვეყნად თავის საყვარელ შვილ
გოგიასთან, ძმასთან და მშობლებთან. პეტრეს მეუღლე, ქალ-
ბატონი თამარი კიდევ დიდხანს ცოცხლობდა ქმრის დაღუპ-
ვის შემდეგ.

უმცროსი ძმა ივანე (ვანო) დიმიტრიადი ხასიათებით განსხვავდებოდა ძმებისაგან, იგი არც მოქეიფე ყარაჩოლელი და მფლანგველი ყოფილა პაუელესათვით და არც მოხერხებული და გაქნილი პეტრესათვით, ის იყო ალაღ-მართალი და მიაში-გტი, მშრომელი კაცი, რამდენადაც კი შეეძლო ფიზიკური შრომა. ადრე მამის დაგოვებული კარგი ვენახები ჰქონდათ ძმებს, ბოლოს კი ვაშლის ბაღები შემორჩათ მხოლოდ. ერთხელ პაუელემ თქვა, რომ ფილაქსერა (ვენახის ავადმყოფობა) გაუჩნდა ჩვენს ვენახს და მოგვისპოო.

– ფილაქსერები ჩვენ ვიყავითო – დაუფიქრებლად მიუგო ვანომ, ჩვენ ვერ მოვუარეთ და იმიტომ გახმა, ფილაქსერებს რას აბრალებთო. ვანოსა და ელენეს ვაჟი არ ჰყოლიათ, სამაგიეროდ ჰყავდათ სამი ქალიშვილი: თინათინი, მარიამი და ევგენია (ქანა). დებს საყვარელი ბიძაშვილები დანაწილებული ჰყავდათ ძმებად – თინას გოგია, მაროს ვახტანგი და ქანას დიმიტრი.

როგორც მოსდგამდათ დიმიტრიადებს, დები ძალიან პატიოსნები და ერთგულები იყვნენ. ოჯახის ერთგულებასა და შრომაში განსაკუთრებით გამოირჩეოდა უმცროსი და – ქანა; იგი თან სკოლაში სწავლობდა, თან შრომით ეხმარებოდა ოჯახს. ვანო და ელენე უბიჭობას ვერ გრძნობდნენ სახლში, ქანა ვაჟკაცურად ედგათ მხარში.

ქანა და დიმიტრი (მიტო) ერთ კლასში სწავლობდნენ, მიტო საშუალო მოწაფე იყო და ბარმაცობდა, როგორც უმეტესობა ვაჟებისა, ქანა კი, მიუხედავად ოჯახში შრომისა, სულ ფრიადზე სწავლობდა. ერთხელ მასწავლებელს გამოუძახებია მიტო გაკვეთილის მოსაყოლად, მას კი გაკვეთილი არ სკოდნია, ამდგარა და უთქვამს:

– მასწავლებელო, ქანამაც არ იცის ეს გაკვეთილიო.

შემდეგში ხშირად იგონებდნენ ამ ამბავს და იცინოდნენ.

თინა ადრე გათხოვდა ბაკურიანში კოლია (ნიკოლოზ) შავეკანზე და შეეძინა ორი ვაჟი. მაროს ჰყავდა შეყვარებული, რომელიც გაიწვიეს დიდ სამამულო ომში და აღარ დაბრუნებულა. როგორც ჩანს, მარო განიცდიდა ამ ამბავს, დიდ-

ხანს იყო გაუთხოვარი და ძალიან გვიან გათხოვდა, ორ-
მოცდაათი წლის ასაკში, და საკუთარი შვილი არ დარჩენია.

ქენია ძალიან მოწადინებული იყო სწავლას და მის
გათხოვებაზე ფიქრი ნაადრევი იყო. გირძნისის საშუალო
სკოლის წარმატებით დამთავრების შემდეგ საბუთები შეიგა-
ნა თბილისში, სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში, წარმატე-
ბით ჩააბარა მისაღები გამოცდები და დაიწყო სწავლა და
სტუდენტური ცხოვრება. მისი ბიძაშვილები, პავლეს გოგოე-
ბი, ამ დროისათვის ცხოვრობდნენ თბილისში და მათთან იყო
ხოლმე ბინად. ყველაზე დიდხანს ცხოვრობდა პავლეს უმ-
ცროს ქალიშვილთან – დოდოსთან. ქანა ინსტიტუტში დაუახ-
ლოვდა და დაუმეგობრდა თავის თანაკურსელს, თინა აბე-
საძეს. თინა ქანას სოფელში ჰყავდა ჩაყვანილი, სადაც გაიყ-
ნო მისმა ახლო მეგობელმა ალექსანდრე (ალე) ქებაძემ.
ალესა და თინას შეუყვარდათ ერთმანეთი და ინსტიტუტის
დამთავრების შემდეგ შეუღლდნენ კიდეც. ასე გახდა ქანას
კარგი ახლო მეგობარი თინა, თითქმის მისი რძალი, რადგან
ალე ძალიან ახლოს იყო ქანასთან. თვითონ ქანამ დაამთავრა
ინსტიტუტი, მიიღო აგრონომის წოდება და სამუშაოდ გაანა-
წილეს ბათუმში, ახალშენის საბჭოთა მეურნეობაში. ამ მეურ-
ნეობაში მაცხოვრებელთა უმეტესობა ბერძნები იყვნენ და
ქანამაც ბინა დაიკავა მოხუც ცოლ-ქმართან (ბერძნებთან)
და ვიდრე ახალშენის მეურნეობაში მუშაობდა აგრონომად,
მათთან ცხოვრობდა.

ქანამ დიდ წარმატებას მიაღწია მეურნეობაში. ყველას
შეუყვარდა, როგორც წესიერი და ნიჭიერი აგრონომი, ბი-
ნაზე კი საკუთარი შვილივით ჰყავდათ მიღებული. მეურ-
ნეობაში მუშაობის დროს ქანას ჰყავდა თავის მსმენელები,
კითხულობდა ლექციებს აგრო-ტექნიკურ კურსებზე და კურს-
დამთავრებულებს აძლევდა სპეციალურ დიპლომებს.

ნაწილი მესამე

შეხვედრები მზიასთან

ქვეყნად მშვენიერ სახეზე წარმტაცი არაფერია და არც საყვარელი არსების ხმაზე საამური სხვა რამ მუსიკა არსებობს.

I

ძალიან მიყვარდა რგანში, ჩემს ღედულში სიარული, უფრო იმიტომ, რომ იქ მე თავისუფლად ვგრძნობდი თავს, ყველა მანებიერებდა და ყველას ვუყვარდი. ჩემი ბავშვობის უმეტესი ნაწილი რგანში მაქვს გატარებული, ყველაზე ახლოს ჩემთან იყო ღედაჩემის უმცროსი ძმა გოგი, რომელიც მხოლოდ სამი თუ ოთხი წლით იყო ჩემზე უფროსი და მასთან კი არ ვნათესაობდი, არამედ ვმეგობრობდი. გოგიასაც ძალიან ვუყვარდი და თუ დამაგვიანდებოდა იმათთან გასვლა, თვითონ გამოვიდოდა მერევე და წამიყვანდა ხოლმე. მახსოვს, ერთხელ გამოვიდა და მოინდომა ჩემი წაყვანა, რაგომდაც ღედაჩემმა უარი უთხრა, მაგრამ გოგიამ იმდენი იგრიალა, რომ მომიპარა და ჩუმად წამიყვანა. მალე გაეგოთ ჩვენებს და დამადევნეს ჩემი უფროსი და გალინა, რომელიც მარტო ჩემზე კი არა, გოგიაზეც დიდი იყო. მეცა ხელში გალინა, მაგრამ გოგიამ არ დაანება ჩემი თავი, ბევრი იჩხუბეს, რამდენჯერმე მოიშორა გოგიამ გალინა, მაგრამ ვერაფერი გააწყო, ბოლოს თვითონაც დაბრუნდა უკან და კატეგორიულად განუცხადა ღედაჩემს, — იავოს თუ არ გამაგანთ, არც მე წავალ. ღედაჩემი იძულებული გახდა, დაეთმო ჩემი თავი.

გოგია ბავშვობიდანვე ძალიან მოხერხებული, მოსიყვარულე, იუმორით აღსავსე და ხუმარა იყო, რაც სიცოცხლის ბოლომდე შემორჩა.

მინდა, გოგიას ცხოვრებიდან გაეცხენო რამდენიმე კურობჟული შემთხვევა:

* * *

უკვე ხანში შესული გოგია თავისი ძმის შვილიშვილს, არკადის უბნის ბიჭებთან თანდასწრებით ეუბნება: – ამ ხნის კაცი ვარ და ისეთი სადღეგრძელო გავიგონე და ვისწავლე, რომ ამას ჩემს დღეში არ ვიფიქრებდიო, თუ კაცი ხარ და ღვინოს სმა გიყვარს, ეს სადღეგრძელო აუცილებლად უნდა იცოდე, სადაც კი მას იგყვი, ყველგან პირველი კაცი იქნებიო. არკადი გოგიას ძმის, ომში დაღუპული არკადის შვილიშვილია, სოსოს ვაჟი, რომელსაც, როგორც ყველა სიკინჭალაშვილს, ძალიან უყვარს ქეიფი და არ მოეშვა გოგიას, მასწავლე ეგ სადღეგრძელოო. გოგიამ დინჯად უთხრა: ეს სადღეგრძელო შეიძლება მხოლოდ მაშინ ისწავლო, თუ ჯერ მოუხდელ ქვეერს მოხდი, იქიდან ჭიქით ამოიღებ ღვინოს და ქვეერის თავზე იგყვი იმ სადღეგრძელოსო. არკადის გაუხარდა და უთხრა, შენ მხოლოდ მასწავლე და ქვეერს როგორ არ მოგიხდისო. არკადიმ შეარჩია ღრო, როცა მამამისი სახლში არ იყო, დაუძახა გოგიას და უთხრა: აბა ჩემო ბაბუა, მამაჩემი სახლში არაა, მე მოუხდი ახალ ქვეერს და უნდა მასწავლო ის სადღეგრძელოო. კი შვილო – უთხრა გოგიამ – მაგრამ მაშინ ჩვენთან ბიჭები რომ იყვნენ, ბარემ იმათაც დაუძახე, თორემ იმათ გული დასწყდებათ და სათითაოდ სად ვდიო იმათ სადღეგრძელოს სასწავლებლადო. დაუძახეს უბნის ბიჭებს და არკადიმ ხელად მოხადა ქვეერი, გამოიგანა ჩაის ჭიქები, გოგიამ ჩვეულებრივად დაილოცა და ყველამ დალია, მიაყოლეს მეორე, მესამე და გახურდა ქეიფი. არკადი უყურებს გოგიას თვალებში, თუ როდის იგყვის იმ უცხო სადღეგრძელოს, მაგრამ გოგია არ ჩქარობს, ბოლოს არკადიმ ველარ მოითმინა და უთხრა: - რას შვები გოგია ბაბუა, თქვი ახლა ის უცხო სადღეგრძელოო. გოგიამ მაშინვე განუმარგა, მოხდილ ქვეერიდან ერთი ლიგრ ღვინოს რომ დალევ ე.ი. 6

ჩაის ჭიქას, შემდეგ მე-7 ჭიქაზე უნდა თქვა ის სადლეგრძელო. არკადი აჩქარებს ბიჭებს ღვინის დალევას და როცა მე-7 ჭიქა შეაესეს, გოგიამ თქვა სადლეგრძელო:

– ახლა, ბიჭებო, ამ ჭიქით ამ ჩემს „ბაშკას“ (თავს) გაუმარჯოსო, და მოისვა თავზე ხელი, ამის მოხერხებით ექეიფობთ დღესაო.

მიხვდა არკადი, როგორ მოაგყუა გოგია ბაბუამ, მაგრამ რაღას იზამდა? ყველამ ბევრი იცინა და შემდეგში ყველას სალაპარაკოდ ჰქონდათ გოგიას სადლეგრძელო.

* * *

ერთ შემოდგომის სუსხიან დღეს, გოგიას და ლევან აბესაძის მეუღლეს შურას (ლევანი გოგიას ბიძაშვილის შვილია და თან ახლო მეზობელიც) ნახირი (საქონელი) მიჰყავდათ მინდორში გასარეკად. შურამ თან წყლის ჩაფი წაიღო, რადგან წყარო მოშორებით იყო და რომ გამოვბრუნდები, ბარემ წყალსაც წამოვიღებო. როგორც კი გამორდნენ საცხოვრებელ სახლებს, იქვე ორლობეში შურამ უკან ჩამორჩენილ ძროხას ჩაფი დაარტყა ბურგზე, რომ ჩქარა წასულიყო ძროხა, გასაკვირვია, თუ როგორ მოხვდა ეს ჩაფი ძეაღზე, რომ ჩაფი გაიხვრიტა, შურამ ჩაფი იქვე მიდგა გვერდზე, რომ უკან გამოვბრუნებულს წამოედო შინ და დაეწებებინა. გოგია შეეხვეწა შურას, თუ ჩემი და ხარ, რაკი წყალი ველარ მოგაქვს, ეს საქონელი გარეკე მარგომ და მე სახლში გამიშვი, მერიკო შემომეხვეწა, მალე მოდი და შეშა დამიჩეხო. შურას არ დაბარებია და გოგია გამოაბრუნა უკან, გოგი კი მოვიდა ლევანასთან და ეუბნება:

– ლევან! შურამ დამაბარა, რომ შეიძლება დამაგვიანდეს, ჩაფი გზის პირას დაედე და ჩემს მოსვლამდე წყალი შენ მიიტანეო. თანაც ასწავლა, სად იღო ჩაფი.

ლევანი მაშინვე წავიდა და ჩაფი მიუდგა წყაროს, თვითონ კი დგას იმ სიცივეში და ელოდება მის გავესებას, დიდხანს ელოდა და მოთმინება რომ დაკარგა, აიღო ჩაფი და რას ხედავს, ძირიდან წყალი გასდის. ლევანი მიხვდა, რომ ეს ოინი გოგიამ გაუკეთა, წამოვიდა ისევ ცარიელი ჩაფით და სიცილით მივიდა გოგიასთან – ეს რა მიქენი, რომ გამყინე ამ

სიცივეშიო. ამის შემდეგ ყველას სასაცილოდ ჰქონდა ეს ამბავი.

* * *

ადრე ჭიათურის ბაზარში ცალ მხარეს იყო დახლები, სადაც იყიდებოდა სასმელი: ღვინო და არაყი. ნაცნობები, რომ შეხვდებოდნენ ერთიმანეთს, აუცილებლად მივიდოდნენ და თითო ბოთლ ღვინოს ან არაყს დალევდნენ ხოლმე. ერთ ოთხშაბათ დღეს ბიკენგი ასანიძე შეხვედრია გოგიას ბაზარში და მიუპატიჟნია ღვინის დასალევად; რომ შემთვრალან, ბიკენგის უთქვამს გოგიასათვის, — თქვენ ცხენები სულ გყავთ ხოლმე, ერთი ცხენი მომყიდე და ისე ჩავთვლი თუვინდ გეჩუქებინოსო. მაშინ ბიკენგი კბილის ექიმად მუშაობდა და სოფელში დადიოდა, მისთვის ცხენი აუცილებელობას წარმოადგენდა. გოგია უკვე შემთვრალი იყო და შეჰპირებია, მოგყიდიო. ბიკენგის უთქვამს, ბარემ წამოვალ და მოვილაპარაკოთო. გოგიამ უარი უთხრა, ახლა ჩვენ ორივენი ნასვამები ვართ, შაბათს მე მაინც მინდოდა მერევში გამოსვლა ჩემს დასთან, ცხენით გამოვალ და იქ მოვილაპარაკოთო. ბიკენგი, როგორც კი ამოვიდა მერევში, მაშინვე მოვიდა ჩვენთან და დედაჩემს უთხრა, — შაბათს შენი ძმა გამოვა შენთან, მე მოვემზადები და ყველანი ჩემთან გადმოვდითო.

შაბათს როგორც მოვიდა გოგი ჩვენთან, დედაჩემმა გოგია მაშინვე ბიკენგისთან გაუშვა, პურ-მარილით გელოდებიანო. მოვიდა გოგია და ბიკენგიმ რომ შეხედა მის ცხენს, ისე მოეწონა, რომ ალგაცეხული დარჩა და მაშინვე ჰკითხა, რამდენი უნდა მოგცეო, გოგიამ უთხრა, — დამაცა, რა გეჩქარება, მოვილაპარაკებთო.

ერთი ბოთლიც არ ჰქონდათ დალეული, რომ ბიკენგიმ შეახსენა, რას აფასებო, გოგიამ კარგად იცოდა ცხენის ფასი და ორმაგი ფასი უთხრა, იქნებ იძვიროს და შემეშვასო, მაგრამ ბიკენგის ისე უნდოდა ცხენი, რომ ვაჭრობაც არ დაუწყია, გაეიდა მეორე ოთახში და გამოუგანა ფული. რა ქნას გოგიამ? მოიცადე, უთხრა, რა გეჩქარება ფულის მოცემა, თითო ბოთლი ღვინო კიდევ დავლიოთო, დალიეს კიდევ ღვინო, წამოდგა გოგი

და ეუბნება ბიკენგის, მოდი ერთხელ შეეჯდები, გავატარ-გამოვატარებ, საბოლოოდ მოვესიყვარულები და მერე ღმერთმა მოგახმაროსო, ფული ჯერ შენ გქონდეს, ჯიბიდან არ ამოშვარდეს, ცხენს რომ ჩაგაბარებ, ფულსაც გამოგართმევ და დაგემშვიდობებითო. ბიკენგისაც არ უთქვამს უარი. გოგია შეჯდა ცხენზე, გამოვიდა ეზოდან, შემოარტყა ცხენს ფეხები და მიმართა ბიკენგის: — ბიკენგი, დიდი მადლობა პატივისცემისათვის. შენთან ჭუკჭუკი მინდოდა და ამიგომ გამოვედიო. დღეის სწორს შენ მეწვიე სტუმრად და კარგად მოვეუხსინოთ, ცხენზე კი დიდი ბოდიშო. რა უნდა ექნა ბიკენგის, მიიღო ხუმრობა და მერე, ხშირად იხსენებდა ხოლმე ამ ამბავს.

ბევრი ასეთი ამბები გაუკეთებია გოგის, ამაზე ცალკეც კი შეიძლება დაიწეროს წიგნი: „გოგის ოხუნჯობები“. ამიგომ მინდოდა და მიყვარდა ძალიან მასთან ერთად ყოფნა.

ძალიან ვუყვარდი გოგის მეუღლესაც — ჩემს მერიკო ბიცოლას და ყოველთვის მირჩევდნენ, რომ შემერთო ცოლი; მერიკოს ძმა, ერისტო კუჭაშვილი ცხოვრობდა თბილისში, პქონდა საკუთარი სახლი ნაძალადევაში, ჰყავდა მეუღლე, ძალიან კეთილშობილი ქალი, გალინა და სამი ქალიშვილი, რომელთაზეც მერიკომ გამაგანა წერილი თბილისში, ჩემს ძმას მიუტანეო. მე ვხვდებოდი, მას სურდა, გამეცნო მისი ძმისშვილები, მართლაც გავიცანი და ისე დაეუახლოვედი მის უფროს ძმისშვილს ნაზიკოს, რომ ბოლოს უერთმანეთოდ ყოფნაც კი გვიჭირდა და ყოველ კვირა დღეს ერთად ვატარებდით ან მათ ბინაზე, ან კინოში მივდიოდით. მე და ნაზი ძალიან შევეჩვიეთ ერთმანეთს და სულ ერთად ყოფნა გვინდოდა. მართალია, ერთიმანეთისათვის ცოლ-ქმრობა არ შეგვიფიცავს, მაგრამ ახლობლებიც. თვით ბიცოლაჩემი და ბიძაჩემიც და ნაზის ბიძებიც თვლიდნენ, რომ ჩვენი დაქორწინება გარდაუვალი იყო, მაგრამ ისნტიგუგის დამთავრების შემდეგ, რაღაც მიზეზების გამო, მე ნაზისთან აღარ მივსულვარ და გულდაწყვეტილი დაეცილდით ერთმანეთს. სადღაც მეც გული დამწყდა, ნაზისაც და მათ ხალხსაც, მაგრამ რას იზამ, ალბათ ბედია ყველაფერი და იმიგომ დაგვაახლოვა ღმერთმა ასე, რომ ბოლომდე ჩამრჩენოდა გულში მისი ხსოვნა და სიყვარული.

ფეხბურთის მაგჩის კომენტატორებს უყვართ გამოთქმა:
— მომწიფდა, გოლი მომწიფდა.

ასე ხდებოდა ჩემთანაც, თითქმის უკვე მომწიფდა ჩემი
ლაოჯახების საკითხი. ამ საქმეში აქტიურობდა ჩემი ყველა
მეგობარი და ნაცნობ-ნათესავი, მაგრამ ყველაზე მეტად აქ-
ტიურობდნენ ჩემი მოყვრები, ჩემი თინას ხალხი. ეს კი გა-
მოწვეული იყო შემდეგი მიზეზებით:

1) უნდოდათ, რომ ობლობაში არ დარჩენილიყო მათი
თინას შვილი და დროულად შეხვედროდა მას ღედის მაგ-
იერი, კარგი აღმზრდელი.

2) ყველას ძალიან ეუყვარდი და უნდოდათ გამოესული-
ყავი იმ მძიმე მდგომარეობიდან და მომენახა ცხოვრების
თანამგზავრი.

3) ყველაზე მთავარი იყო ის, რომ მათ სურდათ ეინმე
გამოენახათ თავის ახლობელი, რომ მე მუდამ სიახლოვეს
ვყოლოდი და არ ჰქონოდათ იმის შიში, რომ იაგო მათ დაივი-
წყებდა და მათთან ახლოს აღარ იქნებოდა.

ბავშვობიდანვე მე და ერმენგოს ძალიან გვიყვარდა ერთ-
მანეთი. ერმენგომ თავიდანვე იცოდა ჩემი და თინას სიყვარუ-
ლის ამბავი და ყველანაირად ხელს გვიწყობდა შეხვედრებში.
ბოლოს კი, როცა სიძე-ცოლისძმა გავხდით და მათთან მიე-
დიოდით, თინას ჩემთან არ აწვევდა და ერთად ვიწექით ხოლმე
მე და ერმენგო. კედელთან გაკეთებული ჰქონდა ერთი ხის
ტახტი. ორივეს კედლისკენ წოლა გვიყვარდა და რომელიც
მოვასწრებდით, ის ეწეებოდით კედლისკენ, მახსოვს, როგორ
ვემშაკობდით ბავშვურად, ორივეს შარვალი წინასწარ გვექონ-
და შეხსნილი, რომ უეცრად გაგვეძრო და მოგვესწრო ლოგინ-
ში შევარდნა. გვექონდა ერთი სიცილ-ხარხარი.

ერმენგომ ცოლად მოიყვანა თავისი ღედის მული სოფელ
შუქრუთიდან - თამარ გაფრინდაშვილი, რომელიც ჩემთან
ერთად სწავლობდა ჭიათურის I საშუალო სკოლაში. ასე რომ,
მე და თამარი სკოლის მეგობრები ვიყავით და ერმენგოსთან
შეუღლებით შემდეგ კიდევ უფრო შეგვიყვარდა ერთმანეთი.
სწორედ ერმენგო და თამარი ცდილობდნენ ყველაზე მეტად,
რომ მოეძებნათ ჩემთვის თავიანთი ახლობელი და თანაც

კარგი გოგონა. ბოლოს თამარმა შეარჩია ყველაზე კარგი ვარიანტი: მისი ძმა ეანო ჩასიძებული იყო იქვე შუქრუთში და ჰყავდა ორი ქალიშვილი. უფროსი ნათელა გათხოვილი იყო შუქრუთში ანდრო სამყურაშვილზე, ხოლო უმცროს მზიას ახალი დამთავრებული ჰქონდა პედაგოგიური ინსტიტუტი და ასწავლიდა ითხვისის დაწყებით სკოლაში.

ეანოსა და მის მეუღლეს ფედროს შუქრუთის ცენტრში ედგათ ორი კარგი სახლი, კარგი ეზო-ბაღით და მზია იყო მათი ერთადერთი მემკვიდრე. სწორედ მზიაზე შეჩერდა თამარისა და ერმენგოს არჩევანი.

✓ მიუხედავად იმისა, რომ თებრო კულში დასდევდა თავის ერთადერთ იმედს, თამარმა მაინც მოახერხა ჩვენი გაცნობა. მანამდე კი თავისი გკბილი საუბრითა და ქება-დიდებით თითქმის უკვე შეგვაყვარა ერთმანეთი.

უცნობი ადამიანების ურთიერთ გაცნობისას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ შთაბეჭდილებას, რაც წინასწარ გააჩნია ერთს მეორეს მიმართ, ჩვენ კი თამარასა და ერმენგოს თაოსნობით ორივეს კარგი შთაბეჭდილება გექონდა ერთმანეთზე, ყველაფერი ვიცოდით ერთმანეთის შესახებ და თითქმის ვიჩქაროდით კიდევ ურთიერთგაცნობას. წინათგრძნობა და იმედები არ გამმტყუნებია, ჩვენ მოგვეწონა ერთმანეთი და თამარის გადაწყვეტილებით კმაყოფილები დავრჩით. მე ახლაც თვალწინ მიდგას მაშინდელი მზია, ლამაზი, ოდნავ შავგვრემანი, კოხტა ტანითა და მორცხვი გამოხედვით. მე მაშინ იგი ძალიან სანდომიანად და მომხიბვლელად მომეჩვენა და გულში მაღლობას ეუხდიდი თამარს მისი გაცნობისათვის. თამარამ ჭიათურაშიც მოახერხა ჩვენი ჩაყვანა და სურათიც გადაგვალვინა, შემდეგ კი გზა დაგვილოცა და გვითხრა, რომ აწი მე საჭირო აღარა ვარ და თქვენ თვითონ შეხვდით ხოლმე ერთმანეთს და ისე მოილაპარაკეთ, როგორც გიჯობთო. ამის შემდეგ მზიამ თავისი სურათიც მომიგანა და მეც გამომართვა ჩემი, თან ჩუმ-ჩუმად ეხედებოდით ერთმანეთს. მე ვიცოდი, მზია რა ღროს გადიოდა სახლიდან, რა ღროს უმთავრდებოდა გაკვეთილები და ყოველთვის ველოდებოდი სათიბში, რომელიც მდებარეობდა შუქრუთსა და ითხვისს შორის.

ერთხელ მზიამ მითხრა: — იაგო, მე შენ თუ მიყვარხარ, ხომ იცი, რომ შენი შვილიც მეყვარებაო, ერთხელ მაჩვენე ნანა, წარმოგენა რომ მქონდეს მასზე, თუ როგორი ბავშვიაო. მეც დავბანე ნანა, ჩავაცვი კოხტად და ერთ მშვენიერ ღღეს დაეახვედრე ჩვენი შეხვედრის ადგილას — სათიბში.

დიდხანს ეალერსა მზია ბავშვს, ნანასაც უხაროდა და ეთმაშებოდა. ვინ იცის, დედას მონაგრებულ ბავშვს იქნებ მზია თავისი საკუთარი დედაც ეგონა მაშინ.

ბოლოს, არ ვიცი იგრძნო რამე თუ ვინმემ დაგვინახა და დაგვასმინა ფედროსთან, იგი უკვე მზიას მარგო აღარ უშვებდა სკოლაში, გამოყვებოდა სათიბამდე და იქ მანამ იდგა, სანამ მზია არ მიეფარებოდა თვალს და არ შეუშვებდა ითხვისის სკოლაში, საღამოს კი გამოვიდოდა თავის განუყრელი ხელ-ჯოხით და ელოდა მის გამოჩენას სათიბში, მაგრამ ჩვენ მაინც ვახერხებდით შეხვედრას ოლია მახათაძის ოჯახში.

ოლია მახათაძე იყო ჩემი მამიდაშვილი, შალიკო მახათაძის მეუღლე და ცხოვრობდა იქვე, სკოლიდან პირველივე შესახვევში. ყველას ძალიან გვიყვარდა ესმა მამიდა და მისი ოჯახი. ჩემი მამიდაშვილი შალიკო იყო შესანიშნავი შეხედულობის ვაჟკაცი და დიდ სამამულო ომში დაიღუპა სწორედ იმ დროს, როდესაც დაიღუპა ბიძაჩემი — არკადი სიკინჭალაშვილი. ოლია დარჩა მარგო თავის ქალ-ვაჟით (ნელი და სოსიკო). ჩვენ, ბავშვებს ყველას ძალიან გვიყვარდა ოლია, ვინაიდან იგი იყო შეუდარებლად თბილი და კარგი ქალი, ოლიასაც ძალიან ეუყვარდით ჩვენ.

ახლაც თვალწინ მიდგას, როგორ დაირცხვინა მზიამ, ოლიას რომ შეხედა, მაგრამ ოლიამ გაამხნევა და მოხვია ხელი - ნუ გერიდება შვილო, ახალგაზრდები ხართ და სანამ თქვენ საქმეს მოაგვარებდეთ, ჩემთან ყოველთვის თამამად მოდით, აქ თქვენს მოსვლას ვერც ვერავენ შეიგყობს და არც არავინ შეგიმლით ხელსო.

III

საჭიროება მოითხოვდა და აუცილებელიც იყო, როგორმე გავცნობოდი მზიას მშობლებს. მართალია, მათ თამარის მეშვეობით ყველაფერი იცოდნენ ჩემ შესახებ, მაგრამ პირადად

არც ერთი არ მიცნობდა. დადგა ჩვენი გაცნობის მომენტიც: გარდაიცვალა ჩემი სიმამრი – ვანო დარბაიძე ე.ი. თამარის მამამთილი და დაკარქალვას, რა თქმა უნდა, არც მე დავაკლდებოდი და არც მისი ძმის ოჯახი. დაკრძალვის ღღეს მოვიდნენ მზია და მამამისი. მზიამ მორიდან მანიშნა თვალით და ჩემთან ახლოს არ მოსულა. როდესაც ვანო სახლიდან გამოასვენეს და წესისამებრ დაასვენეს ემოში, მე მივედი ცხედართან და წარმოვთქვი სიტყვა: დავახასიათე ვანო, აღვნიშნე მისი ღვაწლი სამშობლოს წინაშე და წავიკითხე უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილება, სადაც ვანო დარბაიძეს მაღლობას უცხადებდნენ პაგიოსანი და ერთგული მუშაობისათვის და სამშობლოს წინაშე დამსახურებისათვის. დაკრძალვის შემდეგ ისე მოვახერხე, რომ სუფრასთან მზიას მამის გვერდით დაეჯექი. მზია კი მოშორებით იჯდა ჩვენგან. სუფრაზე მოქცევის წესი და ბრდილობა, ზომიერი სმა და საუბარი არ მეშლებოდა, ახლა განსაკუთრებით ვცდილობდი, ვანოსთვის ყურადღება მიმექცია, თავის დროზე ვუვსებდი სასმისს, ვაწოდებდი კერძებს და ა.შ. ასე თუ ისე დავიმსახურე მზიას მამის მოწონება, ახლა საჭირო იყო ღელამისთან შეხვედრა.

მოვილაპარაკეთ და თამართან ერთად გადავწყვიტეთ, მივსულიყავით მზიასთან სახლში. მართლაც, ერთ მშვენიერ ღღეს, რომ შებინდდა, წავედით მზიასთან. მან იყოდა და გველოდებოდა.

მე და ერმენგო გაეჩერდით სახლთან მოშორებით და თამარი გაეუშვით წინასწარ, რომ ემცნო ფედროსათვის ჩვენი განზრახვა. თამარს ძალიან დააგვიანდა და ჩვენ ვნერვიულობდით, ბოლოს, როგორც იქნა მოვიდა ჩვენთან, მაგრამ ვერ მოგვიგანა სასიხარულო ამბავი: ფედრო ვერაფრით დაეიყოლიეთ, ამბობს, მე მზიას ვერაფრის გაეგან, სიძე აქ უნდა მოვიდესო, თუ იაგო ამას გააკეთებს, ჯერ დაამთავროს, დაიწყოს მუშაობა ჩვენს მაღაროზე და ამის შემდეგ ვილაპარაკოთ ამ საკითხზეო. ფედრო ძალიან ჯიუტი ქალი იყო და მისი გადაწყვეტილების შეცვლა არაფრის შეეძლო, არც ჩვენ და არც მის ქმარს.

მე და მზიამ განვაგრძეთ ისევ ჩვენი შეხვედრები და ვგებავდით ჩვენს მომავალ ცხოვრებას. მზია ჩემამდე არავის

დალაპარაკებია სიყვარულის საკითხზე და მე ვიყავი პირველი მისი სიყვარულიც და სიხარულიც, ამიგომ გულწრფელად მეუბნებოდა, დიპლომს რომ აიღებ და ჩამოხვალ სამუშაოდ, მაშინ მე თვითონ ვიაქტიურებ და ყველაფერს ისე გადავწყვეტ, როგორც ჩვენ გვინდაო. ბოლო შეხვედრაზე დიდხანს ვისაუბრეთ და დავშორდით იმის მოლოდინით, თუ როდის დავიცავდი დიპლომს და დავიწყებდი მუშაობას ჭიათურაში, შუქრუთის მაღაროებზე. რას ვიფიქრებდი მაშინ, რომ ჩვენს გადაწყვეტილებას ასრულება არ ეწერა, რაზედაც გული ძალიან დამწყდა. მე დღემდე ვერ შევძელი მზიას დავიწყება და მისი ხსოვნის ამოღება გულიდან.

ნაწილი მეოთხე

სტუდენტობის დასასრული და პირველი დამოუკიდებელი ნაბიჯები

არავის ეგებოდე ფეხქვეშ, არც სხვისგან მოელოდე ფეხქვეშ გაგებას, – აი, ეს გახლავთ ტკიბილი ცხოვრება, ოქროს ხანა, ადამიანის ყველაზე ბუნებრივი მდგომარეობა.

I

დამთავრდა 1952 წლის აგვისტო და დამთავრდა ჩემი სადიპლომო პრაქტიკის ეადა. თითქმის მთელი გაზაფხული და გაზაფხული ჭიათურაში გავატარე, იშვიათად მივდიოდი მაღაროზე. მართალია, გაფორმებული ვიყავი მაღაროს გრანსპორტის უბანზე ცელის უფროსად, ვმუშაობდი ექსპლუატაციის უბნებზეც ცელის უფროსად, მაგრამ უბნის გამგეები ყოველთვის მიწევდნენ ანგარიშს და მაძლევდნენ შეღავათებს, როგორც დიპლომანტს. ხშირად ვმუშაობდი უბნებზე დამოუკიდებლად, რათა შემეძინა ის ცოდნა, რაც მჭირდებოდა სადიპლომო შრომის დასაწერად. სადიპლომო შრომის ტექსტს, ყველა ანგარიშსა და ნახაზებს ვაკეთებდი სახლში და ღრო და ღრო, ნაწილ-ნაწილ ჩამქონდა თბილისში ქეთინო რუხაძესთან, რომელიც ათეთრებდა თავისი კარგი კალიგრაფიით და ყველაფერი მოყავდა წესრიგში.

ძალიან ნაყოფიერი იყო ჩემთვის სადიპლომო პრაქტიკა. ლენინის სახ. მაღაროთა სამმართველოს ღირექტორი დაინტერესებული იყო, რომ საჭირო ცოდნა და გამოცდილე-

ბა მიმელო და ხშირად მიცვლიდა სამუშაო ადგილებს. ნამუშევარი მაქვს გრანსპორტის საამქროშიც, მომზადების ცელაშიც და აწმენდის ცელაშიც. ვაკეირდებოდი ყველაფერს, თუ სად და რომელ უბანზე როგორ მუშაობდნენ მუშები; პატივს მცემდნენ და მაფასებდნენ, როგორც მომავალ ინჟინერს, ყველას უნდოდა ჩემთან სიახლოვე და მეგობრობა, ისინი ხომ ჩემში თავიანთ მომავალ უფროსს ხელაუდნენ.

პრაქტიკის დროს, ჩემი მუშაობის პერიოდში, განსაკუთრებით დამამახსოვრდა იაშა და სიმონ ასანიძეები, რომლებიც მუშაობდნენ ექსპლუატაციის უბანში აწმენდაზე. მაშინ მონგრეული მალნის აწმენდა ხდებოდა ხელით. იაშა გარიელის ძე და სიმონ ჯიბოს ძე ასანიძეები ხნოვანებით თითქმის ცოლები იყვნენ, უკვე ხანში შესულები, მაგრამ ჯერ კიდევ ძლიერები და კარგი მუშაკები.

სიმონი იყო ძალიან ფრთხილი და მშვიდარი. მიუხედავად იმისა, რომ იგი იაშაზე მეტი თუ არა, ნაკლები ვაჟკაცი არ იყო, ყველაფრის ეშინოდა, თანაც ისეთი მიაშიგი და ალალი იყო, რომ ყველა ადვილად ატყუებდა. იაშა იყო ძალიან უშიშარი, მოხერხებული, ენაკვიმაგი და ხუმარა. თავისი ეშმაკობითა და ხუმრობით სიმონი პირდაპირ ხელში ჰყავდა შეკლული. თუ დაინახავდა, რომ სიმონს ვაგონზე ეკიდა ხელი, ჩუმად მიუპარებოდა და რკინის ლომით ან არმაგურის ნაჭრით ვაგონს შეუერთებდა გრამვაის ხაზზე, რითაც ელმავლები დადიან. როგორც კი დაარტყამდა დენი სიმონს, ის შიშით ხტებოდა და ყვიროდა, ხოლო იაშა სიცილით იგუდებოდა.

ერთხელ ჩვენს უბანზე მოხდა მარცხი: როცა ელმავლის მემანქანემ ვაგონების შემადგენლობას ელმავალი ჩააბა და წაიყვანა უბნიდან, იაშას და სიმონს დაგვირთული ვაგონი გამოექცათ. ვაგონების შემადგენლობის ბოლო ვაგონზე, მის ბუფერზე იდგა მემანქანის დამხმარე (მემუხრუჭე), გაქცეული ვაგონი დაეწია შემადგენლობას, დაეჯახა უკნიდან და მემუხრუჭეს მოამგვრია ფეხები. ექიმები იძულებულნი გახდნენ ამპუტაცია გაეკეთებინათ. რა თქმა უნდა, დაიწყო გამოძიება და სიმონმა ისეთი შიში გამოსცადა, რომ კილამ ჭკუაზე შეიშალა. ამის შემდეგ იაშა სიმონს სულ აშინებდა, კიდევ გვიბარებენ და შეიძლება დაგვიჭირონ კიდევცო.

– ვაიმე, დედა! რა მეშველება ახლა მე? რა ეშველება ჩემს ცოლ-შვილს? სად დავიმალო, სად გავიქე! და ასე მოთქვამდა საწყალი სიმონი, იაშა კი ჩუმად იცინოდა. ასე აწვალეზდა იაშა სიმონს ყოველდღე, მაგრამ მაინც ძალიან უყვარდათ ერთმანეთი და სიკვდილამდე შეინარჩუნეს ეს მეგობრობა და სიყვარული, ერთმანეთს არ დამორებიან მანამ, სანამ ორივენი არ გავიდნენ დამსახურებულ პენსიაზე, შემდეგ კი ტკბილად განაგრძეს კარგი მეზობლობა.

II

დადგა 1952 წლის სექტემბერი. განახლდა სწავლა სკოლებში. მე და მზიამაც გავაგრძელეთ შეხვედრები, მაგრამ მალე დავემშვიდობე და წავედი თბილისში დიპლომის დასაცავად, რომელიც დანიშნული მქონდა 10 სექტემბერს, იქ კი ქეთინო რუხაძე მელოდებოდა მოუთმენლად. მას ჩემი სადიპლომო შრომა ისე აეკინძა სტამბაში, გარედან გაკეთებული მუყაოს მაგარი ყდით, რომ დიდი ერთგომეული ეგონებოდა კაცს. ნაშრომს წამძღვარებული ჰქონდა შესავალი, სადაც ფართოდ ვამუქებდი, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კადრებს სოციალისტური სამშობლოს მშენებლობაში, აღნიშნული მქონდა, რომ პოლიტექნიკური ინსტიტუტი კადრების სამჭედლოა და აქ მომზადებული ინჟინრები არ შეარცხვენენ ინსტიტუტის პროფესორ-მასწავლებლებს და აქტიურად ჩაებმებიან სოციალისტური სამშობლოს მშენებლობის საქმეში. შესავლის წინ, სულ პირველ გვერდზე დაკრული მქონდა დაბეჭდილი ფურცელი, ე.წ. რეცენზია, სადაც პროფესორ-მასწავლებლები დადებითად აფასებდნენ ჩემს ნაშრომს და შუამდგომლობას მაძლევდნენ კომისიის წინაშე მის დასაცავად. წიგნის ყდას ამშვენებდა ოქროს ასოებით მოვარაყებული წარწერა: სადიპლომო ნაშრომი. მოკლედ, ისე მქონდა ყველაფერი გაფორმებული თავისი ნახაზებით, რომ მის დაუცავადაც კი შეიძლებოდა ინჟინრის წოდების მინიჭება. დიპლომის დაცვა შედგა ათ სექტემბერს და დავიცავი კიდევ ბრწყინვალედ, მივიღე დიდი მილოცვები, მაგრამ ყველაზე მეტად დამამახსოვრდა ქეთინოს მოლოცვა, – იგი ხომ ესწრებოდა ჩემი დიპლომის დაცვას. მოვიდა გადამოცნა

და ცრემლები წამოუვიდა, ეს მისი სიხარულის ცრემლები იყო, თანაც, ალბათ ფიქრობდა, რომ მე მას ისე ხშირად ვე-
ლარ შევხვდებოდი, როგორც დიპლომის წერის დროს ვხვდე-
ბოდი ხოლმე. მე ხომ ვიცოდი, რომ მას ძალიან ვუყვარდი,
თუმცა არასოდეს მითქვამს, ცოლად შევირთავე-მეთქი, მაგრამ
ჩემი მოქცევით და მასთან ახლოს ყოფნით, მას უთუოდ პქონ-
და ამის იმედი: მჩუქნიდა თავის სურათებს, მიძღვნიდა სასიყ-
ვარულო ლექსებს, მეპატივებოდა ოჯახში. მაგრამ რა მექ-
ნა? მე ხომ მზია მოუთმენლად მელოდებოდა; მე და მზიას
ხომ ყოველ შეხვედრაზე, ჩვენს მომავალ ცხოვრებაზე გვქონ-
და საუბარი; ის ხომ ყოველდღე მელოდა, როდის დავბრუნ-
დებოდი თბილისიდან და დავიწყებდი შუქრუთის მაღაროზე
მუშაობას, რითიც საბოლოოდ გადაწყდებოდა ჩვენი ბედი.

ბოლოს, როგორც იქნა, ავიღე ხუთი წლის შრომის საფასური:

დიპლომი

№ 702943

ეს დიპლომი მიეცა იაგო ილიას ძე ასანიძეს მასზე, რომ
იგი 1947 წელს შევიდა ს.მ.კიროვის სახელობის საქართვე-
ლოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში და 1952 წელს დაამთავრა
აღნიშნული ინსტიტუტის სრული კურსი სპეციალობით „მაღ-
ნეულის საბადოთა დამუშავება“.

სახელმწიფო საგამოცდო კომისიის 1952 წლის 10 სე-
ქტემბრის გადაწყვეტილებით ი. ი. ასანიძეს მიენიჭა სამთო
ინჟინრის კვალიფიკაცია.

სარეგისტრაციო № 7729

ხელმოწერები, კომისიის თავმჯდომარე, რექტორი
(დირექტორის) - ქომეთინი გ.

მდივანი - გ. რუსია და კომისიის წევრები, დადასტურე-
ბილი ინსტიტუტის ბეჭდით.

III

ჩვენს ინსტიტუტში ყოველი გამოშვების დროს, ინჟინ-
რებს ანაწილებდნენ მაღაროებსა და შახტებზე, იმისდა მიხედ-
ვით, თუ საიდან იყო მოთხოვნა ინჟინერზე. ძალიან ცოგას,
ხუთამდე ინჟინერს იგოვებდნენ თადარიგში ე.ი. განაწილების
გარეშე და, დამატებითი მოთხოვნის შემთხვევაში, გაუგზა-

ენიღნენ ამ რეზერვს. იმ წელს ძალიან დიდი მოთხოვნა იყო ქვანახშირის შახტებიდან, განსაკუთრებით კი უკრაინიდან - დონბასიდან და კუზბასის აუზებიდან. მე ვთხოვე რექტორს, რომ, როგორც მოხუცი მშობლებისა და პაგარა ბავშვის პაგრონი, დავეტოვებინე განაწილების გარეშე ე.ი. საქართველოში, და დამგოვეს კიდეც. ეს იმიტომ გაეაქეთე, რომ მომეგანა მიმართვა ჭიათურის მარგანტრესტიდან და წავსულიყავი სამუშაოდ ჭიათურაში, რადგან ეს იყო ძალიან ბევრის სურვილი ჩემი და მზიას ურთიერთობის გამო. ჩემი ამხანაგები გაანაწილეს სხვადასხვა შახტებზე, უახლოესი მეგობრები კი: თენგიზ ლაცაბიძე, შალვა მძინარაშვილი, ჟარსადან წულუკიძე და გოგი წერეთელი გაანაწილეს დონბასში, გორლოვეკის ქვანახშირის გრესტის განკარგულებაში. წამოსულამდე ყველა ნაცნობსა და ამხანაგს დავემშვიდობე. შევიარე თენგიზ ლაცაბიძესთანაც, რათა გამოვმშვიდობებოდი თენგიზსა და ჩემს საყვარელ ნინა დეიდას. როგორც ყოველთვის, ქალბატონმა ნინამ ახლაც არ გამომიშვა და დამე მათთან დაერჩი. ვილაპარაკეთ ძალიან ბევრი, მომიყვა თავის წარსულს, ქმრის დაღუპვის ამბავს, რომ ამ ქვეყნად აღარაფერ გააჩნია თენგიზის გარდა და დაიწყო გირილი: ხომ იყი თენგიზის ხასიათი, მაგას რუსეთში ვილაცა მომიკლავს ან ციხეში ჩააგდებენ ისე, როგორც ეს სოჭში მოხდა, მაგის პაგრონი და მომვლელი რუსეთში ვინ იქნებაო, მე მაგის ნახვას ველარ მოვესწრებიო და ა.შ. იმდენი ილაპარაკა და იგირა, რომ მეც ამაგირა. ნინა დეიდა - ვუთხარი მე - რაკი ასე ჯაერობ თენგიზის წასვლას, მე წაეალ მის მაგიერად, თენგიზი კი საქართველოში დარჩება განაწილების გარეშე და სადაც შენ მოინდომებ, იქ შეგიძლია დააწყებინო მუშაობა-მეთქი. ახლაც თვალწინ მიდგას ნინა დეიდას სახე, როგორ გაიხარა, რამდენი მკოცნა და მლოცა, შენ ყოფილხარ ჩემი ღმერთი და ჩემი მხსნელი, შენ ჭკვიანი ბიჭი ხარ და არსად არაფერი გაგიჭირდება, ნეტავ ჩემი თენგიზი იყოს შენისთანაო.

თენგიზის საბუთები უკვე გაგზავნილი იყო გორლოვეკის გრესტში, ჩვენ მიეწერეთ თხოვნა შავი მეტალურგიის მაშინდელ საკავშირო მინისტრს ბასიადკოს, რომ ნება დაერთო საბუთების შეცვლაზე და მივიღეთ მინისტრის თანხმობა.

ქეთინო რუხადის უნახაობა უსინდისობა იქნებოდა, მან კოლოსალური შრომა გასწია ჩემი სადიპლომო შრომის შედგენაში, ვუთხარი, რომ ღონბასში მგზავნიან სამუშაოდ და როცა მოვეწყობი, წერილს მოგწერ-მეთქი, ძალიან მოიწყინა და შემეხვეწა, აუცილებლად მომწერე წერილიო. ასე ღავროვე ქეთინო გულდაწყევტილი, დამილოცა შორეული გზა და მისურვა წარმატებები ცხოვრებაში.

ჭიათურაში ბევრი ელოდებოდა ჩემს ჩასვლას, განსაკუთრებით კი თამარი და მზია. როგორც იქნა, მოვახერხე მათი ნახვა და ვუთხარი, რომ სამუშაოდ გამანაწილეს ღონბასში და ამ დღეებში აუცილებლად უნდა წავიდე-მეთქი, რა თქმა უნდა, არ გამიმხელია, სხვის მაგივრად რომ მივდიოდი, ეს ხომ მათ გულს ატკენდა და იფიქრებდნენ, რომ მე მზიას ყოველთვის ვატყუებდი. როგორ მოიწყინა მზიამ, ის ხომ დარწმუნებული იყო, რომ მე ჭიათურაში დავრჩებოდი სამუშაოდ და ჩვენი საქმეც ადვილად გადაწყდებოდა და ასე უეცრად გაუცრუვდა იმედი. როცა შევხედე მის აცრემლებულ თვალებს, მაშინ ვინანე ჩემი გადაწყვეტილება ღონბასში წასვლის შესახებ, მაგრამ უკვე გვიანი იყო, გამიფუჭდა ხასიათი, ეს მზიამაც შემაგყო და მითხრა: – იაგო, ხომ იცი, რომ მე შენს მეგს არავის არ ვარ დალაპარაკებული სიყვარულზეო, სადაც უნდა წახვიდე, იცოდე, რომ მე შენ არასოდეს დაგივიწყებ და სადაც შენ გინდა, იქ წამოგყვებიო.

ასე უეცრად მისი წაყვანა არ შეიძლებოდა, ჯერ მეც არ ვიცოდი, სად მივდიოდი და როგორ მოვეწყობოდი, ამიტომ საჭირო იყო ჯერ ჩემი წასვლა და შემდეგ, როგორც დრო და საქმე გვიჩვენებდა, ან დავბრუნდებოდი საქართველოში, ან იქ წავიყვანდი მზიასაც. მზია ყველაფერზე თანახმა იყო, რასაც მე გადავწყვეტდი. ამ ფიქრებითა და ამრებით დაემორღიეთ ერთმანეთს, ვაკოცე უკანასკნელად... და სამწუხაროდ, თურმე, მართლაც, უკანასკნელად.

IV

უკრაინაში, კერძოდ კი ღონბასში, არის მთავარი საკვანძო რკინიგზის სადგური – ნიკიტოვკა, საიდანაც რუსეთის ყველა ქალაქების მიმართულებით გადიან მაგარებლები:

მოსკოვი, ლენინგრადი, დნეპროპეტროვსკი, როსტოვი, სტალინო (დონეცკი), არგოშოვსკი, ენაკიევი, ზაპოროჟიე, გორლოვკა და ა.შ.

სწორედ ნიკიტოვის სადგურში ჩამოვედით თბილისიდან ოთხი ახალგაზრდა ინჟინერი: მე, ლუგუ, შალვა და ფაცო. ნიკიტოვიდან გორლოვკა სულ ოციოდე კილომეტრითაა დაშორებული, ამიტომ არცაა საჭირო დაელოდო იქით მიმავალმაგარებელს და შეიძლება მანქანით წახვიდე.

მივედით გორლოვკის ქვანახშირის გრესგში, კორიდორში შეგვხვდა ორი ახალგაზრდა ლამაზი რუსი გოგონა: ვალია და ლუდა. გამოველაპარაკეთ მათ და გავიგეთ ყველაფერი, სად მდებარეობენ შახტები, როგორია ცხოვრების პირობები და ა.შ. ნიკიტოვკა სარაიონო ქალაქი იყო და შახტების უმეტესობა სწორედ ამ რაიონში იყო. ნიკიტოვკას პქონდა თავისი აღმასკომი, პარტიის რაიკომი და ყველა ის დაწესებულება, რაც კი საჭიროა ასეთი მსხვილი სამრეწველო ცენტრისათვის, მაგრამ მთლიანობაში იგი ემორჩილებოდა და ემსახურებოდა გორლოვკას, სადაც იყო ქვანახშირის გრესტი, კომპარტიის საქალაქო კომიტეტი, ქალაქის აღმასკომი და ქალაქისათვის საჭირო ყველა დაწესებულება. ქვანახშირის შახტები, როგორც გორლოვკის, ასევე ნიკიტოვკის რაიონის, ყველანი შედიოდნენ გორლოვკის ქვანახშირის გრესგში და კადრებსაც გრესტი ანაწილებდა. ჩვენც გაგვანაწილეს ასეთი მიმღევრობით:

წერეთელი გოგი – შახტა 19-20.

მძინარაშვილი შალვა და წულუკიძე ფარსადანი – შახტა 4-5, „ნიკიტოვკა“.

ასანიძე იავო – შახტა 6-7, „ნიკიტოვკა“.

ვალია და ლუდა, ჩემი პირველი ნაცნობები დონბასში, ახლობლებივით გრიალებდნენ ჩემ გარშემო და მათ ამიხსნეს, როგორ უნდა მივსულიყავი 6-7 შახტაზე. სხვათა შორის, ჩვენ ოთხივეს ერთი გზა გექონდა ე.ი. ერთი მიმართულებით უნდა წავსულიყავით, გორლოვკიდან ჯერ იყო 19-20 შახტა, სადაც ლუგუ წერეთელი დავტოვეთ, შემდეგ გავიარეთ 4-5 შახტა, სადაც დარჩნენ ფაცო და შალვა და სულ ბოლოს იყო შახტა 6-7, ჩემი სამუშაო ადგილი.

ჩემი საბუთებით შევედი კაბინეტში შახტის უფროსთან, რომელიც იყო მაღალი, ვაჟკაცური აღნაგობის რუსი, გვარად ციგანკოვი. ძალიან თბილად მიმიღო და დამიწყო საუბარი მამა-შვილურად: – ჯერ გაგიშვებ უბნის უფროსის მოადგილედ №8 უბანზე, სადაც უბნის უფროსად მუშაობს გამოცდილი მუშაკი ნიკალაი ივანეს ძე მეზენცევი, როცა ყველაფერში გაერკვევი, შემდეგ შემიძლია დაგაწინაურო უბნის უფროსად. თუ კარგად იმუშავე, გადაგიყვან მთავარი ინჟინრის მოადგილედ, შემდეგ მთავარი ინჟინრის თანაშემწედ, მთავარ ინჟინრად და ასე შემდეგ. ეს ყველაფერი დამოკიდებული იქნება შენს ცოდნასა და მუშაობის უნარიანობაზე.

გამოუძახა თავის მოადგილეს, ეასილ ლეონტის ძე ხარიტონოვს და დაევალა, ჯერ დააბინავე საერთო საცხოვრებელში, გააცანი ყველაფერი შახტაზე, თუ სად რა არის, შემდეგ გააცანი მეზენცევი და უთხარი, რომ ხვალიდან იქნება ბრძანება ასანიძის დანიშვნაზე მის მოადგილედ და ყველაფერი შეასწავლოსო. მართლაც, მაჩვენა ყველაფერი: სასადილო, კლუბი, აბანო, საპარიკმახერო, მაღაზიები და ა.შ. დამაბინავე საერთო საცხოვრებელში და მითხრა, სად უნდა მივსულიყავი დილით მეზენცევის გასაცნობად.

V

დილით ადრე გამოვეცხადდი „სანარიადოში“ (მუშების შესაკრები ადგილი, სადაც უბნის უფროსები თითოეულ მუშას აძლევენ დავალებას ე.ი. სამუშაო გეგმას), მიუეჯექი გვერდით მეზენცევს და ეუსმენდი, თუ როგორ აძლევდა დავალებებს ცალ-ცალკე თითოეულ მუშას, წინ ედო უბნის გეგმანახაზები და უწყისებს იძლეოდა ამ ნახაზის მიხედვით. როცა ყველა გაისტუმრა, წამიყვანა აბანო-გასახლელში, გამოვიცვალეთ ტანსაცმელი და წავედით შახტაში, უშუალოდ ჩვენს სამუშაო უბანზე. ადრე პრაქტიკაზე კი ვიყავი ნამყოფი რუსეთის შახტებში, მაგრამ იქ სულ სხვანაირი პირობები იყო, ნახშირის ფენები ნაკლებ დახრილი, შახტებიც ნაკლები სიღრმის, შიგ ლიფტებით ანდა ფეხით ჩაედიოდით, ნახშირის მონგრევა ხდებოდა კომბაინებით, შახტაშივე იყო დიდი საგრანს-

პორტო ეზო, ყოველი უბნიდან შემოჰყავდათ ელმავლები ნახშირით დატვირთული ვაგონებით, მოწყობილი იყო ვაგონების გადამყირავებლები, რომლებითაც ვაგონები იცლებოდა ბუნკერებში, იქიდან კი დიგვირთებოდა სხვა ვაგონებში და ლიფტებით ამოქონდათ ზედაპირზე. აქ სულ სხვა პირობები დამხვდა: შახტიდან მოშორებით იყო 30-35 მეტრის სიღრმის ვერტიკალური ჭა (ე.წ. შურფი), სადაც გვერდზე მიმაგრებული იყო ხის კიბეები, ჩავედით ამ კიბეებით მიწის სიღრმეში, სადაც დაგვხვდა ვიწრო გრძელი გვირაბი ე.წ. „ზედა შტრეკი“, გავიარეთ დაახლოებით 60-70 მეტრი და ქვემოდან ამოდიოდა მომნგრევი ჩაქურების ხმაური, ნახშირის ფენები იყო ციცაბო, თითქოს ვერტიკალური, თანაც ვიწრო 35-40 სანტიმეტრის სისქის, ლავა დაყოფილი იყო საფეხურებად, თითოეული საფეხური ისე იყო წინ წაწეული გემდგომი საფეხურიდან, რომ მონგრეული ნახშირი ძირს ეშვებოდა შემდეგი მნგრეველის უკან, ბოლები ინგრეოდა 60-70 სმ-ის სიგანით და მაგრდებოდა ხის წვრილი ბიგებით (გადანაჭრებით), რომლებზეც იდგნენ მუშები და ასე ანგრევდნენ შემდეგ ბოლს, მონგრეული ნახშირი თავისით ცვიოდა ქვევით, ქვედა შტრეკამდე, სადაც ჩაკეტილი იყო პატარა ბუნკერებით. როდესაც ელმავალი შემოიყვანს ვაგონებს, დატვირთავენ ბუნკერებიდან და მიაქვთ შახტის ლიფტთან, დატვირთული ვაგონები ამოაქვთ ლიფტით ზედაპირზე.

ჩაეძვერთ ლავაში, მაგრამ ძლივს ჩავიარეთ საფეხურები, ისე ვიწრო იყო ფენის სისქე, რომ მკერდი ძლივს ეტეოდა. როგორც იქნა ჩავალწიეთ ქვედა შტრეკამდე, სადაც ელმავალს შემოეგანა ცარიელი ვაგონები, რომელსაც გვირთავენ ბუნკერებიდან, როგორც ზედაპირზე, ასევე მიწისქვედა 150 მეტრის სიღრმეზე. გავიარეთ საკმაოდ გრძელი გზა იმისათვის, რომ მივსულიყავით მთავარ ამოსასვლელთან, საიდანაც ლიფტით ამოვედით ზედაპირზე. წავედით აბანოში დასაბანად და განსაცმლის გამოსაცვლელად, მაგრამ დაბანის შემდეგ რომ ჩავიხედე სარკეში, გაოცებული დავრჩი, ნახშირის მტვერი ისე მქონდა ჩაკიდებული თვალების ქუთუთოებში, რომ კაცს მთელი წლის დაუბანელი ვეგონებოდი. ასე უცნაურად მეჩვენა პირველად ჩემი სამუშაო უბანი, მაგრამ ყოველდღე უბანზე

სიარულმა, მუშაობაზე დაკვირვებამ ისე შემასწავლა უბანში მუშაობის სტრუქტურა, რომ ერთი თვის შემდეგ ხშირად მეზენცევის მიერ მოცემულ დავალებას (ნარიადს) მე თვითონ ვცვლიდი ხოლმე სამუშაო ადგილას და ვაკეთებდი ისე, როგორც უმჯობესი იყო, უსაფრთხოების ტექნიკის მიზნითა და ქვანახშირის მეტი გამოგანისათვის.

ორი თვის მუშაობის შემდეგ დამიძახეს შახტის უფროსის კაბინეტში, სადაც ციგანკოვთან ერთად იმყოფებოდნენ შახტის პარგორგანიზაციის მდივანი აშხ. ჩეკენიოვი და პროფკავშირის თავმჯდომარე გიგოვი და მითხრეს, რომ მეზენცევა დაგახასიათა ძალიან კარგად და რეკომენდაციას გაძლევს, რომ შეიძლება შენი უბნის უფროსად გადაყვანაო. ჩვენც გადაწყვიტეთ, გაგიშვათ № 13 უბნის უფროსად, მხოლოდ ერთი პირობით:

– რა პირობაა ასეთი? – შევეკითხე მე.

– ის პირობაა, რომ აუცილებლად გინება უნდა ისწავლო, თუ გინება არ იცი და მუშებს ღელა არ შეაგინე, ისე არაფერს გაგიკეთებნო.

გონებით გადავხედე სამუშაო პროცესებს და აღმოვაჩინე, რომ ყველანი იგინებოდნენ: უფროსებიც და მუშებიც. ზოგმა ისეთი ორსართულიანი და სამსართულიანი გინება იცოდა, რომ იშვიათად გიგონებდა კაცი. ერთხელ ჩემთან ერთმა მნგრეველმა შეიგინა – „..... Матв“, ეს ვერ მოვიტმინე, მაშინვე შახტიორის ფარანი ჩაეარცყი თავში და ძირს დავაგდე, ეგ არის შენი -- „..... Матв“-მეთქი. ეს ამბავი ყველამ გაიგო და ჩემთან გინებას ველარავინ ბედავდა. ეს იცოდა შახტის ხელმძღვანელობამაც და ფიქრობდნენ, რომ, როგორი ცოლნაც არ უნდა მქონოდა, გინების გარეშე უბნის ხელმძღვანელობა გამიჭირდებოდა.

შახტის ხელმძღვანელობას მე განუუცხადე, შევეცდები ღელის გინების გარეშე ჩემი უბანი გავხადო მოწინავე და თუ ეს ვერ შევძელი, მაშინ გინებასაც აღვილად მოვახერხებ-მეთქი. ამ პირობაზეც მოვრიგდით.

მეორე ღღეს, ბრძანების გამოქვეყნების შემდეგ, მივედი № 13 უბნის 'სანარიადოში' მუშებისათვის ნარიადის მისაცემად, შემოვიკრიბე ყველა მუშა და განუუცხადე:

– მეგობრებო! ჩვენ, ქართველებს, გინება არ გვიყვარს, ჩვენში ჩხუბის მთავარი მიზეზი დედის გინებაა და შეიძლება კიდევ მოგკლან შეგინების გულისთვის-მეთქი, არ გაგიწყრეთ ღმერთი და არაფერს გაბეღოთ ჩემთან შეგინება, მეც ვიძლევი პირობას, რომ ჩემგან ვერ გაიგონებთ შეგინებას, მაგრამ იცოდეთ ერთი რამ: ჩემი სიტყვა თქვენთვის კანონი უნდა იყოს, რასაც დაგაეალებთ, მეტი თუ არა, 100%-ით მაინც აუცილებლად უნდა შეასრულოთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მაშინვე უბნიდან გაგაგდებთ ისე, რომ ვერაფერს ვერ მიგიღებთ სამუშაოდ, სამაგიეროდ სიტყვას გაძლევთ, რომ რასაც შეგპირდებით, ყველაფერს შეგისრულებთ საკუთარი ხელფასის დახარჯვას რომ დამჭირდეს, გამომუშავენბასაც მიიღებთ და თუ დამიჯერებთ, პრემიებსაც აგალებინებთ ხოლმე-მეთქი. ბიჭებს მოეწონათ ჩემი დაპირება და ყველანი დათანხმდნენ ჩემს პირობას, თუმცა პირველად ძალიან გაუჭირდათ გინების გადაჩვევა, გინება ხომ რუსების თანდაყოლილი თვისებაა ლაპარაკის დროს, ამიგომ ხანდახან ერთმანეთში წამოცდებოდათ ხოლმე თავიანთი საყვარელი გამოთქმა – „.... Мать“, მაგრამ მაშინვე სიცილით მობრუნდებოდნენ ხოლმე ჩემკენ: – გვაპატიე იაგო ილიჩ, წამოგვეცდაო.

ჩემი მუშაობის დაწყებიდან უკვე მესამე თვეს, ჩემი უბანი, რომელიც ყველაზე ჩამორჩენილი იყო, გადაიქცა მოწინავე უბნად, რითაც დიდად კმაყოფილები დარჩნენ მუშებიც, რომელთაც გაეზარდათ გამომუშავენბაც და დაიწყეს პრემიების მიღებაც. კმაყოფილი დარჩა შახტის ხელმძღვანელობაც.

VI

ის, რომ ჩემი ხელმძღვანელობით № 13 უბანი გახდა მოწინავე არა მარტო 6-7 შახტაზე, არამედ მთელი გრესტის მასშტაბით, არ გამოჰპარვია არც გრესტის ხელმძღვანელობას, არც გორლოვკის გაბეთის რედაქციას და ჩვენთან მოაველინეს შახტაზე სპეციალური კორესპონდენტი, ლიგერაგურული გაერთიანება „კაჩიგარკის“ წევრი და რუბრიკით: „მეხუთე ხუთწლედის მოწინავე“, გამოქვეყნდა საკმაოდ ვრცელი სტატია:

„Горный инженер Яго Асанидзе“, სადაც ღრმად იყო გაშუქებული ჩემი მუშაობის მეთოდი, დამოკიდებულება მუშებთან, სამთო საქმის ცოდნა, ერთი სიტყვით, ყველა დადებითი თვისება. იმ ხანად ჩვენი ინსტიტუტის ლექტორებს დავით ბეჟაშვილსა და ელიზბარ ცისკარიშვილს პრაქტიკაზე ჩამოყვანილი ჰყავდათ სტუდენტები. რომ ნახეს გაზეთში ეს სტატია, ძალიან გაუხარდათ, რადგანაც იქ ქებით იხსენიებდნენ ჩვენს ინსტიტუტსაც, სადაც მივიღე ასეთი კარგი ცოდნა, წამოიღეს თბილისში ეს გაზეთი და თავისი თარგმანით გამოაკრეს ინსტიტუტში, მე კი მთხოვეს, დამეწერა წერილი ინსტიტუტის გაზეთისათვის. მეც დაეწერე და გავატანე საკამოდ ვრცელი წერილი, სათაურით: „ჩემი მოწოდება“:

ამის შემდეგ, სადაც კი ჩავარდებოდა უბანი, მე მთხოვდნენ გადაესულიყავი იმ უბანზე სამუშაოდ, რომელსაც ერთ-ორ თვეში მოწინავეთა რიგებში ვაყენებდი.

უბანზე მუშაობდა სამი ცვლა, ერთი ცვლა იყო მომზადების, როცა სამაგრი მასალის მომწოდებლებს (ლესაგონებს) უნდა მოემზადებინათ სამაგრი მასალით, როგორც შტრეკები, ასევე ლავის ყველა საფეხური და დაედგათ ჯარგვალეები ლავაში. ჩემი უბნის მომზადების ცვლა მუშაობდა ბრწყინვალედ, არასოდეს არ იგრძნობოდა მასალის უკმარისობა და ლავის დაგოვება ჯარგვალეების გარეშე, მაგრამ ერთხელ ჩემთან მოვიდნენ ლესაგონები და შემომჩივლეს, თუ ასე გასტანს, ჩვენ მუშაობა აღარ შეგვიძლიაო. მე გამიკვირდა და გამოვკითხე, რაში იყო საქმე. გამოირკვა, რომ მათთან მუშაობდა ერთი ციხიდან გამოსული ძველი ავტორიტეტი სახელად სამა, როგორც კი გავიღოდნენ უბანზე, თურმე სამა დაჯდებოდა და ბიჭებს ეტყოდა: – შეასრულეთ ყველაფერი ისე, როგორც იაგო ილიჩმა დაგვაეძალა, თუ არა ყველას დაგწყევტო! საწყალი ბიჭები შიშით მუშაობდნენ, როგორც თავის, ისე სამას მაგივრად და ასრულებდნენ მიცემულ დავალებას.

დავიბარე სამა და განუუცხადე – შენ ჩემთან ბლაგაობა არ გაგივა, როგორც ყველა მუშაობს, ან ისე იმუშავენ შენც, ანდა უბნიდან წახვალ-მეთქი. სამამ მიიღო ჩემი შენიშვნა და დაიწყო მუშაობა ისე, როგორც მუშაობდნენ სხვები.

შახტის ხელმძღვანელობას ყურადღების გარეშე არ დაუტოვებია ჩემი მუშაობა და დამაწინაურეს ჯერ მთავარი ინჟინრის მოადგილედ, შემდეგ კი მთავარი ინჟინრის თანამემწედ.

ერთხანს, საბჭოთა კავშირის მაშგაბით, წავიდა ინიციატივა: — მოწინავე ადგილებიდან ჩამორჩენილ უბნებზე გადაჰყავდათ. მეც გამოვეხმაურე ამ მოწოდებას და მთავარი ინჟინრის თანამემწეობიდან სამუშაოდ გადავედი ყველაზე ჩამორჩენილ უბანზე, უბნის უფროსის თანამდებობაზე და სულ მალე ეს უბანი ჩავაყენე მოწინეეთა რიგებში.

ამით კიდევ უფრო ამაღლდა ჩემი ავტორიტეტი, როგორც მუშებში, ასევე შახტისა და გრესტის ხელმძღვანელობაში.

VII

წინა თავებში მოთხრობილი მაქვს ჩემი მუშაობის შესახებ, მაგრამ არაფერი მითქვამს საყოფაცხოვრებო პირობებზე, ჩემს შეხედულებებზე შახტის ცხოვრების მიმართ და იქაური მცხოვრებლების შეხედულებებზე ჩემ მიმართ.

საქმე ისაა, რომ მოეხდინა სამუშაოდ ისეთ შახტაზე, სადაც შახტის უფროსი და მთავარი ინჟინერი ტექნიკური განათლებით იყვნენ, ხოლო უბნის უფროსები იყვნენ საშუალო განათლებით ან დაწინაურებული მუშები. იგივე შიძლება ითქვას სხვა ხელმძღვანელ პირებზეც. მე ვიყავი პირველი კაცი, რომელსაც მქონდა უმაღლესი განათლება და ინჟინრის დიპლომი. ცხადია, ეს ბევრს ნიშნავდა და ყველანი, უფროსებიცა და მუშებიც შემომცქეროდნენ დიდი მოწიწებითა და პატივისცემით, მით უმეტეს, რომ მეც გამოვამჟღავნე კარგი ცოდნა და უნარ-ჩვევები და არავის ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ ნებისმიერ ადგილზე შევძლებდი წარმატებით მუშაობას.

იყო მეორე ამბავიც: ამ შახტაზე ჯერ არავის ენახა ულვაშმოშვებული კაცი სტალინის სურათის გარდა, რომელიც ძალიან უყვარდათ და ყველგან მისი სურათი პქონდათ გამოკრული. ამიტომ, როგორც კი დამინახავდნენ ბავშვები, მაშინვე აყვირდებოდნენ: „ძია სტალინი“, „ძია სტალინი“. კლუბში რომ გამოეჩნდებოდი კრებაზე ან რაიმე ღონისძიებაზე, ბავშ-

ეები ფეხზე ადგომით ყვიროდნენ: „ძია სტალინი მოვიდა, ძია სტალინი მოვიდაო“. მშობლებმა და მოზრდილებმა იცოდნენ, რომ მე სტალინი კი არა, პირველი ინჟინერი ვიყავი, და პირველი ულვაშიანი ქართველი კაცი ამ შახტაზე, მაგრამ ბავშვების გადარწმუნება ძნელი იყო.

შახტაზე ბინები ჰქონდა, მხოლოდ ხელმძღვანელობას ჰქონდა კარგი ეზოიანი ბინები. მუშები კი უმეტესად ორორი ოჯახი ცხოვრობდა ეზოებიან ბინებში. ერთ-ერთ ასეთ სამოთახიან ბინაში ცხოვრობდა ორი ოჯახი: ღიმიგრი კუბნეცოვი და ემელიანე ვაშენკო, მე მათთან გამომიყვეს მესამე პატარა ოთახი და იქ გადავედი საცხოვრებლად, ეს გაცილებით უკეთესი იყო, ვიდრე საერთო საცხოვრებელში ცხოვრება. მიუხედავად პატარა ოთახისა, მე არ განვიცდიდი სიღიწროვას, ვინაიდან ჩემთვის ვიყავი, ჩემს ნებაზე, თანაც ღიმიგრი და ემელიანე ჩემი მუშები იყვნენ და თავიანთი ოჯახებით ძალიან დიდ პატივს მცემდნენ და ხელს მიწყობდნენ.

თვითონ შახტის გერიგორია პატარა ქალაქს წააგავდა: აქ სადამოშოთ იმართებოდა ცეკვები და გართობები, გადიოდა კინოები, კლუბებში გარდებოდა სხვადასხვა ღონისძიება, იყო მაღაზიები, სასადილო, საპარკმახერო, სამედიცინო დახმარების პუნქტი, საქმიანი ეზო, ცხენების მეურნეობა და ერთი სიგყვით ყოველგვარი დაწესებულება, რაც კი საჭიროა მოსახლეობისათვის.

ყველას ძალიან უყვარდა, როგორც ერთადერთი ქართველი, ერთადერთი ინჟინერი და ერთადერთი ულვაშიანი კაცი მთელ შახტაზე. ყველამ იცოდა, რომ სტალინი ქართველი იყო და ეს კიდევ მეტად ზრდიდა პატივისცემასა და სიყვარულს ჩემ მიმართ. სტალინს ყველა აღმერთებდა და ყველას გაგიჟებამდე უყვარდა იგი, მას მშობელ მამას ეძახდნენ. 1953 წლის 5 მარტს, როცა სტალინის გარდაცვალება გამოაცხადეს, ვასილ ანდრეის ძე ციგანკოვმა ყველა შეგვეკრიბა თავის კაბინეტში, იდგა ფეხზე და ღაპა-ღუპით მოსდიოდა ცრემლები, დაიწყო: — აღარა გეყავს ჩვენი მამაო, მაგრამ სიგყვა ველარ დაამთავრა, ჩაჯდა კრესლოში და დაიწყო ქვითინი. სტალინის დაკრძალვის დღეს კი, 9 მარტს, როგორც მთელ საბჭოთა კავშირში, ასევე ჩვენს შახტაზეც, ზუსტად 12

საათზე ხუთი წუთით გაჩერდა ყველაფერი, კომპრესორები, ყველა სამუშაო და ყველამ მდუმარედ გააგარა სტალინისადმი მიძღვნილი სამგლოვიარო ხუთი წუთი.

ერთი საინჟინერო ჩვევა პქონდათ შახტაზე. არ ვიცი, ეს მარტო ჩვენთან იყო თუ მთელ უკრაინაში, ჩვენთან კი ასე იცოდნენ: ყოველი წლის რომელიღაც დღეს, მგონი ყველიერის დღეს (маченица), ახალგაზრდა გასათხოვარი ქალიშვილი ცდილობდა თავის რჩეული ვაჟისათვის მკერდზე მიეზენია ვარდებისა და ლამაზი ქსოვილებისაგან გაკეთებული ბუკეტი. თუ ამ ბუკეტის მიზნევას მოასწრებდა მკერდზე, მაშინ ვაჟი ვალდებული იყო, რაიმე სამაგიერო პატივისცემა მიეგო: ეყიდა საჩუქარი, წაეყვანა რესტორანში ან სადმე გასართობად კინო-თეატრში, საცეკვაო მოედანზე და ა.შ.

ეს გოგონები არ ჰგავდნენ მათ, ვინც ჩემთან გასართობად მოდიოდნენ ხოლმე, ესენი იყვნენ ნამდვილად კარგი ოჯახისშვილები, განათლებული, წესიერი გოგონები და მსახურობდნენ შახტის რომელიმე დაწესებულებაში.

ბევრ გაუთხოვარ გოგონასაც ვყავდი ამოღებული მიზანში და ცდილობდა, როგორმე ჩემთვის დაეზენია მკერდზე ეს სიყვარულის სიმბოლო – ბუკეტი. ხშირად აღწევდნენ წარმატებასაც და ვებმეზობდი მათ დაგებულ მახეში, მკერდი გავსებული მქონდა ხოლმე ამ ბუკეტებით და იძულებული ვხდებოდი, მართალია დიდი სიამოვნებით, მაგრამ მაინც, როგორც ვალდებული, მიმეზლო მათთვის სათანადო პატივისცემა.

VIII

პირველი შვებულება გვიწევდა 1953 წლის ნოემბერში და მე და შალიკო მძინარაშვილმა გადაეწყვიტეთ, წამოვსულიყავით შვებულებაში, ერთად შეგვეერთო ცოლები და ისე დაებრუნებულიყავით სამუშაოზე. ჩვენთვის აუცილებელი იყო დაოჯახება, რადგან უკვე მოსაწყენი შეიქნა მარტოხელა ცხოვრება და ნორმალური მუშაობისათვის აუცილებელობას წარმოადგენდა ოჯახის შექმნა, როგორც მე ესარგებლობდი დიდი ავტორიტეტით 6-7 შახტაზე, ასევე იყო შალიკო 4-5 შახტაზე.

წამოვედით შვებულებაში და საკუთარი ოჯახების მონახულების შემდეგ, მოლაპარაკებისამებრ, ერთად დავეიწყეთ

ახლობლების მონახულება. პირველად შალიკომ მიმიყვანა სტალინირში (ცხინვალში) თავისი ნათესავის ლუბა ნიკორაშვილის ოჯახში. ჩვენ, შალიკოს ამხანაგები, ადრეც ვიყავით ნამყოფი დეიდა ლუბასთან. მაშინ მესამე კურსზე ვიყავით, როცა ლუბას დაედუპა უფროსი შვილი – ნუნუ, შალიკომ წამოგვიყვანა ინსტიტუტის ამხანაგები: მე, თენგიზ ლაცაბიძე და ფარსადან წულუკიძე და ჩამოვედით ნუნუს დაკრძალვაზე გვირგვინით. ამის შემდეგ თითქმის ოთხი წელი იყო გასული, მაგრამ ლუბა დეიდამ გაიხსენა ჩვენი იქ ყოფნა და გაეხარდა, ახლაც რომ მივაკითხეთ. ქართული წესისამებრ გაგვიშალა სუფრა და როცა პურისჭამაში ვიყავით, შემოგვიერთდა მთავარი აგრონომი და რომელიღაც კოლმეურნეობის თავმჯდმარე, გავეცანით ერთმანეთს და წავიდა კარგი დროსტარება. დამამახსოვრდა ეს მთავარი აგრონომი – კოლია დიმიტრიადი, რომელიც შესახედავდაც კარგი ვაჟკაცი იყო და კარგი მოსაუბრეც გამოდგა, ბევრი ვისაუბრეთ, ვიხუმრეთ და სიყვარულით დავემშვიდობეთ ლუბა დეიდას. იქიდან წავედით სოფელ დიქში, შალვას მამის სოფელში. შემდეგ წავედით სოფელ დისევში, შალვას დედის სოფელში, სადაც მე, თენგიზი და ფაცო სტუდენტობის დროსაც ვიყავით ხოლმე, თან ვაშლის კრეფაში ვეხმარებოდით და თანაც დროს ვატარებდით. ყველას ძალიან ვუყვარდი, შალიკოს მშობლებსაც და მის დებსაც, შალიკოს უფროსი და მაცყალა კიდევაც მირიგებდა ერთ კარგ გოგოს, რომელთანაც ამხანაგობდა, მაგრამ ვერ დამითანხმა. სამი თუ ოთხი დღის შემდეგ, გამოსამშვიდობებლად ჩამოვიარეთ ლუბა დეიდასთან, მაგრამ ასე ადვილად ვინ გამოვიშვებდა, ლუბა იყო ძალიან კეთილი, სტუმართმოყვარე და მოსიყვარულე ადამიანი, თანაც კარგი დიასახლისი და კარგი მოსაუბრე. მე და ლუბა დეიდა ისე შევეწყვეთ ერთმანეთს და ისე დავეახლოვედით, რომ კაცს მისი ახლო ნათესავი მე უფრო ვეგონებოდი, ვიდრე შალვა. ლუბამ ჩემი ისტორია კარგად იცოდა. იცოდა, რომ ცოლი აღარა მყავს, მყავს შვილი და ხანში შესული მშობლები, ვმუშაობდი ღონბასში და აუცილებელი იყო ჩემთვის დაოჯახება. შალვამ უთხრა, რომ მაცყალა კარგ გოგოს ურიგებს, მაგრამ იავო უარზე არისო. ლუბამ დედაშვილურად დამი-

წყო ლაპარაკი და დარიგება, რომ ძალიან კარგი ბიჭი ხარ და დაუკვირდი კარგად, რომ ცუდი არავეინ შეირთო, ამ ლაპარაკში ვართ და შევხედუ ახალგაზრდა გოგოს სურათს, რომელიც მაგიდაზე იყო ვაზაზე მიბჯენილი და შევეკითხე – ლუბა დეიდა, ეს ვისი სურათია-მეთქი.

– ეგ შვილო ჩემი დისშვილიაო.

– მერე ლუბა დეიდა, ასეთი კარგი დისშვილი გყოლია და სხვა ქალებზე მელაპარაკები-მეთქი?

– ეხ, შვილო, – ამოიოხრა ლუბამ, – ეგ გოგო მართლაც ღირსია შენისთანა კარგი ბიჭის, ვერც შენ დაიწუნებ, მაგრამ სამწუხაროდ აქ არ არის, რომ გაგაცნო.

– აბა, სად არის-მეთქი? – შევეკითხე.

მაგან შვილო აგრონომიული დაამთავრა და ბათუმში გაუშვეს სამუშაოდ, თანაც მაგის მშობლებს ვაჟი არა ჰყავთ და მაგაზე ამოსდით მზე და მთვარე და ჟანას ღონბასში გასათხოვებლად არავეინ გაიმეგებს, იმასაც კი წუხან, ბათუმში რომ არის და ეშორებათ.

– კარგი, ლუბა დეიდა, – ვუთხარი მე, – მომეცი ეგ სურათი, ჟანას სწორი მისამართი და მე ჩავალ ბათუმში და თვითონ ვნახავ და გავეცნობ-მეთქი.

მართლაც, გამოვართვი ის სურათი, რომელიც იღო მაგიდაზე, ჟანა დიმიტრიადის სწორი მისამართი და სიყვარულით დავემშვიდობე ლუბა დეიდას.

შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რაში მჭირდებოდა მე ჟანას გაცნობა მაშინ, როდესაც მზია გაფრინდაშვილთან რომანი მქონდა? საქმე იმაში იყო, რომ მე ღონბასში მივიღე წერილი თამარისაგან, რომელიც მაგყობინებდა, რომ ფედრომ იცის შენი და მზიას ამბავი და ყველანაირად ცდილობს, შენს მანდ ყოფნაში მზია გაათხოვოსო, ამორჩეული ჰყავს სასიძოც, ექვსი ძმები არიან და სიხარულით მივა შედსიძეთო, თან შუქრუთელია და უკეთეს სასიძოს ფედრო ვერ იშოვნისო, ამიგომ მზიას ერთი ნაბიჯითაც არ იშორებს, მეც კი აღარ მენდობაო. შემდეგ წერილში თამარმა შემაგყობინა, რომ მიუხედავად მზიას დიდი წინააღმდეგობისა, მის მშობლებს სასიძოსაგან ნიშანი მაინც მიუღიათ და უკვე ქორწილის ღლეზა საუბარიო. მზიას უთხოვია თამარისათვის, იქნებ იავოს

შეატყობინო და თუ ჩამოსელას მოახერხებს, ყველაფერს მივატოვებ და მასთან ერთად გავიპარებიო.

რა თქმა უნდა, ყველაფერმა ამან ჩემს თავმოყვარეობაზე იმოქმედა, წაუსვლელიობა ვამჯობინე. სამწუხაროდ, გამოვიჩინე სასტიკი გულქეობა და მზიას წერილი გამოვეუგზავნე, სადაც ვსაყვედურობდი, რომ სიცოცხლის ფასადაც რომ დაჯდომოდა, ნიშანი მაინც არ უნდა დაეტოვებინა. ვუთანაგრძნე მას განცდების გამო და ვუსურვე ბედნიერება.

ქანა სურათით, მართლაც, ძალიან მომეწონა და გადაეწყვიტე მისი გაცნობა. ლუბას ხათრით ქანას არაფერს ეკადრებდი, არც არავისთან ვიგყოდი ჩემი გაცნობის მიზეზს. ჩავედი ბათუმში, მაგრამ ვერ მოვახერხე ქანას ნახვა და გაცნობა, მე დრო აღარ მრჩებოდა, შევებულება მიმთავრდებოდა და უნდა წავსულიყავი ღონბასში, ვერც მზიას ნახვა მოვახერხე ამ შეებულების დროს. დედამისმა რომ გაიგო, იაგო ჩამოსულაო, გვერდიდან არ იშორებდა მზიას. მოვინახულე ჩემი საყვარელი სკოლის მეგობარი გოგი კიკნაძე და დარჩენილი დრო ერთად გაეატარეთ, ხან რგანში ჩემს საყვარელ გოგია ბიძიასთან, ხან ჩემს მოყვრებში, რომლებიც ძალიან მიყვარდნენ და მიყვარან ახლაც, ხან სად და ხან სად. ყველაზე სასიყვარულო შეხვედრები მქონდა თამართან და ერმენგოსთან, რომლებიც მუდამ ჩემ გვერდით იდგნენ სულითა და გულით, მაგრამ ვერაფერს ახერხებდნენ ჯიუტ ფედროსთან. ასე დავასრულე ჩემი პირველი შეებულება და ისევ მარგოსული დავბრუნდი ღონბასში.

IX

შეებულების დამთავრებისთანავე ჩავედი ღონბასში და ჩვეულებრივად გავაგრძელე მუშაობა შახტაზე. ჯერჯერობით საქართველოში არავის ეცხმიანებოდი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ ჩემი ღონბასში ყოფნისას ქეთინო რუხაძე სისტემატურად მწერდა წერილებს და მიგზავნიდა ხოლმე საკითხავად ქართულ წიგნებს. ქანას კი თებერვლის თვემდე არ შევხმიაწიანებივარ. ეს გაეაკეთე შეგნებულად, შემდეგი მიზეზის გამო: ჩემი მდგომარეობა და სოფლის მისამართი კარგად იცოდა ლუბა დეიდამაც და შალიკო მძინარაშვილმაც. ამ ხნის განმავლობაში ქანა აუცილებლად ჩავი-

დოდა გორში და გაიგებდა ჩემ მიერ მისი სურათის წამოღების ამბავს, აუცილებლად დაინგერესდებოდა და დაწვრილებით გამოიკითხავდა ჩემს ვინაობას და მდგომარეობას. მე იმედი მქონდა, რომ ჩემზე ყველანი დადებითს ეგყოდნენ და ამ ვარაუდში არც შევმცდარეარ.

ახალშენში, სადაც ჟანა მუშაობდა, ცხოვრობდა თედო ხარაგის ოჯახი. თედოსა და მის მეუღლეს ნინას ძალიან უყვარდათ ჟანა და ჟანაც ხშირად დადიოდა მათ ოჯახში, ვინაიდან მეგობრობდა მათ ქალიშვილთან (პყავდათ სამი ქალიშვილი, ვაჟი კი არ პყავდათ). ქალბატონი ნინა წარმოშობით ყოფილა ჭიათურიდან, სოფ. ნიგოზეთიდან, ლაბაძის ქალი, როგორც კი ჟანას გაუგია მისი სურათის წაღების ამბავი, მაშინვე მისულა ნინა დეიდასთან და უკითხავს, რომ ასეთი მდგომარეობაა და ვინიცობაა იაგომ მომაკითხოს, როგორ მოვიქცეო. ნინას უთქვამს, რომ შენ მაგის ჯაფრი ნუ გაქვს, ნიგოზეთი და მერევეი მეზობელი სოფლები არიან, მე წავალ და ყველაფერს გავიგებ დაწვრილებითო. მე როცა მერევის სკოლაში ვსწავლობდი, ჩვენს სკოლაში მასწავლებლად იყვნენ დები ქეთინო და მარო ლაბაძეები და მათი ბიძაშვილი გოგია ლაბაძე, ნინა მისულა მათთან და გამოუკითხავს, რა იცით იაგო ასანიძის შესახებო, მათაც იმდენი ულაპარაკიათ ჩემზე და ჩემს ოჯახზე, რომ სულ გაუღმერთებიერ. თუ ის გოგო თქვენი ახლობელი არის და მისთვის სიკეთე გინდათ, იაგო თუ კი შეეხმიანება, მაგაზე უკეთეს ბედს ის ვერ ეღირსებაო, ბიჭიც ძალიან კარგია, ხალხიც ყველა კარგი პყავს და კარგადაც ცხოვრობენო.

1954 წლის 4 თებერვალს გაუგზავნე ჟანას პირველი წერილი და ვაუწყე ჩვენი გაცნობის სურვილი. ჩემი წერილი მისულა 15 თებერვალს და მანაც 17 თებერვალს გამომიგზავნა საპასუხო წერილი, ძალიან კარგი შინაარსით. როგორც კი მივიღე საპასუხო დადებითი წერილი, მაშინვე, 1 მარგს მივწერე მორიგი წერილი და გაუგზავნე ჩემი სურათები წარწერებით, რომ წარმოდგენა პქონოდა ჩემზე.

ამ წერილებისა და სურათების გარდა გაუგზავნე დეპეშა და ვულოცავდი ქალთა საერთაშორისო დღესასწაულს — 8 მარგს, ეუსურებლი წარმატებას ყველგან და ყოველთვის.

ამ სურათებისა და მისალოცი ღეპეშის მიღების შემდეგ მოვიდა ჟანას წერილი დათარიღებული 10 მარგით, სადაც გულწრფელად მიხდიდა მაღლობას ამ დიდი ყურადღებისათვის და იმედს გამოთქვამდა, რომ დარწმუნებული იყო ჩემს სერიოზულ განზრახვაში და თვითონაც გამოთქვამდა ჩვენი გაცნობის სურვილს, მწერდა ძალიან გაბედულად, რომ თუ ჩვენ გაცნობისას ერთმანეთს გავუგებთ და შევუთანხმდებით, მას საწინააღმდეგო არაფერი აქვს ჩემთან ურთიერთობისა და შეუღლებისა.

ამის შემდეგ გავგზავნე კიდევ ერთი წერილი, დათარიღებული 21 მარგით, სადაც ვწერდი, რომ შევბუღება მეკუთვნის ოქტომბერ-ნოემბერში, ხოლო თუ მანამ გადავწყვეტ ჩამოსვლას ბაჟხულის თვეებში, ამის შესახებ წინასწარ შეგითანხმდები და დამხვდი ადგილზე-მეთქი.

მეგი რალა მიგვეწერა ერთმანეთისთვის, ყველაფერი გარკვეული და გადაწყვეტილი იყო და შეხვედრამდე აღარაფერი გვექონდა გასარკვევი, შეხვედრას კი როდის გადავწყვეტდით, ამას დრო გვიჩვენებდა.

მოხდა ასეთი დამთხვევა: ჩემსა და ჟანას შორის შეთანხმება საბოლოოდ შედგა 1954 წლის 10 მარგს (მისი წერილის საფუძველზე), ერთი წლის შემდეგ კი, 1955 წლის 10 მარგს, შეგვეძინა პირველი ქალიშვილი – ქეთინო.

X

პირველი მაისის დღესასწაულამდე, გავაგზავნე სასწრაფო ღეპეშა ბათუმში, იყო თუ არა ჟანა სამსახურში. მაღევე მივიღე ჟანასაგან ელეადეპეშა, რომ ახალშენში გელოდებიო და მეც გადავწყვიტე გამგზავრება.

წასვლამდე მივედი შახგის უფროსთან, ავუხსენი ჩემი მდგომარეობა და ვთხოვე, შეიძლება რამდენიმე დღით ჩამოსვლა შემაგვიანდეს და გაცდენა საპატიოდ ჩამითვალე-მეთქი, თანაც ვუთხარი, რომ ვინაიდან ცოლის შერთვას ვაპირებდი, ჩემი პაგარა ოთახი აღარ დამაკმაყოფილებს და ბინა უნდა გამომინახო-მეთქი. შახგის უფროსი დამპირდა, შენს ჩამოსვლამდე შესაფერის ბინას დაგახვედრებო. მივეცი ღეაღლება ჩემს მოადგილეს და ცვლის უფროსს, თუ როგორ უნდა ემუშა-

ვათ ჩემს ჩამოსვლამდე, რომ უბანი არ ჩავარდნილიყო და ნიკიტოვიჩის რკინიგზის სადგურზე ერთი ბილეთი შეეუკუეთე ბათუმში წასასვლელად.

ბილეთის აღებისთანავე ვაფრინე ელვა ღეჟემა ქანასთან, ბათუმში ჩამოვდივარ ამა და ამ მაგარებლით, ამა და ამ ვაგონით, რომელ დღეს, რომელ საათზე და ვთხოვდი, სადგურზე დამხვედროდნენ.

ქანას შეუთვლია თავის მამისთვის, იაგო ჩამოდის და ალბათ ჯობს, თქვენც ჩამოხვიდეთ და როგორც უკეთესი იქნება, ისე გადაეწყვიტოთ საქმეო. ქანას მამას, ბატონ ეანოს უთქვამს: მე ჩემი შვილი ყველაფერში მემიძეება და ვიცი ცუდ ნაბიჯს არ გადადგამსო. გამოუგზავნია უფროსი ქალიშვილი მარო, რომელიც მუშაობდა გორის გაზეთის რედაქციაში და ძალიან ჭკვიანი და წინდახედული იყო. ასე რომ, ქანა და მარო ბათუმში მელოდნენ.

ჩამოდგა თუ არა მაგარებელი და ჩამოვედი ვაგონიდან, ეხედავ, ორი გოგო მიდი-მოდის ბაქანზე. შემდეგ ერთი მოდის ჩემთან და მეკითხება: დიდი ბოდიში, თქვენ იაგო ხომ არ ბრძანდებითო. იქვე იდგა მეორე ქალიშვილიც. დადებითი პასუხი რომ მიიღეს, მითხრეს, ჩვენ ქანას მეგობრები ვართ და შენ გელოდებითო. თვითონ ქანა და თავისი და სახლში გელოდებიან და ჩვენ დაგვაეალეს შენი მიყვანაო. ზოგი ცერცეცა გოგო თვითონ დახვდებოდა მაგარებელს, ის კი ასე წინდახედულად მოიქცა, მისცა ამხანაგებს მანქანის ფული და სთხოვა ჩემი მიყვანა. გამართეს ვახშამი. რა თქმა უნდა, ამხანაგებიც დარჩნენ. მე ცალი თვალი სულ ქანასკენ მეჭირა და ვაკვირდებოდი როგორც მის გარეგნობას, ისე მოქცევასა და მოქმედებას, ლაპარაკსა და აზრს, მაგრამ ნაკლი ვერ შევაზჩნიე. ყველანი ვხუმრობდით და დიდი ხნის ნაცნობებივით ვიქცეოდით. როცა ქანას ამხანაგები გავაცილეთ და მე და ქანა უკან ვბრუნდებოდით, გარს ბიჭები შემოგვერცყნენ. თურმე მე რომ უცხოდ დამინახეს, იფიქრეს, ჩვენს აგრონომს არაფერი აკადროსო. ქანამ ყველა დაამშვიდა და უთხრა, ჩემი სტუმარია და არავითარი საფრთხე არ მელისო.

როგორც კი სახლში დაებრუნდით, ქანასა და მაროს ჩემი პირობები გაეცანია და ვუთხარი, თუ ყველაფერზე თანახმა

იქნებით, ხვალვე მოვაწერთ ხელს და დავამთავრებთ ამ ჩვენს უცნაურ ნაცნობობას, თუ არადა, დავმორღებით როგორც კარგი მეგობრები და თქვენ შეგიძლიათ თქვათ, რომ უბრალოდ ნათესავი იყო მოსული ჩვენს სანახავადო. ამგვარად ჟანას სახელს არავითარი ჩრდილი არ ადგებოდა და თუ სურვილი ექნებოდა, თავის სურათსაც დაეუბრუნებდი.

ჩემი ძირითადი პირობა ასეთი იყო:

მე მყავდა ცოლი, მაგრამ იგი დამელუპა და ვერც მის საფლავს დავკარგავ და ვერც მის ხალხს; მე ჩემს სოფელში ისე ვერ ჩავალ, რომ ჩემი პირველი მოყვრები არ მოვიწახულო და ჩვენ მუდამ გვექნება მიმოსვლა ერთმანეთთან; რომ მყავდა ექვსი წლის შვილი, რომელიც ამჟამად იზრდებოდა ჩემს მშობლებთან და ის ჩემთან უნდა იყოს, მე უნდა აღვზარდო და გზაზე დავაყენო-მეთქი.

ორივე დამ ჩემ შესახებ უკვე ყველაფერი იცოდა და არ გაჰკვირვებიათ ჩემგან წაყენებული პირობრები, ჟანამ კი ასეთი რამ მითხრა: მე შენ შესახებ ყველაფერი ვიცი და არც ბავშვი ვარ, რომ ვერ გაგიგოო. აქამდე რომ გავთხოვილიყავი, მეც კი მეყოლებოდა ექვსი წლის ბავშვი, ასე რომ, შენ მაგის ფიქრი ნუ გექნება, შენი შვილი როგორც უნდა გაეზარდა დედამისს, მე იმაზე ნაკლებად როდი გავზრდი, პირიქით, ვეცდები, რომ უკეთაყ გავზარდო და მეგი სითბო და ალერსი ვაჩვენო მოფერებით და ჩემი მოქმედებითაო. ბავშვისთვის ისიც საკმარისია, ასე პაგარა რომ დაობლდა და დაიჩაგრაო. რაც შეეხება შენს მოყვრებთან ურთიერთობას, მე რა უფლება მაქვს ეგ დაგიშალო, პირიქით, თუკი ისინი შვილივით მიმიღებენ, მეც შევეცდები, დაკარგული შვილის მაგივრობა გავუწიო ისე, რომ ისინი ვერასოდეს იგრძნობენ, თუ მე მათთვის უცხო ვარო.

ჟანა უკვე ოცდამეოთხედი წლის იყო (დაბადებული იყო 1927 წლის 20 მაისს) და კარგად იცოდა ცხოვრების ავიც და კარგიც. იცოდა, რომ ცხოვრება დაუნდობელია და არავინ იცის, თუ სად წამოგეწევა უბედურება. მან უკვე იცოდა, რომ ცხოვრება ხანმოკლეა და გაუხარელი, მუდმივ მოლოდინში მიედინება იგი და საჭიროა გონების თვალთ ყოველმხრივ განსაჯო და გაითვალისწინო ყველაფერი – ცუდიც და კარგიც.

მე ყველაფერი მომეწონა ჟანას საუბრიდან. საწადელს თითქმის მივალწიე, მაგრამ კაცის ბუნება ასეთია: როცა რაიმე სურს, სრული მონა-მორჩილი ხდება მისი, ვისგანაც ამ სურვილის შესრულებას მოელის, მაგრამ როგორც კი დარწმუნდება, რომ საწადელს მიაღწია, იწყებს ყოყმანს, მოლაპარაკებას და პირობების წაყენებას. მეც ბევრი პირობა წავეყენე დიმიტრიადებს, რომლებიც არ შელახავდნენ არც მის თავმოყვარეობას და არც ჩემსას და რაც მთავარი იყო იმისთვის, რომ ჩვენ შეთანხმებულად გვეცხოვრა მომავალში. ყველაფერზე სასურველ პასუხს ვლებულობდი და საყოყმანო თითქმის აღარაფერი მრჩებოდა.

ძნელია თქვა, ყოყმანი უბედურებაა თუ საზიზღრობა, ისევე, როგორც ვერ გაერკევი, რა სჯობს, ცუდი გადაწყვეტილება მიიღო, თუ სულ არ მიიღო გადაწყვეტილება. ჩემ შემთხვევაში გადაწყვეტილება აუცილებლად უნდა მიმეღო, როგორიც არ უნდა ყოფილიყო იგი – ცუდი თუ კარგი და ჩვენც მივიღეთ ასეთი, და ვფიქრობ, კარგი გადაწყვეტილება, რომ მეორე დღესვე მოგვეწერა ხელი, ჟანა სამსახურიდან გათავისუფლებულიყო, მოგვენახულებინა ოჯახის წევრები, როგორც ჭიათურაში, ისე გორში, გაგვეცნო ერთმანეთის ნათესავეები და დაუყოვნებლივ წავსულიყავით ღონბასში, სადაც მე უკვე მელიოდნენ. მეორე დღეს მეურნეობის დირექტორი და მთავარი აგრონომი გაოცებულნი დარჩნენ მათი წყნარი აგრონომის ასეთი უეცარი გადაწყვეტილებით, მაგრამ მის გათავისუფლებაზე არ დაგვთანხმდნენ, რადგან ჟანას ჩაბარებული ჰქონდა აგროტექნიკოსის კურსები, სადაც ასწავლიდა მსმენელებს და აძლევდა აგროტექნიკოსის დიპლომებს. გაგვაგზავნეს ბათუმში მთავარი სამმართველოს უფროსთან. მთავარი სამმართველოს უფროსი იყო მიხაილიდი, ძალიან კეთილი და გკბილად მოუბარი კაცი. მას ძალიან უყვარდა ჟანა, როგორც სანაქებო აგრონომი და თან ბერძნული გვარის. მან ჟანას უპირველესად მიულოცა გაბედნიერება, შემდეგ კი ჩემთან გააბა საუბარი და ყველაფერი გამომკითხა: რა სპეციალობა მქონდა, სად ვმუშაობდი და გვითხრა, მე თქვენს ბედნიერებას ხელს ვერ შევეშელი, პირიქით, ჩემს თავს ვაღდებულად ვთვლი, რაც შემეძლება, დახმარება გაგიწიოთ,

მაგრამ ოღონდ ჟანას ნუ გამათავისუფლებინებ, შენ დარჩი ბათუმში სამუშაოდ და ისეთ კარგ სამსახურს გიმოვი, რომ მთელი ცხოვრება ჩემი მაღლიერი იქნებო. რადგან ვერ დამითანხმა, დაურეკა ახალშენის მეურნეობის დირექტორს და მისცა განკარგულება, რომ ჟანა გაეთავისუფლებინათ სამსახურიდან.

ჟანამ მოაგვარა თავისი საქმეები და შევედით მეურნეობის სასადილო-რესტორანში, მოვიწვიეთ მთელი დირექციის შემადგენლობა და გავმართეთ გამოსათხოვარი ქეიფი, მეჯიბეში ბლომად მქონდა ფული და უხვი კერძებითა და შამპანურებით ვამშვენებდი მაგიდას. ბოლოს, ქეიფს რომ მოვრჩით და მივედი ფულის გადასახდელად, მითხრეს, გადახდილიაო და ჩემგან ფული არ აიღეს. – როგორ გეკადრებათო – მითხრა მეურნეობის დირექტორმა, ჟანა დიმიტრიადი ყველას ისე გვიყვარს, რომ ჩვენ მოვეუწყეთ ეს გაცილების პურ-მარილი, რა ვიცი, კიდეშეგვხვდებით თუ არა ერთმანეთსო.

ასე გადაგვიხადეს პაგარა ქორწილი თუ გაცილების პურისჭამა ახალშენის მეურნეობის დირექტორმა და ჩვენ უდიდესი კმაყოფილებისა და მაღლიერების გრძნობით გამოვეშვიდობეთ ყველას და წამოვედით ჩვენს ოჯახებში სამოგზაუროდ.

ნაწილი მეხუთე

ბედნიერი შვიდი წელი

უცნაური გაცნობისა და უეცარი დაქორწინების შემდეგ მონატრება ძალზე ტკბილია. ბედნიერებაა მონატრება საყვარელი ადამიანისა, მაგრამ ჯანას მონატრება ბედნიერებას ვერ მანიჭებს, რადგან სურვილი მისი ნახვისა მხოლოდ ოცნებაა.

I

ბათუმიდან წამოვიყვანე ჯანა და წამოვედი პირდაპირ ჭიათურაში (რა თქმა უნდა, მარო თან გვახლდა). ჭიათურაში დავიქირავე მანქანა და პირდაპირ მერევე წავედი. მანქანა გავუშვი და ფეხით წავედი სახლისაკენ. ნანა თურმე ქუჩაში თამაშობდა მეზობლის ბავშვთან, მასავით დაობლებულ ნაილისთან. გაქცეულა დედაჩემთან – ბებია, მამას ვილაყ ქალი მოჰყავსო. დედაჩემსაც დაუვლია ხელი და შეუყვანია მეზობლის სახლში, ელენესთან (ნოდარ ასანიძის მეუღლესთან). იქ დაუბანია, დაუეარცხნია, ჩაუცმევია ლამაზად და როდესაც ჯანამ ბავშვი მოიკითხა, მოიყვანეს უკვე კარგად ჩაცმული და გალამაზებული. ჯანას და მაროს ნანა ძალიან მოეწონათ და დაუწყეს მოფერება. ნანა კი დარცხენილი უყურებდა მათ.

შემდეგ ჯანამ იკითხა, ახლოს თუ ცხოვრობდნენ ჩემი პირველი მოყვრები და თვითონ მირჩია, სანამ ისინი გაიგებენ შენი ცოლის მოყვანას, შენ თვითონ გადადი და უთხარი ყველაფერიო. თუ გინდა, რომ ჩვენ კარგი ურთიერთობა

გვექონდეს, ასე სჯობს და ცუდი თვალთ ალარ შემომხედავენო. მათ შორის ერთი დამთხვევაც იყო. თინას მშობლებს ერქვათ ელენე და ვანო, ასევე ერქვათ ჟანას მშობლებსაც. მე თვითონაც მეწადა კალაურში წასვლა, რადგან ძალიან მინდოდა თამარის ნახვა. ვინაიდან ჟანამ თვითონ შემოთავაზა, უარი ალარ მითქვამს და წავედი კალაურში, გავაგები-ნე ყველას, რომ ჩემი ცოლის მოყვანა აუცილებლობას წარმოადგენდა, მაგრამ მე თქვენ ისევე მეყვარებით, როგორც აქამდე მიყვარდით-მეთქი, თანაც ვუთხარი, რომ ჩემმა მეუღლემ თვითონ მირჩია თქვენი ნახვა. მას ძალიან სურს, თქვენთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდეს და მიიღეთ თქვენი და-კარგული შვილის მაგივრად-მეთქი. ძალიან გაეხარდათ, ბევრი ლოცეს და დამაბარეს კეთილი სურვილები და მილოცვები. შემდეგ მე და თამარა გავცალკევდით და დავიწყეთ ჭორაობა. მითხრა, მზია ძალიან განიცდიდა უშენობასო. შენი წერილები და სურათები შენახული აქვსო. შენ თუ მოინდომებდი, ის მზად იყო გამოჰარულიყო შენთან ერთადო. მე ავეხსენი თამარს, რომ ეს ძალიან ძნელი მოსახერხებელი იყო, ვინაიდან ფედრო მზიას ერთი ნაბიჯითაც კი არ მოშორდებოდა და მე გყუილად თავი მომეჭრებოდა, რომ ეს ნაცოლარი კაცი დანიშნული ქალის მოგაცებას ეაპირებდი. ისიც არ მინდოდა ეთქვათ, რომ იაგო დაიწუნეს და ამიგომ გათხოვდა მზია. ვიცი მზიას გული ვატკინე, მაგრამ სხვა გზა არ მქონდა, ელოცავ სულით და გულით და იცოდეს, რომ მე ყოველთვის გამეხარდება, თუ მზია ბედნიერი იქნება. მაჰაგიებს მზიაცა და თვით ღმერთიც, რომ ასე მოხდა ჩვენი დაშორება.

მერევეში დიდხანს არ გავჩერებულვართ, რადგან მელვრეკისში და ცხინვალში მოუთმენლად გველოდნენ. მელვრეკისში (ჟანას სოფელში) მე ჯერ არავენი მიცნობდა და ყველას აინგერესებდა ჩემი ნახვა, რადგანაც ჟანამ ასე უცბად გადაწყვიტა გათხოვება, იმ ჟანამ, რომელიც მათთვის სამაგალითო და სათაყვანებელი იყო.

მელვრეკისში ყველანი აღგაცებულები დარჩნენ ჩემი გაცნობით. ძალიან გაიხარა ჟანას მეგობარმა თინა აბესაძემ, აღარაფერს ვამბობ ლუბა დეიდაზე. მან როგორც კი ერთად დაგვინახა, ხელები მოგეხვია და სიხარულით გირილი დაი-

წყო. მას ხომ ჯანა თავისი დაღუპული ქალიშვილის, ნუნუს მაგიერად მიაჩნდა, მეც ძალიან ვუყვარდი და რაც მთავარია, ჩვენი გაცნობა ხომ მისი საშუალებით მოხდა.

დრო აღარ გვრჩებოდა, ღონბასში უნდა წავსულიყავით. იქ წასვლა კი გორიდან უფრო ადვილი იყო, ვინაიდან თბილის-მოსკოვის მაგარებლით, რომელიც გორში გამოიწვლიდა, პირდაპირ ჩავიდოდით ნიკიტოვკაში, მაგრამ ჯანამ არაფრით არ ქნა, მე რაკი ვიკისრე ნანას დედობა, აწი ის სულ ჩემთან უნდა იყოს და ისე უნდა გაეზარდო, როგორც საკუთარი შვილიო. მის ლოგიკასა და ამროვნებაში შესწორების შეტანა აღარ შეიძლებოდა. ამიგომ ჩამოვედით ისევ მერევეში, გავემზადეთ და წავედით სამივენი ღონბასში. დედაჩემი ატირებული დავტოვეთ, ცალკე ნანასთან დამორებით, რომელსაც იგი ზრდიდა და ცალკე სიხარულით, რომ მე და ნანამ ვიპოვეთ ასეთი მოამაგე და მეოჯახე ქალი.

II

ბინა მზად დაგვახვედრეს, როგორც შემპირდა შახტის ხელმძღვანელობა და პირადად შახტის უფროსი ეასილ ანდრეის ძე ციგანკოვი. ერთ-ერთ ორსართულიან ბინაში მეორე სართულზე ცხოვრობდნენ ცოლ-ქმარი მარუსია და გრიგოლ სერდიუკოვები თავიანთი შვილებით. ისინი გადაუყვანიათ სხვაგან, ეს ბინა დაუსუფთავებიათ და ჩემთვის გაუმზადებიათ. როგორც კი ჩავედით, მიგვიყვანეს ამ ბინაში, რომელიც შედგებოდა ორი დიდი ოთახისა და სათავსოებისაგან, ჰქონდა დიდი, განიერი კორიდორი და ძალიან დიდი სამზარეულო რუსული ნახშირის ღუმელით და იმხელა ფართით, რომ თავისუფლად ეტეოდა შიგ საწოლიც და დიდი მაგიდაც თავისი სკამებით. მე წაღებული მქონდა ჭაჭის არაყი, რომელიც რუსებს ძალიან უყვარდათ. დავსხედით და აღვნიშნეთ ჩვენი ჩასვლა ღონბასში. ჯანამ რუსული კარგად იცოდა და გაეცნო, რომ იყო ევგენია ივანოვნა, როგორც ეწერა დიპლომაში და სხვა საბუთებში, მაგრამ შინაურულად ეძახდნენ ჯანას, მაგრამ მთელი 7 წლის განმავლობაში არაყის მიუმართავს არც სხვა სახელით და არც ევგენია ივანოვნათი, ყველა, კაცისა და ქალის ჯანა ივანოვნას ეძახდა და ჩვენც, შახტაზე მყოფი

ქართველები ისე შევეჩვიეთ ამ სახელს, რომ ყველანი ჟანა ივანოვნას, ან უბრალოდ ჟანას ვეძახდით. მთელმა ჩემმა ნათესაობამ ღღესაც არ იცის, რომ გათხოვებამდე მას ჟენიას ეძახდნენ. ეს მე ვიხსენიებდი ჟენიად იმიტომ, რომ ასე ეძახდნენ გათხოვებამდე თავისიანები, როგორც კი მოვიყვანე ცოლად, ის უკვე ჟანა გახდა, შემდეგშიც ასე მოვიხსენიებ და მეხსიერებაშიც ამ სახელით დაგვრჩა — ჟანა.

როგორც კი დავიწყეთ მყუდრო ოჯახური ცხოვრება, ჟანამ მაშინვე მომმართა შემდეგი სიტყვებით:

— იაგო! მე თითქმის ყველაფერი ვიცი შენი წარსულიდან, თუ რა ცხოვრება გაქვს განვლილი, რა სიხარული განგიცდიდა, რა ტანჯვა და როგორ მოხვედლი ჩემამდე. მართალია, შენთვის ძნელი იქნება ყველაფრის გახსენება და ძალიან მტკივნეულიც, მაგრამ ძალიან მინდა ყველაფერი ვიცოდე, თუ რა ტანჯვა გაიარე ასე ახალგაზრდა კაცმა, ისიც ცხადია, რომ მეუღლის დაკარგვის შემდეგ იქნებოდა შენი ცოლობის ბევრი კანდიდატი, მაგრამ როგორც ხედავ, ბედმა ჩემამდე მოგიყვანა, ესეც იცოდე, რომ მე ძალიან მწამს ბედისწერის. როდესაც ბათუმში შენი სურათები მივიღე და დავხედე, მაშინვე გიცანი და მივხედი, რომ შენ ჩემი ბედი იქნებოდი, მივხედი, რომ შენ ბედმა ჩაგივლო ჩემი სურათი ხელში და სწორედ ამ ბედმა დაგვაწყებინა ამ სურათით ურთიერთობა.

— როგორ გიცანი და საიდან? — გაოცებით შევეკითხე მე.

— გეტყვი მაგასაც, — მიპასუხა ჟანამ და მომიყვა რამდენიმე წლის წინ მომხდარ ამბავს. — შენ, შალიკო მძინარაშვილი და კიდეც ერთი ამხანაგი აგეგმევებს აკეთებდით სამარქშეიდერო იარაღებით ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში, მე და ჩემი მეგობარი თინა აბესაძე ქაშვეთის ეკლესიაში სანთლების ასანთებად ხშირად დაედოდიოთ ხოლმე, იმ ღღესაც ჩვეულებრივ მოვედით, მაგრამ ეზოში შალიკო რომ დავინახე, რომელსაც კარგად ვიცნობდი ლუბა დეიდას ოჯახიდან, მივედი მასთან და ხელი ჩამოვართვი, თან ჩემი მეგობარიც გავაცანი, შალიკომაც გამაცნო თქვენი თავი — ესენი ჩემი მეგობრები არიანო. რომ დავცილდით, ჩავილაპარაკეთ კიდეც, რა კარგი მეგობრები ჰყოლია შალიკოსო.

– შენ თუ გახსოვს ეს ამბავი? – დამისვა შეკითხვა.

– ყველაფერი ძალიან კარგად. – ეუქასუხე მე.

– ჰო და ხომ ხედავ, – განაგრძობდა ჟანა – რამდენი ხანი გავიდა მას შემდეგ, გახსენებადაც კი აღარ ღირდა ეს ამბავი, შენ კი შემთხვევით ჩაგივარდა ხელში ოდესღაც შემთხვევით გაცნობილი ქალიშვილის სურათი და მოინდომე ჩემთან დაახლოება. მე აღარც მახსოვდა სტუდენტობისდროინდელი ჩვენი უბრალო გაცნობა ქაშვეეთის ეკლესიის ეზოში, მაგრამ შენი სურათი რომ მივიღე ბათუმში და დავხედე, ელდა მეცა, მაშინვე შეგიცანი და ყველაფერი ამოგივტივდა ჩემს მეხსიერებაში. ვიფიქრე, რომ ეს ბედისწერა იყო და მართლაც ასეც მოხდა. ჰოდა – დაამთავრა ჟანამ – თუ ღმერთმა მაღირსა შენთან ერთად დიდხანს ცხოვრება, მინდა შენთვის არა მარტო ცოლი ვიყო, არამედ სულიერი მეგობარიც; მინდა შენს ჭრილობებს ისეთი მაღამო მოეუსვა, რომ შეძლებისდაგვარად განეკურნო ისინი; მინდა, რომ არ ინანო ეს შემთხვევითი გაცნობა და არჩევანი; მინდა რომ ბედნიერი იყო ჩემ გვერდით. აი, რაგომ მინდა, რომ ყველაფერი ვიცოდე შენ შესახებ, რათა უფრო ადვილად შევძლო ჩემი მიზნის მიღწევა.

მე დაწვრილებით მოეუყევი ყველაფერი ჩემი და თინას სიყვარულის შესახებ და ჩვენს უიღბლო ცხოვრებაზე. შემდეგ მოეუყევი, როგორ ცდილობდა ყველა ჩემს მეორედ დაქორწინებას, მოეუყევი, როგორ გამაცნო ჩემმა ბიოლამ, მერიკომ თავისი ძმისშვილი ნაზი კუჭაშვილი, რომელსაც დაეცილდი საბოლოოდ. – რაგომ დაცილდი? – შემაწყვეტინა თხრობა ჟანამ. – აი, რაგომ, – განეგრძე მე, – როდესაც ნაზი სტუმრად იმყოფებოდა თავის მამიდასთან რგანში, ცხონებული ბაბუაჩემი მოსე სიკინჭალაშვილი შეპკითხვია: შეილო, გავიგე, რომ იაგოს შენი ცოლად მოყვანა აქვს გადაწყვეტილი და ხომ მართალიაო? ნაზი ჯერ კიდევ ბავშვი იყო, შერცხვინია, გაწითლებულა და თავი რომ დაეპერინა შემდეგი კითხვებისაგან, დაუფიქრებლად უთქვამს: – მე რაგომ წაყვები იაგოს, იმას ჩემი გოლი ბავშვი ჰყავსო. ეს ამბავი მე მაშინვე გავიგე, როგორც კი რგანში ჩავედი და მეწყინა, თუმცა ბიოლაჩემმა მაშინვე დამამშვიდა, – იაგო, შენ ნაზისაც ძალიან უყვარხარ და მის მშობლებსაც, ყვე-

ლანი მოხარულები იქნებიან, თუ თქვენი საქმე მოხდებაო. ნაბიშთ თვითონ შემომჩიულა, მოსე ბაბუა შემეკითხა და რა ვუთხარი, მეც აღარ ვიცი და ახლა ეჯავრობო.

მე ძალიან თავმოყვარე კაცი ვარ და მეწყინა ნაბიშის ეს სიტყვები. ხომ შეიძლებოდა, ჩვენი საქმე მომხდარიყო და ეს სიტყვები წინ დამხვედროდა? ე.ი. გამოდიოდა, რომ ნაბიშ არ უნდოდა ჩემი წამოყოლა და მე ძალით მომყავდა იგი. ჩავედით თუ არა თბილისში, მაშინვე ვნახე ნაბი და განვუცხადე, რომ ამიერიდან მე მათთან მიმსულელი აღარ ვიყავი. მან თვალცრემლიანმა მთხოვა, მაპატიეო, მაგრამ ეს სიტყვები ვეღარ ვაპატიე და მას შემდეგ აღარც შევხვედრივარ.

– შემდეგ ვისთან გქონდა რომანი? – შემეკითხა ჟანა.

მე დაწვრილებით მოუყევი ჩემი დამოკიდებულების შესახებ ქეთინო რუხაძესთან, მოეუყევი, თუ რამხელა დახმარება გამიწია მან სადიპლომო შრომის დაწერაში და ყველას როგორ უნდოდა, რომ ის მომეყვანა ცოლად, მაგრამ იყო მიზეზი, რისი გულისთვისაც მე მას ცოლად ვერ მოვიყვანდი, ამიტომ მასაც დავცილდი და მეტი აღარ შევხვედრივარ, მიუხედავად იმისა, რომ მას ჩემთან კავშირი ღონბასში ყოფნის დროსაც კი არ გაუწყვეტია და წერილებსა და ქართულ წიგნებს მიგზავნიდა.

– ჩემო ჟანა, – გავაგრძელე მოყოლა, – შენ უკვე იცი, როგორ ეუყვარვარ ჩემს პირველ მოყვრებს და როგორ ეუყვარდი ადრეც, ამიტომ თინას სიკვდილის შემდეგ პირველებმა მათ მოინდომეს ჩემი დაქორწინება თავიანთ ახლობელზე, რათა მე და ჩემი შვილი არ დაეკარგვოდით. თამარმა ჩემთვის მოინდომა თავისი ძმისშვილი მზია გაფრინდაშვილი, გაგვაცნო ერთმანეთი, მოვიწონეთ და შევიყვარეთ კიდეც ერთმანეთი.

– აქ რაღამ შეგიშალათ ხელი? – დამისვა მორიგი შეკითხვა ჟანამ.

– ისევე ჩემმა სიამაყემ და თავმოყვარეობამ – გავაგრძელე მე, – მზიას დედას უნდოდა, ზედსიძედ მივსულიყავი, მე კი ზედსიძეობა არ მსურდა, ყოველ შემთხვევაში, თავიდანვე მაინც, შემდეგ კი დრო და საქმე გვიჩვენებდა. ამიტომ დედამისმა ყველაფერი იღონა, რომ ჩვენი საქმე ჩაეშალა და მიაღწია კიდეც მიზანს.

– კიდევ არ გწამს ბედისწერის? – მკითხა ჟანამ და ჩამომეკიდა კისერზე – ხომ ხედავ, ჩვენ ვყოფილვართ ერთმანეთის ბედისა და ამიტომ ამის შეცვლა არაფერს არ შეუძლო.

III

ერთ საღამოს ჟანამ ასეთი საუბარი გამიბა:

– იაგო, მომისმინე კარგად, მე მეზიზღება სიტყვა „დედინაცვალი“, ყველა ზღაპარიც ხომ დედინაცვლისა და მისი გერების ურთიერთობაზეა აგებული, თანაც მთელი სისასტიკით. ძალიან მინდა, ნანა ისე აღეზარდო, რომ არაფერს თქვას ჩემზე დედინაცვალიაო, შეიძლება ხანდახან სიმკაცრეც გამოვიჩინო და ისეთი რამეც გავაკეთო, რომ ნანას არ ესიამოვნოს, მაგრამ მირჩევნია, რომ ბავშვობაში იყოს უკმაყოფილო, ვიდრე ბოლოს ინანოს ცხოვრებაში. მე მარგო სახლში გამოყრუებული ვიქნები, შენ ხომ უმეტეს დროს შახტში ატარებ? მაგრამ ჯობია ნანა შევიყვანოთ საბავშვო ბაღში, იქ ენასაც კარგად შეისწავლის და ამხანაგებთან ურთიერთობასაც მიეჩვევაო.

– კი, ჩემო ჟანა, – ეუთხარი მე, – ეჭვი არ მეპარება შენს ერთგულებაში და გააკეთე ისე, როგორც ჯობია.

ჟანამ მეორე დღესვე ნახა საბავშვო ბაღის მასწავლებელი, ახალგაზრდა ქალი, გაესაუბრა მას, აუხსნა, რომ ნანას ჯერ გაუჭირდებოდა მათთან ურთიერთობა ენის უცოდინრობის გამო და სთხოვა, პირადად ემზუნა ნანას ენის შესწავლაზე და ბავშვებთან მის ურთიერთობაზეც. საჩუქარსაც დაჰპირდა.

იმ დროს შახტის უფროსი უკვე ვასილ ლეონტის ძე ხარიგონოვი იყო, რომელთანაც ძალიან კარგ ურთიერთობაში ვიყავი. მას ჰყავდა ნანას გოლი შვილი – ლოლა, რომელიც საბავშვო ბაღში დაჰყავდათ. ლოლა და ნანა ერთმანეთს დაუუმეგობრეთ და ერთად თამაშობდნენ ბაღშიც და დასვენების დროს, სახლშიც.

ამბობენ ხოლმე: „სიყვარული ცხოვრებაში მხოლოდ ერთხელ მოდისო“, ან კიდევ, „პირველი სიყვარულია ნამდვილი სიყვარული, მეორე კი მონაგონიაო“, ანდა კიდევ

გაიგონებ ასეთ ფრაზას, „ჭეშმარიტად მხოლოდ პირველად გიყვარს, მომდევნო სიყვარული ნაკლებ უშუალოაო“, მაგრამ ყველაფერი ეს მცდარი მცნებებია, სიყვარული იმდენჯერ მოდის, რამდენჯერაც შეგიყვარდება. პირველი სიყვარული იმიტომ გვგონია ნამდვილი სიყვარული, რომ თავიდან ჩვენ არ ვიცით, რა არის სიყვარული და როდესაც ვინმეს მიმართ გაგვიჩნდება ეს გრძნობა, როცა ჩვენ ვიგეგმებთ ამ მაგიურ ძალას, ვფიქრობთ, რომ ეს ყოფილა ქვეყნად ყველაფერი და ასეა სინამდვილეშიც. ჩვენ ხომ მანამდე არ ვიცოდით, რა იყო სიყვარული? ბევრი მინახავს, რომ სიყვარულით შეუღლებულან, მაგრამ დაცილებიან ერთმანეთს და შემდეგში უფრო მძაფრი სიყვარულითაც კი შეუქმნიათ ოჯახი.

მე ძალიან მიყვარდა თინა, ვეთაყვანებოდი მას, მაგრამ ღმერთმა არ გაგვაძლო ერთმანეთის სიყვარულით. განა ამიტომ აღარ უნდა შემყვარებოდა ჟანა? მან ხომ თავიდანვე ჯერ კიდევ წერილების შინაარსით მიიპყრო ჩემი ყურადღება. შემდეგ კი, დაქორწინების პირველი დღეებიდანვე, ისე იქცეოდა, რომ არ შეიძლებოდა ანგარიში არ გამეწია მისთვის. მან ხომ მოინდომა ჩემს გულში ჩაწვდომა, რომ ჩემი სულიერი მეგობარი გამხდარიყო და არა მხოლოდ მეუღლე, რასაც მიაღწია კიდევ. მან ხომ ოჯახში ისეთი მყუდრო და თბილი გარემო შემიქმნა, რომ ოჯახში მისელა მიმიხაროდა, ვჩქარობდი მასთან საუბარს, რომ მისთვის გამეზიარებინა ყველაფერი, ცუდიც და კარგიც და ყოველივე ამის შემდეგ განა შემეძლო არ შემყვარებოდა იგი? ჰოდა, შემიყვარდა კიდევ. მან თავი თავისი მოქმედებითა და ხასიათით შემაყვარა.

ბაფხულში საბავშვო ბაღი დასასვენებლად წაიყვანეს პიონერთა ბანაკში. ჩვენ სანახავედ ხშირად დავდიოდით და გვიხაროდა, რომ ნანა კარგად მიეჩვია ბავშვებს, უკვე ყველაფერს უგებდნენ ერთმანეთს, განსაკუთრებით ლოლა და ნანა. სასაცილო იყო მათი საუბარი: ლოლა ელაპარაკებოდა რუსულად, ნანა კი პასუხობდა ქართულად, ანდა პირიქით.

ჟანა ცოცხად ცუდად შეიქნა, ეგყობა მიზეზობის ბრალი იყო. მეც ავდექი და დროებით გორში, თავის სოფელში ჩავიყვანე, რომ ხელი შემეწყო და უკეთ გამხდარიყო. ჟანა იმსახურებ-

და ყურადღებასა და პატივისცემას ჩემგან და მეც არ ვაკლებდი მზრუნველობას. ჟანას გარეშე ღიღხანს ვერ გავძელი, ჩამოვიყვანე ჩემთან და 1955 წლის 10 მარტს შეგვეძინა ქეთინო, ზუსტად ჩემი და ჟანას წერილობითი შეთანხმების ერთი წლის თავზე. ჟანას მშობიარობის დროს მარო ჩვენთან იყო. ძალიან გაეხარდა პირველი შვილი გოგო რომ გაჩნდა, სახელიც მარომ შეურჩია და გაგვიცხადა, ეს ჩემი შვილი უნდა იყოს და თქვენ ამის შემდეგ რამდენიც გინდათ, იმდენი იყოლიეთო. აღსანიშნავია, რომ დიმიტრიადების სამივე ძმის პირველ შვილიშვილს ქეთინო ჰქვია. პავლეს პირველ შვილიშვილს, ლუბას მხრიდან – ქეთინო, პეტრეს პირველ შვილიშვილს, ვახოს მხრიდან – ქეთინო, და ვანოს პირველ შვილიშვილს, ჟანას მხრიდან – ქეთინო. სამივე ქეთინო გაიზარდა უმანკო და წესიერი, სამივემ დაამთავრა უმაღლესი სასწავლებელი. პავლესა და ვანოს შვილიშვილები დაოჯახდნენ და თვითონაც უკვე ჰყავთ შვილიშვილები, ხოლო პეტრეს შვილიშვილი – ქეთინო ძალიან კარგი გოგოა, მაგრამ ჯერჯერობით დასაოჯახებელი.

IV

ჩვენს გეარში, პირველი წინაპრიდან მოყოლებული, რომელიც ჩასახლდა მერევეში, გრადიციულად მოდიოდა, რომ იზრდებოდა ორი ძმა, რომელთაგან ერთი გადადიოდა უშვილოდ, ხოლო მეორეს ეზრდებოდა ორი ვაჟი, აქედანაც ერთი გადადიოდა უშვილოდ, ხოლო მეორეს ეზრდებოდა ორი ვაჟი და ა. შ. ამის გამო იყო, რომ ჩვენი წინაპრები, რომელიც ორი ძმა ყოფილა, ერთი დასახლებულა მერევეში, რომელიც უშუალოდ ჩემი წინაპარია, ხოლო მისი მეორე ძმა დასახლებულა კალაურში. კალაურის ძმის შთამომავლობა ისე მომრავლებულა, რომ მთელი უბანია ასანიძეების, ხოლო მერეველი ძმის – სიმონას შთამომავლობა არ მრავლდებოდა და მუდამ მხოლოდ ერთი ოჯახი რჩებოდა. ისე გადავიდა სიმონადან ოთხი თაობა, რომ კომლი არ მომაგებულა და ხელამვილები, როგორც ჩვენ გვეძახდნენ ზედმეტსახელად, მუდამ ერთ კომლს წარმოადგენდა. მამაჩემი ილია უკვე მეხუთე თაობის წარმომადგენელი იყო და გრადიციულად მასაც ჰყავდა ძმა აბე-

სალომი — ლამაზი ვაჟკაცი, რომელსაც ცოლად ჰყავდა სვერელი ქალი, კალისტინე ცუცქირიძე. როგორც ადრეც მაქვს მოხსენიებული, აბესალომი, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა და ჯან-ღონით სავსე კაცი, გარდაცვლილა ფილტვების ანთებით ისე, რომ შვილი არ დარჩენია. რამდენიმე ხნის შემდეგ კალისტიანე ბიცოლაც გათხოვდა ზოდში პროფილე იობაშვილზე და დარჩა გრადიციულად ისევ ერთი, მამაჩემის ოჯახი. აქ კი ნაწილობრივ გატყდა ნავსი და ორის მაგივრად ილიას შეეძინა ოთხი ვაჟკაცი და კიდევ ოთხი ქალიშვილი. ამ ოთხი ვაჟიდან ერთი, ვანო, ადრე გარდაიცვალა, ხოლო სამი ძმა — მე, ალომი და ბალიკო (ბაალი) დაეოჯახდით და გაეხდით უკვე სამი ოჯახი, მაგრამ გავიდა რვა წელი ალომის ცოლის მოყვანიდან და შვილი მათაც არ უჩნდებოდათ. მე უკვე მყავდა შვილი, ბაალი კი ჯერ კიდევ პატარა იყო და უცოლო, გაჩნდა ეჭვი, რომ ალბათ კიდევ ერთი ოჯახი დარჩება გრადიციულადო. ყველაზე მეტად ამ ამბავს განიცდიდნენ ალომი და მისი მეუღლე ეენია, რომლებიც დარწმუნებულები იყვნენ, რომ ასე ინება ღმერთმა და ხელაშვილების გვარი არ მრავლდებაო.

ეენიასა და ალომის მწუხარება გულთან ახლოს მიიგანა ჯანამ და მთხოვა, ცოდონი არიან, წაეიყვანოთ ჩვენთან შახტაზე, მე ვუმკურნალებ ეენიას, რეჟიმშიც მეყოლება და იქნებ შვილიც გაუჩნდეთო. ასეც მოვიქეცი, ჩაეიყვანეთ ჩვენთან და ალომის დავაწყებინეთ შახტაზე მუშაობა, ხოლო ეენია ჯანას ჰყავდა განსაკუთრებულ რეჟიმში, მუდამ წელშეხვეული და არ აკეთებინებდა არაფერს, ერთ ლიგრა წყალსაც კი არ აწევინებდა. საჭმლის გაკეთებაზე, სახლის დალაგებასა და დაგვაზე ხომ ზედმეტი იყო ლაპარაკი. ფრთხილად დააწვენდა წელშეხვეულს და ასევე ფრთხილად ააყენებდა. ამბობდა, ამას სუსტი წელი ექნება და ხელის შეწყობა უნდა, რომ როგორმე პირველი შვილი ეყოლოს, შემდეგ წელი გაუმაგრდება და ჩვეულებრივ იქნებაო. დიდი ჯაფა ადგა ჯანას. მეშახტეებს რომ მოუარო, ერთი კაციც კმარა, ის კი ორივე ძმას გვემსახურებოდა და თანაც გულიანად და ხალისიანად, ალბათ, ალომი და ეენია რომ უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩაეყენებინა. მართლაც, სამი თვის თავზე, ეენია დაუფხმძიმდა და ერთი წლის თავზე უკვე მოსარჩენი გახდა.

ალოზი და ქენია ამბობდნენ, აქ, შახტაზე რომ დაიბადოს ბავშვი, არაეინ დაიჯერებს, ყველა იტყვის, ალბათ იშვილეს და თავისად ასალებენო, ამიტომ ჩამოვიყვანეთ ჭიათურაში და იმშობიარა ჭიათურის საავადმყოფოში, შეეძინათ ვაჟი, რომელსაც სახელი მე შევურჩიე და მერაბი დაეარქვი, მაგრამ მამაჩემი მოუფერებით მახარეს ეძახდა და ეს სახელი შემორჩა დღემდე. მახარე დაიბადა 1955 წლის 21 აპრილს, ხოლო ამის შემდეგ კიდევ შეეძინათ ქალიშვილი – მარინე და ვაჟი – მურმანი (ხვიჩა). ასე იყოჩალა ქანამ და მისი თაოსნობით მომრავლდა ალოზის ოჯახი. მახარესა და მარინეს უკვე ჰყავთ შვილიშვილები, ხოლო ხვიჩას კი დიდი ქალ-ვაჟი ჩვიდმეტი-თხუთმეტი წლისანი – ალოზი და ანა.

ქანა მეოჯახეც არაჩვეულებრივი იყო, ძალიან უყვარდა მეურნეობა და თავისი ხელით პროდუქტების მოყვანა. ამიტომ მთხოვა, იქნებ ეზოიანი ბინა ავიღოთ როგორმეო. ჩვენი შახტის ცენტრალური ქუჩა იყო მშვიდობის გამზირი, რომელიც გორლოვკიდან და ოთხი-ხუთი შახტიდან პირდაპირ შედიოდა ჩვენი შახტის ცენტრში. ამ გამზირის ორივე მხარეს ჩაყოლებული იყო ორ-ორ ბინიანი სახლები დიდი ეზოებით, რომლებშიც მაშინდელი შახტის ხელმძღვანელობა ცხოვრობდა და ბინების გასწვრივ ეზოებიც ჰქონდათ. ბინები საუწყებო იყო. ვინც ხელმძღვანელ თანამდებობაზე იქნებოდა, ამ ბინაში ის იცხოვრებდა, დაწყებული შახტის უფროსიდან, დამთვრებული უბნის უფროსამდე. შახტა, როგორც პატარა ქალაქი, ისე იყო დასახლებული თავისი მცხოვრებლებით და ყველაფერი საუწყებო ჰქონდა – დაწესებულებები, საყოფაცხოვრებო საშუალებები, მხოლოდ იქ არ იყო არც საკრებულო და არც მერი. ყველა საკითხი წყდებოდა ოთხი კაცის ერთობლივი შეთანხმებით. ესენი იყვნენ: შახტის უფროსი ვასილ ლეონგის ძე ხარიტონოვი, მთავარი ინჟინერი კონსტანტინე ივანეს ძე ჩერიომუხინი, პარგორგანიზაციის მდივანი ფიოდორ კონსტანტინეს ძე ჩიკმინიოვი და პროფკავშირების თავმჯდომარე ივანე ნიკოლოზის ძე გიგოვი. ეს ოთხეული ჩემთან კარგად იყვნენ და ყველასთან კარგი ურთიერთობა მქონდა. როგორც კი ქეთინო შეგვეძინა, მათ თხოვნით მივმართე, რომ ჩემთვის როგორმე გამოენახათ ეზოიანი ბინა.

მშვიდობის გამგირზე სულ ორი სახლი იყო ისეთი, რომლებსაც პქონდა საკუთარი ეზო და სათავსოები. ერთში ცხოვრობდა შახტის უფროსი ვასილ ხარიტონოვი, ხოლო მეორეში ვენტილაციის უფროსი ნიკოლოზ ვლოვიჩენკო.

ვლოვიჩენკო სხვა ბინაში გადაიყვანეს და მისი ბინა მე მომცეს. ეს ბინა ყველა ბინას ჯობდა შახტაზე. პქონდა სამი დიდი ოთახი, დიდი სამზარეულო ნახშირის ღუმელებით, ფართო კორიდორი სათავსოებით, დიდი დახურული შუშაბანდი, რომელიც ყველა ოთახზე დიდი იყო და თანაც ყველაზე ნათელი და მოსახერხებელი, დიდი გარაჟი, ხოლო მის ქვეშ სარდაფი, ასევე საზაფხულო სამზარეულო თავისი ნახშირის ღუმელითა და იმხელა ფართით, რომ შიგ თავისუფლად იდგმებოდა ორი საწოლი, მაგიდა თავის სკამებით და სხვა. პქონდა საქათმე, საღორე და ა.შ.შ შუშაბანდთან, სახლის გარშემო ძალიან დიდი ეზო წყლის აუზით. ჟანამ გაიხარა ამ ბინის მიღებით და მიჰყო ხელი მეურნეობას. გზის პირას გააშენა ყვავილები, კარგი ხილის ბაღი, კიკრი, პამიდორი, ყველანაირი მწვანილი, სიმინდი და ა.შ. იყოლია ქათმები და გამოუღეულად გვექონდა შინაური ქათმის კეერცხი. ზრდიდა დასაკლავ ღორებს და ზამთრისათვის ეკლავდით ხოლმე. სწორედ ამ დიდ ბინაში ცხოვრობდნენ ჩვენთან ერთად ალოზი და ჟენია და სულაც არ განვიცდიდით სივიწროვეს. როდესაც მახარე შეეძინათ, მთხოვეს, იქნებ ცალკე ბინა გვაშოვნინოო. მეც არ გავაწილე. ჩემი ეზოს მოსაზღვრედ ცხოვრობდა ვასილ გაიცევი. ის გადავიყვანეთ სხვაგან და მისი ბინა მივეცით ალოზის. ასე რომ, უკვე ცალ-ცალკე ბინები გვექონდა და თანაც ასე ახლოს ერთმანეთთან.

ზამთრობით მე და ჟანას მშობლები ხშირად ჩაგვყავდა ხოლმე და გაზაფხულამდე ვტოვებდით. ჟანამ ჩემს მშობლებსაც და ღედამიშილებსაც დიდად შეაყვარა თავი. როდესაც ჩემმა უმცროსმა ძმამ, ბალიკომ ცოლი შეირთო, მანაც მოინდომა ჩვენთან წამოსვლა. ჟანას წარბიც არ შეუხრია და სიამოვნებით წავიყვანეთ. ბალიკოსაც დავაწყებინე შახტაზე მუშაობა. უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ სწრაფად და კარგად აითვისა სამუშაო და დავალებებს ყოველთვის გადაჭარბებით ასრულებდა. მერი და ბალიკო ერთი წელი ცხოვ-

რობდნენ ჩვენთან ერთად. შემდეგ გვთხოვეს, ეზოში რომ დიდი სამზარეულო გაქვთ, იქ გადავალთ სახოვრებლადო, ჩვენც არ დაგვიშლია, რადგან ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი იყო და, რა თქმა უნდა, თავისუფლად ყოფნა უნდოდათ. შემდეგ მათაც მივალეზინე ცალკე კეთილმოწყობილი ბინა და ცხოვრობდნენ თავის ნებაზე. ჩემი ძმების გარდა ჩემთან სხვაც ბევრი ჩამოვიდა სამუშაოდ. მერევიდან: ჯუმბერი, შოთა, ზურაბ და თინა ასანიძეები, უსახელოდან გივი ცერცვაძე (სწორედ ის გივი, რომელიც დამეხმარა თბილისში ჩასვლაში, სამუშაო სკოლის დამთავრების შემდეგ). ყველას ვეხმარებოდი, ვაძლევდი სამუშაოსაც და ბინებსაც. ბევრი ციხიდან გათავისუფლებული პატიმარი დამიყენებია გზაზე და ყველას ვუწევდი დახმარებას, ვინც კი საჭიროებდა.

ყველა ჩემს მეგობარს – ლუგუ წერეთელს, შალიკო მძინარაშვილს, ფარსადან წულუკიძეს და სხვა ქართველებს, ჩემს ბინაზე პქონდათ ხოლმე შეკრება. უხაროდათ, როცა ჩვენს ეზოში მოყვანილი კიგრიტ, პამიდვრით, მწვანელით, ხილით ვუმასპინძლებოდით. ჟანა, გარდა იმისა, რომ კარგი დიასახლისი იყო, ასევე კარგი და ბეჯითი მებაღეც გამოდგა, რაშიც ხელს პროფესიაც უწყობდა. ჩვენი შახტის ქართველობა გახარებული იყო, რომ შევქმენით კარგი ქართული ოჯახი. ჩვენი ილიჩიაო, ასე იძახდა შახტის ქართველობა ჩემზე.

V

შახტაში მუშაობის გარდა ჩაბმული ვიყავი საზოგადოებრივ საქმიანობაში. ვიყავი ნებაყოფლობითი სახალხო რამბეულის უფროსი. ყოველ წელიწადს, წარმოებისაგან მოუწყვეტლად, ქალაქ გორლოვკაში გავდიოდი აგიტაცია-პროპაგანდის კურსებს და ვმუშაობდი პროპაგანდისტად. გორლოვკაში დავამთავრე მარქსიზმ-ლენინიზმის უნივერსიტეტი, ხოლო 1956 წელს გრესტმა გამაგზავნა ინჟინერთა კვალიფიკაციის ამაღლების ღონეცკის ინსტიტუტში, რომელიც წარჩინებით დავამთავრე, თერთმეტ საგანში მივიღე შეფასება ფრიადი და მხოლოდ სამ საგანში გამომყვა ოთხიანი. როცა ჩემი დამთავრების მოწმობა ნახეს, ძალიან გაუკვირდათ, ქართველ-

მა კაცმა რუსულ საგნებში ასეთი მაღალი შეფასება რომ მივიღე. ამის შემდეგ დამნიშნეს შახტის მთავარ ინჟინრად და მუდამ მხედველობაში ყუავედი გრესტის ხელმძღვანელობას, რომ სადაც გაუჭირდებოდათ, იქ გამოვეყენებინე. ჩვენგან მოშორებით მდებარეობდა მე-11 შახტა, რომელიც ძალიან ჩავარდა და გეგმას ვერ ასრულებდა. გრესტის მმართველმა, ლევ ბორისის ძე ფომენკომ გადაწყვიტა ჩემი გადაყვანა ამ შახტის უფროსად. ეს გაუგიათ ჩვენი შახტის მუშებს და წასულან გრესტის მმართველთან. შახტაზე ვიყავი, რომ დამიძახეს და მითხრეს, გრესტის მმართველს უნდა შენთან დალაპარაკებაო, მეც სასწრაფოდ მივედი ტელეფონთან:

– შენ რა, გაუიცვებს მიწყობ? – გაისმა მკაცრი ხმა.

– რაშია საქმე, ლევ ბორისოვიჩ? – შევეკითხე გაკვირვებით.

– ახლავე გამოცხადდი ჩემთან და აქ გაიგებ რაშია საქმეო – და დაკიდა ყურმილი.

სასწრაფოდ ჩაეჯექი მანქანაში და გამოვეცხადდი გრესტში. იქ გავიგე საქმის არსი: ჩვენი შახტის მუშები მისულან გრესტის მმართველთან და განუცხადებიათ, რომ თუ იაგო ილიჩს გადაიყვანთ სხვა შახტაზე, ჩვენც მასთან ერთად გადავალთო. გრესტის მმართველმა განუმარტა, რომ ჩვენ ასანიძეს კი არ ვხსნით, არამედ ვაწინაურებთ და თქვენ მისი დაწინაურების წინააღმდეგი ხართო?

თუ დაწინურება გინდათ, ჩვენთან დააყენეთ შახტის უფროსად და სხვაგან ნუ გაუშვებთო. ჩვენ შახტაზე უფროსად იყო ჩემი კარგი მეგობარი ვიქტორ ივანეს ძე ხომიაკოვი, რომელსაც დამთავრებული ჰქონდა ВМК-ი (უმადლესი საინჟინრო კურსები). ეს ამბავი რომ გაიგო ვიქტორმა, მაშინვე მითხრა: – იაგო ილიჩ! შენ რომ ჩვენს შახტაზე წახვიდე უფროსად, მე უფროსობას სამუდამოდ უნდა გამოვეთხოვო, ვინაიდან სხვა შახტაზე უფროსად მე არავინ გამიშვებს, აქ კი, როგორც ხედავ, ემუშაობ და არავინ არ არის ჩემი შემცვლელი შენ გარდაო. მე დავამშვიდე ვიქტორი და ვუთხარი, რომ ჩვენს შახტაზე უფროსობას მე არ დავთანხმდებოდი, სხვაგან კი მუშები არ მიშვებდნენ და ჯობს, ისევ ასე ვიმუშაოთ ერთად, მეგობრულად-მეთქი და ამ სიტყვებით ძალიან გავახა-

რე ვიქტორი. მართლაც, დავრჩი ისევ მთავარ ინჟინრად და მე და ხომიაკოვმა დიდხანს ვიმუშავეთ მეთანხმებულად. ჩვენი შახტა მთელს ტრესტში მუდამ მოწინავე იყო.

შახტაზე მუშაობის დროს ყველაზე მთავარია უსაფრთხოების გეჟნიკა ისე არეგულირო, რომ შესაძლებელი იყოს შახტას წარმატებით მუშაობაც და მუშების დაცვაც მოსალოდნელი საფრთხისაგან. ყველა ამ სამუშაო პროცესს ხელმძღვანელობს მთავარი ინჟინერი და სწორედ მთავარ ინჟინერზეა დამოკიდებული შახტის წარმატებით მუშაობა. შახტის უფროსი დაკავებულია მხოლოდ ორგანიზაციული საკითხებით და შახტის პრობლემების გადაწყვეტით. ყველაზე საშინელი იყო შახტებში მომწამლავე გაზის, ე.წ. მეთანის გამოჟონვა. მეთანი ისეთი გაზია, რომ თუ მის გარემოცვაში მოხედები, ძილი მოგერევა და ტკბილად დაგეძინება მთვრალი კაცივით, მაგრამ დაგეძინება სამუდამოდ, ისე, რომ გამოღვიძებას ვეღარ ეღირსები და ასე შეიძლება ადამიანის გაგუღვა უმტკივნეულოდ, ამიტომ საჭირო იყო წესიერი და კარგი ვენტილაცია, რომ ყველგან გაყვანილი ყოფილიყო სავენტილაციო მილები და არ დარჩენილიყო შახტის არც ერთი უბანი ვენტილაციის (განიავების) გარეშე. ყველა უბანში დადიოდნენ გაზის შემმოწმებლები სპეციალური ლამპებით და თუ ოდნავ შეამჩნევდნენ გაზის გამოჟონებას, მუშები უსაფრთხო ზონაში გადაყავდათ. შემოწმებაზე ძალიან ხშირად მოდიოდა ტრესტის სამთო ინსპექტორი ვალოდია აქსიონოვი, რომელთანაც არავითარი მოლაპარაკება არ შეიძლებოდა და მაშინვე დაკეტავდა უბანს, თუ იქ არ იყო დაცული უსაფრთხოების გეჟნიკა.

ხშირად ხდებოდა ლავეების ჩამოქცევა და იყო მარცხის საშიშროებანი. მთავარ ინჟინრად ჩემი მუშაობის პერიოდში მოხდა ასეთი შემთხვევა: ერთ ლავაში მოხდა ჩამოქცევა და შიგ მოჰყვა ოცდასამი წლის მნგრეველი – მიშა პროტასოვი, რომელსაც თავზე დაეყარა სამაგრი მასალა, მაგრამ გადაურჩა გასრესას და ყოველ წუთში ელოდა სიკვდილს, ყვიროდა განწირული ხმით – მიშველეთო, მაგრამ როგორ უნდა გვეშველა, როცა შესვლა არ შეიძლებოდა. ამ უბანზე უფროსად იყო ქართველი ტიგრან მიქელაძე. ცვლის უფროსებიც ქართველუ-

ბი იყვნენ – ჟორა ფუტკარაძე და ნოდარ დოგრაშვილი, მეც, მთავარი ინჟინერი, ქართველი ვიყავი. ასე რომ, პროტასოვის დალუპების შემთხვევაში ყველა ქართველი აგებდა პასუხს. ალოზი ამ უბანზე მუშაობდა მნგრეველად. სასწრაფოდ გავგზავნე ალოზი, სამი კიდე სხვა მაგარი ბიჭი და დავიწყეთ გებენკის გაჭრა ქვემოდან იმ მიმართულებით, საიდანაც პროტასოვის ყვირილი ისმოდა. მნგრეველები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ და ასე, განუწყვეტლივ მუშაობაში, ოცდაოთხი საათი დასჭირდათ პროტასოვამდე რომ მიეღწიათ, რომელიც ცოცხალი, მაგრამ ძალიან დაქეცილი გამოიყვანეს. ყველაზე გასაკვირი კი ის იყო, რომ ეს შევთმიანი, ახალგაზრდა ბიჭი შიშით ისე გათეთრებულიყო, რომ ერთი ღერი შავი თმაც კი აღარ ჰქონდა. სამი თვე დავასვენეთ ხელფასის შენარჩუნებით. სამ თვეში ძლიეს დააღწია თავის შიშს და დაუბრუნდა თავისი ძველი ხასიათი, ხოლო ამ შემთხვევის სამახსოვროდ სამუდამოდ დარჩა თავისი გათეთრებული თმები.

ზოგიერთ შახტაში, მეწყერების შედეგად, სამუდამოდ იმარხებოდა ხალხი შიგ ისე, რომ მკვდრებსაც ვეღარ პოულობდნენ. მეწყერი და მეთანის გამოყოფა კი უფრო საშიში იყო ღრმა შახტებში. შახტა „კაჩიგარკა“ 900 მეტრის სიღრმეზე მუშაობდა მიწის ქვეშ და ცხადია, იქ მეტი საშიშროება იყო მოსალოდნელი. ჩვენი შახტა მუშაობდა 150 მეტრის სიღრმეზე და წარმოებდა სამუშაოები, რომ უახლოეს პერიოდში 270 მეტრის სიღრმეზე გვემუშავა. საშიშ შახტაზე ჰყავდათ რამდენიმე კაცისაგან შემდგარი ავარიული ბრიგადები, რომელსაც კოლოსალურ თანხას უხდიდნენ – 30-35 ათას მანეთს თვეში, მაგრამ სამაგიეროდ ისეთი საშინელი სამუშაოები ელოდათ, რომ ყოველ წუთს სიკვდილს თვალეში შესცქეროდნენ. შეიძლება აღმოუფხვრათ ავარიები, მაგრამ შესაძლებელი იყო თვითონაც იმ დამეწყერილ ადგილებში დარჩენილიყვნენ სამუდამოდ.

აი, ასეთი პასუხისმგებლობის ქვეშ იყო მთავარი ინჟინერი. მას ისე უნდა ჰქონოდა ყოველი უბანი წესრიგში, რომ მუშაობა არ შეფერხებულიყო, თან გადაჭარბებით შეესრულებინა შახტიდან ნახშირის ამოგანის გეგმა, რა თქმა უნდა, მინიმალური მეწყერებითა და ხალხის სიცოცხლის შენარჩუნებით.

როდესაც შახტაზე პროპაგანდისგად ემუშაობდი, შეკრებაზე ხშირად გეიბარებდა ნიკიტოვსკის რაიკომის აგიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგე ბაკლანოვა ანა გრიგორეენა, ახალგაზრდა, ენერგიული, ძალიან ლამაზი ქალი, რომელსაც მეუღლე სამამულო ომში დაჰლუპეოდა და მისგან დარჩენოდა გოგონა, რომელიც დედამისთან ე. ი. ბებიასთან იზრდებოდა. ანა გრიგორეენა რაიკომში მუშაობდა და ნიკიტოვკაში მარგო ცხოვრობდა. ერთხელ ჩემთან მოვიდა შახტაზე შემოწმებაზე და დაესწრო მსმენელებთან ჩემს მეცადინეობას. ძალიან მოეწონა ჩემ მიერ ჩატარებული ლექცია, მაღლობა გადამიხადა, რომ ასე ყურადღებით ვეკიდებოდი საზოგადოებრივ დატვირთვას და კმაყოფილი წავიდა შახტიდან. ცოტა ხნის შემდეგ ანა გრიგორეენა გადაიყვანეს რაიკომის მდივნად საწარმოო ხაზით და ახლა უფრო ხშირად შეძახდა ხოლმე თათბირებზე. ჩემი მეგობარი, შახტის უფროსი ვიქტორ ხომიაკოვი მეუბნებოდა: — იაგო ილიჩ! ანა გრიგორეენა სულ შენ რაგომ გიბარებს, მე კი ერთხელაც არ დაუვებარებივარო. ხომ იცი, ეგ მარგოხელა ქალია, თანაც ლამაზი, თანამდებობის პირი და ნამდვილად შენი ჩაგდება უნდა ხელშიო. ამას მეც კარგად ვაგყოფდი, მაგრამ რა უნდა მექნა? მიუსვლელია არ შეიძლებოდა, ვფიქრობდი, უბრალოდ, ჩემთან უნდოდა სიახლოვე და ურთიერთობა, რადგან მეც ახალგაზრდა, თითქმის მისი გოლი ვიყავი, მყავდა საკუთარი მანქანა და თუ სადმე დასჭირდებოდა წასულა, ჩემი მანქანით ისარგებლებდა, თან ჩემთან ყოფნითაც იამაყებდა. ანა გრიგორეენას ჩემთან ურთიერთობა ჟანას მოყვანის მერეც არ შეუწყვეტია. ერთხელ, თათბირის დამთავრების შემდეგ მთხოვა, რომ სტალინოში (დონეცკში) მაქვს საქმე და იქნებ წამიყვანო. სტალინო არც ისე შორსაა ნიკიტოვკიდან. სულ 60-70 კილომეტრია და მეც უარი არ მითქვამს. მას თურმე ჩემი დამარგოხელება და ჩემთან საუბარი უნდოდა.

— იაგო ილიჩ! — მეუბნება ანა გრიგორეენა, — თავიდან ჩვეულებრივად გიყურებდი, როგორც სხვა მუშაკებს, შემდეგ შენთან დამოკიდებულება შემეცვალა მოწონებით. ყველაფერი მომწონდა შენი: შეხედულება, ზრდილობა, ცოდნა

და საქმისადმი ერთგული დამოკიდებულება. ბოლოს, ჩემდა მეუმჩნეელად, ეს მოწონება სიყვარულში გადაიზარდა და მე დღეს ისე ვარ შეყვარებული შენზე, რომ უშენოდ ყოფნა არ შემიძლია, ნუთუ შენ ამას ვერ ხვდებიო?

— ხვდები ანა გრიგორენა, — ეუპასუხე მე, — მაგრამ, სამწუხაროდ, ძალიან გვიანია. მე მერიდებოდა შენი, როგორც რაიკომის მდივნის, და ყოველთვის მორიდებითა და მოწიწებით გეტყვოდი. შენ რომ ასეთი გამბედაობა ცოტა ადრე გამოგეჩინა, ჩემთვის ყველაფერი გეთქვა, მე ისე მომწონდი, რომ ცოლად აუცილებლად მხოლოდ და მხოლოდ შენ შეგიერთავდი, მაგრამ ახლა უკვე დაგვიანებულია, მყავს მეუღლე, რომელიც ისე პატივს მცემს და ისე თბილად მეპყრობა, რომ მას რომ ვუღალატო, ამას ღმერთი არ მაპატიებს; მეორეც კიდევ, კაცი რომ თავის ცოლს უღალატებს, ის საყვარელსაც ადვილად უღალატებს, რაკი მიეჩევეა ღალატს, ხოლო მოღალატე არც მეუღლე ვარგა და არც საყვარელი, ამიტომ ჩემო ანა, დავრჩეთ კარგ მეგობრებად და ერთმანეთსაც ხშირად შევხვდეთ მეგობრული სიყვარულით, ვედგეთ ერთმანეთს მხარში და მუდამ მზად ვიყოთ, რომ ერთმანეთს მეგობრული დახმარება გავეწიოთ-მეთქი.

— რა გაეწყობაო, — ამოიოხრა ანა გრიგორენამ — მეც ხედავ, რომ ახლა ყველაფერი გვიანია. ისე უეცრად მოიყვანე ცოლი, რომ ვერ მოვასწარი შენთვის გულის გადამლაო. მეც დამნაშავე ვარ და ახლა შენი ოჯახის დანგრევას არც ღმერთი მაპატიებს და არც ჩემი პარტიული მოვალეობაო. როგორც შენი სურვილიცაა, დავრჩეთ მოსიყვარულე მეგობრებადო და გადამკოცნა.

— ახლა უკვე მეგობრები ვართ, — მეუბნება ანა გრიგორენა, — ნუთუ არაფერი გჭირდება ისეთი, რომ შემეძლოს გაკეთებაო?

კი, მჭირდება და ერთი სათხოვარი მაქვს-მეთქი.

— რა არის ასეთიო? — გაუბრწყინდა თვალები, — ყველაფერზე მზად ვარ, რა უნდა მთხოვო ისეთი, რომ ვერ შეგისრულო.

ჩემთან ჩემი ძმა მუშაობს მნგრეველად, შეძლებული ბიჭია და შენ შეგიძლია დაეხმარო, რომ სოციალისტური პრობის გმირის წოდება მივანიჭოთ-მეთქი, — მივახალე მაშინვე.

ანა გრიგორეენა დამთანხმდა, – შენი გულისთვის ყველაფერს ვიღონებ, რომ ეგ საქმე გავაკეთო. თქვენ შახგაზე შეუწყვეთ ხელი, რომ გეგმა ყოველთვის გადაჭარბებულად შეასრულოს და სანამ ეს ხუთწლელი დამთავრდება, მივანიჭებ წოდებას: „Лучший специалист Сталинской области“. მის სურათებს გამოვაკერევენებ გორლოეკის კინო-თეატრებში, გორლოეკის ბოგანიკურ ბაღში და ყველა თვალსაჩინო ადგილას, ასე დავამთავროთ ეს ხუთწლელი, ხოლო როცა ახალი ხუთწლელი დაიწყება და ასეთივე შრომას გაეაგრძელებთ, პირველსავე წელიწადს, რა თქმა უნდა თქვენი დახმარებით, 1961 წლის ბოლოს წარეადგენთ სოციალისტური შრომის გმირის წოდების მისანიჭებლად. ასე რომ, შენი სურვილი 1962 წლისათვის ასრულებული იქნებაო.

წარმატებით მიდიოდა ჩემი და ანა გრიგორეენას მიერ დასახული გეგმა. შახგაში ყოველთვის იმ ცვლაში ჩავდიოდი, როცა ალომი მუშაობდა, გაეჩერებოდა მის საფეხურზე, მე ვანგრეედი ნახშირს და ის კი ამავგრებდა და ასე ყოველდღიურად ორასი პროცენტით ვასრულებდით გეგმას. სულ მალე გაითქვა სახელი ალომიმ თავისი გმირული შრომით. გაოცებულნი იყვნენ მისი ასეთი ვაჟკაცობით. აბა, ვინ მიხვდებოდა, რომ მისი გეგმის წარმატებით შესრულებაში ლომის წილი მე მიმიძღოდა. მალე მიიღო წოდება: „Лучший специалист Сталинской области“. მისი სურათებით აჭრელდა კინო-თეატრები, გორლოეკის ბოგანიკურ ბაღში გამოკიდეს მისი გადიღებული სურათი. ანა გრიგორეენა გახარებული იყო, რომ ასე უადვილდებოდა დანაპირების შესრულება. საჭირო იყო, ახალი ხუთწლედის პირველ წელსაც გაეგრძელებინა ასეთი შრომა და წლის ბოლოს, ე.ი. 1962 წელს, საახალწლოდ უკვე წარადგენდნენ სოციალისტური შრომის გმირის წოდებაზე და მიიღებდა კიდევ, მით უმეტეს, ანა გრიგორეენა გადაიყვანეს ქალაქკომის მდივნად, რაც უფრო აადვილებდა საქმეს, მაგრამ თურმე ამ ამბავსაც არ ეწერა ასრულება.

ქანას გამჭვრიახობითა და მოქმედებით შახგაზე ყველა შემოებელთან სანიმუშო ურთიერთობა გექონდა, განსაკუთრებით ახლოს ვიყავით მაღახოვეეების ოჯახთან, რომელიც ჩვენ პირდაპირ ცხოვრობდა გმის მეორე მხარეს. საექიმო

პუნქტის გამგე შევჩენკო თამარა პეტროვნა ჩვენი უშუალო მეგობარი იყო და ხშირად ღამეც ჩვენთან რჩებოდა. ჟანასა და თამარს ისე უყვარდათ ერთმანეთი, როგორც ალალ დებს და სულ ერთად ყოფნა უნდოდათ (თამარ პეტროვნას ქმარ-შვილი არ ჰყავდა). არ შემოიძლია დიდი სიყვარულითა და მაღლიერების გრძნობით არ მოვიგონო ნანას პედაგოგები, ცოლ-ქმარი: ვერა დანილოვნა და გრიგოლ ივანიჩი. ეს ადამიანები ნამდვილი მასწავლებლები იყვნენ, დაბადებულები ბავშვების აღმზრდელებად და მასწავლებლებად. ნათქვამია, მასწავლებელი ის კი არ არის, ვინც ასწავლის, არამედ ის, ვისგანაც სწავლობენო. სწორედ ასეთი მასწავლებლები იყვნენ ისინი, მათგან ბევრი რამ შეეძლოთ ესწავლათ მოსწავლეებს: ზრდილობა, დისციპლინა, ორგანიზებულობა, საქმისადმი სიყვარული და ერთი სიტყვით ყველაფერი ის დადებითი თვისება, რაც უნდა გააჩნდეს კარგ ადამიანს. მათ ჰყავდათ ორი შვილი: ალა და სვეტლანა. ერთი ცხოვრობდა მოსკოვში, მეორე კი ოდესაში. ვერა დანილოვნას მშობლები ცხოვრობდნენ ღნეპროპეტროვსკში. ცოლ-ქმარი კი მოღვაწეობას ეწეოდნენ ჩვენი შახტის სკოლაში და ცხოვრობდნენ იქვე, მყუდროდ და ტკბილად. როცა ჩვენ შვებულებით მივდიოდით, ნანას ყოველთვის მათთან ვტოვებდით, რომელსაც საკუთარი შვილივით უვლიდნენ. ერთხელ ჩამოვედით შვებულებიდან და სახლში არ დაგვხვდნენ. დასვენების დღე იყო და ნანა ღნეპროპეტროვსკში წაიყვანათ თავის მშობლებთან. ნანაც ისე გრძნობდა მათთან თავს, როგორც საკუთარ მშობლებთან. მას დღემდე არ შეუწყვეტია მიმოწერა ვერა დანილოვნას გოგონებთან, ისიც ხშირად ღებულობს წერილებსა და მილოცვებს ალასა და სვეტლანასგან.

VII

ჟანასთან გატარებული დღეები და წლები ყოველთვის ბედნიერების ამსახველია ჩემს ცხოვრებაში, მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1958 წელი. ამ წელს, 2 ივნისს, გამთენიისას დაიბადა ჩემი ერთადერთი ვაჟი, ზურაბი, ჩემი უკანასკნელი სიხარული ღონბასში და ჩემი იმედი, გვარისა და შტოს გამგრძელებელი.

ნანა უკვე ათი წლის იყო, ხოლო ქეთინო სამის, ვაჟი არ მყავდა და მოუთმენლად ველოდი. ნამდვილად ვიცოდი, რომ ამჟამად ვაჟი დაიბადებოდა, მაგრამ დიდი შიში ეჭამეთ ზურიკოს დაბადებისას. ჟანას როცა ტკივილები დაეწყო, შიშით კინალამ მოვეკვდით, გვეგონა, ვაითუ მუცელი მოსწყდაო, რადგან ჩვენი ანგარიშით ოცდაოთხი დღე კიდევ აკლდა, ე. ი. უნდა დაბადებულიყო არა 2 ივნისს, არამედ 26 ივნისს. გაგიჟებამდე მივედი, ასე ნაადრევი ტკივილები არ მომეწონა, ნუთუ გამწირა ღმერთმა და ცოცხალი არ დაიბადება? მაშინვე წავიყვანე სამშობიაროში, ეს იყო პირველ ივნისის საღამო და გულის ფანქვალთ ველოდი შედეგს. და აი შედეგიც: ნაშუალამევს, ე.ი. 2 ივნისს, გამთენიისას დაიბადა ვაჟი. მართალია ნაკლები წონითა და სუსტი, მაგრამ, რაც მთავარია, ცოცხალი. იმედი მომეცა, რაკი ბავშვი ცოცხალი იყო, ეჭიმები ყოველგვარ ღონეს იხმარდნენ, რათა სიცოცხლე შეენარჩუნებინათ: მთავარ გინეკოლოგს, მიხეილ ჰეგროვიჩს ეთხოვე, ბავშვი გადაარჩინეთ და ჩემზე იქნება პატივისცემა-მეთქი. მათაც თავი არ დაზოგეს, მოათავსეს ბავშვი ბამბებში, სითბოში და სულ მალე მოიყვანეს ჩემი ზურიკო ნორმალურ მდგომარეობაში. მარო დეიღამ, რომელიც მუდამ ჩვენ გვერდით იყო გაჭირვების დროს, მაშინვე ზურიკო დაარქვა. რატომ მაინცდამაინც ზურაბი?

პაელე დიმიტრიადის უმცროსი ქალიშვილი დოდო ცხოვრობდა თბილისში, ოპერის თეატრთან ახლოს, მისი მეზობელი იყო ზურაბ ანჯაფარიძის დედა ალექსანდრა. სტუდენტობის დროს ჟანაცა და მაროც, დოდოსთან ცხოვრობდნენ. ალექსანდრას, ამ უკეთილშობილეს ადამიანს, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა დიმიტრიადებთან. მისი შვილი, ზურაბ ანჯაფარიძე, უკვე ცნობილი მომღერალი იყო და შესახედავად უნაკლო. სწორედ მისი სიყვარულით დაარქვა მარომ ზურაბი, იქნებ ცოგათი მაინც დაემსგავსოს თავის სეხნიას მუსიკალურობაშიო.

მე და ჟანა ცას ვეწიეთ სიხარულით. ვინც კი მახარებდა ვაჟის შეძენას, მაშინვე 100 მანეთიანს ვჩუქნიდი – ჩემი ზურიკო დამილოცეთ-მეთქი. ზურიკომ, თერთმეტი თვისამ უკვე სიარული დაიწყო, ერთი წლისა რომ გახდა, ჩვენ უკვე საცხოვრებ-

ლად გორლოვკაში გადავედით. გორლოვკის ცენტრში, უნი-
ვერსიტეტის ქუჩაზე, მუსტად უცხო ენების ინსტიტუტის წინ
აშენდა კარგი ოთხ სართულიანი სახლი. ჩვენს შახტას გა-
მოუყვეს ორი ბინა პირველ სართულზე ერთოთახიანი და
იმავე სადარბაზოს მეოთხე სართულზე სამოთახიანი. ერთ
ოთახში შევასახლეთ თამარა პეტროვნა, ხოლო სამოთახი-
ანი დავიკავე მე. გორლოვკა ძალიან კარგი ქალაქი იყო
კინოთეატრებით, ბოტანიკური ბაღით, სხვადასხვა გასართო-
ბებით, რესტორნებით, სასტუმროებით, ყველანაირი მაღაზიი-
თა და ბაზრით, ასევე ძალიან ლამაზი ბაღებით, გაზონებითა
და მწვანე ნარგავებით. შახტადანაც სულ ჩვიდმეტი კილო-
მეტრით იყო დაცილებული და თავისუფლად შემეძლო აქედან
სიარული, ხოლო თუ აუცილებელი გახდებოდა ჩემი დარჩე-
ნა შახტაზე, იქ საამისოდ დასასვენებელი ოთახი მქონდა მო-
წყობილი.

გორლოვკაში ჯანას შესთავაზეს ბოტანიკური ბაღის უფ-
როსად მუშაობა. ის ხომ აგრონომი იყო და კარგად ესმოდა
დეკორატიული გაუორმებას, მაგრამ მისი მუშაობა უკვე აღარ
შეიძლებოდა, ვინაიდან ოჯახში ბევრი საქმე მქონდა – მოსაე-
ლეღი ვყავდით ქმარი და სამი შვილი, რომ აღარაფერი ეთქვათ
სხვა ახლობლებზე. მურიკო ორ წლამდე ისეთი გახდა, რომ მის
დანახვას არაფერი სჯობდა, გამოვიდოდი გორლოვკის ქუჩე-
ში სასეირნოდ, მას წინ გავუშვებდით, ჩვენ კი შორიახლოს მიყუ-
ბოდით, საკმაოდ დაცილებით. რომ ხელავდნენ, ეს გაუურჩენი-
ლი ბავშვი მარტო მიდის, ყველა ჩერდებოდა და ეუერებოდა,
ჩვენ კი შორიდან ვუყურებდით და გვიხაროდა.

დონბასში მუშაობის დროს მანქანა სულ მყავდა. პირვე-
ლად გამოვიყვანე ახალი „პობელა“ და შემდეგ კი სამჯერ
„ვოლგა“. მანქანის რემონტი მე არ მჭირდებოდა. როგორც
კი ახალ მანქანას ცოტა ხნით ვიხმარდი, შემდეგ მას სხვას
ვაძლევდი და მე სხვა გამომყავდა, ამიგომაც, შვებულებაში
თითქმის მუდამ ახალი მანქანით ჩამოვდიოდი. ისე არ ჩამო-
ვიდოდი, რომ არ მენახა ჩემი საუკეთესო მეგობარი გოგი
კიკნაძე. მასთან ერთად დავდიოდი ნათესავეებში. ერთ-ერთი
შვებულების დროს საქეიფეოდ წავედი რგანში, ჩემს დედუ-
ლეთში. გოგისთან ერთად სხვა ექიმებიც იყვნენ: ბიჭიკო საყ-

ვარელიძე, გაბო ქავთარაძე და სხვები. ძალიან კარგი დრო ვაგარეთ, ბოლოს ეანამ უთხრა გოგისა და გაბოს, რომ ბურიკო თქვენ უნდა მომინათლოთ და შეთანხმდნენ კიდეც, მაგრამ თურმე ეანას არ ეწერა სიცოცხლეში ბურიკოს მონათულა, თუმცა მე მისი სურვილისა და გადაწყვეტილებისათვის გვერდი არ ამივლია და ბურიკო მონათლეს გოგი კიკნაძემ და გაბო ქავთარაძემ ჭიათურის დედათა მონასტერში. ნათლობის შემდგომი პურისჭამაც სწორედ რგანში მოვაწყვეთ.

ერთხელ პელო ბებომ უთხრა ხუმრობით, ამ გედა რგანში რომ ეარ გამომწყვდეული, ერთი გამაგარეთ სადმე და ქვეყანა დამანახეთო. ეანაც შეჰპირდა და შეუსრულა კიდეც დანაპირები, წავიყვანეთ მანქანით ნატანებში ჩემს დასთან, შემოვაგარეთ მახარაძე, ბათუმი, ქობულეთი, ფოთი და ყველა ღირსშესანიშნავი ადგილი. სულ გადაირია პელო, ეს რა ქვეყანა ყოფილაო. შემდეგ მივედით ზღვის ნაპირას, ეანა რომ წყალში გადახტა და თვალს მიეფარა, პელო სულ გადაირია, მიშეელეთ, ქალი დაეკარგეთ ზღვაშიო (ეანა ძალიან კარგად ცურავდა). ბოლოს, როდესაც თევზივით ამოცურდა წყლის ზედაპირზე და წამოვიდა ნაპირისაკენ, თანაც ხშირ-ხშირად ყვინთავდა წყალში, გაუჩინარდებოდა და შემდეგ ისევ ამოვიდოდა, ამან პელო სულ გადარია, აი, ამან უნდა თქვას, ქალი ვარო. ჭიათურაში რომ ჩამოვედით, გაგვაჩერებინა მანქანა, გადმოვიდა, შეხედა საშვეარდნოს გაშაყებულ კლდეებს და შეიგინა – ამის დედა ვატირე, სად ყოფილა ქვეყანა და ჩვენ სად ვიხრუკებით ამ კლდეებშიო.

ასე იყო ეანა ყველასთან: ბავშვთან – ბავშვი, მოხუცთან – მოხუცი და თავისი მოქმედებით ყველას აყვარებდა თავს. შეებულების ნახევარს ყოველთვის ვაგარებდით ჭიათურაში, ჩემს ხალხთან, ნახევარს კი გორში, ეანას ხალხთან. ჭიათურაში ყოფნისას აუცილებლად გადავდიოდით კალაურში. ეანას ყოველთვის პქონდა საჩუქრები გამზადებული, ამიგომაც ყველა მის ქება-დიდებაში იყო.

ერთხელ ცხინვალში (სტალინირში) ჩავედით და ბაღების ქუჩისაკენ რომ უნდა შემოგვეხვია, სადაც ლუბა დეიდა ცხოვრობდა, მთავარ ქუჩაზე ლუბა იჯდა ჩაფიქრებული. რომ დაგვინახა, მოგვეარდა გახარებული და კოცნა დაგვიწყო,

როგორ ამიხდა, სწორედ ახლა ვფიქრობდი, იაგო და ჯანა რომ შემოვიდნენ მანქანით, რა სიხარული მექნება-მეთქი.

ამის გაფიქრება იყო და კიდევაც შემოხედითო. ყველგან გველოდნენ დათქმულ ღროს, რომ ვიგყოდი ამა და ამ ღლეს მოვალთ, ამა და ამ საათისთვის, ზუსტად ისე მივიდოდი. ეს ჩვევა გამომყვა ღღემღე გრაფ მონტე კრისტოსავეთ და ვისაც კი წაკითხული ჰქონდა „გრაფი მონტე კრისტო“, მაღარებდნენ კიდეც, სიზუსტეში. მართლაც, ძალიან მიყვარდა და მიყვარს მონტე კრისტოს პუნქტუალობა და მისი სიგყვები: „მთელი კაცობრიობის სიბრძნე ორ სიგყვაში გამოიხატება: ელოდე და იმედი იქონიე“.

VIII

1961 წლის 31 მარტს შახტაზე რამდენიმე ავარია მოხდა და ვერ მოვახერხე სახლში წასვლა. ღღეღღამე შახტაზე ვიყავი და ხანდახან თუ შევისვენებდი წუთიერად ჩემს დასასვენებელ ოთახში ან პირდაპირ კაბინეტში. გათენდა 1 აპრილი და როგორც კი გავეციტ პირველი ცვლის ნარიაღები, სახლში წასვლა დავაპირე, ვიფიქრე, ჯანა მოწყენილი იქნება და მისვლას აღარ დავაგვიანებ, რომ ძალიან არ გავაჯავრომეთქი. თუმცა ის შეჩვეული იყო ჩემი მუშაობის ასეთ გრაფიკს და იცოდა, თუ საჭირო იქნებოდა, შახტაზე უნდა დაერჩენილიყავი. უბნის უფროსები მარტის თვის უწყისებს წერდნენ და სათითაოდ შემოდიოდნენ ჩემს კაბინეტში საკითხების შესათანხმებლად, ასე რომ, ვერა და ვერ გავითავისუფლე თავი, რათა ადრე წავსულიყავი სახლში. უკვე ღღის თერთმეტი საათი იყო, როცა თამარა პეგროვნამ დამირეკა:

– იაგო ილიჩ, ახლავე უნდა წავიდეთ გორლოვკაში!

– რაშია საქმე? – შევეკითხე ტელეფონით.

– მგონი წუხელ შენი ბინა გაუძარცვავთ, წავიდეთ და გავარკვიოთ, რაშია საქმე.

მაშინვე დაუჯექი მანქანაზე, თამარა პეგროვნაც წამოვიყვანე და წამოვედი გორლოვკაში, თან გულში ვფიქრობ: „ყველაფერი ჯანდაბას! გაგვძარცვეს, გაგვძარცვეს, ჯანას დავაიმედებ, არ იჯავროს-მეთქი“. სასწრაფოდ მივაღექი სახლს და რას ვხედავ, მთელი ეზო და სადარბაზო ხალხითაა გაჭედილი. მაშინვე

გავიფიქრე, რომ ეს გაძარცვას არ გავდა, ჩემს თავს რაღაცა უბედურება იყო დაგეხილი. ბურიკო მაშინ ორი წლისა და ათი თვის, მოუსვენარი ბავშვი, ხან პიანინოს უკრავდა, ხან რადიოს, დარბოდა ოთახებში. მაშინვე ის გავიფიქრე, ნამდვილად ბავშვი გადმოვარდა ფანჯრიდან და დავიღუპეთ-მეთქი. წესიერად ველარ ვაზროვნებდი, არ ვიცოდი, რა უნდა მეფიქრა.

არსებობენ შემადრწუნებელი უბედურებანი და თავზარდამცემი ბედუკუღმართობა, რის წარმოდგენასაც ვერ ბედავს კაცი და რასაც შიშით ვერ უსწორებს თვალს, თუკი ვინმეს თავს დააგყდება, მოულოდნელად ძალას მოიკრებს, პირისპირ მედგრაღ შეეგება უიღბლობას და რომ არ მოელოდა, ისეთ მხნეობას გამოიჩენს. სწორედ ასეთ დღეში ჩავევარდი მეც. რაც არის, არის, გავიფიქრე, მოვიკრიბე მხნეობა და გავწიე ეანასაკენ, რომ როგორმე ისიც გამემხნეეებინა. წარმოვიდგინე, რა დღეში იქნებოდა. ამ ფიქრებით ხალხში გზა ძლივს გავიკვლიე. როგორც კი მიეუახლოვდი ჩემი ბინის შესასვლელს, წინ მილიციონერი გადამეღობა და მეუბნება: „Баба жена убита, будьте спокойны“.

აღარაფერი მახსოვს. ამის გაგონება და ჩემი ჩაკეცვა ერთი იყო. როცა მომაბრუნეს, ყველაფერი გავიგე, რაშიც ყოფილა საქმე, თუმცა თამარა პეგროვნას შახგადანვე სკოდნია ეს ამბავი, მაგრამ არაფერი მითხრა. როგორც გამოძიების შემდეგ გაირკვა, ყველაფერი შემდეგნაირად მომხდარა:

მე მყავდა მამიდაშვილის შვილი სოფელ ჯალაურთაში – პლაგონ ღამბაშიძე, რომელიც კარგი მხატვარი იყო, დადიოდა დაწესებულებებში და აკეთებდა რეკლამებსა და ნახატებს და ამით შოულობდა ფულს. ის არა მარტო საქართველოში, არამედ რუსეთის ქალაქებშიც დადიოდა. ენაკიევოში გაუცენია ღამბაში რუსი გოგო – ბინა და წაუყვანია სოფელში ცოლად. ერთ-ერთი შვებულების დროს პლაგონს ჩვენთანაც ჰყავდა ბინა სტუმრად. რამდენიმე ხნის შემდეგ ბინამ მიატოვა საქართველო და წავიდა ენაკიევოში და აღარც დაბრუნებულა პლაგონთან, ამიგომ პლაგონმა თვითონ ჩამოაკითხა. პლაგონმა იცოდა ჩემი მისამართი და ბინასთან ერთად მეწვია სტუმრად გორლოვკაში, თანაც ჩემი რჩევა უნდოდა. გამიხმო ცალკე ოთახში და მეკითხება: როგორ

მოვიქცე, ზინა ჭიათურაში არ მომყვება და მე ხომ არ დაერჩე აქაო. მეც ასეთი რჩევა მივეცი: ჩემო პლატონ! თუ წამოგყვება, ძალიან კარგი გოგოა და მაგაზე უკეთეს ცოლს შენ ვერც მოიყვან, მაგრამ თუ არ წამოგყვება, ქალის გულისთვის შენი სამშობლოს და შენიალების მიტოვება სწორი არ იქნება - მეთქი.

— მეც ეგრე მაქვს გადაწყვეტილიო, — მიპასუხა პლატონმა.

ქანა ძალიან გახარებული იყო ჩემი მამიდაშვილის სტუმრობით და რაც შეეძლო, პატივისცემა არ დაუკლია. განა მარტო მის მიმართ იყო ასეთი კეთილი? ყველა ჩემს თუ თავის ნათესავს დიდი ყურადღებითა და პატივისცემით ეპყრობოდა. უკვე შვიდი წელი გახდა, რაც მიაგოვა თავისი საყვარელი სპეციალობა, უარი თქვა გორლოვკაში მუშაობაზე და მთელს თავის გამოცდილებასა და ძალ-ღონეს ჩვენ გვახმარდა. ვცხოვრობდით და ვმოქმედებდით შეთანხმებულად. ერთმანეთს თითქმის არაფერში ვეწინააღმდეგებოდით: — კი, ქანა, როგორც შენ გინდა! — კი, იავო, როგორც შენ გინდა! — აი, ეს იყო ჩვენი სიტყვები.

ერთხელ შახგადან მივედი და შემეხვეწა — მაღაზიაში პიანინოები მოიტანეს, ერთი ცალი შევანახვინე შენს მოსვლამდე, გოგონები გვეზრდებიან სახლში და მაყიდვინეო. — კი, როგორც შენ გინდა-მეთქი, — ვუთხარი მე. მეორე დღეს თვითონ მოაგანინა მუშებს და სახლში დამახვედრა. ერთხელ სახლში რომ დავბრუნდი, კარგი გასაშლელი დივან-კრესლო დამახვედრა საჩუქრად — დღეს შენი დაბადების დღეა და საჩუქრად გიყიდეო.

შვიდი წელი ბევრიცაა და ცოტაც. ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ მიდის შენი ცხოვრება — ხალისიანად თუ უხალისოდ. შვიდი წელი... ამ შვიდი წლის განმავლობაში ერთხელაც არ გვიწყენინებია ერთმანეთისათვის, რომ იტყვიან, შვიდი სიტყვაც არ გვითქვამს ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ და საწყენად. ქანასთან გატარებული ეს შვიდი წელი იყო, ალბათ, ჩემი ცხოვრების ყველაზე ბედნიერი წლები.

ფიქრებმა გამიგაცეს და ავცდი ჩემი თხრობის მთავარ თემას. ერთი კვირა ჰყავდა ქანას თავისთან ზინა, ისიც თავს

უსაყვარლეს ნათესავად და მეგობრად აჩვენებდა. შეჰპირდა: მე და პლატონი კიდევაც რომ დაემორღეთ ერთმანეთს, შენთან კავშირს მაინც არ გავეწყვეტო. ისარგებლა ჟანას გულუბრყვილობით, გაიგო ყველაფერი, თუ სად ინახებოდა ჩვენს ოჯახში ფული, სად სამკაულები, სად ოქრო-ვერცხლი და ა.შ. გამოემშვიდობა ჟანას და წავიდა ენაკიეოში.

ყოველთვის ყველაფერში ქალია გარეული... ტყუილად კი არ ამბობენ, სადაც ეშმაკი ვერ მივა, იქ ქალს გაგზავნიანო. ჩვენს შემთხვევაშიც ქალით მოხდა ჩვენი ოჯახის დანგრევა და განადგურება. როგორც კი მისულა ზინა სახლში, თავის ძმისთვის უთქვამს; – ვიქტორ! ისეთი ოჯახი გავიცანი გორლოვკაში, რომ თუ მას გაეძარცვათ, შეგვიძლია ხუთი წელი არხეინად ვიცხოვროთო. შეიამხანაგეს თავისივე ბიძაშვილი და დაიწყეს მომენტის ძებნა, თუ როდის და როგორ გაეძარცვათ ჩემი ბინა. სწორედ ასეთ ხელსაყრელ დროდ მიიჩნიეს 1961 წლის 1 აპრილი, როცა ჩვენთან უკვე აღარავინ სტუმრობდა. ქეთინო დეიდამისს გორში ჰყავდა წამოყვანილი, მე შახტაზე ვიყავი სამუშაოდ, ხოლო ნანა, მარგის არდადეგების შემდეგ, სწორედ 1 აპრილს წავიდა სკოლაში. სახლში მარგო ჟანა და პატარა ბურიკო იყვნენ. მოიყვანეს ეზოში დიდი დახურული საგვირთო მანქანა, ბიჭებმა გაიკეთეს მონგიორის ღვედები, ხელში დაიჭირეს სამუშაო იარაღები, პირდაპირ ჩემს ბინას მიაღვნენ და მისცეს ბარი, როდესაც ჟანამ გამოჰხედა, უთხრეს, რომ ელექტროქსელიდან ვართ შემოწმებაზე და ელექტრომრიცხველი გვიჩვენე, სად გიდგათო. ჟანაც გაუძღვა წინ და როგორც კი მივიდნენ სასტუმრო ოთახთან, სადაც დივანი გვედგა, ერთი ჟანას ეცა და წააქცია დივანზე, ხოლო მეორემ რადიო ჩართო, გარეთ ხმა რომ არ გასულიყო. შეიქნა ბრძოლა, გამწარებული ქალი თურმე მხეცად გადაიქცა და ორმა ახალგაზრდა ბიჭმა ვერ შეძლო მისი დამორჩილება და გაკოჭება. საწყალი ჟანა, თურმე ხან ერთს წააქცევდა, ხან მეორეს. ერთს წიხლი რომ ამოარტყა, გულწასული დაეცა ძირს, გონს რომ მოვიდა, წამოდგა და მივარდა ყვირილით; – ამის დედაო, – შეიგინა – ერთი ქალი ორ კაცს გვეკლავსო და საფეთქელში ჩაარტყა „პლოცკო“, მოკლა და შემდეგ თრევით გაიგანეს საძინებელ ოთახში, ჩააგდეს

საწოლებს შორის და მევიდან დააყარეს საბნები, შემდეგ მიუბრუნდა იგივე ბიჭი ბავშვს, ჩააწოდა ყელში ხელები, აიყვანა მაღლა და ახრჩობდა, მეორემ ბავშვი ძლიერ გამოჰგლიჯა ხელიდან: რას ჩადიხარ, ამის მკვლელობას რატომღა იწერო. შეაგდო ბავშვი სამზარეულოში, მოხურა კარები და მიაყუდა ზედ „ტუმბოჩკა“. დაიწყეს ბინიდან ყველაფრის გამოზიდვა, რასაც კი მოერივნენ: ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, სარეცხი მანქანა, საკერავი მანქანა, რადიო და ა. შ. ებოში ხელაუდნენ, რომ მანქანა იგვირთებოდა, მაგრამ ამრზე ეერავინ მოვიდა, თუ ყაჩაღები იყვნენ. დილის ათი-თერთმეტი საათი იყო და ეგონათ, ვიღაცა სხვა ბინაში გადადისო. ეს სახლი არ იყო დიდი ხნის შესახლებული და ერთმანეთს ჯერ კიდევ არ იცნობდნენ. მთელი ამ ხნის განმავლობაში ბინა იდგა სადარბაზოში მგვერდად, ის ყველას გეცნობდა, მეც, ჩემს ძმასაც და ჩემს მეგობრებსაც. თუ ვინმე შემთხვევით გამოეჩნდებოდა, მაშინვე გააგებინებდა ბიჭებს. ასე დაგვირთეს მანქანა და გაუდგნენ გზას. თერთმეტ საათზე თამარა პეგროვნას დედა პირველი სართულიდან ავიდა ჩვენთან, ჟანასთან სალაპარაკოდ და კარები რომ ღია დახვდა, დაიძახა – ჟანა ივანოვნა! ჟანა ივანოვნა! რომ არავინ გამოეხმაურა, შეიხედა ბინაში და დაინახა, ყველაფერი არეული-დარეულია. გამოაღო სამზარეულოს კარები და ხელავს, ზურიკო ჩაბლაუჭებია გათბობის რადიატორს და გირის: – „Там злые люди мамыной“ – შესგირა ბავშვმა. იმ წუთშივე დარეკეს მილიციაში, მაგრამ დილის ათი საათზე მომხდარი ასეთი ამბავი არავინ დაიჯერა – პირველი აპრილია და გვაგყუებენო. სანამ მილიციას გააგებინეს, სანამ ისინი მოვიდნენ, მანქანა უკვე სამშვიდობოს იყო გასული.

მაღე გამოძიებით დაადგინეს, რომ ასეთი მანქანა გავიდა ენაკიევის მიმართულებით, რომელშიც იჯდა შავგვრემანი გოგო, შავი თმებითა და შავი წარბებით. მაშინვე მკითხეს, ხომ არავინ მყავს ენაკიევისკენ ნაცნობი ქალიშვილი, ქართული ან სომეხი, შავგვრემანი, შავი თმებითა და შავი წარბებით. მე არც კი დავფიქრებულვარ, ისე ვუპასუხე, ასეთს არავის ვიცნობ-მეთქი. მე თვითონ ასე აუუბნიე გზა-კვალი გამომძიებელს. ბინა იყო თეთრი, ნამდვილი რუსის ტიპი, ქერა, მაგ-

რამ მაშინ თურმე თმები და წარბები შეუღებავს, რათა მისი ცნობა ვერ შეგვძლებოდა და ამას როგორ მივხედებოდი? თუმცა გამომძიებელს უნდა ეეარაუდა მსგავსი ფაქტი და ჩემსავით არ უნდა შემცდარიყო.

სასწრაფოდ გაეაგზავნე დეპეშა გორში და შევაგყობინე ამბავი, თუმცა ცოტა ხანში მეორე დეპეშაც გაეაგზავნე და მიეწერე, — არ ჩამოხვიდეთ, მე თვითონ მოვდივარ-მეთქი. მაგრამ როგორ? აღარ გამაჩნდა აღარც ფული, აღარც ტანსაცმელი და აღარც შეძლება. მე ასეთ დღეში ვიყავი, შეშინებული ბურიკო მეზობლებს წაეყვანათ, რომელსაც ყელი დაწითლებული ჰქონდა და ჯერ კიდევ ემჩნეოდა ხელების ნაკვა-ლევი. ნანა სკოლიდან რომ მოსულა და ეს ამბავი გაუგია, თურმე თავს იკლავდა გირილით. უკითხავთ, ეს ბავშვი ვინააო. ვიდაცას უთქვამს, — ეს გერიაო. — ვინაა გერი, მე მისი შვილი ვარო, — სცემია ნანა იმ ქალს. გამწარებულმა გადაეწყვიტე, რომ ეანა გორში უნდა წამომესვენებინა. ჭიათურაში რომ დამეკრძალა, თავისი ხალხისთვის ხომ დაკარგული იქნებოდა. აბა ჭიათურაში ვინ იელიდა მის საფლავზე, მით უმეტეს, დედამისი ავაღმყოფობდა.

✓ ყოველგვარი დიდი უბედურება პატივისცემას ბადებს და ჯერ არ ყოფილა იმის მაგალითი, თვით ყველაზე მკაცრ ეპოქაშიც კი, რომ პირველ წუთებში ხალხს არ თანავგრძნოს ადამიანისათვის, რომელსაც თავს დიდი უბედურება დააგყდა.. ამბავი მეტი უბედურება განა კიდევ შეიძლებოდა? და მეც ყველამ თანამიგრძნო, ზოგმა თავის პალტო ჩამაცვა (ტიგრან მიქელაძემ), ზოგმა ფული მომცა და გავემზადეთ წამოსასვლელად. გორლოუკაში მაშინ მუშაობდნენ ქართველი მეღვინეები, გვარად წულუკიძეები, რომლებსაც საკუთარი, კეთილმოწყობილი ღვინის მაღაზია ჰქონდათ და ღვინით ვაჭრობდნენ. ნეტავ თუ არიან ცოცხლები და სად არიან? ღმერთი უშეელის მათ და მათ შთამომავლობას კეთილი საქმეებისათვის. მათ გამიწიეს ყველაზე დიდი დახმარება იმ უბედურების დღეებში. ნახეს მანქანა „ბიმი“, გამოაჭრევენეს საბარგული და შიგ შედგეს ეანას სადგომი (ის კი არ ვიცი, სადგომი ვინ გააკეთებინა), შიგ ჩაგვსვეს მე და ალოზი, რადგან მეტი ვერ მოთავსდებოდა, ორიც თვითონ მძლოლი იყო. მძლოლებს

წინასწარ მისცეს, მგონი ხუთი ათასი მანეთი და უთხრეს, რომ ფრთხილად იარეთ და იაგო არაფერზე შეაწუხოთო. არ შემოიძლია იმის აღწერა, რაც ხდებოდა მელერეკისში. მთელი სოფელი გამოსული იყო სოფლის თავში მთავარ გზასთან და ელოდნენ ჩვენს მისვლას. მთელი კვირა გირილი იყო, არა მარტო დიმიტრიადების ოჯახში, არამედ მთელს სოფელში.

ცხოვრებაში არსებობენ ისეთი ადამიანები, რომლებსაც მხოლოდ ნგრევა და ტკივილი მოაქვთ გარშემომყოფთათვის, ამის საპირისპიროდ არსებობენ ისეთი ადამიანებიც, რომლებიც სხვათათვის სანთელივით იწვიათ, სხვისი ტკივილი სტკივათ და სხვისი სიხარული უხარიათ. ასეთ იშვიათ ადამიანებს შორის იყო ქანა. ასეთი ადამიანის, ასეთი მეგობრის, თუ გნებავთ ასეთი ნათესავის ყოლა ყველასათვის დიდი სიხარული იყო. ამიტომ ქანას სიკვდილი განუზომელ ტკივილად იქცა ყველასათვის.

ჩამოიყვანეს ნანაც და ზურიკოც, რომელსაც ერთი წუთითაც ვეღარ ვიმორებდი, შეშინებული ჩემ გარდა არავის ეკარებოდა.

IX

დამთავრდა დაკრძალვის ცერემონიალი და ჩემი ბავშვებით ღონბასში დავბრუნდი. რაღაც ხომ უნდა მელონა, თუნდაც ბავშვების გულისთვის მაინც. ნანა მაშინვე მიუყვანე ვერა დანილოვნას და საბაფხულო არდადეგების დაწყებამდე ჩავაბარე. ქეთინო გორში იყო მაროსთან, ზურიკო კი მე არ მშორდებოდა. ჩემი მუშაობა მახტაგზე აღარ შეიძლებოდა, უნდა დავბრუნებულიყავი საქართველოში და მეგრუნა, სად დავბინავებულიყავი საბოლოოდ. ერთადერთი სწორი გამოსავალი იყო ბინის გადაცემა თბილისში, თუკი, რა თქმა უნდა, სასურველ კლიენტს ვნახავდი. მივედი გრესტის მმართველთან და მოვახსენე ჩემი მოსაზრება. ლევ ბორისის ძემ მირჩია, ისევე მათთან სამუშაოდ დაერჩენილიყავი.

— მე მაინც მინდოდა შენი გადმოყვანა გრესტში, ორისამი თვე იმუშავებ გრესტის მთავარი ინჟინრის მოადგილედ, ყველაფერს რომ შეეჩვევი, შემდეგ მთავარ ინჟინრად დაგნიშნავო.

მე არ დავთანხმდი და ეუთხარი, რომ თუ ბინის კლიენტი მოვძებნე, გთხოვ, გადაცულაში ხელი არ შემიშალო-მეთქი. მმართველი დამპირდა, — რაკი არ იშლი, რაც დაგჭირდეს, მითხარი და დაგეხმარებით.

ქალაქკომში დამიბარა ანა გრიგორენამაც და მკითხა, რას ვაპირებდი. ძალიან მთხოვა, ოღონდ ნუ წახვალ, დარჩი და ყოველნაირად მხარში დაგიდგები და ბავშვებსაც ისე დაგაზრდევინებ, როგორც შენ გაგეხარდებო.

— იაგო ილიჩ! — მითხრა მან — არ იფიქრო, მე არ მეწყინა შენი მეუღლის დაღუპვა. პირიქით, ძალიან დამენანა და თან გულიც მეტკინა, შენ რომ ასე დაიჩაგრე, მაგრამ, სამწუხაროდ, არაფრის გაკეთება აღარ შეგვიძლია, მთავარია, თავი არ დაიღუპო და ბავშვები გზას არ ააყდინო, ხოლო თუ დარჩები, მე ყველანაირად მხარში ამოგიდგები.

— ანა გრიგორენა! — ეუთხარი მე, — მჯერა შენი გულწრფელობის და მაღლობელი ვარ ასეთი ყურადღებისათვის, მაგრამ ჩემი დარჩენა უკვე აღარ შეიძლება, ეს გადაწყვეტილია და თუ ჩვენი მეგობრობის გწამს, ორი რამე უნდა გამიკეთო-მეთქი.

— რამდენიც გინდა მთხოვე, მზად ვარ ყველაფერი შეგისრულო, — იყო პასუხი.

პირველი თხოვნა: ბინა უნდა გადაცევალო თბილისში და თუ რამე დამჭირდა ქალაქკომიდან და პროფკავშირებიდან, შენ უნდა დამეხმარო-მეთქი. მაგის იმედი გქონდესო, მითხრა მან და თან მკითხა, — მეორეს რას მთხოვო?

— ხომ იცი ჩვენ როგორ ეაპირებდით ჩემი ძმის გმირად გახდომას, პირდაპირ ეუთხარი, თუ როგორ ვეხმარებოდი ხოლმე სანგრევში ჩუმ-ჩუმად და ეასრულებინებდი გეგმას 200%-ით, რის შედეგად მან უკან ჩამოიგოვა ისეთი მაგარი მნგრეველები, როგორებიც იყვნენ: ივანე ხარლანიუკოვი, ჟენია პინჩუკი, ლეონია გორლოვი, ჟორა შალესტნი და სხვები, რომლებსაც შახტაზე ვეფხეებს ეძახდნენ. აქამდე ხომიაკოვის დახმარება მე არ დამჭირებია, ახლა კი ჩემს სახლიკაცს უჩემოდ ძალიან გაუჭირდება, უნდა უთხრა ხომიაკოვს, რომ წლის ბოლომდე როგორმე შეინახოს მოწინავედ და ჩვენი დაწყებული საქმე დაეაგვირგვინოთ-მეთქი.

— მაგასაც ვეცდებით — დამამშვიდა ანა გრიგორენამ.

მივედი შახტაზე, გაეასწორე ბოლო ანგარიში, ვნახე ნანა და დავამშვიდე, — შვილო არაფერი იჯავრო, ვერა დანილოვნა არაფერს მოგაკლებს და მალე მეც ჩამოვალ-მეთქი. ჩემი სახლი გორლოვკაში დაეკეცეთ, გასაღებები ჩაეხაზრეთ თამარა პეტროვნას და წამოვედი თბილისში, რათა გადაცელის ბიუროში მომეძებნა სასურველი კლიენტი.

ისევ ამეკვიატა ფიქრები, გამახსენდა ბოლო შევხველების დროს მე და ჟანამ რამდენი ვეძებეთ ბინები, რომ გვეყიდა. ჭიათურაში ორი ბინა ვნახეთ, ერთი ლეკუბანში საკუთარი ეზოთი და ეენახით — მიგუშა მასხარაშვილის ბინა, მეორე კი სადგურთან ახლოს, ფანჯულიძის ბინა, მაგრამ რაღაც მიზეზები მოვნახეთ და ვერ მოვრიგდით. ყველაფერი ბელისწერაა თურმე. მაშინ რომ ის ბინა გვეყიდა, ხომ გადაურჩებოდი იმ დიდ უბედურებას, რაც გორლოვკაში დაგვატყდა თავს. ახლა კი იძულებული ვარ ბინის საშოვნელად ჟანას გარეშე მარტომ ვიარო, თანაც უნუგემოდ. ბინის ამბავი რაც შეიძლება მალე უნდა მოვახერხო, რათა 1 სექტემბერს ნანა ახალ სკოლაში მივიყვანო. მაგრამ ამას ხომ დრო სჭირდება? ერთ დღეში ხომ ვერ გავაკეთებდი ყველაფერს? და გადაწყვიტე, მივსულიყავი თბილისში, პაელე დიმიტრიადის ქალიშვილთან — ვერასთან, რომელიც ცოლად ჰყავდა გრიშა მეთურაძეს და ჰქონდათ საკუთარი სახლი.

ძალიან დიდი კმაყოფილებით მინდა მოვიხსენიო ვერაყა და გრიშაც, რომლებიც დიდი პატივისცემით მეპყრობოდნენ, მაგერიალურ დახმარებასაც მიწევდნენ და მორალურადაც მამხნევებდნენ. ვერას დამოკიდებულებამ ჩემ მიმართ კიდევ ერთხელ დამანახვა ის დიდი სიყვარული, რაც გრადიციულად გამოყვით დიმიტრიადებს თავიანთი მამა-პაპისაგან. მე მაინც ძალიან მორიდებულად ვიყავი. დილით გაედიოდი, მთელი დღე დავხეტიალობდი ქუჩებში საქმიანად თუ უსაქმოდ და მხოლოდ საღამოს ებრუნდებოდი დასაძინებლად. ცხოვრებული ვერა სულ მეჩხუბებოდა, მთელი დღე მშიერი რომ დადიხარ, მოდი ხოლმე სახლში, ჩემი დედამთილი სულ სახლშია, ჭამე საჭმელი, დაისვენე და მერე წადი საქმეზეო, მაგრამ ამას ვერ ვაკეთებდი, ისიც მერიდებოდა, მათთან რომ ვიძინებდი და დილა-საღამოს მათთან ვჭამდი. ამ უხერხულობის გამო თავს კარგად ვერც კი ვიკმაყოფილებდი ჭამით.

მთელ დღეებს გადაცელის ბიუროში ვაგარებდი, რომელიც მდებარეობდა სოლოლაკში, მახარაძის ქუჩაზე. ვიქექებოდი არქივებში და ვეძებდი ხალხს, რომელსაც შეგანილი ჰქონდა განცხადება ბინის სხვა ქალაქში გადაცელის თაობაზე. ვნახავდი თუ არა რაიმე შესაფერის ვარიანტს, გავრბოდი მათ სანახავად, მაგრამ ზოგი უკვე გადასული იყო სხვაგან საცხოვრებლად, ზოგსაც გადაუფიქრებინა ბინის გადაცემა, ზოგს უკრაინა არ უნდოდა, უნდოდათ მოსკოვი ან ლენინგრადი და ა.შ. მთელი დღის ნარბენი და დაქანცული ისევ ვბრუნდებოდი გადაცელის ბიუროში და ვაგრძელებდი ახალი ვარიანტის ძებნას.

ბოლოს, როგორც იქნა მოენახე ერთი შესაფერისი ვარიანტი. ვინმე გრიგოლ გარანი აპირებდა ბინის გადაცემას თბილისიდან უკრაინის რომელიმე დიდ ქალაქში: კიევი, სტალინოში, ღნეპროპეტროვსკში და ა.შ. მოვძებნე გარანი, რომელიც ცხოვრობდა პეკინის ორმოცდახუთში, სამოთახიან ბინაში, სადაც ორი ოთახი ეკავა გრიგოლ გარანს და ერთი დიდი ოთახი სოსო ედიბერიძეს. სამზარეულო, ლოჯი, და ყველა სათავსო საერთო ჰქონდათ. მე ისე ვიყავი გადაღლილი ბინების ძებნით, აღარ დავეძებდი, რომ ყველაფერი საერთოა, ვინ იცის, როგორი მემობელი გვეყოლება და დავუწყე მოლაპარაკება გარანს, ავუხსენი მდგომარეობა, ვაქე და ვადიდე ქალაქი გორლოვკა, თანაც შევპირდი, გრესგისა და ქალაქკომის დახმარებით კარგ სამუშაოზე მოგაწყობ-მეთქი. წავიყვანე გორლოვკაში ბინის სანახავად, თითქმის დავიყოლიე და სასწრაფოდ შეეუდექი საქმეს. ამოვეწერე ბინიდან, დავიწყე საბუთების შეგროვება და ბინის გადაფორმება გრიგოლ გარანის სახელზე.

საქმე თითქმის უკვე ბოლოვდებოდა, რომ რაღაც ეშმაკი შეუძერა გარანს თუ ცოლმა გადაათქმევინა და გადაცელაზე უარი განაცხადა. რაღა უნდა მექნა? მე უკვე ამოწერილი ვიყავი, ხელახლა ხომ ველარ ჩავეწერებოდი? აქ დიდი დახმარება გამიწიეს ჩემმა ძმამ ალოზიმ და ჩემმა თბილისელმა მეგობარმა თენგიზ ლაცაბიძემ. ალოზი ამ დროს უკვე ჭიათურაში იყო, რადგან, როგორც კი დაუანებე თავი შახტაზე მუშაობას, ჩემმა ძმებმაც დაანებეს თავი მუშაობას და ჭიათურაში დაბრუნდნენ, რადგან იცოდნენ, რომ უჩემოდ შახტაზე მუშაობა გაუჭირდებოდათ. ჩემი იქ ყოფნის დროს მათ ყველა განსაკუთრე-

ბულ პატივის სცემდა და ეხმარებოდა, რადგან მე ყველას ეჭირდებოდი, რაიმეს რომ გაუკეთებდნენ ალოზის და ბალიკოს, მაშინვე მე მეუბნებოდნენ: ლეონიას ან ზაალის ეს გავუკეთეთო. განსაკუთრებით გული დამწყდა ალოზის წამოსვლაზე, რომელსაც ერთ წელიწადში გმირობა უნდა მიეღო, მაგრამ უჩემოდ შეინარჩუნებდა კი თავის წარმატებებს?

იმ გადამწყვეტ მომენტში, როცა გარანმა უარი მითხრა, თენგიზი და ალოზი ყოველდღე მიდიოდნენ მასთან და ამინებდნენ, თუ ბინას არ გადაცელი და თბილისში დარჩები, შენ აქ ყოფნას ველარ ეღირსებო. ერთხელ ალოზიმ გარანს პირდაპირ უთხრა – გაგიყვან ქალაქარეთ, შენი ხელით ამოგათხრე ვინებ სამარეს, შემდეგ მოგკლავ, შიგ ჩაგაგდებ და მიწას მოგაყრიო. ასე იყო თუ ისე, ბოლოს გადაეაწყვეტინეთ ბინის გადაცელა და საბუთები შევიგანეთ თბილისის გადაცელის ბიუროში. მაშინ ასეთი წესი იყო (ალბათ, ახლაც ასე იქნება), როცა ბინების გადაცელა ფორმდებოდა ქალაქიდან ქალაქში, იმ ქალაქის გადაწყვეტილებას ემორჩილებოდა მეორე ქალაქი, რომელიც რანგით უფრო უმაღლეს საფეხურზე იდგა. ჩვენს შემთხვევაში თბილისი რესპუბლიკის დედაქალაქი იყო, ხოლო გორლოვკა საოლქო ქალაქი, ასე რომ, თბილისის ყველა გადაწყვეტილებას უნდა დამორჩილებოდა გორლოვკა.

სადაც კი მივიდოდი, ეს წვერმოშეებული და დაღონებული კაცი, ყველა პატივისცემით მეკიდებოდა. ჩემს ამბავს რომ გაიგებდნენ, ყველაფერს ისე მიკეთებდნენ, როგორც მე მინდოდა. ამიგომაც ადვილად მივაღწიე გადაწყვეტილების მიღებას, რომ ჩავწერილიყავი გარანის ბინაში, გარანი კი ამოეწერათ და მიეცათ გადაწყვეტილება ქ. გორლოვკაში, იაგო ასანიძის ბინაში ჩაწერის შესახებ.

ჩავედი გორლოვკაში და გავათავისუფლე ბინა, რაც მჭირდებოდა, კონტეინერით გამოვაგზავნე, ხოლო საძინებელი გარნიტური და ბევრი სხვა რამ გარანს დაუტოვე. ყველაზე ძვირფასი ამ ნივთთაგან ჩემთვის იყო ჯანას ნაყიდი პიანინო და ღივან-სავარძელი, რომელიც ჩუმად იყიდა და მაჩუქა დაბადების დღეზე. ეს სავარძელი ახლაც კარგ მდგომარეობაშია და ჯანას სამახსოვროდ მოწიწებით ვინახავთ. მისი ნაყიდი პიანინო კი მის შვილს, ქეთინოს და მის მოსახელე შვილიშვილს – ჯანას ახლაც უდგათ სახლში.

როგორც შეეპირდი გარანს მუშაობის შესახებ, გრესგის მმართველი შევაწუხე და გორლოვკაში კარგი სამსახური ვუშოვე.

ნანა უკვე ცამეტი წლის ხდებოდა. მეექვსე კლასის მოსწავლე იყო. როგორც კი დამთავრდა სასწავლო წელი, საბუთები წამოვიღე და თბილისის №64 რუსულ საშუალო სკოლაში შევიტანე, რომელიც ჩემს ბინასთან ახლოს მდებარეობდა. დამშვიდობებისას ვერა დანილოვნამ და გრიგოლ ივანეს ძემ ცრემლები ვერ შეიკავეს. მას ხომ ჩვენ ძალიან ახლობლად მივაჩნდით და როცა შახტაზე არ ვიმყოფებოდით, ნანას საკუთარი შვილივით უვლიდნენ.

ბინის საკითხი უკვე მოგვარებული იყო. ახლა ბავშვების დაბინავებაზე უნდა მეზრუნა.

ქეთინოზე აღარაფერი მქონდა საფიქრალი. თითქოს გული უგრძნობდაო, მისი დაბადებისთანავე მარომ სახელიც თავად შეურჩია და თან გაგვიცხადა, ქეთინო ჩემი შვილი უნდა იყოსო. მას ბინაც კარგი ჰქონდა გორში და თავის თავზე იღებდა ქეთინოს მოვლა-პატრონობას.

ნანას საკითხიც გადაწყვეტილი იყო, მას თბილისში უნდა ეცხოვრა და ესწავლა, მაგრამ როგორ? მე ჯერ მუშაობა არ დამეწყო და სოფელშიც მოსაგვარებელი იყო საქმეები. განსაკუთრებით ღიბხანს მოვუწიე ჟანას საფლავის კეთებას. სასაფლაო ოთხი კაცისათვის გაეკეთე, რადგან ჟანას მშობლებს ვაჟი არ ჰყავდათ და ყველანი ჟანასა და ჩემს იმედად იყვნენ. ჩამოვასხმევეინე ჟანას ბრინჯაოს ბიუსტი, მოვიტანე ქვა, რომელიც უნდა გამომეთალა ბიუსტის დასადგმელად. ქვის გამოთლაში ღიდი დახმარება გამიწია ჟანას ბიძაშვილმა, ელენეს ძმისშვილმა აბესალომ ეგაძემ, რომელსაც ხელობა ეხერხებოდა და თავისი ხელით გამიკეთა ყველაფერი.

ბაკურიანში, სგალინის დასასვენებელ სახლში, მუშაობდა ჟანას დის, თინას მამლი – ვასია შაეკანი, რომელმაც მოგვიხერხა და დასასვენებელი სახლის ეზოდან გამოგვიტანა ვერცხლისფერი ნაძვის ხეები, რომელიც საფლავეზე დაერგე და გაეახარე, შემდეგ საფლავის გარშემო გაეკეთე მოზაიკა და კიდევ მრავალი სხვა რამ. ჩემს ბინაში მცხოვრებ მოზიარე მებობლებს, მერი და სოსო ელიბერიძეებს შევეხვეწე, ნანას მარტო ვტოვებ თბილისში თქვენს იმედად და მიმიხედეთ-მეთქი. მართალია, მე ხშირად მივაკითხავდი და საჭმელსაც

არ მოეკლებდი, მაგრამ აბა როგორია ცამეტი წლის გოგოს მარგო დაგოვება? ღმერთმა უშველოს მერისა და სოსოს, მათ ნანასათვის ყურადღება არ მოუკლიათ, ყოველ ნაბიჯზე უკან დასდევდნენ და ყურადღების ქვეშ ჰყავდათ, რომ სწორ გზას არ ასცდენოდა და კიდევ მეტად არ გამზარებოდა ისედაც გამზარებული ცხოვრება. ამის შემდეგ ჩვენ და ელიბერიძეებმა ცამეტი წელი გავაგარეთ ერთ ბინაში და მუდამ კარგი ურთიერთობა გვქონდა. ღლესაც ძალიან გვიყვარს ერთმანეთი და ურთიერთობას ღლესაც ვაგრძელებთ.

მოსაგვარებელი დარჩა ზურიკოს საკითხი, რომელიც ორჯერ გადაურჩა სიკვდილს. ერთხელ გორლოვკაში, როდესაც ბავშვებთან ერთად ეზოში თამაშობდა დაგროვილ სილაში, მეზობლის ბავშვმა სათამაშო ბარი ჩაარგყა თავში. მათ რა იცოდნენ, რა შეიძლება ამას მოჰყოლოდა, ისინი მხოლოდ ორ-ორი წლისანი იყვნენ. როდესაც თავიდან სისხლმა დაიწყო ღენა, ბავშვებმა შიშისაგან ღრიალი მორთეს. საწყალი ჯანა კინალამ ჭკუიდან შეიშალა. მაშინვე საავადმყოფოში გავაქანეთ და თავზე ნაკერი დაადეს, რომელიც ღლესაც ემჩნევა.

მეორედ ბინის გაძარცვისა და დაყაჩაღების დროს, ბანდიგმა ყელში რომ წაუჭირა ხელი და ახრჩობდა. ბავშვს დიდხანს ეტყობოდა მისი ხელების ნაკვალევი. ამდენი შიშისა და დაობლების შემდეგ, ზურიკო მე აღარ მცილდებოდა. უმისოდ ვერსად მივდიოდი, სულ მანქანაში მყავდა, იქ ვაჭმედი და ხშირად ვაძინებდი კიდეც.

მეგწილად მელერეისში ვიმყოფებოდი, ვინაიდან ბავშვს იქ ყოფნა ერჩია. ქეთინო ასე თუ ისე შეეჩვია თავის მდგომარეობას და მაროსთან აღარ გიროდა. მართალია, მას ჩემთან ყოფნა ერჩია, მაგრამ აბა როგორ შემეძლო? ზურიკოს ერთი წუთითაც ვერ ვტოვებდი, გირილით იკლებდა იქაურობას და ჩემთან ყოფნას ითხოვდა. მახსოვს, ერთხელ თბილისში ვიყავი წასასვლელი, მაგრამ ზურიკოს ვერ ვეპარებოდი, ბოლოს ასეთ ხერხს მივმართე: გუალეგში შევედი, კარები შიგნიდან ჩაკეტე და, ვინაიდან ზურიკო გარედან მყარაულობდა, როდის გამოვიდოდი, გუალეგის უკანა ფიცარი გავანგრეე და ისე გავძვერი. მანქანა წინასწარ გზაზე მყავდა გაყვანილი და ასე გავეპარე. თურმე ბავშვმა დიდხანს მიცადა, მაგრამ რომ

აღარ გამოვედი, ღრიალი მორთო, მამა გამეპარაო და ძლივს გაუჩუმებიათ.

ვანომ, და არა მარგო მან, მთხოვა, ზურიკო დიმიგრიადის გვარზე დამეწერა, ჩვენ გავზრდით და მთელს ქონებას მას დავეუტოვებთო, მაგრამ განა შეშეძლო ამის გაკეთება?

ზურიკო, რომლის დაბადების დღეებს თითებზე ვითვლიდი; ზურიკო, რომელიც ორჯერ გადამირჩა სიკედილს; ზურიკო, რომელიც ერთი წუთითაც ვერ ძლებდა უჩემოდ; ზურიკო, რომელიც მე და ჟანას საკუთარ თავს გვერჩია, რომელმაც ასე აღრე განიცადა დედის დაკარგვა და დაობლება, მეც თავიდან მომეცილებია? არა და არა. მერჩია მშვიერები ვყოფილიყავით, განჯვა-წვალემა გადაგვეტანა, მხოლოდ ერთად გვეცხოვრა და ბავშვისთვის არ წამერთმია ის ერთადერთი იმედიც, არ დამეცილებინა საყვარელი მამიკოსათვის. მე კატეგორიულად განვუცხადე, რომ მათი დიდი სიყვარული, რიდი და პატივისცემა მაქვს, მაგრამ მსგავსი რამ მეორედ აღარ გაემეორებინათ. ძალიან ვაფასებ დიმიგრიადების გვარს, მაგრამ ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ის დიმიგრიადის გვარზე გავზარდო, ის ასანიძეა, ჩემი ერთადერთი იმედი, ჩემი გვარის გამგრძელებელი და მუდამ ასანიძედ დარჩება-მეთქი. მას შემდეგ ამაზე სიგყვა აღარ დასცდენიათ.

სამუშაო ვერსად ვიშოვე, ფული მე აღარ მქონდა, ნანას მიხედვა უნდოდა, მეც შიშველ-გიგველი ვიყავი, ყველაფერი, რაც კი ათი წლის განმავლობაში შევიძინე, ერთ დღეს გაქრა, ოღონდ ჟანას ეცოცხლა და არაფერს დავეძებდი. მომიკვდა ცხოვრების თანამგზავრი და თანაც როგორ? ქალი, რომელიც შვიდი წელი გვემსახურა მე, ჩემს ოჯახს და მთელს ჩემს ნათესაობას, ისე დაიღუპა, რომ ვერაფრით ვერ მიეუზღე სამაგიერო პატივისცემა, ისე მოკვდა რომ ალბათ ჩემი ხმის გაგონება, ჩემი დანახვა ენატრებოდა, აჟად მაინც მყოლოდა და მისი მოვლით ცოგათი მაინც გავჯერებულიყავი, დაენახა, რომ თავსა და სიცოცხლეს არ დაეზოგავდი მისი გულისათვის. მე პირველი მეუღლეც დამელუპა, რომელიც სიყვარულით მყავდა მოყვანილი, მაგრამ ის აჟადმყოფობდა და ძალღონეს არ ვზოგავდი მის გადასარჩენად, ამას ხედავდა თინაც და ჩემი მზრუნველობა და სიყვარული გაიყოლა იმ ქვეყნად. ჟანა კი? ვიდაც გარეწრის ხელით ისე მოულოდნელად და

მუხანათურად დაიღუპა, რომ სიკედილის წინ ვერ შეეძელი მასთან ყოფნა, მისი დახმარება, ვერ დავანახე, თუ რამხელა სიყვარული და პატივისცემა მქონდა მისი. სწორედ ეს მიკლავს გულს. ქანას გახსენებაზე ისევ ამეშლება ფიქრები და საუბრის თემას გადაეუხვევ ხოლმე, მაგრამ რას იზამ? ჩემს მდგომარეობაში მყოფ კაცს ყველაფერი ეპატიება.

დიახ, ვამბობდი, რომ საარსებო საშუალება აღარ გამაჩნდა-მეთქი და გადავწყვიტე მანქანით გაქსაობა, მაგრამ ამა-საც ხომ მოხერხება უნდოდა, მე არ შემეძლო ვინმესთვის ფულის გამორთმევა, ამიგომ მოველაპარაკე მელერეკისში მცხოვრებ ერთ ახალგაზრდა ბიჭს – გუსო კახნიაშვილს, რომ ჩემთან ერთად ევლო და დავიწყეთ გაქსაობა. გუსო კლიენტებს ნახულობდა და ფულს ართმევდა, მე კი დამყავდა ისინი. ასე წვალეებით ვინახავდი თავსა და შვილებს.

...მაგრამ რა მომასვენებდა, სანამ ჩემი ქანას მკვლელებს არ ვიპოვიდი და სამაგიეროს არ მიეუზღავედი? სამუშაოს როგორ დავუდებდი გულს, როცა ვიცი, რომ ჩემი დამლუპელები თავისუფლად დათარეშობდნენ?

X

დამთავრდა 1961 და დაიწყო 1962 წელი. ჩემი დამლუპელების კვალს კი ვერა და ვერ მიაკვლიეს. გორლოვკაში 4000-მდე მცხოვრები იყო, საეჭვო პირებს ყველას ამოწმებდნენ, სურათებს აჩვენებდნენ, მაგრამ უშედეგოდ. თბილისის, გორის, ჭიათურის, სტალინოს, ბაქოსა და სხვა თითქმის ყველა დიდი ქალაქის მილიციას გადაეგზავნათ ნიშნები, მოპარული ნივთების აღწერილობანი და მისცეს გაფრთხილება, რაიმეს აღმოჩენის შემთხვევაში მიეღოთ საჭირო ზომები.

გორლოვკის მილიციის უფროსი, საგამომძიებლო ნაწილის უფროსი და ავგონისპექციის უფროსი ძალიან ახლოს იყვნენ ჩემთან, იმდენად ახლოს, რომ ჩემი მანქანით გავიდოდი ხოლმე გრასაზე, აკრძალულ ზონაში. მანქანის შუქზე კურდღელი გამოვარდებდა და დაბნეული პირდაპირ შუქის მიმართულებით გარბოდა, ჩვენც წამოვეწეოდით მანქანით და ვკლავდით, შემდეგ კი ერთად ექეიფობდით. ძალიან განიცდიდნენ ჩემს უბედურებას, მაგრამ შედეგს ვერ აღწევდნენ. ყველა ჩემი ნაცნობი ქალაქშიც და მახგამიც გაიძახოდა, –

ასეთი კარგი ქართველი, იაგო ილიჩი რომ არის, ჩვენ არ გვინახავს და ჟანას მკვლელები რომ გვანახა, ჩვენი ხელით დაეახრჩობდითო.

მე მაინც მივწერე წერილი-საჩივარი ნიკიტა ხრუშჩოვს, რომელიც მაშინ ცენტრალური კომიტეტის მდივანი იყო უკრაინაში. ვწერდი, რომ რაკი ქართველი ვარ და მკვლელები კი რუსები არიან, ალბათ იმიტომ არ იძიებენ წესიერად-მეთქი და ვითხოვდი დახმარებას. ცენტრალური კომიტეტიდან მოვიდა მკაცრი დავალება ძიების გაძლიერების მიზნით. ყოველ დღით უნდა მოეხსენებინათ ხრუშჩოვის სამდივნოსათვის ასანიძის საქმის შესახებ. გამოძიებას ართულებდა შემდეგი გარემოებებიც:

1. მე უარყავი ჩემი ნაცნობობა ენაკიეოში მცხოვრებ შავ გოგონასთან, სინამდვილეში კი გამოძიება მიდიოდა იმ დასკვნამდე, რომ ნაძარცვით დაგვირთული მანქანა ენაკიეოს მიმართულებით წაეიდა და შიგნითაა შავგვრემანი გოგონა.

2. მე არ მითქვამს, რომ სახლიდან წაღებული იყო დიდი რაოდენობის ფული. ამაზე გამოძიება დაინტერესდა და შეისწავლა მთელი ჩემი ათი წლის მუშაობა, რამდენს ვიღებდი გამომუშავეებისა და პრემიის სახით, რამდენი შეიძლებოდა დამეხარჯა ოჯახში და რამდენი უნდა უნდა მქონოდა დანაზოგი. დაადგინეს, რომ, სულ მცირე, ნახევარი მილიონი მანეთი მაინც უნდა მქონოდა სახლში, მე კი ფული საერთოდ არ მიხსენებია (ალარ მახსოვს, გამომრჩა თუ არ ჩავთვალე საჭიროდ).

3. ძარცვა ისე იყო მოწყობილი და ყველაფერი პირწმინდად წაღებული, რომ ეტყობოდა, შინაურის ხელი ერია, მე კი არც ერთ შინაურზე ეჭვს არ გამოვთქვამდი და არაფერს ვამბობდი.

ყოველივე ამის გამო მივიღენ დასკვნამდე, რომ მე თვითონ ვერიე ამ საქმეში, თანაც წვერგაუპარსავი დავდიოდი და ვამბობდი, წვერს მანამ არ გავიპარსავიდრე მკვლელებს არ ვიპოვი-მეთქი. დაიწყეს თურმე ეჭვიანობა ჩემზე. აი, რას წერდნენ გორის მილიციის უფროსს: „Видно, он большой аферист и маскируется под бородой, если не признается, примите ваши меры“.

ქანას და მარო მუშაობდა გორის გაზეთის რედაქციაში და გორში ყველას იცნობდა, თვითონაც კარგი ავტორიტეტით სარგებლობდა. გორის მილიციის უფროსმა ფუხაშვილმა მარო მილიციაში დაიბარა და აჩვენა გორლოვკის მილიციიდან მოსული დეკემა. გორში ყველამ კარგად იცოდა ჩემი და ქანას ურთიერთობის შესახებ და ჩემში ეჭვი არავის შეჰქონდა, მაგრამ თურმე გორლოვკაში ასე არ ფიქრობდნენ. ერთ წლის შემდეგ ეს საქმე სრულიად მოულოდნელად გაიხსნა. აი, როგორ მოხდა ეს:

ენაკიევის ინსტრუმენტალურ ქარხანაში დაიკარგა საბეჭდი მანქანა. ენაკიევის მილიციის საგამომძიებლო ნაწილის მაიორს უთხრეს, რომ ინსტრუმენტალურ ქარხანაში სამშეობი აქვთ მინასა და მის ძმა ვიქტორს, რომელთაც ქარხანაში დაუბრკოლებლად შეუძლიათ შესვლა და მათზე გვაქვს ეჭვი. ეს მაიორიც, ყოველგვარი გაფრთხილების გარეშე, მინას ბინაში ეწვია. როგორც კი შევიდა ოთახში, თვალში მოხედა მაგიდაზე მდგარი ორიგინალური „პერეკილნი“ (გადასაგრიალელებელი) კალენდარი, რომელიც ერთ დროს მაჩუქა სტალინოს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილემ, სომეხმა ნერსესიანმა. როცა გორლოვკის მილიციამ აღწერა ჩემი ბინიდან წაღებული ნივთები, მე აღარც კი მახსოვდა, თამარა პეტროვნას ჩაუწერიანებია, რომ ასეთი ლამაზი კალენდარიცაა წაღებულიო. როგორც გემოთაც აღვნიშნე, გორლოვკის მილიციამ ყველა დიდი ქალაქის მილიციას დაუგზავნა მოპარული ნივთების ნუსხა. ამ მაიორმაც უცებ ჩემად შეიყნოს ეს კალენდარი და პირდაპირ ჰკითხა მინას, რომელიც მარგო იყო თავის ბინაში – ამ ასანიძის კალენდარს აქ რა უნდაო. მინა არ მოელოდა ასეთ შეკითხვას და დაბნეულმა უპასუხა, ბაზრობაზე ვიყიდეთო.

– არ გაინძრე ადგილიდან თორემ მაშინვე გესვრიო, გააფრთხილა მაიორმა და გამოაღო ტანსაცმლის კარადა, სადაც აღმოჩნდა ქანას ტანსაცმელი. ფაქტები სახეზე იყო და მინა ადგილზევე დაიკითხა, თუ ვინ იყო მასთან ერთად ასანიძის ბინის ძარცვის დროს. მინამაც უთხრა, რომ ჩემი ძმა ვიქტორი და ბიძაშვილი ვოვა იყვნენო. მაიორს საბეჭდი მანქანა აღარც გახსენებია. მანქანას რაღას დაეძებდა, ასეთი საქმე გახსნა და მინა მაშინვე მილიციაში წამოიყვანა. სანამ

ვინმე რამეს გაიგებდა, სამუშაო ადგილზე აიყვანეს ვოვა და ვიქტორიც. ამ სამეულიდან ერთი ენაკიევის მილიციაში ჩასვეს, ერთი სტალინოს ციხეში და ერთიც არგიომოვსკის ციხეში, რომ ერთმანეთთან რაიმე კავშირი არ ჰქონოდათ და დაიწყეს ძიება. ჟანას საქმის გარდა კიდევ სამი მკვლელობა ედებოდათ ბრალად:

1. მამა დაატყვევინეს მილიციას სპეკულანტობის გამო და როდესაც დედინაცვალ მარგო დარჩა, საკუთარი ბინიდან ყველაფერი გაზიდეს, შემდეგ კი დედინაცვალ შიგნით ჩაკეცეს, სახლს ცეცხლი წაუკიდეს, ვითომ ხანძარი გაუჩნდა და ქალი სახლში გამოწვეს.

2. მივიდნენ მემობლის კაცთან, გერასიმესთან და სთხოვეს, ორი ცალი ფიცარი გეინდაო. იცოდნენ, რომ გერასიმეს ფიცრები სარდაფში ეწყო, როცა გერასიმე ჩადიოდა ფიცრების ამოსაგანად, გემოდან თავში ჩააჩყეს და მოკლეს, თვითონ კი ბინა გაძარცვეს და წამოვიდნენ.

3. ერთ-ერთი ბინის ძარცვისას ოჯახის პაგრონმა წინააღმდეგობა გაუწია, რის გამო ისიც მოკლეს და შემდეგ ბინა გაქურდეს.

ოთხივე მკვლელობის დროს, ისე ხდებოდა, რომ ბინა მკვლელობაში უშუალოდ არ მონაწილეობდა. საქმე მკვლელობამდე რომ მივიდოდა, ბინა რაღაცას მოიმიზეზებდა, ახლავე მოვალე და მის მოსვლამდე მკვლელობას ახორციელებდნენ ვოვა და ვიქტორი. ჩვენთან კი, როგორც ვიცით, ბინა სადარბაზოში დარაჯობდა.

როგორც იქნა დაინიშნა სასამართლო, რომელიც თორმეტი დღის განმავლობაში მიმდინარეობდა ქ. გორლოვკაში. პატიმრებს ორმოც კრივად განლაგებული სამხედროები იცავდნენ, რადგან ხალხი მათ ჩასაქოლად იწევდა. ყველა ამბობდა, კიდევ კარგი, მკვლელები სხვა ქალაქიდან არიან და ჩვენთვის საყვარელ ჟანას გორლოვკის რაიონიდან არაფერ შეხებიან, გორლოვკელს არ დაუნგრევია ეს ყველასთვის საყვარელი ოჯახი.

ვოვამ სიგიჟე მოიგონა, ვითომ ფსიქიურად იყო დაავადებული და არ შეიძლებოდა მისი გასამართლება.

სასამართლოს მოწვეული ჰყავდა ოდესის ფსიქიატრიული საავადმყოფოს გამოჩენილი სპეციალისტები, რომლებიც სინჯავ-

დნენ დამნაშავეებს და სასამართლოს ნებას აძლევდნენ, რომ დაკითხვა ეწარმოებინათ. თორმეტი დღის შემდეგ სასამართლომ გამოიგანა განაჩენი. ვოვასა და ვიქტორს მიესაჯათ სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეგა, ხოლო ზინას თხუთმეტი წლით პატიმრობა, კოლონიაში მკაცრი რეჟიმის მოხდით.

ხალხი მოწონებით შეხვდა მოსამართლის მიერ გამოგანილ განაჩენს, მხოლოდ ის აღელვებდათ, რომ სინამდვილეში ვინც იყო სასიკვდილო, ცოცხალი რჩებოდა. პირველ რიგში ზინა იყო დასახვრეგი, მაგრამ ის ისეთი გაიძვერა და გაქნილი იყო, რომ მისი დახვრეგის მიზეზი ვერ მონახეს.

მოსამართლემ მე მაინც შემომთავაზა, თუ გინდა დანაკარგის ანაზღაურება, მაშინ შეგვიძლია, ესენი არ დახვრიტოთ, ვამუშაოთ ისეთ ადგილზე, რომ მაინც დაიხოცებიან და მათი ნაშრომით კი შენ ავინაზღაურებთ დანაკლისსო.

– თუ მაგათ არ დახვრეტო, მაშინ მე უნდა დამხვრიტოთ, ვინაიდან ვერ მოვისვენებ, ვიღრე მაგათ მკედრებად არ დავიგულებ-მეთქი. მე მეუღლის სიყვარულს ქონებაზე არასოდეს გავცვლი, მეუღლეს ეწუხვარ და არა ქონებას-მეთქი.

ყველა მოწონებით შეხვდა ჩემს გადაწყვეტილებას და საბოლოოდ დახვრეგა მიუსაჯეს ისე, რომ განაჩენი კასაციას არ ექვემდებარებოდა. მე ამ საქმეს კიდევ ბევრი ვლიე, მანამ, სანამ განაჩენი სისრულეში არ მოვაყვანიინე და საბუთი არ ავიღე, რომ ჩემი ჟანას მკვლელები საიქიოში გავისტუმრე.

ასე გრაგიკულად დასრულდა ჩემი შვიდწლიანი ბედნიერი ცხოვრება. ჟანას მუდამ სწამდა ბედისწერის, სულ ამბობდა, ალბათ ასეთი იყო ბედისწერაო, და მეც:

„ჩემს ბედს ვერაფრით ვერ გავექეცი,
ყველა მიხვდება ალბათ დანარჩენს,
რეჟისორია ცხოვრება მკაცრი,
მუდამ განჯულის როლს მათამაშებს“.

წიგნი მესამე

ჩემი ცხოვრების მესამე
პერიოდი

„ადარაფერი არ სწყურია გაოგნებულ გულს:
არც სიხარული, არც სიყვარული, არც მყუდროება,
მე ვერაფერი დამავიწყებს შხამიან წარსულს,
ჩემთვის მკურნალი იმედები არ იპოვება“.

ჩემი დიდი ტრაგედიების შემდეგ, ცხოვრების
პირისპირ სრულიად მარტო აღმოვჩნდი. თავიდან,
რა თქმა უნდა, ძალიან გამიჭირდა, მაგრამ შემ-
დეგ მივხვდი: იმისათვის, რომ საკუთარი ადგილი
იპოვნო, უნდა იბრძოლო, გადალახო წინააღმდე-
გობები, თორემ ვისაც არ დაემარება, ყველა გადაგ-
თელავს.

ამ ქვეყნად მხოლოდ ძლიერებს აფასებენ.

ნაწილი პირველი

ნადელნიანი და უგეგმო ტანჯული ცხოვრება

წუთისოფელი ჭირისა და ლხინის მონაცვლეობაა.

სიცოცხლე ხანმოკლეა, თუკი მას სიცოცხლეს მაშინ ვუწოდებთ, როცა საამურიია. ერთად რომ შევაკოწიწოთ ტკბილად გატარებული ყველა საათი, მრავალი წლიდან, სიცოცხლის რამდენიმე თვე თუ შეგვრჩება ხელში.

წინასიტყვაობის მაგიერ

ოცდაცამეტი წლის ვიყავი, როცა ცხოვრებამ მეორედ მომაყენა საშინელი დარცხმვა და ხელიდან გამომაცალა საყვარელი მეუღლე. ოცდაცამეტი წლის ვიყავი, ასაკით თითქოს ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე მოხუცს ეგავდი, დაედოდი მოღუშული, დანადვლიანებული და წვეერგაუპარსავი, ხელში პატარა ობლებით, რომლებსაც თვალწინ მოუკლეს საყვარელი დედიკო და მხოლოდ მამის იმედად დარჩნენ. ოცდაცამეტი წელი, ამ ასაკში ხომ ბევრი ჯერ არც კი დაქორწინებულა; ოცდაცამეტი წელი, ეს ხომ ჯერ კიდევ ახალგაზრდული აღმავლობისა და სიხარულის წლებია. მე კი? უკვე ორჯერ დამაჩოქა ცხოვრებამ, ორჯერ დაანთო ჩემს თავზე ტრაგედიის კოცონი, ნაადრევად დამაბერა, წელში გამგება, მაგრამ ჩემი შეილების შემხედვარეს განა შემეძლო, ცხოვრებაზე ხელი ჩამექნია? არა და არა, ანგარიში უნდა გამეწია მათთვის. გავიდა დღეები და მე შეეურიგდი იმ აზრს, რომ წარსულს

ვერ დავიბრუნებდი, ცრემლით ვერ მოვაბრუნებდი გაფრენილ წლებს და თუ ვგვიროდი, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ წლებს მიეგვიროდი.

გავიდა დრო და მივხვდი, რომ ჩემი ვალი იყო, შემენახა ყველაზე ძვირფასი რამ ჩემს ცხოვრებაში – ჩემი დაღუპული მეუღლეების სიყვარული; ჩემი ვალი იყო, ღირსეულად აღმეზარდა მათ მიერ დატოვებული შვილები; ჩემი ვალი იყო, შთამომავლობისათვის შემომენახა მათი სახელები.

I

დიახ, ღირსეულად უნდა აღმეზარდა შვილები და დამეყენებინა ცხოვრების გზაზე, მაგრამ აბა როგორ? რა გზით? მე ხომ არავითარი საშუალება არ გამაჩნდა ამისათვის, უბრალო გეგმაც კი არ მქონდა, თუ როგორ წარმემართა ცხოვრება. ჯერჯერობით ისევ განვაგრძობდი ნაღვლიანსა და განჯულ ცხოვრებას.

სულ სხვადასხვა ბედში მოექცნენ ჩემი შვილები:

ნანა უკვე ცამეტი წლის გოგო იყო. იგი სწორედ ახლა მოითხოვდა მეთვალყურეობასა და მოვლას. ცამეტი წელი გოგოსათვის ისეთი ასაკია, რომ ამ დროს სულ დედის მეთვალყურეობისა და მზრუნველობის ქვეშ უნდა იყოს, ნანა კი? ერთი დედა ხომ ისეთმა პატარამ დაკარგა, რომ ორი წლისაც არ იყო, შემდეგ მეორე დედა ზრდიდა და ბედნიერი იყო, რომ ასეთი კარგი მზრუნველი შეახვედრა ღმერთმა, მაგრამ ისიც გამოაცალა ხელიდან. საბრალო ბავშვი ცამეტი წლის ასაკში ორჯერ დაობლდა და მამის იმედად დარჩა, თუმცა მამასაც არ შეეძლო მასთან ყოფნა. მე ის ბინაში სულ მარტო დავტოვე, მეზობლების იმედად. ჩაუტანდი სასმელ-საჭმელს, დავარიგებდი, როდის რა ეჭამა, სკოლაში როგორ ევლო, გაკვეთილები როდის მოემზადებინა და ა.შ.

ნანა ზედმიწევნით ზუსტად ასრულებდა ჩემს დავალებებს და არ ყოფილა შემთხვევა, რაიმე წუნი შემეგანოს მის საქმიანობაში. ის ცხოვრებამ და აუცილებლობამ აიძულა, დიდი ქალივით მოქცეულიყო. და დღესაც, რაც კი კარგი გააჩნია ნანას ცხოვრების გეგმიანობასა და ოჯახურ საქმიანობაში, ყველაფერი ბავშვობიდან მოსდევს. ბევრი რამ აკლდა,

ყველაზე მეტად დედის მოფერება და ჩემი სიყვარული ენაგრებოდა, მაგრამ იძულებული იყო ისე ეცხოვრა, როგორც ამას მდგომარეობა მოითხოვდა. ყოველნაირად ცდილობდა, ჩემთვის დამატებითი პრობლემები არ შეექმნა და კიდევ უფრო არ აეზნია ჩემთვის ისედაც აბნეული გზა-კვალი.

პირნათლად შეასრულა ნანამ თავისი მოვალეობა, წესიერად მიდიოდა მისი სწავლა-აღზრდის საქმე, ეს იყო, რომ ორივენი ვიგანჯეობდით ერთიმეორის ნატვრითა და ერთმანეთთან ყოფნის სურვილით, მაგრამ რა უნდა გვექნა? ასე დაგვიწერა ბუნების ძალამ, ასე ინება ღმერთმა და ჩვენც ვემორჩილებოდით ღვთის ნება-სურვილს, რამეთუ სხვა გზა არ გვექონდა.

ქეთინო? ქეთინო უკვე სკოლაში უნდა შეგვეყვანა და მისი ბელიც გადაწყვეტილი იყო. ის იქნებოდა დეიდა მაროსთან და შევიდოდა გორის სკოლაში. აკი მარომ დაბადებისთანავე სახელიც თვითონ დაარქვა და დაიჩემა კიდევ, ქეთინო ჩემი შვილი უნდა იყოსო. რაღა მაინცდამაინც ეს სურვილი აუხდინა იმ დალოცვილმა ღმერთმა, ჰყოლოდა ქეთინოს თავისი მშობელი დედა და მის სიცოცხლეში გინდა მაროსი ყოფილიყო და გინდა ქანასი, ოღონდაც დედის სიყვარული არ გამოსცლოდა ბავშვს ხელიდან.

არაფერს აკლებდა მარო ქეთინოს, მაგრამ როგორც კი დამინახავდა ბავშვი, კისერზე ჩამომეკიდებოდა და ვერ ვიშორებდი. დედისა და მამის სიყვარულს ორივეს ერთად ხედავდა ჩემში და სულ ჩემთან უნდოდა ყოფნა, მაგრამ იმდენად აანალიზებდა შექმნილ მდგომარეობას, რომ ერთხელაც არ წამოსდენია, შენთან წამიყვანეო, ეს კიდევ უფრო მეტად გვიკლავდა გულს ყველას. ყოველ შაბათ-კვირას მაროს ქეთინო სოფელში მიყავდა. ბავშვს უხაროდა ბაბოსთან და პაპასთან წასვლა, უყვარდა ხილით სავსე ბაღებში სიარული და ბავშვებთან თამაში, არაფერი არ აკლდა, მაგრამ მაინც თავისი მამიკო ენატვებოდა:

გადაუჭრელი რჩებოდა ბურიკოს საკითხიც. ერთი წუთითაც ვერ ვიშორებდი ბავშვს, არავინ იყო მისი გამრთობი, სადაც წავიდოდი, თან დამყავდა, როგორც კატის კნუგი, განა არ შეიძლებოდა ვინმესთან დამეგოვებინა მძინარი და მე

გაეპარვოდი? მაგრამ ამის გაკეთება არ შემეძლო და აი რატომ: ბავშვს ყველაფერი თავისი თვალთ ჰქონდა ნანახი იმ დაწყევლილ პირველ აპრილს, რაც ჩვენს ბინაში მოხდა. მან საკუთარი თვალთ ნახა, როგორ მოუკლეს დედა ცემაში, მას ახსოვდა ისიც, როგორ უნდოდათ მისი დახრჩობა და როგორ დაამწყვდიეს სამზარეულოში, ვიდრე მემობლებმა არ გამოიყვანეს იქიდან. ეს ყველაფერი კარგად ახსოვდა და ისე იყო შეშინებული, რომ ოთახშიც კი ვერ რჩებოდა მარტო. ღამე, ძილის დროსაც კი, რამდენჯერმე შეხტებოდა და გამოეღვიძებოდა ხოლმე, ალბათ, ყველაფერს ხედავდა სიზმრად და განიცდიდა. ამიგომ იყო, რომ უჩემოდ ვერ ჩერდებოდა და ეს შიში ძალიან დიდხანს გაჰყვა. ცოტა რომ მოიწყენდა ხოლმე, აიღებდა დანას და ლესავდა, ის ცუდი ძიები უნდა მოეკლაო. ასეთ დღეში იყო ჩემი და ქანას ბოლო სიყვარული – ჩვენი ნანატრი შვილი. ამიგომაც ვერ ვიმორებდი ზურიკოს გვერდიდან, ამიგომ ვიგანდი ყოველგვარ გაჭირვებას და, მაღლობა ღმერთს, აქ მაინც გამიმართლა და დღეს უკვე საამაყო და საიმედო შვილი მყავს.

II

საკმარისი არ იყო ბავშვების დანაწილება, საარსებო საშუალება ხომ ყველას გეჭირდებოდა? დანაზოგი აღარაფერი მქონდა. მთელი ჩემი მუშაობის მანძილზე თუ რამე მეშოვნა, ყველაფერი ერთ დაწყევლილ დღეს დაიკარგა და ბედის ანაბარად დავრჩი.

იმ პერიოდში თუ კაცს საკუთარი მანქანა ექნებოდა და თანაც ისეთი, როგორიც მე მქონდა (ახალი „ვოლგა გამ-21“) ერთს კი არა, რამდენიმე ოჯახს შეინახავდა ვაჭრობით, მაგრამ მე ამ საქმისაგან ძალიან შორს ვიდექი, ასე გავიმარდეთ მე და ჩემი დედმამიშვილები. აქ მინდა მოვიგონო ერთი აღრინდელი ამბავი:

1957 თუ 1958 წელს, მე და ჩემი ძმა ალოზი ოჯახებით ჩამოსულები ვართ ღონბასიდან შეებულებით. გორიდან გამოსულებს, მცხეთაში ჩასვლამდე, საბურავი გაგვისკდა. მანქანა გზის ნაპირას გავაჩერეთ, სათადარიგო საბურავიც არა გვაქვს, ვდგავართ და ველოდებით შემხვედრ მანქანას, იქნებ

ვინმემ გვათხოვოს სათადარიგო საბურავი, რომ უკან, გორამდე როგორმე ჩავალწიო. გაჩერდა ვოლგა, მასში მჯდომმა მამაკაცმა გეკითხა, რა გნებავთო. მეც ავეუსენი მდგომარეობა, ეუთხარი, რომ ინჟინერი კაცი ვარ, ემუშაობ ღონბასში, სადაც მიედივარ შვებულების დამთავრების გამო და ეთხოვე საბურავი გორამდე ჩასასვლელად, იქ კი უკან დაგიბრუნებთ-მეთქი.

— გივი! — მიმართა თავის მძღოლს, — მიეცი საბურავიო. შემდეგ მე მომიბრუნდა და მითხრა, — თუ გნებავთ ჩემს მძღოლს დაგიტოვებთ და მოგეხმარებათ, ჩვენს მანქანას კი მე წამოვიყვანო. იმასაც ჩვენნაირი ვოლგა ჰყავდა. მე ღიდი მადლობა მოვახსენე და ეთხოვე, ცოტა ნელა იარეთ, მე გორის შესასვლელში ე.წ. ვერხეებში გადაგისწრებთ და მომყევით ჩემი ცოლისდის ეზომდე, იქ მოეხსნის თქვენს საბურავს და დაგიბრუნებთ-მეთქი. ღიდი ბოდიში მომიხადა და მითხრა, სულაც გაჩუქებდი, მაგრამ ბევრი სარბენი მაქვს და სათადარიგო საბურავის ქონა აუცილებელიაო. ასე და ამგვარად, მივედიტ მაროს ბინამდე. ოჯახში შევიპატიჟე, მაგრამ არ შემომყვა, ძალიან მეჩქარებაო. მაშინ ეთხოვე, მითხარით, ვინ ბრძანდებით, ვიცოდე მაინც-მეთქი. მძღოლმა მითხრა, აკაკი მგელაძე გახლავთ, ცკ-ს ყოფილი მდივანო. ასე შემთხვევით გავიცანი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ყოფილი პირველი მდივანი, რომელიც იმ დროისათვის გადაყვანილი იყო ქარელის სათბურ-სანერგე მეურნეობის დირექტორად.

მანქანა წესრიგში მოვიყვანეთ და მეორე დღეს წავედიტ ღონბასში, სოხუმის გზით, რადგან თავი აუვარიდე ორჯონიკიძის უღელგეხილიტ წასვლას. კრასნოდარის მხარეში შევედიტ ერთ ქალაქში, სახელწოდებით — ელენჯიკი, სახარჯო ფული თითქმის გაგვითავდა, მანძილი კი ჯერ კიდევ ღიდი გერჩებოდა. მანქანა გავაჩერე ქალაქის ცენტრში და ვეუბნები ჩემს ძმას, შედი ბაზარში და იქნებ რაიმე გაყიდო, ბენზინის ფული რომ ავიღოტ-მეთქი. მანქანა დაგვირთული გექონდა ყველანაირი ხილიტ: მანდარინი, ლიმონი, ფორთოხალი, კარალიოკი, ვაშლი, მსხალი, ნიგოზი და ა.შ. გექონდა აგრეთვე ღვინო, არაყი. ალოზიმ არაფრით არ ქნა. მეც არაფ-

რის გაყიდვა არ შემეძლო. გადავწყვიტეთ, კამერები მაინც დაგვეკერებინა და დავბრუნებულიყავით ელენჯიკში, იქიდან გავაგზავნიდი დეპემას გორლოვკაში და გადმომიგზავნიდნენ საჭირო ფულს. შევედი საეულკანიზაციო ჯიხურში და გადმოვიღე კამერები. შეეხედე, ხელოსანი რუსს არ ჰგავს, შავგვრემანი ბიჭია, ვიფიქრე, იქნებ ქართველი ან სომეხი იყოს-მეთქი და ვკითხე, რა ეროვნების ხარ-მეთქი. ბერძენი ვარო, მიპასუხა ახალგაზრდამ.

გამეხარდა და დავეძახე ენას, მოდი აქ, ბიძაშვილი უნდა გაგაცნო-მეთქი. ბიჭს თვალები გაუფართოვდა, რა ბიძაშვილზე მეუბნებაო. მეც ავეხსენი, რომ ჩემი მეუღლე წარმომშობით ბერძენია, გვარად დიმიტრიადი. მართალია, ეს გაქართველდა და ბერძნულიც კარგად არ იცის, მაგრამ მისი ხალხი ყველა კარგად ლაპარაკობს ბერძნულად და ძალიან დიდ პატივს ვცემთ ბერძნებს-მეთქი. შემდეგ შევაპარე, რომ შენგან დახმარება გვჭირდება-მეთქი. – რა გნებაეთო, – გვკითხა კირილემ (ასე გაგვეცნო, გვარად კოსოლუპო იყო), ავეხსენი ჩემი მღვდმარეობა, ვინ ვიყავი და სად ვმუშაობდი, ეუთხარი, რომ ბენზინის ფულიც კი არ დავგვრჩა, პასპორტს დაგიტოვებთ და 50 მანეთი უნდა მასესხო, როგორც კი ჩავალ გორლოვკაში, მე ფულს გამოგიგზავნი, შენ კი ჩემს პასპორტს-მეთქი. მაშინვე წავიდა სახლში და მოიგანა 200 მანეთი, იქნებ გზაში დაგჭირდეთ რამეში და 50 მანეთი რას გეყოფათო, თანაც გვთხოვა, ამაღამ ჩემი სტუმრები იყავითო. ჩვენი ღროის დაკარგვა აღარ შეიძლებოდა და სტუმრობაზე უარი ვუთხარი. ფულზე კი დიდი მადლობა მოვახსენე და პასპორტი გავუწოდე. თავი მოიკლა და პასპორტი არ გამომართვა, ე. ი. გამოდის, რომ არ გენდობითო. ვეხვეწე, მისამართი მაინც ჩაიწერე-მეთქი, მაგრამ არც ეს გააკეთა, უბრალოდ, არც კი გადაშალა პასპორტი და გვარიც არ წაიკითხა. ჩვენ, ბერძნებმა ვიცით ერთმანეთის ნდობა. თქვენ, რაკი ბერძნების სიძე ხართ, ეს უნდა იცოდეთ და უნდობლობით შეურაცხყოფას ნუ მაყენებთო. როცა ღროს ნახავ და ფულს გამოაგზავნი, მაშინ მომწერეთ თქვენი მისამართი და გამეხარდება, თუ ოჯახებით გავიცნობთ ერთმანეთსო. მართლაც, როგორც კი ჩავედით გორლოვკაში, ფული მაშინვე გამოვეუგზავნე, ამის შემდეგ სურათე-

ბიუ გაუგზავნეთ ერთმანეთს და გვექონდა მიმოწერა. სულ მეხვეწებოდა, როცა ამ გზით მოხვდებით, ისე გააკეთეთ, რომ ერთი დღე მოიგოვოთ და ოჯახში მეწვიოთო. ასე დავმეგობრდით მე და ელენჯიკოელი კოსოლუპო კირილე. მას შემდეგ მალე მოხდა ჩვენი გრაგიკული ამბავი, თორემ მე და ეანა ნამდვილად ვაპირებდით სტუმრობას შვებულების დროს ამ კეთილ ადამიანთან. დიახ, კეთილი ადამიანი იყო კირილე, მან ხომ სრულიად უანგაროდ, უცნობ ადამიანს გამომიწოდა დახმარების ხელი და ბრმად მენდო, რადგან, როგორც თვითონ იყო კეთილი და უეშმაკო, ასეთად მიგვიღო ჩვენც და არც შემცდარა. ღმერთმა უშველოს თავისი სიკეთისათვის მას და მის შთამომავლობას.

III

სამუშაო ადგილი ვერსად აღმოვაჩინე. ვაჭრობას ვერ ვახერხებდი, მეტი რაღა დამრჩენოდა? მანქანის მეტი არაფერი გამაჩნდა, ისევ მანქანით უნდა მეძებნა საარსებო საშუალება. გასაყიდად მენანებოდა, სხვადასხვა ადგილზე გაბნეულ შვილებს მიკითხვა და ნახვა ხომ უნდოდათ? ესეც რომ არ ყოფილიყო, როდემდე გვეყოფოდა მანქანაში აღებული ფული? ბოლოს ხომ სულ ხელცარიელი ვრჩებოდით? ასე რომ, გაქსაობით უნდა მემოვნა ფული... არადა, მაშინ გაქსაობა ნებადართული არ იყო, მილიციას რომ შეემჩნიე, მაშინვე საბუთებს ჩამოგართმევდა და ბოლოს შეიძლება მანქანაც კი ჩამოერთმიათ. ვერ ექენი და სინდისის ბარიერიც ვერ გადაელახე, რომ კლიენტებისათვის ვაჭრობა დამეწყო და ფული გამომეძალა. დაედიოდი ნაკლებად შესამჩნევ ადგილებში, ვერიდებოდი მილიციას, ვერიდებოდი ნაცნობებსაც და ვითომ შემთხვევით გავივლიდი იქით, სადაც სამგზავროდ შეჯგუფულ ხალხს დავინახავდი. რასაც შემომთავაზებდნენ, იმას ვჯერდებოდი. როცა გორში ვიყავი, სულ ვიციოდი სად ჩერდებოდნენ ქარელში მიმავალი მგზავრები, სად ხაშურში წამსვლელები, სად სტალინირში ან კიდევ გორის რაიონის სოფლებში და ა.შ. ასე რომ, კლიენტებს ხშირად ენახულობდი და მილიციასაც თვალში არ ვეჩხირებოდი, პურის ფულსაც ეშოულობდი და ბავშვებთანაც ახლოს ვიყავი.

ნანა რომ მომენატრებოდა და საჭიროდ ჩავთვლიდი, ცოცხალი მანც ვყოფილიყავი მასთან, თბილისში გადავი-
ნაცვლებდი და იქ ეაგრძელებდი ჩემს საქმიანობას.

როცა ჭიათურაში ვიყავი ჩემს მშობლებთან, ჩემი ტაქსაო-
ბა გამორიცხული იყო, რადგან იქ ყველა მცნობდა და ტაქსაო-
ბა კი ყველაზე სამარცხვინო საქმედ მიმაჩნდა, თანაც ჩემი ავ-
ტორიტეტის შემდეგ. ჭიათურაში ახალი გამოშვების „პოპულა-“
პირველად მე ჩამოვიყვანე, შემდეგ, როგორც კი გამოვიდა „ვოლ-
გა“, ისიც მე შევიძინე პირველმა, საექსპორტო ვოლგების გა-
მოშვება რომ დაიწყეს, ისიც პირველმა მე შევიძინე. გავლენი-
ანი და ავტორიტეტიანი კაცის სახელი მქონდა გავარდნილი.

ჭიათურაში სხვა გამოსავალს ვნახულობდი: ვინმე ნაც-
ნობ მძღოლს მივცემდი მანქანას და ის აკეთებდა ფულს ჩემი
მანქანით, ასეთი ხერხით, რა თქმა უნდა, არსად ვჩანდი, მაგრამ
სამაგიეროდ მანქანა ფუჭდებოდა, ვინაიდან სხვა ჩემს მანქანას
ჩემსავით როგორ გაუფრთხილდებოდა და ფულსაც ალბათ
მესამედს თუ მაძლევდნენ, დანარჩენი კი თვითონ მიჰქონდათ.
განა ამას მე ვერ ვხვდებოდი? მაგრამ რა უნდა მექნა? სხვა
გამოსავალი არ მქონდა. ერთი მძღოლის უსინდისობას რომ
შევაძმნევდი, მას წავართმევდი მანქანას და სხვა მძღოლს ვაძ-
ლევდი, მაგრამ უკეთესი ნამუსიანი არც სხვა იყო და ასე გამო-
ვიცვალე ჭიათურაში სამი მძღოლი: ბიჭიკო, პონჩიკა და ელგუ-
ჯა, მაგრამ ვერც ერთთან ვნახე სარგებელი.

IV

ჩემი ხასიათისა და ბუნების კაცისათვის მარტო მანქა-
ნის იმედად ყოფნა საკმარისი არ იყო. მიუხედავად ასეთი
დიდი გაჭირვებისა, ვერ იქნა და ვერ გადავლახე სინდისის
ბარიერი. არ შემეძლო არც ეაჭრობა და არც „ტაქსაობა“,
მანქანა გასაყიდლად არ მემეტებოდა. მოკვდა ის დრო, როცა
მანქანებს ხელსახოციებით ვიცვლიდი. აუცილებელი იყო
მუშაობის დაწყება, მაგრამ სად და როგორ?

ერთხელ შემთხვევით შევხვდი ჩვენი ინსტიტუტის სამთო
ფაკულტეტის დეკანს, დავით ბეჟაშვილს, რომელმაც შემომთავაზა
ინსტიტუტში მუშაობის დაწყება. — შენ ძალიან ნიჭიერი ბიჭი
ხარო, — მითხრა, — მოდი ინსტიტუტში, ასპირანტურასაც დაგამ-

თავრებიანებ, ხარისხსაც დაგაცევევინებ და მერე შენ თვითონ გაიკელეე გზასო. ვკითხე, ხელუასი რა მექნებოდა და მითხრა, — თავდაპირველად, ლაბორატორიაში იქნები გაფორმებული და ხელუასი ას თხუთმეტი მანეთი გექნებაო. აქედან ხელზე ას მანეთზე მეტს ეერ ავილებდი და განა ასი მანეთი გვეყოფოდა ოთხ ადამიანს? ამიგომ უარი ვთქვი ასეთ პერსპექტივაზე და ვამჯობინე სადმე სხვაგან მუშაობის დაწყება. თბილისში ბევრს ვეძებდი, ბევრგან მპირდებოდნენ, მაგრამ არ იქნა და არ დაადგა საშეელი ჩემი მუშაობის დაწყებას.

ამ დროს გამახსენდა ერთი აღრინდელი შემთხვევა:

ლონბასში ემუშაობდი მახტის მთავარ ინჟინრად. ჩამოსული ვიყავი შვებულებით და მერევემი ვიმყოფებოდი. ლენინის სახელობის მაღაროთა სამმართველოს დირექტორმა შალიკო ახელედიანმა შემომითვალა, ძალიან გთხოვ, მაღაროზე მნახეო. ბატონი შალიკო ძველი სამთო ინჟინერი იყო, კარგი მუშაკი და ყველგან დაფასებული. მე ახლოს არ ვიცნობდი, მაგრამ დიდ პატივს ვცემდი. მეორე დღესვე ვეწვიე მაღაროზე. მან მაღაროს სასტუმროში, თავის ოთახში წამიყვანა, გამალა პურ-მარილი და დავიწყეთ საუბარი. ბატონმა შალვამ გამომკითხა, თუ როგორი პირობებია მახტაზე, როგორია ანაზღაურება, როდემდე ვფიქრობ იქ დარჩენას და ყოველგვარი წერილმანი ამბავი, ბოლოს კი მითხრა: ჩემი ქალიშვილი გაირა გამოაგზავნეს სადიპლომო პრაქტიკაზე ენაკიევოში. ძალიან გთხოვ, იქნებ შენთან გადაიყვანო და ყურადღება მიაქციო, შეხედული გოგოა და არ მინდა, ღონბასში უყურადღებოდ იყოსო. მეც შეეპირდი, რომ გადავიყვანდი ჩემთან მახტაზე და ისე მივხედავდი, როგორც ჩემს ახლობელს. როგორც კი დავბრუნდი უკან, შაბათ საღამოს ჩავისევი მანქანაში ჩემი მოადგილე საშა ნეგოროდოვი და წავედით ენაკიევოში გაირას სანახავად. ბევრნი იყვნენ ერთად, როგორც პრაქტიკანტები, ისე იქ მომუშავე ქართველები. სწორედ იმ დროს მივედით, როცა პურ-მარილი ჰქონდათ გაშლილი და ქეიფობდნენ. ძალიან გაუხარდათ ჩვენი მისელა, საშამ ძალიან კარგად მოილხინა, თვითონაც იმხიარულა და სხვებიც ამხიარულა. მე გაირას ვუთხარი, რომ, მამამისის თხოვნით, მის წაყვანას ვაპირებდი ჩემთან და სადიპლომოს გაკეთებაში

შეძლებისდაგვარად მივეხმარებოდი. მაირა კმაყოფილი დარჩა და მაღლობაც გადამიხდა ყურადღებისათვის, მაგრამ ჩემთან წამოსვლაზე უარი თქვა, აქ ამხანაგებს უკვე კარგად შევეწყვე და ბარემ აქ ვიქნებო. გამომშვიდობებისას დაუბარე, თუ რაიმე დაგჭირდეს, გამაგებინე და ყოველთვის გქონდეს ჩემი იმედი-მეთქი.

სწორედ ეს ამბავი გამახსენდა ამ გაჭირვების დროს. ამ პერიოდისათვის შალიკო ახვლედიანი ჭიათურის მარგანეცში მუშაობდა გრესგის მმართველის მოადგილედ. მივედი შალიკოსთან და აევსხენი ჩემი გასაჭირი, რომ თბილისში სამუშაო ვერ ვიშოვე და იქნებ დამეხმარო, ცოგა ხნით სადმე მომაწყო სამუშაოდ-მეთქი.

შალიკომ მაშინვე დარეკა გრესგის სარემონტო სამმართველოს უფროს ავთანდილ თვარაძესთან და უთხრა, ერთი კარგი კაცი ინჟინრად უნდა მოაწყო შენთანო. თვარაძემ გამაფორმა საწარმოო-ტექნიკურ განყოფილებაში უფროსი ინჟინრის თანამდებობაზე. შალიკო ახვლედიანი ძალიან ახლოს იყო თვარაძესთან და გააფრთხილა, რომ ყურადღებით ყოფილიყო ჩემ მიმართ. მართლაც, რაც ჭიათურაში ვმუშაობდი, ავთანდილი ყოველთვის პატივისცემით მეპყრობოდა და მეც ეცდილობდი, ჩემი ცოდნითა და შრომით გამემართლებინა მათი ნდობა. ამირჩიეს სამმართველოს ადგილკომის (პროუკაეშირის) თავმჯდომარედ და ყოველგვარი საკითხის გადაწყვეტილებაში აქტიურად ვმონაწილეობდი. ერთი წლის შემდეგ კი ყველა სამმართველოში და თვით გრესგშიც ჩატარდა ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალის საკვალიფიკაციო გამოცდები და ძალიან ბევრს მოუწია თანამდებობების დატოვებამ, მე და თვარაძემ კი ამ გამოცდებზე უმაღლესი შეფასება დავიმსახურეთ.

V

უნდა დავიხიო ცოგა უკან, ჩემი მუშაობის დაწყებამდე და უფრო შორსაც კი. საქმე იმაშია, რომ მე ვწერ, თუ როგორი გაჭირვებით ვმოულობდი პურის ფულს, როგორ ვინახავდი ბავშვებს. აღეწერე ისიც, თუ როგორ მოვაწყვე მეღვრეკისში დიმიტრიადების სასაფლაო, ჟანას კი ბრინჯაოს ბიუსტი დაუდგი. ეს იყო პირველი შემთხვევა სოფლის სასაფლაოზე

და ჯერჯერობით უკანასკნელიც დღემდე და ყველაფერ ამას ხომ სჭირდებოდა ხარჯები? განა ჩემი „გაქსაობით“ შევძლებდი ამდენი რამის გაკეთებას? რა თქმა უნდა, ვერა. მაშ საიდან? ყოველივე ამის ასახსნელად უნდა გადავინაცულო 1956 წელში.

1956 წელია. გრესგმა გამაგზავნა სტალინოს ინსტიტუტში კვალიფიკაციის ასამაღლებლად. დღეში რვა-ათი საათი გვექონდა მეცადინეობა და დასვენების დღე მხოლოდ კვირა. ეცხოვრობდი სტალინოში და დასვენების დღეს ჩავდიოდი შახტაზე, სადაც დაგოვებული მყავდა ქანა, ნანასთან და ქეთინოსთან ერთად.

ერთხელ, შახტაზე ჩასვლისას, ქანამ მომცა ჩემი დის, პოლინას წერილი. ადრე მოვიხსენიე, რომ პოლინა თავისი მეუღლით ჩასახლებული იყო ნაგანებში, მაკინე ხომერიკთან. მაკინეს პქონდა ორსართულიანი ფიცრული სახლი, სადაც აღარ ცხოვრობდნენ, რადგანაც მისი ვაჟი თეოფანე დიდ სამამულო ომში დაიკარგა, ხოლო გოგოები გათხოვდნენ. ეზოში ედგათ პაგარა სამზარეულო და ბებიამ მაკინე იქ ათევდა ღამეს. მაკინეს შვილიშვილებმა ჩემს დას შესთავაზეს ხის ბინა ექვსას მანეთად, მაგრამ ჩემმა დამ და სიძემ უარი თქვეს, ვინაიდან მათ არ პქონდათ ბინის ყიდვის საშუალება და თვითონაც მაკინესთან ერთად სამზარეულოში ათევდნენ ღამეს. ის ბინა მაკინეს შვილიშვილებმა დაანგრიეს და წაიღეს. ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა გაჭირვებაში იქნებოდა სამი ადამიანი ერთ პაგარა სამზარეულოში, მით უმეტეს, რომ ერთხელ ქვეწარმავალიც კი დაენახათ და შიშით აღარ ეძინათ ხოლმე. ჩემი და თავის წერილში მწერდა, რომ ძლივს მოვეუყარე თავი ორიოდ კაპიკს და სახლის ამენება დავიწყეთ, მაგრამ ფული აღარ გვაქვს და მშენებლობა შევაჩერეთ, თუ შეგიძლია, იქნებ ცოცხა თანხა გვამოვნიხო.

– რა ექნათ? – მკითხა ქანამ

– რა უნდა ექნა, დანამოგი აღარაფერი გვაქვს, ვინაიდან მანქანა ახალი გამოყვანილი გეყავს და რაც ფული გვექონდა, სულ დაეახარჯე, პრემიებს მე არ ველოდები, რადგან სასწავლებელში ხელფასის შენარჩუნებით ვარ წასული, ხელფასი კი მხოლოდ ასორმოცი მანეთია, შენთვის მე ორასი

მანეთის მეტი არ მომიცია და მაგით უნდა შეინახო ოჯახი-მეთქი. დაეურეკა 4-5 შახტაზე შალიკო მძინარაშვილს, იქნებ ერთი სამასი მანეთი გვასესხოს და გაუგზავნე-მეთქი. ჟანა ჩამომეკიდა კისერზე და მთხოვა:

— იაგო, შენი ჭირიმე, ძალიან ცოდვები არიან. სთხოვე შალიკოს, იქნებ 500 მანეთი გასესხოს და გაუგზავნოთო. საწყლებმა, რაკი სახლის შენება დაიწყეს, იქნებ დაამთავრონ და გაიხარონო. ორშაბათს მე გათენებამდე წავედი სტალინოში და შალიკოს დაეურეკე, ხუთასი მანეთი მჭირდება და იქნებ ჟანას მიუტანო-მეთქი. ჩვენი შახტები სულ რაღაც ოთხი კილომეტრით იყვნენ დაცილებულები ერთმანეთს, შალიკოს კი ჩემსავეთ ახალი მანქანა ჰყავდა და მისთვის ჩემს შახტაზე ასვლა ადვილი იყო. ჟანას ვთხოვე, რომ წერილიც თვითონ დაეწერა პოლინასათვის, რომ იაგო სასწაულებელშია და მეგს ვერ ვახერხებთ-თქო და გაეგზავნა ფული.

შემდეგ კვირას რომ ჩავედი სახლში, ჟანა კისერზე ჩამომეკიდა და მეხვეწება:

— იაგო, ერთი რამე უნდა მაპატიოო.

— რის პატიებას მთხოვ? — ვკითხე გაკვირვებულმა.

ჯერ შემპირდი, რომ არ გაჯაერდები და მერე გეტყვიო. მეც მივეცი ამის პირობა, ანდა როდის იყო, რომ ვუჯაერდებოდი?

ახლა უკვე თამამად დაიწყო საუბარი.

— შალიკომ მომიგანა ხუთასი მანეთი, მაგრამ კიდე მეცოტავა. იცოდე, ადამიანს რომ უჭირს, დახმარების ხელი ყოველთვის უნდა გაუწოდო, უნდა გაახალისო, დააიმედო და სიმხნევე შემატოო. ყოველთვის შენი თავი წარმოიდგინე მის ადგილას, განა არ გაგამხნევებს სხვისგან დახმარება და ხელის გამოწვდა? მე ხომ ვიცი პოლინას ხასიათი, ალბათ, რამდენი იწვალა და იფიქრა, ჩვენთვის რომ წერილი მოეწერა და ჩვენ ვალდებულნი ვართ, იმედი არ გავუტრუოთო. ამიგომ მე მოვაკელი ჩვენს სახარჯო ფულს ასი მანეთი და ექვსასი მანეთი გაუგზავნე. შენ არ შეგეშინდეს, მე ყველანაირად მოგეხმარები, საოჯახო პრობლემებსაც მოვიყვან ჩვენს ბაღჩაში, ქათმებსაც ვიყოლიებ, ღორსაც გავზრდი და მაგ ფულს მე გაგასტუმრებინებო.

– ეჰ, ჯანა, როგორი კეთილი ხარ, როგორ ყველასთვის სიკეთე გსურს, მაგრამ თუ კაცმა არ დაგინახა ეგ სიკეთე, ღმერთი მაინც დაგინახავს-მეთქი, – ეუთხარი მე.

მოხდა პირიქით, სამწუხაროდ, ღმერთმა არ დაინახა მისი სიკეთე და მოაშორა საყვარელ ქმარ-შვილს. ხალხი კი, ვინც იცნობდა, ყველა მის სიკეთეზე ლაპარაკობდა. ყველა ოჯახში იგონებენ და სვამენ მის შესანდობარს. არც მე მა-ვიწყდება მისი სიკეთე და ოჯახის ერთგულება, ამის დას-ტურია, რომ ვწერ ამ მოგონებებს, რათა მისმა შთამომავ-ლობამ წაიკითხოს და გაიგოს, თუ რა გონიერი წინამორბე-დი ჰყავდა მას ჯანას სახით, რომ თვითონაც დაადგნენ სიკე-თის გზას და ჩრდილი არ მიაყენონ მის სახელს. ეფიქრობ, ეს უფრო დიდი ძეგლია, ვიდრე მის საფლავზე აღმართული, მის-სავე სოფელში.

რისთვის მოვიგონე ეს ამბავი? აი, რისთვის.

როდესაც ჯანას სასაფლაოს კეთება დაიწყო და საშუალება არ გამაჩნდა, ჩემთან მოვიდა ჩემი და და მეუბნება: – მე და სამამ გადავწყვიტეთ, წლევანდელი მოსავალი სულ შენ მოგყე-თო. რაც ციგრუსები მოვა, შემოდგომაზე შენ მოიხმარეო.

მე ვიუარე, მაგრამ პოლინამ შვილები დაიფიცა, – სულ რომ დალპეს, წელს ჩვენ მაგას ხელს არ მოვკიდებთ, ყვე-ლაფერი ჯანას საქმეს მოახმარე და იქნებ შენც რამე დაგრჩე-სო. ჯანა ისეთი ქალი იყო, მისთვის არაფერი დამენანებო.

მართლაც, შემოდგომაზე დავკრიფეთ ყველაფერი, ჩემმა სიძემ თავისსავე სოფელში იშოვა მუშგარი, რომელსაც რუ-სეთში დაჰქონდა ციგრუსი გასაყიდად, ჩემი თანდასწრებით მიუწონა და რაც აიღეს, მთლიანად მე ჩამაბარეს. ბევრი ვეხ-ვეწე, ნახევარი თქვენი იყოს-მეთქი, მაგრამ ვერ დავიყოლიე, სიგყვა სიგყვაო. ხომ ხდება ხოლმე სტიქიური უბედურება, ჩავთვლით, რომ წელს გაგვიფუჭდა მოსავალი და არაფერი მოგვივიდაო. ასე გადაუხადეს ჯანას პატივისცემა და ჩემს დას სიკედილამდე ეკიდა სახლში ჯანას გადიღებული სურა-თი. განა ეს ცოტას ნიშნავს? განა ეს ყოველგვარი სიმდიდ-რის შეძენას არ ჯობდა?

მართალია, ღმერთმა არ მისცა მას დიდი ხნის სიცოცხ-ლე, მარგამ იმ ცოტა ხანშიც იმხელა სიყვარული და პატივის-

ცემა მოიხვეჭა, რომ ბევრი ამას ხანგრძლივი სიცოცხლის დროსაც კი ვერ შეძლებდა.

VI

წიგნში მე აღწერილი მაქვს, თუ როგორ მოინდომა ეანამ ალოზისა და ეენიას ღონბასში წაყვანა, უფრო იმიტომ, რომ თავისი მცდელობითა და ხელშეწყობით შესძენოდათ შვილი და უშვილოდ არ დარჩენილიყვნენ. მართლაც, მის ბრუნვას უმედეგოდ არ ჩაუვლია და თუ დღეს ალოზის მოდგმა მომრავლებულია, ეს სწორედ ეანას დამსახურებაა და ყველანი მაღლიერების გრძნობით უნდა ვიგონებდეთ მას. ასევე მბრუნველობითა და სიყვარულით ეკიდებოდა იგი ჩემს მეორე ძმას – ბალიკოს, ჩემი პაგარა მაზლიაო, იცოდა ხოლმე თქმა და ისე უყურებდა, როგორც თავის პაგარა ძმას. უნდა გავიხსენო ბალიკოს ავადმყოფობის ამბავიც, რასაც ძალიან მწუხვედ განიცდიდა ეანა.

1957 წლის ნოემბერში ბალიკო ავად გახდა გიფით და დააწეინეს ჭიათურის ქალაქის საავადმყოფოს ინფექციურ განყოფილებაში. ჩვენ ამ დროს შახტაზე ვმუშაობდით და რეგულარულად ვგებულობდით ბალიკოს ამბებს ფოსტატელეგრაფითა და წერილებით. დეკემბერში, ერთ საღამოს, მოულოდნელად ვღებულობ სასწრაფო დეპეშას დედაჩემის ბიძაშვილ ვალოდია სიკინჭალაშვილისაგან: „ჩამოდით სასწრაფოდ, ბალიკო ცუდადაა“. თავმარი დაგვეცა, ეს უკვე აღარ ნიშნავდა ცუდად ყოფნას, ვიფიქრეთ, რადგან სასწრაფოდ გვეძახიან, ალბათ, გარდაცვლილიაო. ეანამ მაშინვე მოიყვანა ალოზიც, მანაც ჩვენსავით თქვა, ალბათ ცოცხალი აღარაა, თორემ სასწრაფო დეპეშას არ გამოგზავნიდნენო. ეანა გამწარებული გვაჩქარებდა, აბა, რას ფიქრობთო?

– რა უნდა ვიფიქრო, – ვეუბნები მე, – საჭიროა სასწრაფოდ წასვლა, მაგრამ როგორ? ბაფხული რომ იყოს, დაუყოვნებლივ წავიდოდით ჩემი მანქანით, მაგრამ დეკემბერია, ზამთრის თვე და ვინ იყის, როგორი ამინდები იქნება, შეიძლება მანქანით სულაც ვერ ჩავალწიოთ ჭიათურამდე-მეთქი. შემდეგ ალოზის მიუვებრუნდი და ეუთხარი, – მზად იყავი, სტალინოში დაერეკავ და დილისათვის ორ ბილეთს შევუკვეთავ ქუთაისამდე.

ქანა შემეხვეწა, — თუ ბალიკო ცოცხალი დაგხვდა, როგორმე უნდა გადაარჩინო, დარჩი, ვიდრე საჭირო იქნება, აქაურობის ჯავრი ნუ გექნებაო. თანაც მთხოვა, — როგორც კი ჩახვალ, მიდექე, რა მდგომარეობა იქნებაო. შახტაზე გავაფრთხილე უბნის უფროსი, ალოზი მიმყავს და რამდენიც უნდა გაუცდეს სამუშაო, გაცდენები არ დაუწერო, რომ ჩამოვალთ, ღლეები გაუუგაროთ-მეთქი. შევუთანხმდი შახტის უფროსსაც, — ასეთი ღეპემა მივიღე და არ ვიცი, რა ამბავია ჩემს თავს და როდემდე ვერ ჩამოვალ-მეთქი.

აი, რა მომხდარა ჭიათურაში:

ბალიკო უცბად გამხდარა ცუდად, აუწევია ტამპერატურას, დაუწყია კანკალი და მთელი ღლე, მიუხედავად ექიმების მცდელობისა, ნორმალურ მდგომარეობაში ვერ ჩაუყენებიათ, ბოლოს გრძნობაც დაუკარგავს. გადაუწყვეტიათ, ველარ გადარჩებაო და მოუნდომებიათ მორგში გადაყვანა. ღელაჩეში თურმე თავს იკლავდა, ბიჭებს შევეუთელი და იმათ მოსვლამდე გააჩერეთ პალატაშიო. ამ დროს იქ ყოფილა მისულის ვალოდია სიკინჭალაშვილი, ის გამოქცეულა და ჩემთვის სასწრაფო ღეპემა გამოუგზავნია.

მეორე დილით გამოვფრინდით და თერთმეტ საათზე უკვე ქუთაისში ვიყავით. აეროპორტში დავიქირავე მანქანა და ვთხოვე, სასწრაფოდ ჭიათურის საავადმყოფოში წავეყვანეთორმეტი საათისათვის უკვე საავადმყოფოში ვიყავი. იმ წუთშივე გავარდნილა ხმა, ბალიკოს ძმები ჩამოვიდნენო და სანამ ჩვენ ბალიკოს გვანახებდნენ, მანამდე მისთვის ყველაფერი გამოუცვლიათ და შემოიყვანეს გაკრიალებულ საწოლში მყოფ გონდაკარგულ ავადმყოფთან. ინფექციური საავადმყოფოს მთავარი ექიმი — პეტრე მაჭავარიანი ჯერ კიდევ არ იყო მოსული სამსახურში და მის მოსაყვანად მე წავედი. პეტრესთან რომ მივედი, უპირველესად გავეყანი, რომ ვმუშაობ დონბასში ერთ-ერთი შახტის მთავარ ინჟინრად, გუშინ საღამოს მივიღე სასწრაფო ღეპემა ჩემი ძმის შესახებ, რომელიც წევს თქვენს საავადმყოფოში და მე და ჩემი ძმა ჩამოვედით დასახმარებლად. ის ძალიან მძიმე მდგომარეობაშია და გაუმზადებიათ მორგში გადასაყვანად, მაგრამ ჯერ კიდევ ცოცხალია და თუ მოინდომებთ, იქნებ შეძლოთ მისი გადარჩენა-მეთქი.

– ძალიან მძიმე მდგომარეობააო, – მითხრა პეტრემ.

ვიცი, ბატონო პეტრე, – მიუგე მე, – მდგომარეობა მძიმეა, მაგრამ ძალ-ღონე არ უნდა დაეზოგოთ მის გადასარჩენად-მეთქი – და ფულის შეკვრა დაუდღევი მაგიდაზე.

– ეს რაღა არისო? – იუხერხულა პეტრემ.

– ამას ქრთამად ნუ ჩამითვლით, – ვუპასუხე მე, – ამით შეიძინეთ ყველაფერი, რაც საჭირო იქნება ავადმყოფის გადასარჩენად, თქვენი პატივისცემა კი, როცა ბალიკოს გადაარჩენთ და გამოაჯანმრთელებთ, მაშინ იყოს-მეთქი.

ბატონმა პეტრემ გულთან მიიტანა ჩვენი უბედურება, მაშინვე წამოვიდა საავადმყოფოში. ღონორების ძებნა არ დაუწყია, საკუთარი სისხლი გადაუსხა ბალიკოს. მთელი თავის გამოცდილება და ყურადღება გადაიტანა მასზე და შეძლო მისი გამოცოცხლება და გამოაჯანმრთელება.

მე და ალოზი ჭიათურაში დაერჩით, ვიდრე საშიშროებამ მთლიანად არ ჩაიარა, ეანას კი მალ-მალე ვუგზავნიდი დეპეშებს და ვაგყობინებდი ბალიკოს მდგომარეობას. დედაჩემი ხშირად იხსენებდა ხოლმე მაშინდელ ამბავს და მეუბნებოდა, შენ გადაგვარჩინე უბედურებას, შენ რომ არ ჩამოსულიყავი, ჩემი ბალიკო ცოცხალი აღარ მეყოლებოდაო.

ერთხელ მოხდა ასეთი ღიმილის მომგვრელი შემთხვევა: ბებიჩემი პელაგია ჩამოვიდა რგანიდან სანახავად. როცა შევიდა ბალიკოს პალატაში და დაინახა საწოლში ასე სუფთად მყოფი ბალიკო, გულუბრყვილოდ წამოიძახა:

– შენ ნუ მომიკედები, კარგ ადგილას არისო, – მამაჩემი გაბრაზდა: – შეილი მიკედება და ერთი ამას უსმინეთ, რას ამბობსო?

ასე იყო თუ ისე, გადავიტანეთ ეს კრიზისი. ბალიკო გამოაჯანმრთელდა და ღღეს ბედნიერი კაცია თავის შვილებსა და შვილიშვილებში. და ეს სამოცდარვა წლის კაცი, თავის ცოლ მერიკოსთან ერთად, ახალგაზრდული ენერგიით შრომობს და გრიალებს მამისეულ კარ-მიდამოში.

VII

ჭიათურაში ყოფნისას მე ხშირად მივდიოდი ჩემი სკოლის მეგობარ გოგი კიკნაძესთან და ყველგან ერთად დაე-

დიოდით. ჩემი დამლუპველები ჯერ კიდევ არ იყვნენ აღ-
მოჩენილები და ფიდელ კასტროსათვის წვერმოშეებული დაე-
დიოდი. ამასთან დაკავშირებით ასეთი კურიოზი მინდა გა-
ვიხსენო:

1962 წლის გაზაფხულია და თბილისში სტუმრად ელიან
ფიდელ კასტროს. გმირთა მოედანზე მთელი ტერიტორია
გადაჭედილია მოსწავლე-ახალგაზრდობით ხელში ყვავილებ-
ის თაიგულებით ელოდებიან, როდის გამოივლის ფიდელ კას-
ტრო. სწორედ ამ დროს გამოვიარე მე გმირთა მოედანზე
ჩემი ახალი ეოლგით. ბავშვები, როგორც კი დამინახეს,
აყვირდნენ – ფიდელ კასტრო მოდისო და დაიწყეს ყვავილებ-
ის თაიგულების სროლა და ეამას ძახილი. ბევრს ეცადნენ,
დაეწყნარებინათ და განემარტათ, რომ ფიდელ კასტრო არ
ვიყავი, მაგრამ უკვე გვიან იყო, თაიგულების უმეტესობა უკვე
ნასროლი იყო. ასე მიმიღო ახალგაზრდობამ ფიდელ კას-
ტროს მაგიერად 1962 წლის გაზაფხულზე.

ერთხელ, როცა გოგისთან მივედი, რომელიც თავისი ბი-
ძის, სიმონ კიკნაძის სახლში ცხოვრობდა, ბიცოლასთან და
ბიძაშვილთან ერთად, დამინახა თუ არა მისმა ბიძაშვილმა
თინათინ (დოლო) კიკნაძემ, თურმე ოთახში შევიდა და ღე-
დას ეუბნება: – რა ბანდიგსა და ოხერს გადაყრია ჩვენი
გოგო. ბანდიგი გვინდა სახლშიო? შემდეგ კი გაიგეს, რო-
გორი ბანდიგიც ვიყავი და დიდი ყურადღებითა და პატივის-
ცემით მეკიდებოდნენ მეცა და ჩემს პაგარა ზურიკოსაც.

ძალიან მინდოდა ზურიკოს მონათულა და ჟანას სურვი-
ლის ახდენა, რომ ნათლიებად გოგი და გაბო ყოფილიყვნენ.
მერევეში ჩვენები კი მოახერხებდნენ ნათლობის გადახდას,
მაგრამ მე რგანში ვამჯობინე, რადგან სწორედ იქ, ბიძაჩემთან
ქეიფის დროს გადაწყდა ნათლიების საკითხი. პელო ბებია
და გოგია ბიძიამ მოიწონეს ეს ამბავი და მითხრეს, რამდენი
კაციც გინდა და ვინც გინდა, მოიყვანე და გადაიხადე ზური-
კოს ნათლობაო. მე ხომ ვუყვარდი ყველას, ჩემს ნათესაობას
ჩემზე არანაკლებ უყვარდათ ჟანა, რომელიც ყველას პატივს
სცემდა და ყველას ეფერებოდა. რა დაავიწყებდა პელო ბე-
ბიას იმ დღეებს, რომლებიც ჟანამ გაატარებინა ბათუმში
სეირნობისას. ასევე სიყვარულით იხსენებდნენ ჟანას ბიცო-

ლაჩეში და ბიძაჩეში. მოკლედ, კარგი პურმარილი გაიშალა რგანში.

ასე გადავიხადეთ ზურიკოს ნათლობა და შევასრულეთ ჟანას ბოლო სურვილი.

კიკნაძეების ისტორიიდან

კიკნაძეები წარმოშობით ხარაგაულის რაიონიდან არიან, უმეტესწილად კი, სოფელ ბერანიდან. თუ თითოთოროლა კიკნაძეს შეხედებით ჭიათურის რაიონში, ისინი ძირითადად ხარაგაულის რაიონიდან არიან, რომელთა წინაპრები ჩამოსახლებულან სხვადასხვა მიზეზის გამო. კიკნაძეები წარმოშობით თავადები არიან და ისეთ ადგილებს დაეძებდნენ, რომლებიც თავისი ადგილმდებარეობით ვარგისი იქნებოდა და ახლო-მახლო გლეხებიც იქნებოდნენ, რათა შინაყმებად აეყვანათ და მათი დახმარებით ეწარმოებინათ თავიანთი მეურნეობა.

ჩვენს სოფელში (მერევეში) და ახლომახლო სოფლებში კიკნაძეები არ არიან, ისინი მხოლოდ ქვედა უსახელოში ცხოვრობენ, რომელსაც ადრე ბალაერთას ეძახდნენ. იქ ძალიან ცოტანი არიან და ისიც ალალი ბიძაშვილები. ამ ბიძაშვილებიდანაც ქალაქში ცოტაა წასული საცხოვრებლად, რომლებსაც სოფელთანაც არ დაუკარგავთ კავშირი.

ადრე კი? ადრე დულდა და გადმოდიოდა ცხოვრება კიკნაძეების სამოსახლოზე. აქ პირველად ხარაგაულიდან ე.ი. ბერანიდან ჩამოსულა გიორგი კიკნაძე, გიორგი გახად წოდებული, რადგან იგი გარეულ გახებზე ნადირობდა ხოლმე. მოსწონებია გიორგის ბალაერთის მდებარეობა, მით უმეტეს, ამ სოფელში თავადი არავინ ყოფილა. ამოურჩევია კარგი თვალსაჩინო მაღალი და ლამაზი ადგილი, დაუდგამს კარგი სასახლე თავისი სათავესო მეურნეობით, შემოუკავევია უმარმაზარი ეზო, სახნავე-სათესი ადგილები კი ბლომად ყოფილა და დაუწყია თავადური ცხოვრება. ამ სოფელში სულ გლეხოვა ცხოვრობდა: ცერცვაძეები, პაპიძეები, სამხარაძეები და სხვანი. მათი დახმარებით ამუშაუებდა ადგილებს. ბოლოს ისე მომაგრებულა გიორგი გახი, რომ შინაყმები აუყ-

ვანია და ყველაფერს მათ აკეთებინებდა, როგორც საოჯახო, ისე გარე სამუშაოებს. ყმები კიკნაძეებთან ცხოვრობდნენ და იშვიათად თუ უშეებდნენ სახლებში. თვითონ გიორგი ტახიცა და მისი შთამომავლობაც ძალიან კარგად ეკიდებოდნენ უსახელოს მოსახლეობას, ამიგომაც მთელმა სოფელმა შეიყვარა კიკნაძეები და ერთგულად ემსახურებოდნენ მათ.

ერთხელ, ერთ შინაყმას – ონისე ცერცვაძეს, მუცლის ტკივილი მოუგონია, თურმე ისე იწმაწნებოდა, რომ ღიდ ქალბატონს შესცოდებია და სახლში გაუშვია. ონისე როგორც კი ემოდან გამოსულა, ხელები გაუშლია და ცეკვა-ცეკვით გაქცეულა სახლისკენ, თან მიიმდეროდა „დილილ მე, დილილ მეო“. ეს დაუნახავს ქალბატონს და უკანვე მოუბრუნებია. ონისეს შეშინებია და მუხლებზე დაცემულა ქალბატონის წინაშე.

– რაგომ მაკადრე ასეთი გყუილიო? – უკითხავს ქალბატონს. ონისემ თურმე ძლივს ამოილულლულა, ახალი მოყვანილი ცოლი მყავს, მასთან მინდოდა ყოფნა და ამიგომ მოვიგონე მუცლის ტკივილიო.

– არა, ჩემო ონისე, გყუილი არ უნდა იკადრო. ამ ერთხელ მიჰატიებია და აწი აღარ გაბედო გყუილის თქმა, ახლა კი გათავისუფლებ სამი ღლით, იყავი შენს ახალმოყვანილ ცოლთანო.

ონისე გახარებული გაქცეულა სახლში. ასეთ კარგ და მოკიდებულებაში იყვნენ კიკნაძეები თავის შინაყმებთან და მთელს მოსახლეობასთან. ამიგომაც ისე ააწყვეს თავიანთი საქმე, რომ უმეტესი ღრო ნადირობასა და ქეიფში გაჰყავდათ, სახლის საქმეებს კი შინაყმებსა და სოფლის მცხოვრებლებს აკეთებინებდნენ.

II

გიორგი კიკნაძის შთამომავლობიდან უნდა გავიხსენოთ ორი ძმა, ნესტორ კიკნაძის ვაჟიშვილები – სიმონი და ვარლამი. ისინი, მართალია, ერთი ღედ-მამის შვილები იყვნენ – კასანია წერეთლისა და ნესტორ კიკნაძის შვილები, მაგრამ ერთმანეთს მხოლოდ შეხედულებით ჰგავდნენ, ხასიათითა და

საქციელით, შრომისმოყვარეობითა და ხალხთან დამოკიდებულებით კი ერთმანეთისა არა ეცხოთ რა.

ვარლამი იყო ნამდვილი ყარაჩოღელი, ძველი ფუქსავატი თავადის გიჟი, ჰყავდა მეძებარი ძაღლები და უყვარდა ნადირობა, ქეიფი და ღროსტარება, ჩხუბი და აყალ-მაყალი, სახლში მარტოც რომ ყოფილიყო, მაინც ნასევამი იქნებოდა. ერთხელ მის გაუთხოვარ დას ბაბაღას ღვინით სავსე ღოჭი ბოსტანში, კიტრის ბარდებში დაუმალავს, ვარლამს რომ არ ენახა და არ დამთვრალიყო. ვარლამს მიუგნია ამ ღოჭისათვის და ყვირის იქიდან: ბაბაღა, შენ გიშველა ღმერთმა, ბოსტანში ღოჭი რომ დამახვედრე და გადმოგანა აღარ დამჭირდაო. ვარლამი მეტწილად სოფელში იმყოფებოდა, მაგრამ როცა ქალაქში ჩავიდოდა, აუცილებლად მოინახულებდა ძმა-ბიჭებს და შეიყვანდა რესტორანში. ღროს რომ კარგად გაატარებდა, დადებდა ქუდს მაგიდაზე და გამოვიდოდა გარეთ. ყველა იცნობდა, რომ სიმონ კიკნაძის ძმა იყო, რომელიც ბანკის მმართველად მუშაობდა და მთელ ჭიათურაში კარგი სახელითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა, ამიტომ დაურეკავდნენ ხოლმე სიმონს: – ბატონო სიმონ, თქვენი ძმის ქუდი არის ჩვენთანო. სიმონმა უკვე იცოდა, რისთვისაც ურეკავდნენ და შეეკითხებოდა – რა ღირს მაგ ქუდიო? ე.ი. რამდენი აქვს გადასახდელიო და როცა ეგყოდნენ, რამდენი იყო, კაცს გააგზავნიდა და გადაახდევინებდა ხოლმე. სულ ერჩხებოდნენ ვარლამს სახლში, მაგრამ არაფრად აგდებდა ამას და განაგრძობდა დარდიმანდულ ცხოვრებას. რომ დათვრებოდა, მოისევამდა ას წელს მიტანებულ ღედას და ერთად მღეროდნენ. გადასარეევად მღეროდნენ. მეც მოსმენილი მაქვს მათი სიმღერა: „შაშვი-კაკაბი“.

ვარლამის მეუღლე, ქალბატონი ელენე მაჭავარიანი, ძალიან ლამაზი, წყნარი და ღიზი ქალი იყო (და ახლაც არის), მაგრამ ვარლამი განა ცოლის ჰკუაზე ივლიდა? კიდეც კარგი, მთვრალი იყო თუ ფხიზელი, მაინც კარგი ხასიითის იყო და სულ ხუმრობითა და სიცილით გაჰყავდა ღრო. მათ ღამარდეს ძალიან კარგი შვილები: ორი ვაჟი და ოთხი ქალიშვილი. ყველა დაოჯახებულია და ყველას უმაღლესი განათლება აქვს მიღებული. სამი ექიმი გაიზარდა ვარლამის ოჯახ-

ში – გიორგი, ციალა და ირა, ერთი ინჟინერ-მექანიკოსი – მერაბი, ხოლო ორნი ბულაღგრები არიან: ციცინო და ლია.

ვარლამს ძალიან დაემსგავსა უფროსი ვაჟი მერაბი, რომელიც ძალიან კეთილია, მაგრამ, ვარლამის მსგავსად, უყვარს ღროსტარება და ნადირობა. გოგი ხშირად ეგყოდა ხოლმე მერაბს – ბიძაჩემი მამაჩემმა დატანჯა ცხოვრებაში, შენ კი მე მტანჯავო. ნამდვილად, როგორც სიმონი იყო ვარლამის დამხმარე და მფარველი, ასევე იყო გოგი მერაბის მიმართ.

III

ამ თავში მინდა ვისაუბრო სიმონ კიკნაძის ოჯახსა და მის თითოეულ წევრზე, რამეთუ ასეთი დიდებული, პატიოსანი და სტუმართმოყვარე ოჯახი ჭიათურაში არ ყოფილა და დღემდე, ვინც კი იცნობდა ამ დიდებულ ოჯახს, ლეგენდებს ჰყვებიან მათს სტუმართმოყვარეობასა და ალალ-მართლობაზე. რამდენად სამწუხაროა, რომ ისე გადავიდა ეს დიდებული ოჯახი, რომ აღარავინაა ცოცხალი სიმონის ნაშიერთაგან.

თავად სიმონი იყო დიდად ერუდირებული, განათლებული პიროვნება და სიკვდილამდე მუშაობდა ჭიათურის „მშენბანკის“ მმართველად. სიმონს დამთავრებული ჰქონდა ქუთაისის გიმნაზია, შემდეგ კი უმაღლესი სასწავლებელი ეკონომისტის სპეციალობით, მაგრამ განა მარგო პროფესიით განისაზღვრებოდა მისი ცოდნა და განათლება? ის იყო დიდი დიაპაზონის მქონე ადამიანი და ღრმად ჩახედული მეცნიერების ყველა სფეროში, თავისუფლად ფლობდა რუსულ, გერმანულ და ფრანგულ ენებს.

კომუნისტური წლების დროს ხელმძღვანელ თანამდებობაზე, და მით უმეტეს ბანკის მმართველად, ვერ იმუშავებდი, თუ არ იქნებოდი კომუნისტური პარტიის წევრი, სიმონს კი კომუნისტები არ უყვარდა და არც პარტიის წევრი იყო. ის იყო იმ შავჩოხოსანთა პარტიის წევრი, რომელსაც კონსტანტინე გამსახურდია ხელმძღვანელობდა და თვით კონსტანტინე გამსახურდიას კარგი მეგობარი. სიმონი და კონსტანტინე ხშირად სტუმრობდნენ ერთმანეთს და სურათებიც აქვთ ერთად გადაღებული. ერთ ფოტოს კი კონსტანტინეს მინაწერი აქვს: „ჩემს ძმა სიმონს, ძმური სიყვარულით, კონსტან-

გინესაგან“. მთელ საბჭოთა კავშირში სიმონი იყო ერთადერთი უპარტიო ბანკის მმართველი, გამოცემული ჰქონდა სახელმძღვანელო ლიგერაგურა, როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენებზე. მაშინდელი საბჭოთა კავშირის ფინანსთა მინისტრი ზვერევი უშუალოდ იცნობდა სიმონს და პატივს სცემდა მას.

ჭიათურის „მარგანგრესგის“ მმართველს ბატონ შალიკო შეყლაშვილს ერთხელ შენიშვნა მიუცია სიმონისთვის: — ბატონო სიმონ! კომუნისტური პარტიის წევრებს ცოცხალი ანგარიში კი უნდა გაუწიოთ ხოლმეო. — კი, ბატონო, — უთქვამს სიმონს, — აწი რომ შემოვლენ ჩემთან კაბინეტში ფულის მისაღებად, პირველად შევეკითხები, კომუნისტური პარტიის წევრი თუ ხართ-მეთქი და თუ პარტიის წევრი იქნება, უარს როგორ ვაკადრებო. ასე დაუცინია სიმონს გრესგის მმართველისთვის — საკავშირო დამსახურებული ინჟინრისა და სამთო აკადემიადამთავრებულ შალიკო შეყლაშვილისათვის.

თვით ფინანსთა მინისტრიც კი არ ერეოდა ჭიათურის „მშენბანკის“ საქმიანობაში, რადგან იცოდნენ, რომ იქ საქმეს სიმონზე უკეთ ვერავენ გადაწყვეტდა.

„შახტმშენის“ უფროსმა, კოსტა ზამთარაძემ გვიამბო ასეთი ამბავი: მე და ანდრო შუკაკიძე მივედით ბანკში სიმონთან და ვთხოვეთ, მშენებლობისათვის გაეცა ფული, რომელიც შეთანხმებული იყო გრესგის მმართველთან.

სიმონმა არასწორად მიიჩნია ეს მშენებლობა, საბუთებიც დაგვიწუნა და უარით გამოგვისტუმრა. ის რომ უარს იცყოდა და თანაც დოღოს (ქალიშვილს) დაიფიცებდა, საქმე უკვე დამთავრებული იყო, შეკამათებას აზრი აღარ ჰქონდაო. ჩვენც აედექით, შევადგინეთ კარგი წერილი, დაეასაბუთეთ ყველაფერი და გავაგზავნეთ მოსკოვში ფინანსთა მინისტრთან, თან ვთხოვდით, რომ გამოეყო მშენებლობისათვის ფული. სულ მალე ზვერევისაგან მივიღეთ ასეთი სახის დეკრეტი: „В Чистоте у нас есть полномоченый Кикнадзе Семен Несторович, решение тов. Кикнадзе закон для нас. Обратите Семену Несторичу. Зверев.“

რალა უნდა გვექნა ამის შემდეგ, შევედით სიმონთან და დეკრეტით ხელში ავიტუმრეთ დამნაშავე ბავშვებივით.

— ეგ რა დეკრეტი? — შემეკითხა.

ჩვენ მივაწოდეთ ღეჰემა. წაიკითხა და გაიცინა, მარგო ეს არის, ფული არ გამოუგზავნიაო? როგორ გგონიათ, ჭიათურის საქმეები მოსკოვში ჩემზე უკეთ იციანო? ბევრი თხოვნის შემდეგ რაღაცები შეგვისწორა პროექტში და ასე დაგვაფინანსა. ასეთი პრინციპული მუშაკი იყო ბაგონი სიმონი. მიღებული ჰქონდა მთავრობის ჯილდოები და ქების სიგელუბი. ერთხელაც დიდი პრემია თუ ჯილდო უნდა მიეცათ, მაგრამ უარი განაცხადა. ამ ჯილდოს მაგიერ ჩემს სოფელში ელექტროენერგია გაიყვანეთ და უფრო მაღლიერი ვიქნებით (მაშინ სოფელში ელექტროენერგია არ ჰქონდათ). მართლაც, შეუსრულეს ეს თხოვნა და მთელი სოფელი სიმონ კიკნაძის მაღლიერი იყო.

სიმონი ვარლამის შვილებსა და სხვებსაც ეხმარებოდა შეძლებისდაგვარად, ხოლო გოგი ისე ჰყავდა თავისთან, როგორც საკუთარი შვილი. მან დაამთავრებინა სამედიცინო ინსტიტუტიც და სამსახურშიც მოაწყო. შინაურების გარდა ყველას ეგონა, რომ გოგის მამა სიმონი იყო. ერთხელ ასეთი კურიოზული ამბავიც დამართნიათ:

გეოლოგიური პარტიის უფროსს თავისი მანქანით ერთ შაბათ ღღეს ჭიათურიდან გოგი წაუყვანია უსახელოში, გოგისთან ერთად ყოფილა ვარლამიც. გზაში იმ უფროსს უკითხავს, – რატომ მამაშენიც არ წამოვიდაო? – მამაჩემმა დრო ვერ იშოვა და ვერ წამოვიდაო – მიუგია გოგის. ვარლამს ხმა არ ამოუღია, მაგრამ შინ რომ მისულან, უსაყვედურია: შენ რა, გერცხვინება ჩემი შვილობაო? – რა ექნა, ყველას სიმონი ჰგონია მამაჩემით – უთქვამს გოგის.

სამოციან წლებში, ბაგონი სიმონი ისვენებდა სოხუმში, იქ მოუვიდა გულის შეტევა და გარდაიცვალა. ასე ნაადრევად დაიღუპა ეს დიდებული ადამიანი.

სიმონს ჰყავდა სამი შვილი: თენგიზი (ბიჭიკო), ნათელა (კაწუწი) და თინათინი (ღოდო).

ბიჭიკო უნაკლო გარეგნობის და ფიზიკურად ძალზედ ძლიერი ვაჟაკი კაცი, მეგობრობდა ძმებ ბარათაშვილებთან, რომლებიც იქვე ცხოვრობდნენ, კიკნაძეების მახლობლად და ერთად თამაშობდნენ ფეხბურთს „ჭიათურის მაღაროელში“. ბიჭიკოს ეძლეოდნენ ძალიან კარგი ექიმი გოგოები, აბა ვინ

დაერიდებოდა სიმონ კიკნაძის ოჯახს, მაგრამ ცოლის შერთვის მაგიერ გადაეკიდა ბარათაშვილების დას, რომელიც ცოლად ჰყავდა მისივე მეზობელ ქადაგიძეს. როცა ეს ამბავი ყველამ გაიგო, ბიჭიკომ იუხერხულა ჭიათურაში ღარჩენა, წაართვა ქალი ქმარს და საცხოვრებლად გადაიყვანა ონში. იქ ბიჭიკო კბილის ეჭიმად მუშაობდა, მაგრამ სახლში შემთხვევით წაქცეულა და დაღუპულა. ისიც ჩამოასვენეს იქიდან და მამამისის გვერდით დაკრძალეს.

ბიჭიკოს ღარჩა პაგარა ვაჟი – სიმონი (ბაბუის მოსახელე). სიმონი დაეკეცა, ძალიან კარგი შესახედავი იყო, კარგი ფეხბურთელი, მაგრამ ისიც ოცდაშვიდი წლის ასაკში გრაგიკულად დაიღუპა, ავტოკატასტროფაში.

სიმონის ქალიშვილი ნათელა, რომელსაც კაწუწის ეძახოდნენ, უკვე თოთხმეტი წლისა იყო, რომ ფილგვების ანთებით გახდა ავად. კაწუწი განად ისეთი დიდი იყო, რომ ვერაინ იცოდა, თოთხმეტი წლისააო, დაჯილდოებული იყო მუსიკალური ნიჭით, უკრავდა თითქმის ყველა საკრავზე და წერდა მუსიკას. ყველა დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდა, მაგრამ ავადმყოფობა ვერ დაძლია. სიკედილის წინ დედამისს სთხოვა, იაენანა მიმღერეო. საბრალო დედის, ქალბატონ ნადიას იაენანას სიმღერაში მიაბარა უფალს კაწუწიმ სული.

თვითონ ნადია უაღრესად განათლებული და კულტურული ქალი იყო, ერთი პერიოდი მუშაობდა მარგან-გრესტის კანცელარიის გამგედ, მაგრამ შემდეგ იძულებული შეიქნა მუშაობისათვის თავი დაენებებინა, რადგან მათს ოჯახში სულ სტუმრიანობა იყო და ნადიას დიასახლისობა უფრო სჭირდებოდა, ვიდრე სამსახური.

თუკი ვინმე საზოგადო მოღვაწე, თანამდებობის პირი, პოეტი თუ მწერალი ჩამოვიდოდა ჭიათურაში, აუცილებლად სიმონთან და ნადიასთან უნდა მისულიყვნენ ოჯახში, მათ სტუმრობდნენ გამოჩენილი ადამიანები: კონსტანტინე გამსახურდია, ვაჟა-ფშაველა, ალექსანდრე ყაზბეგი, იოსებ გრიშაშვილი, გიორგი ლეონიძე, გიციან ტაბიძე, გალაკტიონ ტაბიძე და სხვები და სხვები.

საბოლოოდ ღარჩენ დედა-შვილი ნადია და დოდო და მათთან ერთად ცხოვრობდა გოგი კიკნაძე, დოდოსთან ძმასა-

ვით შეზრდილი, ჩემი სკოლის მეგობარი და შემდგომში ზურ-
იკოს ნათლია.

ამ სამ ადამიანზე მე აქ აღარ შევჩერდები, რადგან
შემდგომში მათზე ვრცლად მომიწევს საუბარი.

ნაწილი მესამე

ჩემი არჩევანი

„უღმრთოდ ვერას ვერ მოვიწევ, ცრემლი
ცუდად მედინების,
განგებასა ვერვინ შეცვლის, არსაქმნელი
არ იქმნების“.

I

ყოველ ადამიანს რაიმეს უნარი თუ ბედი დაჰყვება დაბადებიდან, სწორედ დაბადებიდან არის ყველაფერი კოდირებული ადამიანის ცხოვრებაში. მე ყოველთვის მწამდა ბედისწერის და ეს რწმენა გამომყვა სიბერემდის. რაც უწერია ადამიანს, იმას ვერ აიცილებს, რაც გინდათ უწოდეთ მას, ღვთის ნება, ბედისწერა, ღმერთი თუ ბუნების რაღაც იღუმალი ძალა. ნათქვამია: „ცდა ბედის მონახეურეაო“, მაგრამ ალბათ ეს ცდაც დაგეგმილია თავიდანვე და ბოლოს ამ ცდის შედეგად უნდა მოხდეს ის, რაც მოხდება.

მურაბ ლევანგის ძე ასანიძის დედის დაკრძალვაზე ეზოში დიდი სუფრა იყო გაშლილი. თამადად მე დამაყენეს და ჩემთვის ჩვეული სტილით ჩავაგარე თამალობა. სუფრა რომ აიშალა და გამოვედით, ვხედავ, ქალები შეგროვილან და საუბრობენ, შემდეგ გამოიხედეს ჩემკენ და მიეხვდი, რომ ჩემზე ამბობდნენ რაღაცას. მივედი მათთან და ერთ-ერთ მათგანს, გოგუცა ასანიძეს ვკითხე – ქალბატონო გოგუცა, რაშია საქმე, რაზე კამათობთ-მეთქი? – რას და, ყველა ამბობს, იაგო კარგი კაცია და ქალებში ბედი არა აქვსო. მაშინ მე დაღუპული მყავდა ორი მეუღლე და, ცხადია, ამას გულისხმობდნენ.

– ვინ ამბობენ მაგას, ქალები თუ კაცები? – ვკითხე მე.

– ქალებიო, – მიპასუხა გოგუცამ.

– შე, დალოცვილო, – ვუთხარი მე – თუ ყველა ქალი მაგას ამბობს, რომ იაგო კარგი კაციო, მაშინ კი მქონია ქალებში ბედი, უბედობას რაღას მწამებთ-მეთქი.

ყველამ ბევრი იცინა და მხიარულად დაეცილდით ერთმანეთს.

II

უკვე წელიწადზე მეტი იყო გასული იმ დასაღუპი დღიდან, როცა მე აწყობილი ოჯახი დამეწერა. სასამართლო პროცესიც უკვე დამთავრდა. ნანა და ქეთინო სკოლაში დადიოდნენ, მე მოშვებული წვერი უკვე გავიპარსე და მუშაობა დაეიწყე ჭიათურის სარემონტო სამმართველოში. ზურიკო მეტწილად მერევეში მყავს. ასე წავიდა ჩემი ახალი ცხოვრება. აუცილებლობას წარმოადგენდა ჩემთვის ცოლის შერთვა, ხელახლა უნდა შემექმნა ოჯახი და ბავშვები ერთად უნდა მყოლოდა.

გამოჩნდნენ ძველი ნაცნობები, რომლებიც მეძლეოდნენ ეანას მოყვანამდე და ჯერ კიდევ არ გათხოვილიყვნენ. მოუსვენარმა მაჭანკლებმა ახალი ვარიანტებიც მონახეს, მაგრამ გადამწყვეტი პასუხისაგან, ჯერჯერობით, თავს ვიკავებდი. ისევ, ძველებურად აქტიურობდნენ თამარი და ერმენგო. ასე რომ, გამოჩნდა ბევრი ვარიანტი, საჭირო იყო მხოლოდ არჩევანის გაკეთება.

III

მე და გოგი კიკნაძეს ძალიან გვიყვარდა ერთმანეთი. ჯერ კიდევ მეთერთმეტე კლასში სწავლის დროს, ნიგოზეთიდან ხშირად მიედიოდი ხოლმე გოგის ოჯახში. ძალიან უყვარდი გოგის მშობლებსაც და დედმამიშვილებსაც, სიყვარულით მიღებდნენ კასანია ბებია და ბაბაღა მამიდა. შემდეგ ჭიათურაში მიხდებოდა გოგისთან სიარული, სიმონ კიკნაძის ოჯახში. მართალია, სიმონ კიკნაძეს მე არ მოვსწრებივარ, მაგრამ სამაგიეროდ ძალიან თბილად მხედებოდნენ სიმონის მეუღლე, ქალბატონი ნადია და ქალიშვილი ღოდო. ხშირად მიმასპინძლებოდნენ კიდევ და გულთბილი საუბრები ჰქონ-

დათ ჩემთან. სიმონის ქალიშვილი დოდო იყო განადი, კარგი აღნაგობისა და არისტოკრატიული სილამამის, ძალიან მიმზიდველი ახალგაზრდა ქალბატონი. დოდო, რომელსაც პირველად ბანდიტი ვეგონე, რადგან წვერებით დაედოდი, სულ შეიცვალა ჩემ მიმართ და ვაგყობდი, რომ ჩემი მისვლა ძალიან სიამოვნებდა. ხშირად შემინიშნავს, რაღაც სხვა გრძნობით ეფერებოდა ზურიკოს. ერთი სიტყვით, გოგის ახლობლები ძალიან კარგად მიცნობდნენ და უჩემოდ გადაწყვიტეს ჩემი ბედი.

ამ საკითხზე საუბარი პირველად ელიკომ და ვარლამმა დამიწყეს, მითხრეს, თუ როგორ ვუყვარდი მათ, მელაპარაკენ ნადიასა და დოდოს კარგ ქალობაზე და სიკეთეზე. მითხრეს, გოგი სულ მანდ ხომ არ იქნება და დედა-შვილი სახლში მარტონი ცოდონი არიანო და პირდაპირ მიჩიქეს, იქორწინეთ შენ და დოდომ და მასზე უკეთეს ბელს შენი შვილებისათვის ვერ ინაგრებო. მე ჩემი ცნობილი ფრაზა ვუთხარი, არ ვაპირებ ცოლის მოყვანას-მეთქი, მაგრამ რაკი ერთხელ გაბედეს თქმა, გოგი და ირა გასაქანს აღარ მაძლევდნენ, გინდა თუ არა დოდო უნდა მოიყვანო. ისე გახმაურდა ეს ამბავი, რომ დოდოს ძმა ბიჭიკო სპეციალურად ჩემს სანახაუდ და ამბის გასაგებად ჩამოვიდა ონიდან, ასეთი ამბავი გავიგე და ვაჟკაცურად მითხარი თუ მართალიაო.

— ჩემო ბიჭიკო, — ვუთხარი მე, — ეს ჯერჯერობით მხოლოდ საუბარია და არა სერიოზული გადაწყვეტილება. შენ კარგად იცი, როგორ მიყვარხართ კიკნაძეები და გჯეროდეს, თქვენ მიმართ გულში ცუდს არასოდეს გავივლებ. დოდოს მე უბრალოდ არც კი გავხუმრებივარ, ხოლო თუ ამ ამბავს სერიოზული სახე მიეცემა და გადაწყვეტილებას მივიღებთ, გჯეროდეს, რომ დოდო და ნადია საიმედო ხელში იქნებიან-მეთქი.

ბიჭიკო კმაყოფილი დარჩა ჩემი სიტყვებით და ასე დავშორდით ერთმანეთს. რა ვიცოდი, რომ ეს ბოლო საუბარი იყო ჩვენი და ამის შემდეგ მე და ბიჭიკო ერთმანეთს ველარ შევხვდებოდით.

ერთხელ გოგისთან რომ მივედი, შინ მარტო დოდო დამხვდა და ჩვენი საუბარიც შედგა:

— იაგო, — დაიწყო დოდომ, — დიდი ხანია, ჩვენზე ლაპარაკობენ. მე ამას თავიდან ყურადღებას არ ვაქცევდი. პირველად რომ დაგინახე გოგისთან მოსული, ბანდიტი მეგონე, შემდეგ ყველაფერი რომ გავიგე, სიბრალულთა განვიმსჭვალე შენ მიმართ, ბოლოს ეს სიბრალული სიყვარულში გადაიზარდა, რასაც ნამდვილად არ ველოდი. ბიჭიკომ შენი ნალაპარაკები გადმომცა და მე და დედაჩემი მაღლობლები დაერჩით შენი ასეთი დამოკიდებულებით ჩვენ მიმართ. რაღა დაგიმალო, ჩვენ ვითათბირეთ და მე წინააღმდეგი არა ვარ, თუ ეს საქმე მოხდება. შენ ბავშვების ჯავრი არ გქონდეს. მე და დედაჩემი ისე გავზრდით შენს შვილებს, თითქოს ჩემი საკუთარი შვილები ყოფილიყვნენ. ჩემი საქციელი შეიძლება დედაჩემს არც კი მოეწონოს, მაგრამ გადაეწყვიტე, საკუთარი შვილიც კი არ გავაჩინო, რათა გული არ ვატკინო შენს შვილებს. ვისზეც ამაგი მექნება გაწეული და ვისაც გავზრდი, განა ის ჩემი შვილი არ იქნება? ჰოდა კარგად დაფიქრდი, ან უნდა გადაეწყვიტოთ ჩვენი საქმე, ან უნდა მოეშვა გოგისთან სიარულს. მე ძალიან მიჭირს სახლიდან შენი დათხოვნა, მაგრამ სხვა გამოსავალს ვერ ვხედავ, რადგან მეშინია, სულ ტყუილებრალოდ სახელი არ გამიტყდესო. ახლა ნურაფერს მეტყვი, კარგად იფიქრე და ხვალ მითხარი საბოლოო პასუხიო. ასე დაამთავრა დოდომ თავისი სიტყვა.

გაოცებული დაერჩი დოდოს სიტყვებითა და ჭკვიანური საუბრით. სწორედ რომ არ მოველოდი მისგან ამას, მითუმეტეს, რომ მასთან არავითარი საუბარი არ მქონია და არც ის მიგრძნობინებია, თუ მომწონდა ან მიყვარდა, მაგრამ რა საჭირო იყო ამის თქმა? განა ჩემი საქციელი და თვალების ანარეკლი ამას არ მეტყველებდნენ?

მე მჯერა და მწამს, მიყვარს და ვაფასებ ისეთ შემთხვევას, როცა ქალი პირველი უმელავენებს კაცს სიყვარულს. ხომ შეიძლება, კაცი ისეთი გაუბედავი იყოს, რომ ვერ ბედავდეს სიყვარულის ახსნას, წათამამება, ბიძგი ესაჭიროება. რაგონდაც ბევრი ფიქრობს, რომ სირცხვილია, თუ ქალი პირველად გამოამელავენებს სიყვარულს. ეს არ არის სწორი. სიყვარული, თუ ის ნამდვილი სიყვარულია, არ ამცირებს ადამიანს არც ერთ შემთხვევაში. ვამბობთ, ქალი და კაცი ერთიან, ისინი

თანასწორუფლებიანნი არიანო. თუკი ასეა, მაშ მაინცდამაინც კაცმა რაგომ უნდა აუხსნას პირველად სიყვარული და არა ქალმა? მთავარია, სიყვარულში არ ერიოს ქედმაღლობა და ანგარება.

დოდო, უფრო მეტად ამაღლდა ჩემს თვალში, რომ ასე გაბედულად და თამამად ჩამოაყალიბა თავისი აზრი. მე საუფიქრალი გამიჩინა მისმა სიტყვებმა. იგი ძალიან წინდახედულად, შემოვლით, მაგრამ მტკიცედ მეუბნებოდა: დროს რაღას აჭიანურებ, ან წამიყვანე, ან მოეშვი ჩვენთან სიარულს და სახელს გყუილად ნუ მიტეხო. ვადაც კონკრეტულად დამითქვა – ხვალ პასუხი მითხარი, ან პო და ან არა.

საქმე მქონდა უკვე აუცილებლობასთან, რადგან ამას მოითხოვდა ჩემი შვილების მომავალი, მათი აღზრდა და განათლება, ამას მოითხოვდა ჩემი შვილების ბედ-ილბალი და მე უძლური ვიყავი ამ მოთხოვნათა წინაშე. აუცილებლად უნდა გადამედგა ეს ნაბიჯი, უნდა შემექმნა ახალი ოჯახი და დამეწყო ახალი ცხოვრება, ამას მათეაღებულებდა ჩემი შვილების სიყვარული და თუ გნებავთ ისიც, რომ თინასა და ჟანას შვილების წესიერი აღზრდით უკედავმეყო მათი სახელები. ამიგომ ახლა მე ცოლის შერთვას კი არ ვზომავდი მოწონებითა და სიყვარულით, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ ერთი საზომით: ვინ უფრო გამოადგებოდა ჩემს შვილებს და ჩემი არჩევანი შეჩერდა დოდო კიკნაძეზე.

ნაწილი მეოთხე

ცხოვრება თავიდან იწყება

როცა დიდი გრძნობა და ურთიერთგაგებაა, ნებისმიერ დაბრკოლებას დაძლევს კაცი.

გახსოვდეთ! უბრძოლველად არაფერი მოდის ამ ქვეყნად და ხშირად დიდი წინააღმდეგობების დაძლევა უნდა შეგებლეთ, რათა ბედნიერება მოიპოვოთ.

I

ჩემი განვლილი ცხოვრების მანძილზე ყველაზე მძიმე ჩემთვის 1961 და 1962 წლები იყო. ამ წლებმა მომაყენეს უდიდესი ფსიქიკური და მორალური დარცხმვა, რომ აღარაფერი ვთქვა მაგერიალურზე. მიკვირს, როგორ გაეუძელი. ამ დროს დაემთხვა მთელი ჩემი გრაგიკული ამბები: საგამოძიებო სამუშაოები, სასამართლო პროცესები, სასაფლაოს კეთება, საარსებო ლუკმა-პურის შოვნაზე ფიქრი და ა. შ. ერთი სიტყვით, როგორც ამ წიგნის პირველ ნაწილში აღვნიშნე, ეს იყო ყველაზე ნალელიანი, განჯული და დაუგეგმავი ცხოვრების წლები. ახლა კი, რადგან ცხოვრებამ მაიძულა, გადამედგა ჩემი ამრით ერთადერთი სწორი და გაბედული ნაბიჯი და ჩემი ბედი დამეკავშირებინა დოდოსთან, საჭირო იყო უკვე სხვა გეგმით მოქმედება, ახალი ცხოვრების დასაწყებად – თავიდან და თითქმის ნულიდან. ჩვენც ჩვენი ცხოვრების დაწყება შემდეგნაირად დავგეგმეთ:

მე საცხოვრებლად ბურიკოსთან ერთად უნდა გადავსულიყავი კიკნაძეებთან, ამ დროს დოდო მუშაობდა ცენტრალური გამამდიდრებელი ფაბრიკის ლაბორატორიაში და მეც ჯერჯერობით ჭიათურაში უნდა დამეწყო მუშაობა. ნადიას პენსია ჰქონდა დანიშნული და სამივეს შეძლებისდაგვარად უნდა გვეცხოვრა. მე და დოდოს სამსახურის დროს ნადია საოჯახო საქმეებს და ბურიკოს მიხედავდა. მეორე რიგში, და რაც შეიძლება სასწრაფოდ, გორიდან ქეთინო უნდა გადმოგვეყვანა ჩვენთან და ჭიათურის სკოლაში მიგვეყვანა სასწავლებლად, თან მუსიკალურ სკოლაშიც გვეგარებინა. რაც შეეხება ნანას, ის ჯერჯერობით თბილისში უნდა დარჩენილიყო და სწავლა გაეგრძელებინა. ჩვენ მას ჭიათურიდან შევეუწყობდით ხელს და მეთვალყურეობის ქვეშ გვეყოლებოდა. როდესაც ცოცხალი მოვმაგრდებოდით, წინასწარ ვიმზრუნებდით ჩემთვის და დოდოსთვის თბილისში სამსახურის შოვნაზე და ყველანი ერთად მოვგროვდებოდით. ეს იქნებოდა ჩვენი ცხოვრების დაწყების პირველი ბედნიერი პერიოდი.

მე და დოდომ ასე დავგეგმეთ ჩვენი ცხოვრების საწყისი ეტაპი, რა თქმა უნდა, ნადიასთან ერთად და მისი გულწრფელი თანხმობით:

— როგორც გინდოდეთ, შეილებო, თუკი რამე შემეძლება, თავს როგორ დავმოგავ, მხოლოდ თქვენ მეყოლეთ ბედნიერადო — გვეუბნებოდა ნადია და მართლაც, მან მოქმედებითა და საქმით დაამტკიცა თავისი ერთგულება და სიყვარული ჩვენ მიმართ. მე არც მინახავს და არც გამიგონია ასეთი ფაქიზი და თავმდაბალი, ასეთი განათლებული, შრომისმოყვარე და ოჯახის ერთგული, ასეთი კეთილი, სათნო, თავდაუზოგავი, დაუმარელი, დაულალავი და ერთგული ყველას მიმართ, როგორიც ნადია იყო. ჩემს მოგონებაში კიდევ არაერთხელ მომიწევს მისი ხსენება, მაგრამ ერთს კი წინასწარ ვიტყვი, რომ ვერც მე და ვერც ჩემი შვილები ვერასოდეს დავივიწყებთ იმ ღვაწლსა და ამბავს, რომელიც მას ჩვენ მიმართ მიუძღვის.

როგორც წინა თავებში ეწერდი. ბაგონი შალიკო ახვლედიანის დახმარებით სამუშაოდ მოვეწყვე გრესტის სარემონტო-სამშენებლო სამმართველოში. ეს სამმართველო იმ-

ყოფებოდა იქვე, სულ ახლოს კიკნაძეების ბინასთან და მე თავისუფლად შემეძლო ყოველ შესვენებაზე ან თავისუფალ დროს სახლში მისვლა.

ეს პრობლემა გადაწყდა, მაგრამ ახლა მოსაგვარებელი გვრჩებოდა მთავარი: დოდოსა და ბურიკოს ურთიერთობა. სანამ დოდოსთან შეუღლება გადაწყდებოდა, ბურიკო ღებულობდა დოდოს მოფერებას, მაგრამ როგორც კი ჩვენი საქმე გადაწყდა, ბურიკომ შეიძულა დოდო და ახლოს აღარ იკარებდა. საწყალი დოდო ჩემს სიახლოვეს მოსვლასაც ვეღარ ბედავდა, — „არ მიეკარო მამაჩემსო“, — მაშინვე აყვირდებოდა ხოლმე ბურიკო და დაუშენდა დოდოს წიხლებსა და ხელებს. არ ვიცი, რითი იყო ბურიკოს ეს საქციელი გამოწვეული, შეიძლება, ბავშვს ჯერ კიდევ ახსოვდა დედის სახე და ვერ იგანდა მის ადგილას სხვა ქალს, შეიძლება ჩემი სიყვარულის სხვისთვის განაწილება არ ემეგებოდა, რაც უფრო საფიქრებელია და გამწარებული ჰყავდა დოდო, რომელიც ყოველნაირად ცდილობდა ბურიკოს გულის მოგებას, მაგრამ ამაოდ. რამდენად კეთილშობილები იყვნენ დოდოცა და ნადიაც, რომ ამის გამო ბურიკო კი არ შეუძულებიათ, პირიქით, უფრო მეტს ეფერებოდნენ და თავს არ ზოგავდნენ მისი გულის მოსანადირებლად. ჭეშმარიტებაა, რომ ვინც უფრო მეტს გაწვალებს, ვისზეც უფრო მეტი ამაგი გაქვს გაწეული, ის უფრო გამორჩეულად გიყვარს. ალბათ, ეს იყო მიზეზი, რომ ბურიკო განსაკუთრებით საყვარელი იყო დოდოსა და ნადიასათვის, ისევე, როგორც ჩემთვის. დოდოს სულ ბურიკოს ნატვრაში ამოსდიოდა სული და მის წერილებს ეფერებოდა ხოლმე, ნადია კი, როცა გარდაიცვალა და მისი ბლოკნოტი ენახეთ, სადაც გელეფონის ნომრები და მისამართები ჰქონდა ჩაწერილი, შიგ ერთადერთი სურათი აღმოჩნდა — ბურიკოსი.

ერთხელ ნადიამ ამოიხენემა და თქვა: — ეჰ, ნეგავ იმდენ ხანს მაცოცხლა, რომ ბურიკოს უმაღლესის დამთავრებას მოვესწრო.

— ნადი ბებო, — უთხრა ქეთინომ. — ჩემზე რაგომ არ ამბობ მაგასო?

— შვილო, სიცილით მიუგო ნადიამ, — შენ ხომ უფროსი ხარ და თუკი ბურიკოს უმაღლესის დამთავრებას მოვესწრები, მაშინ შენც ხომ დამთავრებული გქნებაო.

უქმად არ ჩაუვლია არც ნადიას შრომას, არც ღოდოს ღვაწლსა და ამაგს. ღოდომ ისე შეაყვარა ბურიკოს თავი, რომ ბურიკო, გასაკუთრებით კი მაშინ, თუ ოდნავ ნასვამი იყო, ღოდოს მკერდს გაუხსნიდა და ისე კოცნიდა ხოლმე – ჩემი დედიკოო, ხოლო საბუთებში დღესაც კი უწერია:

მშობლები: დედა – კიკნაძე თინათინ სიმონის ასული
მამა – ასანიძე იაგო ილიას ძე

II

ჭიათურაში ფუნქციონირებდა საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ფილიალი (ალბათ, ახლაც იქნება). სხვადასხვა სპეციალობის ლექტორები, მოგი ადგილობრივი და მოგი თბილისიდან ჩამოსული, კითხულობდნენ ლექციებს, თან ჩათვლებსა და გამოცდებს იბარებდნენ. ვისაც დამთავრებული ჰქონდა პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, მათ უგამოცდოდ ღებულობდნენ და მეორე კურსზე სვამდნენ. მეც გადავწყვიტე, გამომეყენებინა ეს შანსი და მეორე სპეციალობა მიმეღო. თბილისში ინსტიტუტი დამთავრებული მქონდა 1952 წელს სპეციალობით: „მიწისქვეშა სასარგებლო წიაღისეულის დამუშავება“ და მიღებული მქონდა სამთო ინჟინრის წოდება. ამჟამად საბუთები შევიგანე სპეციალობაზე: „სამოქალაქო და სამრეწველო მშენებლობები“, რომლის დამთავრების შემდეგ მივიღებდი მშენებელი ინჟინრის წოდებას. ჭიათურაში, რაკი ბინითაც და სამსახურითაც უბრუნეულყოფილი ვიყავი, სწავლის გაგრძელებას იოლად შევძლებდი.

ბოლოს ქეთინოც გადმოვიყვანეთ გორიდან და შევიყვანეთ ჭიათურის სკოლაში. ბავშვებმა ძალიან გაიხარეს, რადგან მონაგრებულნი იყვნენ ერთად ყოფნას და ასე განვაგრძეთ ოჯახური ცხოვრება. ქეთინო შევიყვანეთ მუსიკალურ სასწავლებელში, სადაც ნადიას დაჰყავდა და სახლშიც თვითონვე ამეცადინებდა.

როცა ბიჭიკო გარდაიცვალა და ჭიათურაში დავერძალეთ, ნადიამ არც კი დაიცადა ორმოცის გადახდამდე და ქეთინოს პიანინოზე მაინც აკერევენებდა ხოლმე, რათა მუსიკაში არ ჩამორჩენილიყო.

– ქეთინო ჩემი კაწუწის სახელზე უნდა გავზარდოო, – იცყოდა ხოლმე ნადია და ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა, რომ

კარგად ესწავლა, როგორც სკოლაში, ისე მუსიკალურ სასწავლებელში.

ზურიკოც უკვე წამოიზარდა და ღოდოს შეეჩვია. საღამოობით და-ძმანი მღეროდნენ, ცეკვავდნენ და ღროს მშვენივრად აგარებდნენ. ასე და ამრიგდ, ზურიკო და ქეთინო უბრუნველად ცხოვრობდნენ. შაბათ-კვირას სოფელში ავდიოდით და ყველანი ერთად ვისვენებდით. საუფიქრალი ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ნანა დაგვრჩა, მაგრამ მასაც არ ვაკლებდით ყურადღებას, ხშირად ჩავდიოდით თბილისში, არდადეგებზე კი ყოველთვის ჩვენთან ჩამოგვყავდა ხოლმე..

III

სოფელში ალოზიმ ადრე აიშენა სახლი და თავისი ცოლ-შვილით ცალკე გავიდა. ბოლოს ბალიკოსაც ააშენებინეს სახლი. ასე რომ, ორივე ძმას ცალ-ცალკე პქონდა სახლი, რომელთა აშენებაში მშობლებს, რა თქმა უნდა, დიდი წვლილი მიუძღვოდათ, ამიგომ ისინი ხან ერთ შვილთან იყვნენ, ხან მეორესთან, მუდმივად ვერც ერთთან ვერ ჩერდებოდნენ. დედაჩემი დიდი მშრომელი, დაუღალავი და გეგმიანი ქალი იყო. კაცივით შრომობდა შინ და გარეთ. ვერ წარმოედგინა ერთ ოჯახში ყოფნა, რადგან არ უნდოდა, შვილები ერთმანეთისაგან გაერჩია.

ერთხელ დედაჩემი ჩემთან ჩამოვიდა ჭიათურაში და მეუბნება, რომ ცალკე უნდა გაგაკეთებინო სახლიო. ბევრი ვემუდარე, მე სოფელში არ მინდა სახლი, საბოლოოდ თბილისში ვაპირებ საცხოვრებლად გადასვლას, იქ სადმე შევიძენ პაგარა აგარაკს და ძმებთან ხანდახან სტუმრად თუ ჩამოვალმეთქი, მაგრამ ვერაფრით დავეითანხმე. ბოლოს გირილი დაიწყო – თუ ცალკე არ ააშენებ სახლს, თავს მოვიკლავო.

– შვილო, ცოდოა სონიჩკა, ნუ აწყენინებ და ააშენებინე სახლიო, – გვთხოვა ნადიამ და მე და ღოდომაც დავეიწყეთ ბრუნვა სახლის ასაშენებლად. ბალიკოს პაგარა ეზო პქონდა და იქ მასალებს ვერ მოვაგროვებდით, ამიგომ ასაშენებელ ადგილზე მხოლოდ ქვა მივიტანეთ, დანარჩენი მასალა კი მოვიმარაგეთ და სხვადასხვა ადგილას შევიინახეთ. იაგაკისა და ჭერის ფიცრები მივზიდეთ ჭიათურის სახლში, მიფერი

ვიყიდეთ და დავაწყვეთ საჩხერის სამშენებლო საწყობში, სადაც გამგედ მუშაობდა ნიგოზეთელი წერეთელი, ჩვენი კარგი ნაცნობი, ბლოკი დავაწყვეთ შუქრუთში, ნაცნობი კაცის ეზოში, დიდი შპალები კოჭებისათვის ჯარბელაში, ჩვენი სამმართველოს საწყობის ეზოში და. შ. ბოლოს ვნახეთ ხელოსნები და დავიწყეთ სოფლად სახლის მშენებლობა, რომელიც 1965 წელს დაეამთავრეთ.

სახლის მშენებლობის დამთავრებამდე, 1964 წელს თავს დაგვაგყდა დიდი უბედურება, ოცდაცამეტი წლის ასაკში დაიღუპა ჩემი ძმა ალოზი, რომელსაც სამი პატარა ბავშვი დარჩა. ალოზის დაღუპვა მოხდა სამუშაო საათების დამთავრების შემდეგ, სოფლის ტერიტორიაზე და, ცხადია, ამ მარცხს მაღარო არ დაიწერდა. მარცხი რომ მაღაროში მომხდარიყო, მაშინ ცოლ-შვილს პენსია დაენიშნებოდა მისი ნამუშევრის მიხედვით, მაგრამ ახლა მხოლოდ ორმოც მანეთიან პენსიას თუ დაუნიშნავდნენ. ბევრი ვეხევეწთ მაღაროთა სამმართველოს ხელმძღვანელობას, მაგრამ ვერავენ რისკავდა ასეთი გყუილის თქმას, რომ კაცი მაღაროში დაიღუპაო.

ბევრი ფიქრის შემდეგ გადაეწყვიტე, დახმარების სათხოვნელად წერილი მიმეწერა ღონბასში, გორლოვკაში. წერილი მიეწერე ანა გრიგორევენას, რომელიც მაშინ გორლოვკის ქალაქკომის მეორე მდივანი იყო. აეუხსენი, რომ ჩემი ძმა, რომელიც მუშაობდა გორლოვკაში 6-7 შახტაში, დაიღუპა უბედური შემთხვევის გამო და მის ცოლ-შვილს უნიშნავენ მხოლოდ ორმოც ლარიან პენსიას, მაღარო არ ღებულობს თავის თავზე, რომ პენსია, მისი გამომუშავების მიხედვით თუ არა, მაქსიმალური მაინც დაენიშნათ, ე.ი. ასოცი მანეთი, რაც მიწისქვეშა მომუშავეს ეკუთვნის-მეთქი. ვაფიციებდი, რომ თუ რაიმე სწამდა ჩვენი ძველი მეგობრობის, გაეკეთებინა გორლოვკიდან დახასიათება-შუამდგომლობა ჭიათურის გრესგისა და პროფკავშირების მისამართით, რათა დახმარებოდნენ ალოზი ასანიძის ოჯახს და დაენიშნათ მათთვის პენსია, ასოცი მანეთის ოდენობით. ბოლოს ეწერდი ანა გრიგორევენას, რომ მე მჯეროდა მისი გულკეთილობის და მწამდა, რომ დახმარებას გამიწევდა, რისთვისაც მაღლობას ეუხდიდი წინასწარ და ვპირდებოდი, რომ შეიძლება კიდევ მოგინახულოთ-მეთქი.

სულ მალე მოვიდა გორლოვეკიდან დახასიათება-შუამდგომლობა ჭიათურის გრესგის ხელმძღვანელობის, გრესგის პროფკავშირისა და ქალაქკომის ხელმძღვანელობის სახელზე, სადაც აქებდნენ და აღიდებდნენ ალოზის გორლოვეკაში გაწეული მუშაობისათვის და გორლოვეკის ქვანახშირის გრესგის ხელმძღვანელობა და ქალაქკომი სთხოვდნენ ჭიათურის შესაბამის უწყებებს, რომ ალოზისათვის, როგორც გამონაკლისი შემთხვევა, დაენიშნათ უმაღლესი პენსია.

ახლა არ ვიცი, მაშინ კი ასეთი წესი იყო პენსიის დანიშვნისა: უმაღლესი პენსია ინიშნებოდა ბოლო ორი წლის სამუალო გამოანგარიშებიდან 50% და + 10% დანამატი, ანდა მუშაობის საერთო სტაჟიდან, ერთმანეთზე მიყოლებული 5 წლის საშუალო გამოანგარიშებიდან იმავე წესით.

მერევის მაღაროზე ბოლო ორი წლის საშუალო გამომუშავება საკმარისი არ აღმოჩნდა მაქსიმალური პენსიის დასაინიშნად, ამიგომ იძულებული გაეხდი წაესულიყავი დონბასში და ჩვენი შახტის ბუღალტერიიდან წამომეღო ხუთი წლის საშუალო გამოანგარიშება. ამ საბუთის საფუძველზე პენსიის დანიშვნის შესახებ დადგენილება უნდა გამოეგანა სახალხო სასამართლოს. სირბილსა და მიწერ-მოწერაში სამი თვე გავიდა. მოსამართლის ვალდებულებაა სამართალწარმოება, მაგრამ ბევრ მოსამართლეს საქმის გაჭიანურება სჩვევია. ასე მოხდა ჩემ შემთხვევაშიც და ვიდრე სამი თვის პენსიას არ შევპირდი, დადგენილება ჩემს სასარგებლოდ მანამდე არ გამოიგანა. ამდენი წვალების შემდეგ შევძელი ორმოცი მანეთის ნაცვლად ასოცი მანეთის დანიშვნა და საარსებო საშუალება გაუზრინე ჩემი ძმის ობლად დარჩენილ ცოლ-შვილს. გარდა ამისა, სასამართლომ გარდაცვალებულის დაკრძალვის ხარჯებიც გამოყო, ხუთას მანეთის ოდენობით.

ქენიამ იქვე, ჩვენს სახლთან, კარიერზე დაიწყო მუშაობა აღმრიცხველად და კარგი ანაზღაურებაც ჰქონდა.

კარიერის გაუქმების შემდეგ ქენია საშუალოდ მოეწყო ჭიათურის სამშობიარო საავადმყოფოში და არაფერს აკლებდა თავის ობოლ შვილებს, მაგრამ ბოლოს შემცირებაში მოჰყვა და მიუხედავად გოგი კიკნაძის დიდი მცდელობისა, ვერაფრით ვერ აღიდგინა თავი, საბოლოოდ დოდოსთან მივი-

და და შეეხვეწა, შენ თუ არ მიშველუ და არ აღმადგინე ჩემს სამუშაოზე, თავი მოსაკლავი მექნებაო. სააუადმყოფოს მთავარი თერაპევტი ლეტეცია, დოდოს ოჯახის კარგი მეგობარი იყო. მისი ვაჟი ჯამბულ კურცხალია დოდოსთან თანამებრდილი იყო და დაძმასავით უყვარდათ ერთმანეთი. ჯამბული დიდ პატივს მცემდა მეც, როგორც გოგი კიკნაძის კარგ მეგობარსა და თანაც დოდოს მეუღლეს. მაშინ ჭიათურის მთავარი ექიმი სწორედ ჯამბულ კურცხალია იყო. ეს ყველაფერი კარგად იცოდა ქენიამ და რაკი უჩვენოდ ვერაფერი გააკეთა, საბოლოოდ ჩვენთან მოვიდა თხოვნით, რომ როგორმე დაეხმარებოდათ სამუშაოზე აღდგენაში. მე და დოდომ ქენია ჯამბულისთან წაიყვანეთ. ქენია გარეთ მისაღებაში დაეტოვებოდა, ჩვენ კი კაბინეტში შევედით. ჯამბულის ძალიან გაეხარა დოდოს დანახვა და გვკითხა, რა გაგჭირვებიათო. დოდომ ყველაფერი აუხსნა და სთხოვა, ქენია როგორმე აღადგინე თავის სამუშაოზეო.

– მაგ საკითხზე ბევრმა შემაწუხა, მაგრამ ყველას უარი ეუთხარი, რადგან ბრძანება უკვე დაწერილი მაქვსო. – გვითხრა ჯამბულიმ.

– ჯამბულ! მე შენ იმ ბევრ ვინმეში მთვლიო? – ხელი მოხვია დოდომ, – ხომ იცი, მისი ობლები იაგოს ძმისშვილებია და ჩვენი გასაზრდელები არიანო. რაღა უნდა ექნა ჯამბულის? იკითხა, სად არის, მოვიდეს ჩემთანო. ჩვენც მაშინვე შევეყვანეთ ქენია. – დოდო რამ გაგახსენა, – მიმართა ჯამბულიმ – არანაირი უარი არ გამივიდა მაგასთან, იძულებული გამხდა, ჩემი ბრძანება გავაუქმოო, წადი და ისევ შენს ადგილზე განაგრძე მუშაობაო.

ასე აღედგინეთ ქენია თავის სამუშაოზე, რომელმაც ჩვენი დახმარებითა და თავისი უნარიანი მოქმედებით შეძლო კარგი შვილების აღზრდა და მათი სწორ გზაზე დაყენება.

IV

დადგა 1965 წელი. სოფელში სახლი უკვე დაეამთავრეთ და მშობლები დაეაბინავეთ. წესით მშობლები უმცროს შვილს ეკუთვნის, მაგრამ ჩემმა მშობლებმა ჩემთან მოინდომეს ცხოვრება, რადგან იცოდნენ, რომ უფრო თავისუფლად იქნებოდ-

ნენ და ჩემგან უფრო მეტ ყურადღებას და პატივისცემას მიიღებდნენ.

ბოლომდე გამყვა მშობლების პატივისცემის გრძნობა და მათი სიყვარული. ჩემმა შთამომავლობამ იცოდეს, რომ თუ უნდათ, რომ შეილესაგან დაფასებულნი იყვნენ, ჯერ თვითონ უნდა სცენ პატივი მშობლებს. დაე, აჩვენონ შეილებს, თუ როგორ უნდა უფროსის, მით უმეტეს, მშობლების პატივისცემა და დაფასება.

მამაჩემი ოთხმოცდაშვიდი წლის ასაკში ფილტვების ანთებით გახდა ავად, გვერდიდან არ მოეშორებოდა, ყოველდღე მიმყავდა ექიმები და ათასნაირ წამლებს ეყიდულობდი, მაგრამ ვერ გადაეარჩინე, დედაჩემი კი ას ორი წლისა ჩავარდა ლოგინად. პატარა ბავშვივით ვეფერებოდი, ვაბანავებდი, მისთვის მზრუნველობა არ დამიკლია და ერთი წუთითაც არ დამეიწყნია ის ამაგი, რომელიც მას პქონდა გაწეული შეილების მიმართ. ნათელში ამყოფოს უფალმა მათი სულები.

V

1964 წლის შემოდგომაზე ყველამ თბილისში მოვიყარეთ თავი. ქეთინოც გადმოვიყვანეთ და შევიყვანეთ რუსულ საშუალო სკოლაში, იქ, სადაც ნანა სწავლობდა. სამივე ბავშვი ნადიას ჩავაბარეთ. მას ევალეობდა ბავშვების მოვლა-პატრონობა და მთელი საოჯახო საქმე. მე და დოდო დროებით დაერჩით ჭიათურაში, სანამ სამსახურს ვიშოვიდით თბილისში. ნადიამ ბრწყინვალედ გაართვა თავი მოვალეობას. როდესაც ქეთინოსა და გურიკოს თავისი პაპა და ბაბო მოენატრებოდათ, დასვენების დღეებში ნადიას მიჰყავდა ხოლმე ისინი მელვრეკისში, თვითონაც მათთან ერთად რჩებოდა თბილისში დაბრუნებამდე. ჟანას მშობლები და დები აღფრთოვანებულნი იყვნენ ნადიას მოქმედებით, ეს რა ადამიანი ყოფილაო — ამბობდა ყველა. ბავშვები კი სიყვარულით ნადიას ნადი-კუკას ეძახდნენ. არანაკლებ აღფრთოვანებულნი იყვნენ დოდოს მოქმედებით. ის ისე ეფერებოდა ჟანას ხალხს და ისეთ პატივს სცემდა მათ, რომ ალბათ, ჟანა რომ ყოფილიყო ცოცხალი, დოდომე მეტს ვერაფერს გაუკეთებდა თავისიანებს. საწყალმა ვანომ იცოდა ხოლმე თქმა: დოდომ ათი წლის სიცოცხლე შემმაგაო.

როდესაც თბილისში შევიკრიბეთ და პირველი სურათიც გადავიღეთ ერთად, ყველანი გახარებულები ვიყავით. დოდომ როგორც კი დახედა სურათს, აღტაცებით წამოიძახა:

– შეხედე, იაგო! რა ბედნიერი ქალი ვარ! როგორი ქმარ-შვილი მყავს! ამათ შემხედვარეს განა კიდეც მინდოდა მეოთხე შვილიო?

იმ ამბის გაგების შემდეგ, რომ დოდომ თვითონ არ მოინდომა საკუთარი შვილის გაჩენა, ყველა აღმერთებდა მას. განსაკუთრებით შეხუმრებული იყო მარო დეიდა და ეტყოდა ხოლმე, – მე ქეთინოს შენს გარდა არავის დავეუთმობდიო.

– განა არ მინდა, ერთი ბიჭიც გვყავდეს? იცოდა ხოლმე დოდო, – მაგრამ ჩვენ რომ ახლა პატარა ბავშვი ვიყოლიოთ, ბუნებრივია, პატარას უფრო მივეუფრებით, ეს კი ეჭვს აღძრავს დიდების გულში და ჩვენს სიყვარულს ჩირქი მოეცხებაო. ღმერთმა ესენი გვიმყოფოს კარგად და საკმარისია, ბიჭიც გვყავს და გოგოებიცო. ზოგს ერთი შვილი ჰყავს და ისიც უვარგისი, ჩვენ კი სამი შვილი გვყავს და უნდა ვეცადოთ, რომ არავინ იფიქროს, საკუთარი დედა რომ ჰყოლოდათ, უკეთ დაიბრდებოდნენო. და მართლაც, იგი არაფერს აკლებდა ბავშვებს. ყოველ წელიწადს ბაკურიანშიც კი დაყავდა დასასვენებლად, ხან მარტოს, ხანაც მაროსთან და თინასთან ერთად. თინას ბინა ჰქონდა ბაკურიანში (და ახლაც აქვს) და როცა გვინდოდა, თავისუფლად ჩავდიოდით. ვიცოდით, კარგი რომ იყო ბავშვებისათვის ბაკურიანის ჰაერი და ჩვენც არ ვაკლებდით ამ სიამოვნებას.

VI

1965 წლის იანვრიდან მე და დოდომ მოვაგვარეთ თბილისში მუშაობის ამბავი.

ლილოში გაიხსნა დიდი რკინა-ბეტონის ქარხანა, სადაც ღირეჟტორად დანიშნეს ანდრო შუკაკიძე, რომელიც ადრე ჭიათურაში მუშაობდა, მეგობრობდა კიკნაძეების ოჯახთან და პირადად სიმონ კიკნაძესთან. ეს სწორედ ის ანდრო შუკაკიძე იყო, რომელმაც კოსტია ზამთარაძესა და ვალიკო შათირიშვილთან ერთად უჩივლა სიმონს ზვერევთან ფულის დაფინანსების გამო და ჩვენ უკვე ვიცით, როგორ გადაწყდა ეს

საჩივარი. ანდრეი ივანეს ძე შუკაკიძეს, სიმონი, მოუფერებით ეძახდა „ანდრეი გერს“. ანდრო შუკაკიძეს არ დაეწყნია სიმონის მეგობრობა და როგორც კი დანიშნეს ლილოში ქარხნის დირექტორად, დოღო თავის ქარხანაში წაიყვანა ლაბორატორიის უფროსად, სწორედ თავისი სპეციალობით.

ჩემი მუშაობის ამბავი კი ასე წარიმართა:

ნადიას ძმა, ირაკლი მაჭარაშვილი, პროფესიით ელექტროინჟინერი იყო და მუშაობდა თბილისის საწარმოო დაწესებულებათა კომბინატში. ირაკლიმ სთხოვა კომბინატის დირექტორს, ბატონ გიორგი ალავეიძეს და მან მიმიღო რკინაბეტონის საამქროში, ცვლის უფროსად. ეს კომბინატი ტერიტორიულად თბილისის გარეუბანში, ე.წ. აფრიკაში მდებარეობდა. ასე რომ, მე და დოღო სულ სხვადასხვა პოლუსებზე ვმუშაობდით – ერთი აფრიკაში, მეორე ლილოში, მაგრამ, რაც მთავარია, ორივენი თბილისში ვიმყოფებოდით. ერთი წლის შემდეგ მეც რკინა-ბეტონის ქარხანაში გადავედი სამუშაოდ, სადაც დოღო მსახურობდა (1966 წლის იანვრიდან) და სამსახურში ერთად დავდიოდით. ჩვენი სამუშაო ოთახებიც კი ერთად იყო. ლაბორატორიის უფროსის კაბინეტსა და გრანსპორტის საამქროს უფროსის კაბინეტს, სადაც მე ვმუშაობდი, ერთი კედელი ყოფდა, რომელზეც გამოჭრილი იყო სარკმელი და მე და დოღო მუდამ ვხედავდით ერთმანეთის საქმიანობას.

ძალიან რთული იყო ქარხანაში მუშაობა. ქარხანა ძალიან დიდი იყო, თავისი სიდიდით თითქმის მეორე საბჭოთა კავშირში კიევის ქარხნის შემდეგ. ვუშვებდით რთულ კონსტრუქციებს, ბლოკებს, ფერმებს, კოჭებს, გადახურვის ფილებს, საკედლე მასალებსა და, ერთი სიტყვით, ყველანაირ კონსტრუქციებს. ძალიან დაძაბული სამუშაო გვქონდა – ვიწყებდით დილის რვა საათზე და თითქმის ღამის თორმეტ საათამდე ვრჩებოდით. სახლში გამოძინებასაც კი ვერ ვასწრებდით.

ქარხნის ხელმძღვანელობა – დირექტორი და მთავარი ინჟინერი გეგმის შესრულებლობის გამო ხშირად იცვლებოდა. ყოველ ახალ დირექტორს თავისი ხალხი მოჰყავდა, რაც კიდევ უფრო ართულებდა მდგომარეობას და აძნელებდა ქარხნის გეგმის შესრულებას. დირექტორსა და მთავარ ინჟინერს მუდამ უკმაყოფილება ჰქონდათ ერთმანეთში. დირექ-

გორს აინტერესებდა კონსტრუქციის გაშვება ობიექტზე და სთხოვდა კონგრესის უფროსს, დაერგყა კონსტრუქციისათვის ხარისხის შტამპი და მიეცა ტექნიკური პასპორტი, რომელსაც, თავის მხრივ, მთავარი ინჟინერი აფრთხილებდა, თუ ლაბორატორიის დასკვნის გარეშე დაარგყამ შტამპს, სამუშაოდან მოგხსნიო. ასე ეჩხუბებოდნენ ერთ ღლეს ღირექტორი ირაკლი კოშორიძე და მთავარი ინჟინერი ბურაბ კუხიანიძე ტექნიკური კონგრესის უფროსს, პეტრე მუმლაძეს. ორივე ცალ-ცალკე აშინებდა მოხსნით. პეტრემ ითმინა, ითმინა და თქვა: – რა ექნა, აქ სამართალი ვერ მოვებენე. ერთი ბლაპრისა არ იყოს: „რომ ეთქვა – მამა მომიკვდებაო, არა ეთქვა და – დედაო!“ არ დაეარგყა შტამპი, ღირექტორი მომხსნის, დაეარგყა და – მთავარი ინჟინერიო! ამის დედაც ვაგირე, მოხსნას მაინც ვერ გადაერჩები და ქარხანაში რაღას ეაღამებ, სახლში მაინც წავალო, და წავიდა.

კოშორიძე ჩაჯდა მანქანის კაბინაში და წავიდა გრესგის მმართველთან საჩიველელად. ამ დროს კუხიანიძე შემოახტა მანქანას ძარაზე და მთავარ ინჟინერთან წავიდა საჩიველელად. ამ შეუთანხმებელ მუშაობაში სახრე ყოველთვის საამქროს უფროსებზე გყდებოდა. ბევრს ხსნიდნენ სამუშაოდან, ბევრი თვითონ გარბოდა, მაგრამ ძირითადი ბირთვი, ექვსნი ვიყავით: დოდო, მე, ანზორ მიროგაძე, ჯიმშერ ჯაჯანიძე, ნუგზარ კობერიძე და გურამ მამადაშვილი, რომლებიც ქარხნის ძირითად საკადრო მუშაკებად ვითვლებოდით. ემეგობრობდით ოჯახებით და ეს ურთიერთობა ღლესაც არ შეგვიწყევტია.

მქონდა ასეთი შემთხვევა: ემუშაობდი წინასწარ დაძაბული კონსტრუქციების საამქროს უფროსად, რომელიც ყველაზე რთულ საამქროდ ითვლებოდა ქარხანაში. ეუშვებდით 24 და 18-მეტრიან ფერმებს და 16 და 18-მეტრიან ამწის სასიარულო ბალკებს, 12-მეტრიან კოლონებს და ა. შ. კონსტრუქციების გამომშვება მოითხოვდა დიდ ყურადღებას. კეანძების გაძლიერებას ნახაზების მიხედვით, პრიადების დაჭიმვას საჭირო ნორმებით, კამერებში მათ გამომშრობას საჭირო რაოდენობით და ა. შ. ხოლო მათი ჩაჭრა და ამოღება შეიძლებოდა მხოლოდ მას შემდეგ, როცა ლაბორატორიაში სა-

თანადო კუბიკების გამოცდა გვაძლევდა საპროექტო მარკის არანაკლებ 70%-ისა. ქარხნის ღირექტორად ახალი დანიშნული იყო ჯემალ ქორიძე. მან იცოდა ჩვენს ქარხანაში გამოშვებული კონსტრუქციების რაოდენობა და მოიყვანა ახალი საამქროს უფროსი. იმ დღიდან წავიდა ამ საამქროს საქმე უკან და უკან. გარდა იმისა, რომ შემციირდა კონსტრუქციების გამოშვება, გაუარესდა ხარისხიც. დოღო სულ ჩხუბობდა და არ აძლევდა უსარისხო კონსტრუქციის გამოშვების ნებას, მაგრამ ხშირად აგზავნიდნენ ლაბორატორიის დასკვნის გარეშე და მოხდა უბედური შემთხვევა. ერთ-ერთ ქარხანაში ჩვენგან მისულმა კონსტრუქციამ ვერ გაუძლო დაგვირთვის, გაგყდა საყრდენი კოლონა, ჩაცვივდა გადახურვის ფილები, ე.წ. „სიმკარები“ და დაიღუპა კაცი. კიდეც კარგი, დოღოს არ პქონდა მიცემული ლაბორატორიის დასკვნა ამ კოლონის გაგზავნაზე და გადარჩა პასუხისმგებლობას.

ორი თუ სამი თვე იყო გასული მას შემდეგ, რაც მე გამოიყვანეს წინასწარ დაძაბული კონსტრუქციების საამქროში და მოვხვდით საქეიფოდ ეაზიანის რესტორანში, სადაც ესწრებოდნენ გრესგის წარმომადგენლები ჩვენს კოლექტივთან ერთად. თამადად იყო ქარხნის ღირექტორი ჯემალ ქორიძე. მან ერთ-ერთი სადღეგრძელოს დროს ამდენ ხალხში განაცხადა, თქვენ წინაშე ბოდიში უნდა მოუუხადო ბატონ იაგოს იმისათვის, რომ იგი სხვაგან გადავიყვანე წინასწარ დაძაბული კონსტრუქციების საამქროდანო. მას შემდეგ საამქრო ჩაეარდა და ახლა ყველამ უნდა ეთხოვოთ იაგოს, რომ ისე დაბრუნდეს საამქროს უფროსადო. ბევრი თხოვნის შემდეგ ისე დაეუბრუნდი ჩემს ძველ ადგილს და მუშაობა ჩვეული სტილით გაავაგრძელე. ჩემს ადგილას ბეგონის საამქროს უფროსად დანიშნეს ჟორა ერქვანია. ბეგონის შემადგენლობის რეცეპტს იძლეოდა ლაბორატორია, სადაც ნაჩვენები იყო, თუ რა მარკის ბეგონს როგორი რეცეპტით უშვებდნენ. დოღოს შეუნიშნავს, რომ ბეგონის შემადგენლობაში ცემენტს რეცეპტით გათვალისწინებულზე ნაკლებს უშვებოდნენ. ჩამოსულა ბეგონის საამქროს ებოში, დაუჭერია ერქვანია, ჩაუელია ხელი გულისპირში, მიუყუდებია მესერზე, აჯაყჯაყებს და თან უყვირის – უნდა დაგახრჩოო. ძლივს გაუშველები-

ათ ბიჭებს. ერქვანია საჩივლელად წასულა ქორიძესთან. ქორიძემ გამოიძახა დოღო კაბინეგში. როცა მოუყვა დოღო, რაში იყო საქმე, ქორიძე მიბრუნებია ერქვანიას და უთქვამს – რაგომ არ მოგკლა. წადი ახლა აქედან და მეორედ არ გაბედო რეცეპტის დარღვევა, თორემ ქარხანაში აღარ გაგაჩერებო. ასეთი მკაცრი, წესიერი და ერთგული მუშაკი იყო დოღო ქარხანაში, რისთვისაც მრავალი სახელმწიფო ჯილდო ჰქონდა მიღებული.

ერთხელ ქარხანაში ასეთი კურიოზი მოგვიხდა: ქორიძე გადაჰყავდათ მე-14 გრესტის №2 საწარმოო კომბინატის ღირექტორად, ხოლო მის ნაცელად მოჰყავდათ ვანო მელია. ჩვეულებრივ, დამკვიდრებული იყო ასეთი გრადიცია: შეგვეკრებდნენ ქარხნის ყველა თანამშრომელს და გაგვაცნობდნენ ქარხნის ახალ ღირექტორს, შემდეგ კი იშლებოდა კარგი პურ-მარილი ძველი ღირექტორის გაცილებისა და ახალი ღირექტორის მოსვლის პაგივსაცემად.

„გრუმსტროიინდუსტრიას“ გრესტის მმართველი იყო შოთა ლომიძე (შემდგომში მშენებლობის მინისტრიც მოადგილე), ხოლო მთავარი ინჟინერი ირაკლი ანდრიაძე (შემდგომში სახელმწიფო უბრუნველყოფის კომიტეტის თავმჯდომარე), ორივეკარგი მცოდნე იყო, მაგრამ საკმაოდ მკაცრები. ლომიძე რომ ქარხანაში მოვიდოდა, ყველა შიშით კანკალებდა: აბესალომიჩი მოვიდა და ვაი მისი ბრალი, ვისი საამქროც არ მოეწონებაო. მაშინ, მიღება-გაცილების პურ-მარილზე, ლომიძე და ანდრიაძეც იყვნენ და კიდევ გრესტის სხვა თანამშრომლებიც. თამადაობა მე დამავალეს. მოვიფიქრე ასეთი ემშაკობა: სუფრის წევრებს მივმართე სიგყვით: – ასეთ საპატიო ხალხში ვერავის ვერ დავაძალებ დალევას, მხოლოდ ჩემი თხოვნა იქნება – თუ მოგეწონებათ ჩემი წარმოთქმული სადლეგრძელო, გთხოვთ შესვათ სასმელი, ხოლო თუ არ დალევთ, ეს იმის ნიშანი იქნება, რომ ჩემი სადლეგრძელო არ მოგეწონათ-მეთქი.

ისეთ სადლეგრძელოებს ვამბობდი, ყველას მოსწონდა და სვამდნენ კიდევ, ვერაფერ კადრულობდა იმის დემონსტრირებას, რომ სასმისი არ დაეცალა. ე. ი. სადლეგრძელო არ მოგვეწონათ. ყველანი გვარიანად შეთერნენ და ტექნიკური განყოფილებაში წაიყვანეს.

ფილების უფროსს რეზო ცინცაძეს მაგიდასთან წასთვლიმა. მორიგი სადღეგრძელოს დროს უეცრად გამოეღვიძა და იკითხა, რა სადღეგრძელო ითქვაო. მის გვერდით იჯდა ანზორ მიროგაძე და უჩურჩულა, რომ ის ხალხი მოიგონეს და ადღეგრძელეს, ვინც დაიღუპა ჩვენ მიერ გამოშვებული კონსტრუქციების ჩამონგრევის გამოო. რეზოს კარგი ორაგორის ნიჭი ჰქონდა, თვითონაც შეხედული ბიჭი იყო, ადგა ფეხზე და დაიწყო: – ამხანაგებო, არის შემთხვევები, როცა ჩვენ მიერ გამოშვებული და გაგზავნილი კონსტრუქციები უხარისხოა, რასაც მოჰყვება ადამიანთა მსხვერპლი. მე მინდა მოვიგონო ის ადამიანები, რომლებიც დაიღუპნენ ჩვენ მიერ გამოშვებული კონსტრუქციების ჩამონგრევის გამოო. გამხეცებული წამოვარდა ლომიძე და ილრიალა, – ვინ არის ეს სულელიო. ამას აჰყვნენ სხვებიც, შეიქნა ერთი ამბავი, საწყალი რეზო ჭარხალივით გაწითლდა და ძლიეს მოახერხა სასმისის დაცლა, ანზორი კი გაინაბა. არ გაიგონ ეს ოინი მე რომ გაეაკეთე, თორემ კარგ ღლეს არ დამაყრიანო. მის შემდეგ ხშირად ვიგონებდით ამ ამბავს და გულიანად ვიცინოდით.

რაკი ანზორის ეს ოინი მოვიგონე, მინდა ორიოდ სიტყვა ეთქვა თავად ანზორ მიროგაძეზეც, რამეთუ იგი ჩემი საუკეთესო მეგობარია.

ანზორი იყო ძალიან ნიჭიერი და უნარიანი, ნამდვილად კარგი მეტალურგი ინჟინერი, რომელიც ხელმძღვანელობდა ისეთი დიდი ქარხნის უბარმაზარ არმაგურის საამქროს და ისე ზედმიწევნით იცოდა, თუ სად რა რაოდენობის, რა პროფილისა და რა სიმკეციის არმაგურა ეწყო, როგორც კარგმა მეზალემ იცის, თუ მის ბაღში სად რა ადგილას რომელი ხილის ხე ღვას.

რკინა-ბეტონის კონსტრუქციების გამოშვების ხარისხი ძირითადად დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორაა შეკრული არმაგურის კარკასი, ანუ მარტივად რომ ეთქვათ, ანზორის საამქრო სწორედ ამ არმაგურის კარკასებით ამარაგებდა რკინა-ბეტონის საამქროებს.

ანზორს ნიჭთან და ცოდნასთან ერთად არ აკლდა არც ის მოხერხებული მუშაობის უნარი, რაც უნდა ჰქონოდა საამქროს უფროსს. მინდა გავიხსენო ერთი ასეთი შემთხვევა:

ახალმოსულმა ქარხნის ღირექტორმა ჯემალ ქორიძემ არმაგურის საამქროს უფროსად მოიყვანა თავისი მეგობარი სტეფანე გაბროშვილი, ხოლო ანზორი სხვა საამქროში გადაჰყავდა, თანაც ქორიძე ეჭვობდა, რომ ანზორს ექნებოდა არმაგურის დანაკლისი, ანზორიმ განაცხადა, რომ საამქროში არავითარი დანაკლისი არ არის და ისე ჩაიბარეთ, რა რაოდენობის არმაგურაც მაწერიაო, მაგრამ გაბროშვილი და ქორიძე არ დათანხმდნენ და შექმნეს კომისია, რომელსაც უნდა ეწარმოებინა ქარხანაში მუსტი აღწერა. ანზორი დათანხმდა აღწერას, ოღონდ შესთავაზა ნიძლაეის დადება, რომ მე დანაკლისი არ მექნებაო. მართლაც, დადეს ნიძლაეი და დაიწყეს აღწერა.

აღწერის დამთავრების შემდეგ დადგინდა, რომ საამქროში არ იყო არც დანაკლისი და არც მეტობა. არმაგურა მუსტად იმდენი იყო, რამდენიც უნდა ყოფილიყო საბუთებით. ასე მოუგო ნიძლაეი ანზორმა ჯემალისა და სტეფანეს.

ანზორ მიროცაძეს, ერთი პერიოდი, ცხოვრებაში არ გაუმართლა, მაგრამ საბოლოოდ მაინც გაჭრა მისმა სიკეთემ და მაგული გალახაძესთან ერთად შექმნა შესანიშნავი ოჯახი და გარს ახვევია საყვარელი შვილები და შვილიშვილები.

მე და ანზორი ყოველთვის მხარში ვედექით ერთმანეთს, ჭირშიც და ლხინშიც. მართალია, ასაკმა და ცხოვრებამ ცოტა დაგვაშორა, მაგრამ დრომ და მანძილმა ჩვენს სიყვარულზე ვერ იმოქმედა, და დღესაც გრძელდება ჩვენი მეგობრობა.

VII

როგორც კი გადავიდა ჯემალ ქორიძე „მთავართბილმენის“ მე-14 გრესტის №2 საწარმოო კომბინატის ღირექტორად, მაშინვე მოინდომა ჩემი წაყვანა მთავარი ტექნოლოგის თანამდებობაზე. ბევრი ვეხვეწე ახალ ღირექტორს – მელიას, მაგრამ არაფრით არ მიშვებდა. აბა, როგორ შემეღეოდა, როცა ასეთი ინჟინრმაცია მიაწოდეს. იაგო ისეთი მუშაკია, რომელ საამქროშიც ჩავარდება საქმე, იქ მიდის მდგომარეობის გამოსასწორებლადო.

ბოლოს და ბოლოს, ქორიძემ მაინც მოახერხა ჩემი გადაყვანა თავისთან და დამნიშნა მთავარი ტექნოლოგის თანამ-

დებობაზე, შემდეგ კი დამაწინაურეს და გადამიყვანეს წარმოების უფროსად. ამ დროისათვის მე უკვე ესწავლობდი რაციონალიზაციისა და გამომგონებლობის ორწლიან ინსტიტუტში, რომელიც წარჩინებით დაეამთავრე 1972 წელს და მივიღე პატენტმცოდნეობის კვალიფიკაციის დიპლომი. №2 საწარმოო კომბინატში მუშაობის დროს, გარდა იმისა, რომ ვმუშაობდი წარმოების უფროსად, ასევე ვმუშაობდი რაციონალიზაციისა და გამომგონებლობის განყოფილების უფროსად.

ამასობაში ნანას ოცი წელი შეუსრულდა. კარგი გოგო იყო და ბევრი მთხოვნელიც ჰყავდა, მაგრამ ყველაფერი ბედის საქმეა და ასე მოხდა ამჯერადაც. 1970 წელს თბილისში მძვინვარებდა საშინელი ავადმყოფობა – ქოლერა. პირდაპირ გვაფრთხილებდნენ, ვისაც კი საშუალება გაქვთ, ბავშვები ქალაქგარეთ გაიყვანეთო. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ზაფხულში ბავშვები გაეაგზავნეთ მერევეში. ჩვენს სახლთან ხდებოდა მარგანეცის ღია დამუშავება. ამ კარიერზე მაშინ ცელის უფროსად მუშაობდა ჯემალ სამხარაძე. ნანამ და ჯემალმა, ჩემი რძლის, ქენიას საშუალებით, რომელიც მაშინ კარიერზე მუშაობდა აღმრიცხველად, გაიცინეს და მოეწონათ კიდეც ერთმანეთი. ჯემალი მოვიდა ჩვენთან თბილისში თხოვნით, რომ მიგვეთხოვებინა ნანა. რაკი ერთმანეთი მოსწონდათ, ჩვენც წინააღმდეგობა აღარ გავვიწევია და ვინაიდან პირველი შვილის ბედნიერება იყო, სოფელ მერევეში, 1970 წლის 21 ნოემბერს, გადაუხადეთ მართლაც რომ დიდებული და სამაგალითო ქორწილი.

ხალხური ანდაბები ყველაფერი ბრძნულია და ამ შემთხვევაშიც ასე მოხდა. ნათქვამია: „ზოგი ჭირი მარგებელიაო“, „ჭირი“ ქოლერა მართლაც რომ მარგებელი აღმოჩნდა ნანასა და ჯემალისათვის. ამ „ჭირის“ გამო იყო ნანა მერევეში, იქ გაიცინეს ერთმანეთი. თავიანთი მუყაითობით, კარგი შრომითა და ალბათ ჩემი დახმარებითაც დასახლდნენ თბილისში, შექმნეს კარგი ოჯახი და გახარებულები არიან შვილებსა და შვილიშვილებში.

პირველი დიდი სიხარული ვიწვნიეთ მე და დოდომაყ: ის ნანა, რომელიც ასე ტანჯვით გაეზარდეთ; ის ნანა, რომლისთვისაც სულ ცოტა ხნის წინათ დარბოდა დოდო, რომ

გამოეწყო სკოლის გამოსაშვები სადამოსათვის; ის ნანა, რომლის უმაღლეს სასწავლებელში მოწყობასაც ემეიმობდით, უკვე იწყებს ცხოვრებაში ახალ ხანას – საკუთარი ოჯახის შექმნას. გაჭირვებასა და წვალებაში გამოწრთობილმა ნანამ აქაც შეძლო ღირსეულად შეესრულებინა თავისი მოვალეობა და შეექმნა სამაგალითო ოჯახი.

VIII

ნანას გათხოვების დროს ქეთინო უკვე თხუთმეტი წლის იყო, მერვე კლასის მოსწავლე. ორ წელში უკვე ისიც დაამთავრებდა სკოლას და უნდა გვეფიქრა უმაღლესში მის მოწყობაზე. ნანა უკვე ამთავრებდა პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტს, სპეციალობით – რუსული ენა და ლიტერატურა და გვინდოდა, არც ქეთინო დაგვეტოვებინა უმაღლესი განათლების გარეშე, მეღერეკისელები გვეხვეწებოდნენ, ქეთინო სტალინირში (ცხინვალში) მოაწყვეთ სასწავლებელში და უმეტესად ჩვენთან იქნება, კარგ ამინდში სოფლიდანაც იქლის, ხოლო ცუდ ამინდში ლუბას შეილებთან დარჩება ხოლმეო.

სწორედ იმ წელიწადს, როცა ქეთინომ დაამთავრა საშუალო სკოლა, სტალინირის პედაგოგიურ ინსტიტუტში გაიხსნა ახალი ფაკულტეტი: „ისტორია და გერმანული ენა“, ჩვენც ამ ფაკულტეტზე მოვაწყვეთ ქეთინო, რომლის დამთავრების შემდეგ მიიღო ოთხი სპეციალობა: რუსულ სკოლაში შეეძლო ესწავლებინა ისტორია და გერმანული ენა (ნანამ და ქეთინომ სკოლაც და უმაღლესი სასწავლებელიც რუსულ ენაზე დაამთავრეს), ხოლო ქართულ სკოლებში უფლება ჰქონდა ესწავლებინა რუსული ენა. გარდა ამისა, ინსტიტუტში გაიარა კვალიფიკაცია, მიიღო მედიცინის დის მოწმობა და უფლება ჰქონდა, ემუშავე მედიცინის დად.

ინსტიტუტში სწავლისას ქეთინომ გაიცნო ცხინვალში მცხოვრები რუსლან გაბარაევი და ბოლოს შეუღლდნენ კიდევ. უნდა გვებრუნა, რომ ისინი, როგორმე, თბილისში დაგვესახლებინა, ვინაიდან არ გვინდოდა ქეთინოს ცხინვალში ცხოვრება, მიუხედავად იმისა, რომ რუსლანს ცხინვალში საკუთარი სახლი ჰქონდა, დიდი ემოთი და თვითონაც ცნობილი იყო როგორც კარგი ვაქეაცი და კარგი მოკრივე.

უნდა გვებრუნა ნანასა და ჯემალის თბილისში დაბინაებაზე.

მართალია, ყველა დამეხმარა — სამსახური, გრესტი, სამინისტრო, მაგრამ მაინც იმდენი წეალება და დავიდარაბა დამჭირდა, ახლა რომ ვფიქრობ, მიკვირს, როგორ შეეძელი ამდენი რამის გაკეთება. სამსახურიდან მოვახერხე დიდუბეში სამოთახიანი ბინის მიღება, რომელიც შემდგომში გადაეცვალე ორ ბინაზე. ნანა გადავიდა ოროთახიანში კლარა ცეკკინზე, ქეთინო კი ერთოთახიანში 5 ლექემბრის ქუჩაზე. გადავაფორმე ყველაფერი და თან ნანა გაფართოების აღრიცხვაზეც ავიყვანე. ამის შემდეგ ნანამ გამოიჩინა მამისეზური მარიუათი და, რა თქმა უნდა, ჯემალის დახმარებით, შეძლო ეზოში ორი ბინის შემოერთება.

შემდგომში, ედიბერიძეები დავითანხმე და მათ სახელზე ამხანაგობაში ჩემი ხარჯებით ავაშენე სამოთახიანი ბინა და ისინი იქ გადავიყვანე, მე კი საბოლოოდ გადავიფორმე ჩვენი სამოთახიანი ბინა თავისი სათავსოებითა და სარდაფებით. შემდეგ, ეზოში გარაჟის აშენებაც მოვახერხე. ბევრი შრომა, წეალება, ხარჯი და ნერვიულობა გადავიტანე, მაგრამ, სამაგიეროდ, როგორც იქნა მივაღწიე საწადელს. უკვე ყველა შვილს ჰქონდა თავისი, საკუთარი კეთილმოწყობილი ბინა.

IX

არის ბრძნული ან ხალხური გამონათქვამები, რომლებიც აქსიომად მიგვაჩნია და გვჯერა მათი. მაგრამ განა ბრძენები არ ცდებიან? თურმე ისააკ ნიუტონს ორი კატა ჰყავდა — ერთი დიდი და მეორე პატარა. მათთვის გალია გააკეთა და ორი კარი დაატანა — ერთი დიდი, მეორე პატარა. როცა ჰკითხეს, დიდი კარი რაღად უნდოდაო, მან მიუგო, აბა პატარაში დიდი კატა როგორ გაეგეოდაო. ეს რომ ვინმე ჩვეულებრივ ადამიანს მოსელოდა, ალბათ სულელად ჩათვლიდნენ, ნიუტონს კი ეპატიებოდა, რადგან იგი იმხელა აზრებით იყო დატვირთული, რომ პატარა წვრილმანებს ყურადღებას ვეღარ აქცევდა.

მე ჩემი ცხოვრებისეული გამოცდილებით, ძველ ბრძნულ თუ ქართულ გამონათქვამებში მცირეოდენი კორექტირება

შევიგანე. შეიძლება, ბევრმა არ გაიზიაროს ჩემ მიერ გაკეთებული შენიშვნები, მაგრამ მე არავის ვაეაღდებულებ, აქსიომად მიიღოს ჩემი აზრი და არ დაეთანხმოს ძველ გამონათქვამებს, ყველას თავისებური შეხედულება აქვს და მეც მინდა გამოეთქვა ჩემი შეხედულება:

სიყვარულის შესახებ

ნათქვამია – „პირველი სიყვარული ნამდვილი სიყვარულია, სხვა კი მონაგონიაო“, ანდა კიდევ გაიგონებ ასეთ ფრაზას, „ჭეშმარიტად მხოლოდ პირველად გიყვარს, მომდევნო სიყვარული ნაკლებ უშუალოა“.

მე ვერ დაეთანხმები ამ გამონათქვამებს. ჩემი აზრით, არაა მართალი ეს ფრაზები. პირველი სიყვარული იმიტომ გვგონია ნამდვილი სიყვარული, რომ თავიდან არ ვიცოდით, რა იყო სიყვარული. ბავშვობის ასაკში გოგო-ბიჭები ერთმანეთს შეეყურებდით ჩვეულებრივი, მეგობრული თვალებით, მაგრამ როდესაც წამოვიზარდეთ და მოხდა ბუნებრივი გარდაქმნა, სურვილი გაჩნდა ერთმანეთთან დაახლოებისა. ჩვენში შემოიჭრა რაღაც მაგიური ძალა, რომლის მსგავსი ადრე არ გვიგრძენია და ჩავთვალეთ, რომ ეს ყოფილა ქვეყნად ყველაფერი, რომ უსიყვარულოდ არ შეიძლება არსებობა და ა. შ. მაგრამ დროთა განმავლობაში შეიძლება განელდეს ეს უცნაური გრძნობა ან საერთოდაც გაქრეს, რადგან ეამთა სულა მხოლოდ მეგობრობას ამტკიცებს, სიყვარულს კი აკნინებს. გავა ხანი და შეიძლება კვლავ მოგვეწონოს ვინმე, კვლავ აღგვეძრას ის გრძნობა, რომელსაც სიყვარული ჰქვია. ჩვენ უკვე გამოცდილი გვაქვს პირველი სიყვარული, მაგრამ შეიძლება ამ გრძნობამ მეორედ გადააჭარბოს პირველს. ამიტომ უარეყოფ მეორე გამონათქვამსაც, რომ თითქოს „სიყვარული სიცოცხლეში მხოლოდ ერთხელ მოდისო“. სიყვარული მოდის იმდენჯერ, რამდენჯერაც შეგიყვარდება. მე უარეყოფ იმ აზრსაც, რომ სიყვარული თავისთავად მოვა და თავისთავად წავა: „როგორც მოვა, ისე წავა, წავა თავისთავადაო“. თავისთავად არაფერი მოდის და არც არაფერი მიდის, თუ ჩვენ არ მივეცით ამის მიზეზი. სიყვარული ჩვენ თვი-

თონ მოგვყავს ჩვენი კეთილშობილი საქციელთ, ჩვენი მოქმედებით, დამოკიდებულებით მის მიმართ, ვინც მოგვწონს, ვისი სიყვარულიც გვინდა. და, საერთოდ, ჩვენი მეობითა და ზნეობით თავს ვაწონებთ ჩვენს იდეალს და ასე მოვა სიყვარულიც. რაც შეეხება მის თავისთავად წასულას, ესეც არასწორია. სიყვარული ძალიან სათუთი გრძნობაა და დიდ მოფრთხილებას მოითხოვს. ჩვენ უნდა მოვეუაროთ ამ გრძნობას, მოვეფეროთ, სათუთად შევინახოთ, ცივი ნიავეიც კი არ უნდა მივაკაროთ და მაშინ იგი არსად არაა წამსვლელი.

განა მეც ასე არ ვიქცეოდი? მეგონა, რომ თინას სიყვარული პირველი და უკანასკნელი იყო, რომ მის შემდეგ ჩემთან სიყვარული აღარ მოვიდოდა, მაგრამ კვლავ გავები სიყვარულის ქსელში.

ჟანა მე სიყვარულით არ მომიყვანია. ჩვენ არც კი ვიცნობდით ერთმანეთს, მაგრამ მისი წერილების შინაარსით, მისი მოქმედებითა და ქცევით, მისი ერთგულებითა და ოჯახის სიყვარულით, მისი დამოკიდებულებით ჩემი და ჩემი შვილების მიმართ, კვლავ იფეთქა ჩემში სიყვარულმა.

აი, ეს მინდოდა მეთქვა სიყვარულის შესახებ და ვფიქრობ, სხვები თუ არა, ჩემი სათაყვანებელი შვილები, ჩემი ირინა და ზურიკო მაინც დამეთანხმებიან ამაში.

დედინაცულისა და გერის შესახებ

ყველა ზღაპარი შეთხზულია იმ თემაზე, რომ დედინაცუალს ეჯავრება გერი და, ზოგიერთ შემთხვევაში, ქმარსაც მის წინააღმდეგ განაწყობს.

ნოდარ ღუმბაძეს უთქვამს: „ადამიანი ფრესკა არ არის, რომ ერთ სიბრტყეში უყურო. ადამიანს, როგორც ქანდაკებას, ისე უნდა შემოუარო გარშემო და იმ კუთხიდან უმზირო, რომლიდანაც ყველაზე ლამაზად იმზირებაო“.

საუბედუროდ, ასე არ ვიქცევით და დედინაცუალს ლამაზი მხრიდან კი არ ვუყურებთ, არამედ მხოლოდ მისი ცუდი მხარეების დანახვას ვცდილობთ. განა როცა საჭიროება მოითხოვდა, ჟანა მკაცრად არ ექცეოდა ნანას? მაგრამ ნუთუ შეიძლებოდა, მხოლოდ ეს მომენტი დაგვენახვა და ყურადღება არ მიგვექცია ყველა იმ სიკეთისათვის, რასაც ჟანა იჩენდა ნანას

მიმართ? ჟანას ერთ წერილსაც კი ვერ ნახავთ, რომ ნანაზე არ საუბრობდეს, არ ენაგრებოდეს. იგი მას ქეთინოსგან არ არჩევდა და უნდოდა, ქალიშვილები ლამაზები და პატიოსნები აღეზარდა. ნანაც ხვდებოდა ამას და ჟანა თავის დედად მიაჩნდა და არა დედინაცვლად. განა ასე არ იქცეოდა დოდოც? მან ხომ სწორედ იმიტომ არ გააჩინა საკუთარი შვილი, რომ ოჯახში არ ყოფილიყო სახელები — გერი და დედინაცვალი. ნუთუ ვინმეს შეეძლო ეთქვა უფრო ლამაზი სიტყვები, რაც დოდომ თქვა? — „იაგო, ზოგი ერთი შვილის ანაბარა არის, ჩვენ კი სამი შვილი გვყავს. ესენი გავმარდოთ წესიერები, რაღა საჭიროა მეტი შვილიო?“ და მართლაც, ჩემი შვილები მისი ნამდვილი შვილები იყვნენ, ამიტომ მე არ მიყვარს სიტყვა დედინაცვალი იმ გაგებით, რა გაგებითაც ამას ხმარობენ ზღაპრებში. არც დედინაცვალია ყველა ერთნაირი და არც დედა.

სიძე-სიდედრის შესახებ

მთელი რიგი თქმულებები და ანეკდოტები მიმართულია იქითკენ, რომ ხაზი გაუსვან სიძე-სიდედრის ერთმანეთთან ცუდ დამოკიდებულებას, რომ სიდედრი მაინც სიდედრია, რომელსაც სიძე არ უყვარს და პირიქით.

ჩემი სიდედრი, დოდოს დედა, ქალბატონი ნადია სიმონის ასული კიკნაძე (მაჭარაშვილი) სულ სხვანაირი ადამიანი იყო. მას შემდეგ, რაც გადაწყდა ჩემი და დოდოს შეუღლება, ის იყო ჩვენი ნამდვილი მოამაგე და მსახური. ჩემი შვილები აღზრდილები არიან ნადიას მიერ. მე და დოდოს ისეთი რთული სამუშაო გექონდა, რომ სახლში არათუ საქმის კეთებას, გამოძინებასაც ვერ ვასწრებდით. ნადია იყო ყველაფრის გამკეთებელი და ბავშვების აღზრდელი. მას ოდნავადაც არ შეუხრია წარბი, როცა დოდომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ თავისი შვილი არ გაეჩინა და მხოლოდ ჩემი შვილები აღეზარდა. მე და ნადიას ნამდვილი დედა-შვილივით გვიყვარდა ერთმანეთი. ძალიან შეხუმრებულები ვიყავით და ერთმანეთს სიძე-სიდედრის შესახებ სხვადასხვა ანეკდოტებს ვუყვებოდით ხოლმე.

არის ასეთი ანეკდოტი: ბიჭი ხედავს, რომ წყალში ვიღაც იხრჩობა და შევლას თხოულობს. მან მაშინვე გაიხადა

განსაცმელი, ადილებულ მდინარეში გადახტა და ქალი ძლივს გადაარჩინა დახრჩობას. გამოიყვანა ნაპირზე და რას ხედავს? თურმე ის ქალი მისი სიდედრი ყოფილა. უკან ხომ ვეღარ გადააგდებდა? შეიფერა ეს ამბავი და ყველასგან დიდი მაღლობა დაიმსახურა. ამის შესახებ გაზეთშიც დაიბეჭდა წერილი: აი, სიძე ასეთი უნდა, სიდედრი იხსნა სიკვდილისაგანო. სიდედრებმა, მაღლიერების ნიშნად, შეაგროვეს ფული და ბიჭს „მოსკვიჩი“ უყიდეს. ეს ამბავი რომ გახმაურდა, ერთი ბიჭი აღარ მოეშვა თავის სიდედრს – წამოდი, გადახტი მტკვარში, რომ დაგინახავ გადავარდნილს, გადმოვხტები და გადაგარჩენ, იქნებ მეც მიყიდონ მანქანაო. გააბრიყვა ბიჭმა თავისი შურიანი სიდედრი და წავიდნენ მტკვარზე. წინ სიდედრი მიდის, უკან, მოშორებით სიძე მიჰყვება. გადახტა სიდედრი წყალში და მორთო ყვირილი: მიშველეთ, მიშველეთო! სიძემ ეს რომ დაინახა, ჩაიწყო ხელები შარელის ჯიბეებში და სტვენა-სტვენით განაგრძო გზა. მიტოვებული სიდედრი კი, სანამ ხალხი მიეშველებოდა, დაიხრჩო კიდეც. სიდედრებმა დაიწყეს ამ სიძის ლანძღვა-გინება, მაგრამ სამაგიეროდ სიძეებმა მოაგროვეს ფული და ბიჭს „ვოლგა“ უყიდეს.

ნადიას ვეხუმრებოდი – წამოდი, გადახტი მტკვარში, მე გადაგარჩენ და „ვოლგას“ მიყიდიან-მეთქი. არაო – ამბობდა ის, – შენ გადახტი და მე შეექმნი ერთ ამბავს, გადაგარჩენ და მეტ საჩუქარს მოგვცემენ, რადგან სიდედრმა სიძე გადაარჩინაო. ასე ვეხუმრებოდი ერთმანეთს.

ერთხელ მე და დოდო ძალიან დაღლილები მოვედით სამსახურიდან. ნადიამ გვითხრა, ვერა ღეიდას ღლეობა აქვს ღლე და წავიდეთო (ვერა ნადიას და იყო). მე ნადიას უარს არასოდეს არაფერზე ვეუბნებოდი და მაშინვე დავეთახმე – კი, ჩემო ნადი, როგორც შენ გინდა-მეთქი. დოდო ვერ დაიყოლია – დამანებეთ თავი, ძალიან დაღლილი ვარო. ნადიას დოდოზე გული მოუვიდა, მომიბრუნდა და მეუბნება:

– გავაგდოთ ეს ოხერი და სხვა მოვიყვანოთ, ხომ ხედავ, ამას ჩვენს ჭკუაზე ვერ ვატარებთო.

– კარგი ნადი, მაგრე გავაკეთოთ-მეთქი, – მაშინვე დავეთანხმე მე. ნადია გაჩერდა, იფიქრა და მერე სიცილი აუტყდა:

– იყოს, უჩვენოდ დაიღუპება და ცოდო არისო.

წამოვიდოდა ჭიათურაში, აიღებდა პენსიას, ჩამოიგანდა და უკლებლივ ოჯახს მიახმარდა ხოლმე.

1972 წლის გაზაფხულზე ჩვენი ნადია, ჩვენი „ნადი-კუკა“, როგორც ვეძახდით, ავად გაგვიხდა და რესპუბლიკურ საავადმყოფოში დაეაწვინეთ. ყველანი ძალიან განვიცდიდით მის ავადმყოფობას, სულ საავადმყოფოში ვიყავით მორიგეობით ხან მე და ხან დოდო, არ ვაკლებდით მოვლა-პატრონობას და წამლებს, მაგრამ გამოჯანმრთელება არ ეტყობოდა. ერთხელ მთხოვა, გინდა თუ არა, წადი ჭიათურაში და ჩემი პენსია ჩამომიგანეო. რომ აღარ მომეშვა, წავედი, ვიფიქრე, იქნებ ვინმესთვის უნდა ჩუქება-მეთქი. ისე სულ ვეუბნებოდი, ნადი ნუ გეშინია, ჯერჯერობით ფული გვაქვს და თუ არ გვეყოფა, მანქანას გაყვიდი და შენ არაფერს მოგაკლებ-მეთქი.

— არა, ჩემი პენსიის ფული მინდაო, — დაიქინა. მეც ჩამოვუტანე და მივეცი საავადმყოფოში. სულ ასი მანეთი იყო. გამომიწოდა და მეუბნება: შეილო, ამდენს გაწვალე და ამით წამლებს მაინც იყიდო. ცრემლები ვერ შევიკავე და ვუსაყვედურე, — მაგისტვის როგორ გამაგზავნე, რას მაგყობ, მე შენ რაიმეს მოგაკლებ-მეთქი?

ძალიან განვიცდიდი, როცა ვუყურებდი, როგორ იგანჯებოდა ტკივილებისაგან. პალატიდან გამოვიდოდი, ვიტირებდი და ისე შევიდოდი ხოლმე. ამ ყველაფერს ხედავდნენ მედპერსონალიც და ავადმყოფებიც, რომლებიც ნადიას პალატაში იწვნენ. ერთხელ უთქვამთ:

— ქალბატონო ნადია! რა ბედნიერი ხარო, რომ ასეთი კარგი შეილი გყავთ, რძალიც რა ყურადღებიანი და მოსიყვარულეაო. ნადიამ როცა აუხსნა, რომ მე სიძე ვიყავი, ხოლო შეილი — დოდო, ყველანი გაოცებულები დარჩენილან, ასეთი სიძის მნახველი კი არა, გამგონეც არა ვართო.

ბოლოს ექიმებმა ნადია დაითხოვეს: ამის გადარჩენა შეუძლებელიაო. წაიყვანე სახლში და ვუთხარი, ექიმებმა მითხრეს ერთი-ორი კვირა დაისვენოს სახლში და მერე ისევ მოიყვანეთო. საწყალი ნადია ხედებოდა, რომ კარგი ამბავი არ ხდებოდა მის თავს, მაგრამ წუწუნი არ უყვარდა, დოდოსთვის კი უთქვამს:

— მშვიდად წავალ, შეილო, ჩემს კარგ ქმარ-შვილთან, რადგან თქვენი ჯავრი არ მიმყვებაო.

ყოველ საღამოს ჩამოეუჯდებოდი საწოლზე, ვეფერებოდი და ვეხუმრებოდი:

— ნადი, ბაბუაჩემიც ბაგონების მსახური იყო და მეც თქვენს სამსახურში უნდა მოვეკდე-მეთქი. მაინც გაუაყინებდი ხოლმე ჩემს ნადი ბებოს და ასე, ჩემს ფერებაში დალია სული. ჩემი ხელით დავუხუჭე თვალები.

ვერ მოესწრო ნადი ბებო ზურიკოს უმაღლესის დამთავრებას, ვერც ქეთინოსას. ზურიკოც და ქეთინოც ჯერ კიდევ სკოლის მოსწავლეები იყვნენ. იგი მხოლოდ ნანას უმაღლესის დამთავრებასა და მის ქორწილს მოესწრო.

მისმა დაღუპვამ გული ძალიან მაგკინა. ის ყოველნაირ პატივისცემას იმსახურებდა და მეც არ დამიკლია არაფერი, რაც კი საჭიროა მიცვალებულისათვის. ჭიათურის ნაგუთის სასაფლაოზე ელოდებოდა საყვარელი ქმარ-შვილი. ნადია დაეკრძალე მათ გვერდით ისეთივე კვარცხლბეკითა და მარმარილოს ქვით, როგორიც მის ქმარ-შვილს ჰქონდა.

ასეთივე კარგ დამოკიდებულებაში იყო ჩემი ზურიკო თავისი სიღვდრის მიმართ, ჩემი ირინას დედასთან — ნათელა ვარლამის ასულ უგრეხელიძესთან (ქაროსანიძესთან), რომელსაც სამსახურიდან დაბრუნებისას ყოველთვის კოცნიდა და არაფერი დაუკლია მისთვის, არც ავადმყოფობის დროს და არც გარდაცვალების შემდეგ. ასევე სიყვარულით ეფერებოდა ხოლმე ქალბატონი ნათელა თავის სიძეს.

X

ძალიან გაგვიჭირდა ნადიას გარეშე. ბრძნული ნათქვამია „ახალი ავეჯის ფასს მაშინ გაიგებ, როცა მას შეიძენ, ხოლო ძვირფასი ადამიანისას მაშინ, როცა მას დაკარგავო“. ჩემმა ოჯახმა ძვირფასი ადამიანი დაკარგა. ყველამ ვიგრძენით ამ დანაკარგის სიმძიმე. ათი წელი ემსახურებოდა იგი ჩემს ოჯახს, ათი წელი თავს დასტრიალებდა ჩემს შვილებს, როგორც კრუხი წიწილებს. ათი წელი ისე ვმუშაობდით მე და დოდო, რომ ოჯახის დარდი და ფიქრი არ გვექონია. ვიცოდით, რომ ჩვენს შვილებს არაფერი გაუჭირდებოდათ ნადიას ხელში და განა ეს ცოგაა? ამ დროის განმავლობაში ნადიამ უკვე დააფრთიანა ჩემი ბარტყები, მოესწრო ნანას გაბელ-

ნიერებასა და დაოჯახებას, ქეთინო უკვე მეათე კლასში იყო, მურიკო კი მეშვიდეში და ეს ყველაფერი ნადი ბებოს დამსახურება იყო. სანამ გავიხსენებდეთ, თუ ვინ ამოგვიდგა მხარში ნადიას დაკარგვის შემდეგ, მინდა, ცოგა უკან დავიხიო.

ჯერ კიდევ ღოდოსთან შეუღლებამდე, როგორც კი დაეახინა ნანა თბილისში, ჩემმა უფროსმა ცოლისდამ თინამ მითხრა, რომ შენი ბინის მახლობლად ცხოვრობს კოლიას დისშვილი (თინას მულის შვილი) ბორია გოგოლაძე და აუცილებლად გაიცანი, ნანასაც ყურადღებას მიაქცევს და შეიძლება შენც რამეში გამოგადგესო. მართლაც, იქვე, ჩვენს სახლთან, პირველივე ქუჩის შესახვევში, ორსართულიან სახლში ცხოვრობდნენ წალვეერელები. თითქმის ერთი ეზოს მეზობლები წალვეერში, მეორე სართულზე, ძმები ანზორი, მურმანი და თამაზი, ხოლო პირველ სართულზე ბიძაშვილები – სულიკო და ბორია გოგოლაძეები თავიანთი ცოლებით ცალცალკე ოთახებში. ბორია სპეციალობით ავტოინჟინერი იყო და მსუბუქი გაქსების ავტოგარაჟში მუშაობდა საამქროს უფროსად. მისი სამსახური საბურთალოზე ისეთ ადგილას მდებარეობდა, რომ ჩემი ბინისა და ნანას სკოლის წინ უნდა გაეეღო. ბორიას ძალიან გაეხარდა ჩემი გაცნობა. თინასა და კოლიასაგან ძალიან კარგად გვიცნობდა, ჟანას დაკრძალვის დღეს მეღვრეკისშიც იყვნენ, მაგრამ პირადი ურთიერთობა ერთმანეთთან არ გვქონია. მამაკაცურ სილამაზესთან ერთად ბორიას ძალიან კეთილი და მეგობრის მოყვარული გული ჰქონდა. სულ იმის ცდაში იყო, ვის როგორ გამოსდგომოდა და ვის რაში დახმარებოდა. თუ ჩემს მანქანას რამე დასჭირდებოდა, თავის მანქანას (მასაც ჩემნაირი ვოლგა ჰყავდა) მე დამიგოვებდა, ჩემსას წაიყვანდა გარაჟში და მეორე დღეს გაკეთებულს მომიყვანდა. ნანასაც ხშირად აკითხავდა და სკოლიდან სახლში მანქანით მოიყვანდა ხოლმე.

ჩვენს სახლთან ახლოს იყო პროდუქტების მაღაზია, სადაც ნანა დადიოდა პროდუქტების საყიდლად. მე ყველა გამყიდველი გაფრთხილებული მყავდა, ნანა ჩემი შვილია და ყურადღებით იყავით მის მიმართ-მეთქი. ერთხელაც მეუბნებიან – იაგო ფრთხილად იყავი, ძალიან ხშირად ვხედავთ, რომ ნანა ერთ ბიჭს ვოლგით მოყავს ხოლმე სახლშიო. მე მაღლობა

მოუვხადე ყველას ამ ყურადღებისათვის და განუმარტე, რომ ის ბიჭი ჩემი ნათესავი, ბორია გოგოლაძე იყო. როდესაც თბილისში გადმოვედით საცხოვრებლად, ბორიამ გამაკეთებინა მინდობილობა თავის მანქანაზე, თვითონაც გააფორმა მინდობილობა ჩემს მანქანაზე და საჭიროების შემთხვევაში ჩემი მანქანა გასაკეთებლად მიყავდა, თავისას კი მე მიგოვებდა.

აი, ვისი დახმარება დამჭირდა და გამომადგა ნადიას დალუქვის შემდეგ. ჩემი უმანქანობა ერთი დღითაც კი არ შეიძლებოდა, როგორ უნდა გვეელო სამსახურშიც და ჭიათურაშიც, სადაც მშობლები მყავდა მიგოვებული? სახლშიც ხომ თავის დროზე იყო მისვლა საჭირო? იქ უკვე აღარ გვევლებოდა ნადი ბაბო. ბაბარშიც ჩვენ უნდა წავსულიყავით და საოჯახო საქმეებიც თავად გვეკეთებინა. ძალიან დაიგვირთა დოდო, რაც შემეძლო, ვეხმარებოდი, მაგრამ ისე ილღებოდა, რომ ხშირად ჭამის თავიც აღარ ჰქონდა.

1983 წელს დედაჩემს თვალები ასტკივდა და დავაწვინეთ ჭიათურის საავადმყოფოში, სადაც თვალის ექიმად დოდოს მეგობარი ცუცა აბაშიძე მუშაობდა, ექთნად კი გოგი კიკნაძის მეუღლე ეკატერინე, რომლებიც დიდ ყურადღებას აქცევდნენ დედაჩემს, მაგრამ ჩვენ მაინც ყოველ შაბათ-კვირას ჩავდიოდით და ერთხელ შუა კვირაში. ჩემი მანქანა უკვე მოძველებული იყო და ხშირად სჭირდებოდა რემონტი, მაგრამ ბორიას წყალობით უმანქანობა არ მიგრძენია. გული მწყდება, რომ ასეთი საყვარელი ადამიანი, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ულამაზესი და ხუჭუჭთმიანი ბიჭი, უეცრად გულის შეტევით გარდაიცვალა თავის ბინაში.

ღმერთო! შენ დაუმკვიდრე სასუფეველი და ნათელში ამყოფე მისი სული.

XI

რაკი ჩემს მოგონებებში თავისთავად ამოტივტივდა ბორის გოგოლაძის სახე და გაეხსენე მისი ამაგი ჩემი ოჯახის მიმართ, მართალი არ ვიქნები, რომ არ გაეხსენო კიდევ ერთი საუკეთესო მეგობარი — ქეთევან კონსტანტინეს ასული მარსაგიშვილი.

მე და ქეთინომ სტუდენტობის დროს გავიცანით ერთმანეთი. სტუდენტობის დროს მოვახერხე და მოვეწყვე სტუდენტულაქის სანა-

გორიუმში. ყველა სტუდენტი ცდილობდა იქ მოხვედრას, რადგან კებაჲ უფასო იყო და გართობაც. სანატორიუმში, ჩემი ოთახის გვერდით, №9 პალატაში ცხოვრობდნენ ქალიშვილები: ქეთინო მარსაგიშვილი, ეთერ კოლონია და ნათელა სიხარულიძე. ჩვენ ძალიან დაეახლოვდით და უმეტეს დროს ერთად ვატარებდით. ჩემთან ერთად სანატორიუმში იყო ჩემი მეგობარი შაქრო დოლიძე. №9 პალატა იმიტომ დამამახსოვრდა, რომ მაშინ მე კარგი ლექსიც მიუძღვენი ამ ქალიშვილებს სათაურით: „№9 პალატის ქალიშვილებს“. შემდეგ ისე დაეუახლოვდით ერთმანეთს, რომ შაქროსა და ნათელას ერთმანეთი შეუყვარდათ, მე კი ეთერ კოლონია მოვაჯადოვე. ძალიან კარგი გოგო იყო და, რა თქმა უნდა, იმსახურებდა კიდევ ჩემს მოწონებას. ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ ისე დავცილდით, რომ ერთმანეთს აღარ შევხვედრივართ, არც შაქრო – ნათელას და არც მე – ეთერის. ეთერ კოლონიამ დაამთავრა თეატრალური ინსტიტუტი და სოხუმის სახელმწიფო თეატრში დაიწყო მუშაობა მსახიობად. ცხოვრობდა სოხუმში და იქვე გათხოვდა. როცა თბილისში გადმოვედი საცხოვრებლად ჩემი ოჯახით, ხშირად ეუყურებდი ხოლმე ტელევიზიით აფხაზეთის თეატრის დადგმებს. ოჯახში ყველამ იცოდა, რომ მე სტუდენტობისას ვამხანაგობდი ეთერისთან და ფისო, ჩემი შვილიშვილი, როგორც კი დაინახავდა ეთერის ტელევიზორში, მაშინვე აყვირდებოდა ხოლმე: აგერ კოლო ბებია, კოლო ბებიას (ე.ი. კოლონია ბებიას).

ერთხელ მე და ქეთინო მარსაგიშვილმა მოვილაპარაკეთ, რომ ეთერისთვის სიურპრიზი გაგვეკეთებინა – წაესულიყავით სოხუმში, დაესწრობოდათ სპექტაკლს და წარმოდგენის დამთავრების შემდეგ მიგვეერთმია ლამაზი თაიგული, რომელშიც ჩადებული იქნებოდა ჩვენი სტუდენტობისდროინდელი სურათი. თაიგული უნდა გადაგვეცა სხვისი ხელით ისე, რომ მას ვერ დავენახეთ. როცა ნახავდა სურათს და გაუკვირდებოდა, მხოლოდ მას შემდეგ გამოვეცხადებოდით, მაგრამ სამწუხაროდ ვეღარ მოვახერხეთ ამ ჩანაფიქრის ასრულება. სოხუმის არეულობის დროს, სწორედ ეთერის სახლის ეზოში აფეთქდა ბომბი, რომელმაც იმსხვერპლა ჯერ კიდევ ახალგაზრდა და უნიჭიერესი მსახიობი.

ქეთინო სპეციალობით ლიტერატორი იყო, ძალიან კარგი სპეციალისტი და წარმატებით ამზადებდა აბიტურიენტებს

უმაღლესი სასწავლებლისათვის. მასთან მომზადებულ მოსწავლეს ყოველთვის უმაღლეს შეფასებას უწერდნენ ქართულ ლიტერატურაში. სტუდენტობისას პქონდა არაჩვეულებრივი თხრობის ნიჭი. ის რომ ამბავს ჰყვებოდა, სულგანაბულები ვუსმენდით. ჩვენი საუბრები გვიანობამდე გრძელდებოდა. ქეთინო ბოლომდე დარჩა ჩემს მეგობრად და ერთმანეთთან ხშირი მიმოსვლა გვქონდა. იგი მარგო ცხოვრობდა ჩვენთან ახლოს, პეკინზე, ოროთახიან, კეთილმოწყობილ ბინაში. მას ძალიან კარგი ბიბლიოთეკა პქონდა. ხშირად დამირეკავდა და მეტყოდა: იაგო, მოდი ჩემთან, ერთი ახალი ამბავი უნდა გითხრაო. მეც, როგორც კი დროს გამოვნახავდი, მივდიოდი და მართლაც საინტერესო ამბებს ვისმენდი.

ქეთინოს ჩემთვის არაფერი ენანებოდა. თუ მის ბიბლიოთეკაში რაიმე წიგნი მომეწონებოდა, მაშინვე მჩუქნიდა, ჩემს სახსოვრად გქონდესო. მიხაროდა, რომ ასეთი კარგი მეგობარი გოგო მყავდა და თანაც სტუდენტობისდროინდელი. მე ასეთი ხასიათი მქონდა და შემომრჩა დღემდე, თუ ქალთან ვმეგობრობ, ვმეგობრობ მთელი სულითა და გულით. მე მას ისე კი არ ვუყურებ, როგორც ქალს, არამედ მასში ვხედავ ადამიანს, ჩემს სულიერ ნაწილს, ეუცქერი როგორც დასა და შვილს. ამ გრძნობით ვიყავი ყოველთვის მეგობარ ქალთან, ასე ვმეგობრობდი თავის დროზე დონიკა ლომიძესთან, რომელიც გოგი კიკნაძის შეყვარებული იყო და ასე ვმეგობრობდი ქეთინო მარსაგიშვილთან, რომელსაც ყველანი ოჯახის წევრად ვთვლიდით. ქეთინო ძალიან დაუმეგობრდა დოდოსაც და მათაც ხშირი და თბილი ურთიერთობა პქონდათ.

თბილისიდან, დიდი ხნით მომიწია წასვლამ, როდესაც დავბრუნდი, ნანამ მითხრა, ქეთინო მარსაგიშვილი გარდაიცვალა და ყაზბეგში, თავის სოფელ კარკუჩში დაკრძალესო. გული ჩამწყდა მისი დაკარგვის გამო. ის ჩემთვის ნამდვილი სულიერი მეგობარი იყო.

ღმერთმა ნათელში ამყოფოს მისი სული.

XII

თურმე ადამიანი ყველაფერს ეჩვევა, ავსაც და კარგსაც და თავისდაუნებურად მიჰყვება ცხოვრების ღინებას. ჩვენც

ასე შევეგუეთ ნადიას გარეშე ცხოვრებას და გავყევით წუთი-სოფლის ბილიკს. ახლა ჩვენთვის ყველაზე ახლობელი მარო დეიდა იყო, რომელიც ხშირად ჩამოდიოდა თბილისში და გვახარებდა ჩვენთან ყოფნით. მართალი ნათქვამია: „დეიდას დედის სუნი უდისო“. ბავშვებს დედასავით უყვარდათ დეიდა მარო. ის ხომ თავიდანვე დედასავით ბრუნავდა ჩვენს შვილებზე. ჩემი და ჯანას უცნაური გაცნობის დროს მარო იყო ერთადერთი ადამიანი, რომელიც ჯანას გვერდით იმყოფებოდა და მისი თანდასწრებით გადაწყდა ჩვენი ბედი. მარო იყო ერთადერთი ადამიანი, რომელიც მუდამქამს ჩვენთან იმყოფებოდა ჭირშიც და ლხინშიც. გაჭირვების დროს ის იყო ჩემი შვილებისათვის დედაც, დეიდაცა და ნათლიაც, რამეთუ ქეთინოსაც და ბურიკოსაც მან დაარქვა სახელები. მარო იყო ის ადამიანი, რომელმაც ჯანას გარდაცვალების შემდეგ ქეთინო წაიყვანა და შვილივით უვლიდა; მარო იყო ის ადამიანი, რომელმაც დიდსულოვნად დაუთმო დოდოს ქეთინო, ისევ და ისევ ჩვენი შვილების სიკეთისათვის, რათა ბავშვები ერთად ყოფილიყვნენ; მარო იყო ის ადამიანი, რომელსაც თურმე ანდერძიც კი ჰქონდა დაწერილი, რომ მისი სიკედილის შემდეგ მთელი მისი ქონება ქეთინოს გადასცემოდა. ეს ანდერძი ჩვენ მისი გარდაცვალების შემდეგ ვნახეთ. აი, ვინ იყო მარო ჩვენთვის. ის ჩემი ცოლის და კი არა, ჩემი და იყო და დაბე უფრო მეტად საყვარელი და მოამბაგე. ყველას ძალიან გვიყვარდა მარო დეიდა და ყოველთვის მოუთმენლად ველოდით მის ჩამოსვლას თბილისში, მაგრამ უეცრად თავმარი დაგვცა ცნობამ, მისი გარდაცვალების შესახებ. აი, როგორ მომხდარა ეს: 1990 წლის არეულობის დროს დაიღუპა ერთი გორელი ბიჭი, რომელსაც დედა არ ჰყავდა და დეიდამ გაზარდა, გვარი აღარ მახსოვს, მგონი სამნიაშვილი იყო. ეს ბიჭი გორში ჩამოასვენეს და პანაშვიდებს იქ უხდიდნენ. ერთ-ერთი პანაშვიდის დროს მარო ახლობლებთან ერთად ამ მწუხარების გასაზიარებლად წასულა, რათა პატივი მიეგო წმინდა საქმისათვის დაღუპული ვაჟკაცისათვის, მაგრამ როგორც კი მისულა, ჩაუმუხლავს მის ნეშტთან და... ვეღარ ამდგარა. არის ამაშიც რაღაც მისეული. სხვისი ტკივილის გათავისების ქამს დაგვმორდა სამუდამოდ. ვინ იცის, რა

გაიფიქრა უდებოდ ღარჩენილი, დეიდას მიერ გაზრდილი ვაჟკაცის ნეშტთან, მაგრამ ერთი კი ცხადად ჩანს, როგორ მიჰქონდა გულთან სხვისი ლხინიცა და ჭირიც.

ასეთი უეცარი სიკვდილი ეწერა ჩვენს მარო დეიდას, რომელიც დაეკრძალეთ თავისი დის, ქანას გვერდით და ჩემი შვილები არ აკლებენ მათ საფლავს მოვლასა და პაგრონობას.

ცუდი ამბავი მოვიდა ღონბასიდან.. ვერა დავიდოვნას გოგონებმა ნანას მოსწრეს, რომ ჩვენი მშობლები აღარც ერთი აღარ არის ცოცხალიო. ვერა დავიდოვნაც დაიღუპა და გრიგოლ ივანიჩიცო. ძალიან გვეწყინა, ეს ხალხი ხომ ნანას მეორე მშობლებივით იყვნენ. როცა მე და ქანა წამოსულები ვიყავით, ნანას მათთან ვტოვებდით და ისინიც ისე ინახავდნენ და ასწავლიდნენ, როგორც საკუთარ შვილს. კიდევ კარგი, რომ ჩამოსულები იყვნენ თბილისში ჩვენთან სტუმრად, უფრო სწორად, თავის შვილობილ ნანასთან და მთელი კვირა არ გაგვიშვია, ხან ნანასთან იყვნენ და ხან ჩვენთან. შემოვაგარეთ ყველა ღირსშესანიშნავი ადგილი, როგორც თბილისში, ასევე მცხეთაში. ძალიან კმაყოფილები წავიდნენ. რომ ჩასულან, შახტაში უთქვამთ: იაგო ილიჩი ისე ცხოვრობს, როგორც პაგარა მილიონერიო. ყველას გახარებია ჩვენი კარგად ყოფნის ამბავი, რადგან იქიდან ჩვენმა ისე გრაგიკულად წამოსვლამ ყველას დასწყვიტა გული. მე და ღოდომ გადავიდეთ სამახსოვრო სურათი ვერა დანილოვნასა და გრიგოლ ივანიჩთან ერთად. სამწუხაროდ, ღღეს აღარც ღოდოა ცოცხალი და რომ დაეყურებ ამ მართლაცდა სამახსოვრო სურათს, ცრემლებს ვერ ვიკავებ და გული მტკივა, რომ ისინი ამ ქვეყნად აღარ არიან.

XIII

1978 წელს შემისრულდა დაბადებიდან ორმოცდაათი წელი. მიწისქვეშა მომუშავეები ორმოცდაათი წლის ასაკიდან პენსიაზე გადიოდნენ და საჭირო გახდა მიწისქვეშ მუშაობის ათი წლის სტაჟის მიგანა, რისთვისაც საჭირო იყო ჩემი ღონბასში წასვლა. მეც ორიოდე დღით გამგზავრება გადაწყვიტე, თან ღოდოც წავიყვანე, რათა მეჩვენებინა ის ადგილები, სადაც ვცხოვრობდი და ვმუშაობდი მთელი ათი წლის

განმავლობაში. ჩავედი თუ არა შახტაზე, ბინა დავიდე ჩვენს ყოფილ მეზობელთან, გრიშა მალახუცთან. გრიშა და მისი მეუღლე ფენია სულ იცრემლებოდნენ, ისე გაეხარდათ ჩვენი დანახვა. ჩემი და ჟანას სურათი, ნანასთან ერთად გადაღებული, ოთახში ეკიდათ კედელზე და გვითხრეს, რომ ძალიან ხშირად გახსენებთო. კარგად გაგვიმასპინძლდნენ და ოთახიც გამოგვიყვეს. მეორე დღეს, როცა გაიგეს იაგო ილიჩი ჩამოვიდაო, ერთი ამბავი ატყდა და ექიშპებოდნენ ერთმანეთს – ჯერ მე უნდა წავეყვანო ოჯახშიო. ორი დღე კი არა, ორი კვირა აღარ გამოგვიშვეს ღონბასიდან. ყოველდღე ქეიფსა და დროსტარებაში ვიყავით. დოდო გაოცებული იყო, ამას კი ვერ ვიფიქრებდი, თუ ყველას ასე ძალიან უყვარდიო. ჩემს ყოფილ მოადგილეს, საშა ნეგოროდოვს, გვერდიდან ვერ ვიცილებდი. მივაცილებდი თავის სახლამდე, შემდეგ ისევ გამომყვებოდა და უკანვე მომაცილებდა. მისი მეუღლე ჩემი იქ მუშაობის პერიოდში მუშაობდა შახტის ბუღალტერიაში მონაგარიშედ. ერთად მუშაობის დროს მე და საშას ერთხელ ასეთი კურიოზი შეგვემთხვა:

შევედით გორლოვკის ცენტრალურ უნივერსიტეტში და ვათვალისწინებდით სხვადასხვა ნივთებს. საშამ გადმოაღებინა გამყიდველ გოგონას ქალის ლიფები და მითხრა:

– იაგო ილიჩ! აბა, ნახე, რომელი მოუვა ჩემს ცოლს კარგადო. გამყიდველი გოგონები სიცილით კედებოდნენ. შენი ცოლის ლიფებს იაგო ილიჩს არჩევენებო?

ჩვენც ბევრი ვიყინეთ, როცა მივხვდით, რაშიც იყო საქმე, მაგრამ ლიფები მაინც ავარჩევინე საშას.

კიდევ ერთი კურიოზული შემთხვევა:

ალოზი შესულა გორლოვკის რესტორანში და როგორც კი დაუნახავთ, ყველანი შემოხვევიან გარშემო – იაგო ასანიძე მოვიდაო, დასვეს თურმე და სულ შამპანურებით აქეიფეს. ალოზის ერთი კი უთქვამს, მე იაგო ილიჩი არა ვარო, მაგრამ არავის დაუჯერებია, ყველა ამბობს, რომ იაგო ილიჩი ძალიან თავმდაბალი კაციო და მართალი ყოფილაო. საქმე ის იყო, რომ როცა გორლოვკაში ვცხოვრობდი, ყველამ იცოდა, რომ 6-7 შახტაზე მუშაობს ქართველი ინჟინერი იაგო ილიჩი, რომელიც ძალიან უყვარს მთელ შახტასო, მაგრამ ბევრი

პირადად არ მიცნობდა და რომ დაინახეს უღვაშიანი ქართველი, მორიდებით ჰკითხეს, თქვენ ხომ 6-7 შახტადან ხართ, ასანიძეო. დადებითი პასუხი რომ მიიღეს, ყველამ მოინდომა მისი პატივისცემა.

ალოში სახლში კარგი ნასევამი მოვიდა და ამბობდა – მე იაგო ილიჩი ვარო. ჯერ ვერ მივხვდით, რაში იყო საქმე, მაგრამ შემდეგ რომ მოგვიყვა რაც მოხდა, ყველამ ბევრი ვიცინეთ.

ფენიამ ღოდოს გააკეთებინა უამრავი ეოლოს მურაბა თბილისში წამოსაღებად. როგორც იქნა, ორი კვირის შემდეგ გადაეწყეიგეთ წამოსვლა. წამოსვლის წინა საღამოს, როდესაც ჩვენ მარტონი ვისხედით ფენიასა და გრიშასთან ერთად, მოვიგონეთ ერთი ჩვენი აღრინდელი სასაცილო ამბავი:

შახტაში ჩემი მუშაობის პერიოდში ძალიან ხშირი იყო ბინების გაძარცვის, გარაყების გაგებვისა და მანქანების გატაცების შემთხვევები. ფენიასა და გრიშას ეზოში ჰქონდათ გარაჟი და შიგ ყეენათ მანქანა „მოსკვიჩი“. ერთხელ, ღამის სამ საათზე, მირეკავს ფენია და მეუბნება, ჩვენს შემოსასვლელში ვიღაცები ხმაურობენ, ალბათ კარების გაღება უნდათ და სასწრაფოდ მოგვეშეელო. მე და ჩემს ძმას სახელი გვქონდა შახტაზე გავარდნილი – მათი მომრევი კაცი არ არისო. წამოვცვივდით ფეხზე, ჩავიცვიით, ავიღეთ იარაღი და გავცვივდით ფენიასთან. ჩვენ გვგონია, რომ ყაჩაღები შესულები არიან პატარა, საკუჭნაოსმაგვარ ოთახში და იქიდან ცდილობენ ბინაში შეღწევას. ეს შესასვლელი შიგნიდან იყო ჩაკეტილი და დაეიწყეთ კარის ბრახუნი და ყვირილი – გაგვიღეთო. ჩვენს ყვირილზე ხმაური შეწყდა და სიჩუმე ჩამოვარდა. გრიშამ და ფენიამ უკვე გაიგეს ჩვენი მისვლა, იმედი მოეცათ და შიგნიდან დაგვიწყეს ყვირილი, ფრთხილად იყავით, არ მოგკლანო. რაკი კარები არ გაგვიღეს, ალოშის ვუთხარი, კარები შევამგვრიოთ-მეთქი. ალოშიმ მარჯვენა ხელში ხანჯალი ჩაბლუჯა და ბეჭით კარებს მიაწვა. მე ხელში იარაღი მაქვს მომარჯვებული, რომ თუ გაქცევას მოინდომებენ, იარაღით გავაჩერო, უკიდურეს შემთხვევაში ვესროლო კიდეც. შევანგრეთ კარები და რას ვხედავთ: ორი დიდი ციმბირული კატა შიშით მოკრუნჩხულა კუთხეში და თვალებს აბრიალებს. თურმე გრიშას და ფენიას

დაწოლის წინ ეს კატები ვერ შეუნიშნავთ და ისე ჩაუკეცავეთ კარები. კატებს ნაშუალამევს ჩხუბი დაუწყიათ და ყველაფერს ამგვრედნენ, რათა გარეთ გამოსულიყვნენ. გრიშა და ფენია ძლივს დავამშვიდეთ. ბოლოს გვთხოვეს, ეს ამბავი შახტაზე არ გვეთქვა, რათა დასაცინები არ გამხდარიყვნენ. ჩვენც საიდუმლოდ ვინახავდით ამ ამბავს.

ბევრ სხვადასხვა სასაცილო ამბავს ვიგონებდით და შუალამემდე არ დაგვიძინია. გული დამწყდა, რომ ის სახლი, რომელშიც მე ვცხოვრობდი, დამწვარიყო და ნანგრევებიდა დარჩენილიყო. თურმე ჩემ შემდეგ ვინც ცხოვრობდა – ვოლკოვი, ცეცხლი გასჩენია, თვითონაც შიგ ჩამწვარა და ისე განადგურებულია ამხელა სახლი, რომ ჩაქრობა ვერ მოუხერხებიათ. კიდეც კარგი, ეს სახლი სულ ცალკე იდგა და მეზობლად არავეინ დაზიანებულია.

წამოსვლის წინ დიმიტრი კუმნეცოვმა, ვისთან ერთადაც ვცხოვრობდი პირველად (დიმიტრი კუმნეცოვი იყო ჩემს უბანზე, გვირაბების გამყვანთა ბრიგადირი, აქტიური და გულიანი მომუშავე. მათთან ერთად ერთ ბინაში ვიცხოვრე, ცოლის შერთვამდე, თითქმის ორი წელი. ის და მისი მეუღლე კატია ისე მეპყრობოდნენ, როგორც თავისი ოჯახის წევრს), მოიყვანა თავისი მანქანა, ჩაალაგა შიგ მურაბები, შემწვარი ბაგები, ქათმები, ერთი ყუთი სასმელები და გაგვაცილეს ნიკიტოვკის სადგურზე. აგვიღეს მაგარებლის ბილეთები და სანამ მაგარებლის კუპეში არ დავბინავდით, არ მოგვცილებიან. ერთმანეთს დიდი სიყვარულით დავემშვიდობეთ.

XIV

ჩემს მოგონებებში არ შემიძლია ერთი თავი არ გამოვყო ჩემი დედულისათვის, ჩემი რგანისათვის.

რგანი – ჩემი სიყვარული და სიხარული,

რგანი – ჩემი მწუხარება და ტკივილი.

კაცი რომ დაბერდება, ბავშვობისდროინდელი ამბავი უფრო ახსოვს, ვიდრე გუშინდელი. ასეა საერთოდ და ასე ვარ მეც. მე რგანთან მაკავშირებს სწორედ ჩემი ბავშვობა, რომლის უმეტესი ნაწილი იქ მაქვს გატარებული. საშვეარდნო კლდეების ძირში გადიოდა მშვენიერი, მაგრამ მიხვეულ-მოხ-

ვეული ფართო გზა. რამდენიმე მეტრის მოშორებით, ხრამის გასწვრივ ადიოდა ვიწრო გზა კლდეებიანი და ბუჩქნარიანი, რომელიც მოკლებე კვეთდა და საბოლოოდ უერთდებოდა ფართო გზას. ამ ხრამით ვერც ქალი ავიდოდა ადვილად და ვერც კაცი, ამ გზით ასევე მხოლოდ ახალგაზრდას და ცელქ ბავშვს თუ შეეძლო. მე ისე მიყვარდა რგანში სიარული, რომ როდესაც იქ მივდიოდი, სწორედ ამ გზით ავდიოდი ხოლმე, სულ რამდენიმე წუთით რომ მომეგო დრო და მალე მივსულიყავი ჩემს საყვარელ დედულში. მე აღარ მოვყვები იმ ამბავს, თუ როგორ მიყვარდა ბებიია და ბაბუა, ბიძები და ბიცოლები, ან როგორ მეფერებოდნენ და მანებივრებდნენ ისინი. ეს საკმაოდ ვრცლად მაქვს აღწერილი ჩემს წიგნში. ამ თავში მინდა აღეწერო და გავიხსენო მხოლოდ ზოგიერთი რამ, რაც ნიშანდობლივია ჩემთვის.

ის პაგარა უბანი, სადაც დედაჩემი გაიზარდა და სადაც მე ასე მიმიხაროდა ხოლმე, მხოლოდ ექვსი ოჯახისაგან შედგებოდა: სიკინჭალაშვილი ვარდენი, სიკინჭალაშვილი მოსე, სიკინჭალაშვილი ვალოდია, აბესაძე არჩილი, გაბაგაძე ნიკალა და სიკინჭალაშვილი არკადი.

ეს ხალხი ყველა ერთი სისხლისაანი იყვნენ და მჭიდროდ დაკავშირებულნი ერთმანეთთან ნათესაური კავშირით. ისინი ერთი ძირიდან მოდიოდნენ და ივანე სიკინჭალაშვილის შთამომავლები იყვნენ. დედაჩემის ბაბუა ივანე და ვარდენის მამა დავითი ძმები იყვნენ. მათ ფუძეზე იყო ორი ოჯახი: ვარდენის ბიჭები – გივი და ხახუკა. ივანეს ყაჟდა სამი ვაჟი: ფარნაოზი, მურბაყანი და მოსე. სამივენი დიდი ვაჟკაცები იყვნენ, მოქიფეები და დროის მაგარებლები, თანაც კარგი მეოჯახეები. ხალხი მათ შესახებ მღეროდა კიდევ:

„ბედა რგანმა გამოზარდა

სამი მოქიფე შვილი,

ფარნაოზი, მურბაყანი

მოსე სიკინჭალაშვილი“.

ვალოდია სიკინჭალაშვილი ფარნაოზის შვილი იყო და მის ფუძეზე ცხოვრობდა. ფარნაოზს ჰყავდა ქალიშვილი მარგალიტა, რომელიც მიათხოვეს ნიკალა გაბაგაძეს და ბედსიძედ შემოიყვანეს იგი. მურბაყანს ვაჟი არ ჰყავდა და ერ-

თადერთ ქალიშვილ იულიაზე დაისიძეს არჩილ აბესაძე, ხოლო არკადი მოსეს შვილი იყო და ცალკე ოჯახად ცხოვრობდა. მეორე შვილი გოგია მოსესთან ერთად ცხოვრობდა. როგორც ვხედავთ, ეს ოჯახები ერთი სისხლისანი იყვნენ და მათ შვილებს სიკინჭალაშვილის სისხლი და გენი ურევია. ძველი ღრო რომ ყოფილიყო, ალბათ ყველანი ერთად იცხოვრებდნენ ერთ დიდ ოჯახად. ჩემთან ერთად გაიზარდა ამ ოჯახების მომავალი თაობა. ისინი ყველანი ჩემი ბიძაშვილები და დეიდაშვილები იყვნენ, ყველას ნახვა მენატრებოდა და ყველასთან მიმიხაროდა მისულა.

გამრავლდა შთამომავლობა, გაიზარდნენ არკადის ბიჭები და დასახლდნენ ცალ-ცალკე აბელი და სოსო, გოგიასაც ორი ვაჟი შეეძინა – ფრიდონი და მოსე. კარგი ბიჭები დაიზარდნენ იულიას შვილები – ლევანი და პავლე. ვარდენის ბიჭებიც ცალ-ცალკე დასახლდნენ და გაზარდეს კარგი ვაჟკაცები: გივიმ რამაზი, ხოლო ხახუკამ – ბონდო და ბადრი. ეს ახალგაზრდები ტრიალებდნენ სიკინჭილაშვილების იმ პაგარა უბანში და თუკი ბავშვობაში ძალიან მიყვარდა იქ სიარული, ახლა კიდეე უფრო დიდი სიხარულით მივდიოდი ხოლმე მათთან. მე აქ აღარაფერს ვწერ ვალოდიას ბიჭებზე – ტარიელსა და ოლეგზე და მარგალიტას სამ მშვენიერ ვაჟკაცზე, რომლებმაც ადრე გაიკაფეს გზა ცხოვრებაში და ძირითადად თბილისში ცხოვრობენ.

სულ მხიარულებისა და სიმღერის ხმა გამოდიოდა ამ უბნიდან. განსაკუთრებით უნდა მოგესმინათ პავლეს, ლევანისა და აბელის სიმღერა, რომ კაცს გეგრძნო, რა ძალა აქვს ქართულ სიმღერას. პავლე დაიწყებდა რაღაც არაჩვეულებრივი, სულში ჩამწელომი ნაზი ხმით, ლევანი შემოსძახებდა და აპყვებოდა მჭექარე მოძახილს, ხოლო აბელი თავისებური, შალიაპინის მსგავსი ბარიტონით დააგვირგვინებდა სიმღერას. განში ერუანტელი დაგივლიდა მათი სიმღერის მოსმენისას. მე იმიტომ აღვწერე ეს პერიოდი და ეს მხიარული ხანა, რომ სამწუხაროდ, ისე გაწირა ღმერთმა ეს უბანი, რომ სიმღერის ნაცვლად იქიდან მხოლოდ გლოვის ხმა ისმის და ძაძას დაუფარავს ეს მხიარული და საყვარელი უბანი.

მახსენდება ასეთი შემთხვევა: რგანში მივდიოდი და საბაგირო გზასთან შევხვდი გივი სიკინჭალაშვილს, რომლის

ნახვაც მე ყოველთვის მიხაროდა, უფრო იმიტომ, რომ თავისი სილამაზითა და ვაჟკაცობით ძალიან წააგავდა ჩემს საყვარელ ბიძა არკადის. ერთად წავედით და ვაშაძეებში რომ მივეახლოვდით, მითხრა: – ილიჩ, წინასწარ გაფრთხილებ, რომ მივალთ, ხვეწნა არ დამაწყებინო, ჯერ ჩემთან უნდა შევიდეთო. მეც დავეთანხმე. მის სახლთან რომ შევუხვით, დაინახა, ჭიშკართან კრაზი დგას (დიდგაბარიტიანი თვითმცლელი მანქანა), რომელზეც მისი შვილი რამაზი მუშაობდა და მთელი კვირაობით წასული იყო ხოლმე რეისებში. მანქანას რომ შეხედა, აღფრთოვანებულმა ხმამაღლა წამოიძახა: – ოპ, შენ გენაცვალოს შენი მამა, რამაზიც მოსულაო! შევედით და კარგი პურისჭამა და საუბარი გავმართეთ. ეს იყო ჩვენი უკანასკნელი ქეიფი ერთად. სამწუხაროდ, მალე უდროოდ დაიღუპა გივი. არ გასულა დიდი ხანი, რომ გივის მეუღლეს, ქალბატონ ვარას ჯერ კიდევ არ გაეხადა შავები, რომ დაიღუპა რამაზი, ეს ულამაზესი და მთასავით ვაჟკაცი კაცი.

დაიღუპნენ მომღერალი ძმებიც – ლევანი და პაულე, ხოლო მესამე ძმას, აბელს გამოაკლდა უსაყვარლესი შვილი – ჭაბუკი, რომელიც მანქანის ჩამოსაყვანად იყო წასული და გორის გზაზე დაიღუპა. ასე ჩაკედა აბელის გული, მაგრამ ღმერთმა ესეც არ აკმარა და ბოლოს ამ ჯავრზე წნევამაც დაარტყა. დაიღუპა სრულიად ახალგაზრდა ვალოდიას ქალიშვილიც, უსაყვარლესი ადამიანი – ნაზი, რომელიც მთელი სოფლისა და უბნის სული და გული იყო, ყველას დამხმარე ჭირსა და ლხინში, დაუბარელი და საქმიანი.

მე აქ არაფერს ვწერ ცოტა ხანშიშესულ ადამიანთა გარდაცვალებებზე, რომლებიც ასევე ძალიან მიყვარდნენ, მაგრამ გვინდა თუ არ გვინდა, უნდა შევეგუოთ იმ აზრს, რომ ყველანი მოკვდავნი ვართ და საბოლოოდ ჩვენი მუდმივი სამყოფელი ზეციური სასუფეველია, ხოლო სასურველია, რაც შეიძლება გვიან წავიდეთ იმ ქვეყნად.

მინდა, ყურადღება გავამახვილო ჩემი საყვარელი ბიძის, ჩემი გოგიას ოჯახზე, თუ რამდენი უბედურება იწვნია ამ ოჯახმა. გოგიას დაეღუპა ბაბუის მოსახელე ვაჟი – მოსე ჩვიდმეტი წლის ასაკში. დარჩა გოგო და ერთი ვაჟი – მალონა და ფრიდონი. მალონა გათხოვდა ხრეთში და ეყოლა

ორი ვაჟი: გოჩა და ხვიჩა და ერთი ქალიშვილი მეგი. მაგრამ თურმე როგორც 'მამლუქში' არ ეწერათ ბედი ხვიჩას და გოჩას, ასე არ ეწერათ ბედი მადონას შეილებსაც. გოჩამ უკვე სამხედრო სამსახური მოიხადა და ღლე-ღლეზე ელოდნენ მის ჩამოსვლას ლენინგრადიდან, როცა მოვიდა ღეკემა მისი გარდაცვალების შესახებ. სასოწარკვეთილებმა მკედარი ჩამოასვენეს ეს ულამაზესი, ხუჭუჭთმიანი ვაჟკაცი. სულ მალე დაიღუპა ხვიჩაც და მადონა დარჩა მეგის ანაბარა. აბა, როგორ იმოქმედებდა ეს ამბავი მადონასა და მის მეუღლეზე, ან მადონას უბედურ მშობლებსა და ძმამზე.

ფრიდონს ჰყავდა ორი ვაჟი – გია და გელა. მათ შეხაროდნენ მშობლები, გულნაზი და ფრიდონი, ბები-ბაბუა – მერიკო და გოგია, მაგრამ თურმე ამ სიხარულსაც არ ეწერა დიდი ხანი და გია დაიღუპა კრასნოდარის მხარეში 25 წლის ასაკში. ისიც მკედარი ჩამოასვენეს იქიდან. ძაძით შეიმოსა გოგიას ოჯახი. გამწარებული იყო ყველა. შვილის გარდა გულნაზს კიდევ დაეღუპა ახალგაზრდა ძმა – ივანე უფლისაშვილი.

ჩემი საყვარელი ბიძის, გოგიას ოჯახი დარჩა გელას იმედად, რომელიც, საბედნიეროდ, ისეთი საქმიანი, ჭკვიანი და კარგი შეხედულების ვაჟკაცი იყო, რომ მან გადაატანინა ოჯახს გიას დაღუპვით გამოწვეული მწუხარება. დაიღუპა ჩემი საყვარელი ბიძა – გოგიაც და ჩემს ბიცოლა მერიკოს სამუდამოდ ჩასწყვიტა გული. კიდევ კარგი, გელა ძალიან ყურადღებიანი იყო, ის თბილისში ცხოვრობდა და მუშაობდა, მაგრამ ხშირად ჩადიოდა თავის ბებიასთან და მშობლებთან, ეხმარებოდა და ამხნევებდა მათ.

2006 წლის თებერვალში, ღამის 3 საათზე დაგვირეკეს, გელა დაიმგვრა და საავადმყოფოშიაო. მე და ბურიკო მაშინვე გავიქეციტ დასახმარებლად, მაგრამ ბურიკო მორიგე ექიმმა სანახავად არ შეუშვა, ისეთ უიმედო მდგომარეობაშია, მისი ნახვა არ შეიძლებაო. მისცეს წამლების სია, ეს წამლები მოუტანეთ და ჩვენ ცდას არ დაეკლებთ, რომ გადარჩესო. ერთ საათში ყველა წამალი მიტანილი გექონდა, მაგრამ უშედეგოდ, გელა ვერ გამოაკეთეს. მოვიდა ნაწილის გენერალიც, სადაც გელა მსახურობდა, ჩვენ წავიყვანთ ჰოსპიტალში და ყველაფერს ვიღონებთ მის გადასარჩენადო, მაგრამ აეად-

მყოფის ადგილიდან დაძვრა არ შეიძლებოდა და ასე, გონს მოუსვლელად დალია სული. მკედარი ჩამოასვენეს რგანში. აბა, რა დღეში იქნებოდა მისი ცოლ-შვილი, მშობლები და უბედური ბებიამისი. ასე განადგურდა ეს საყვარელი სიკინჭალაშვილების უბანი, საიდანაც აღრე მხოლოდ სიმღერის ხმა გამოდიოდა.

გაეა დრო და ალბათ ოდესღაც კიდევ ამღერდება ეს უბანი, მაგრამ მე ვერ მოვესწრები ამას. როგორ მინდა ვნახო ხოლმე საყვარელი ბიძაშვილი, ღმერთისაგან დასჯილი ფრიდონი და ვანუგეშო, მაგრამ მიჭირს რგანში მისვლა. გახედვაც აღარ მინდა ამ ჩემი საყვარელი მხარისაკენ, სადაც ისე გაგეწირა ღმერთმა, რომ ჭაბუკის – მოსეს, გიას, გელას და გოჩას სახლშიც არ ეღირსათ სულის ამოსვლა, ყველანი მკვდრები მოასვენეს სახლებში. ასეთი დაუნდობელია ცხოვრება, მაგრამ თავის მოკელა საქმეს ვერ უშველის: „ჭირსა შიგან გამაგრება, ისრე უნდა, ვით ქვიგკირსაო“ და იძულებულები ვართ, ჩვენც გავმაგრდეთ და პატივი ვცეთ ახლობლების ხსოვნას.

XV

ქანას მამა – ვანო დიმიტრიადი იტყოდა ხოლმე: – დოდომ ათი წლის სიცოცხლე შეგვმაგაო. ერთხელ ვანო გაციებულ იყო და გრიპი დაემართა. ეს რომ გავიგეთ, დოდომ ვანოცა და ელენეც თბილისში ჩამომამყვანინა, უმკურნალა და სანამ არ გამოაჯანმრთელა, სოფელში არ გაუშვა.

და განა მარტო ვანოს შემაგა დოდომ სიცოცხლე? ყოველ ჩვენგანს. ჩემი გრაგიკული ამბების შემდეგ, ძნელია ვინმემ წარმოიდგინოს, თუ როგორ მიჭირდა სულიერად. მე ჩემს თავს კი აღარ ვჯავრობდი, მარტო რომ ვყოფილიყავი, ალბათ სიკვდილსაც აღვილად შეეურიგდებოდი, მე ვჯავრობდი ბავშვებს, როგორ აღმეზარდა ისინი, როგორ დამეყენებინა გზაზე და როგორ გამეგრძელებინა თინასა და ქანას სახელები და სიცოცხლე. სწორედ დოდომ შემადლებინა ეს ყველაფერი და სიცოცხლე და ენერგია არ დამოგა ჩემი სანუკვარი მიზნების განსახორციელებლად.

როდესაც ნანა და ქეთინო დავაბინავეთ, სახლში ჩვენ და ბურიკო დაერჩით. სამივენი ემუშაობდით და საღამოს

დადლილები ვბრუნდებოდით. იყო შემთხვევები, როცა ზურიკოს სახლში მოსვლა აგვიანდებოდა, ჩვენ კი ძილს თავს ვეღარ ვართმევდით, მაგრამ დოღო მანამ არ დაიძინებდა, სანამ ზურიკო არ მოვიდოდა, პაგარა ბაეშევივით ავახშმებდა და დააწვენდა. უნდა ვაღიარო, რომ მე ვერ ეძლებდი, ვიძინებდი და დოღოსაც ვეუბნებოდი, რა თავს იკლავ, დაიძინე, ზურიკოს აქვს თავისი გასაღები, როცა მოვა, კარებს გააღებს და შემოვა-მეთქი, მაგრამ ვერ ვიყოლიებდი.

— ეჰ! იაგო, შენ რა იცი, რამხელა სიხარულს განვიცდი, კარებში რომ გასაღები გაჩხაკუნდება და ვიცი, რომ ზურიკო მოვიდა, მარგო ამ სიხარულად ღირს ჩემი ღამის თევად, მეცყოდა ხოლმე და მეც მჯეროდა, რადგან უზომოდ იყო შეყვარებული მასზე. ყოველი მისი მოქმედება, მისი ფეხის ხმა, დანახვა სიგყვით გამოუთქმელი სიხარული იყო მისთვის. რომ ვუსტქერი ჩემს განვლილ ცხოვრებას და ვაანალიზებ, თუ რამხელა ღვაწლი მიუძღვის დოღოს ჩემი ოჯახის შექმნასა და ჩემი შვილების აღზრდაში, ის ნამდვილად ღირსი იყო სიყვარულისა და ბედნიერებისა, გკბილი ცხოვრებისა და სიბერისა, მაგრამ...

1992 ივლისის ერთ დაწყევლილ დღეს დოღო წაიქცა მერევეში, სახლის შემოსასვლელში და ფეხი მოიგეხა. მაშინვე გავაგებინეთ ჩემს მეგობარსა და ნათლიას, ჩემს ცოლისძმას, გოგი კიკნაძეს, რომელიც საავადმყოფოს მთავარ ქირურგად მუშაობდა. წავიყვანეთ სასწრაფოდ საავადმყოფოში, გადაეულეთ სურათი და დადგინდა ბარძაყის ძელის მოგეხილობა. შეიკრიბნენ ექიმები კონსილიუმზე, რომელთა შორის თვით გოგი და მთავარი გრავმატოლოგი ცეზარ ღამბაშიძეც იყვნენ. იმსჯელეს, მკურნალობის რომელი ვარიანტი აერჩიათ და უპირატესობა მიანიჭეს ყველაზე იოლ ფორმას, მე რომ არ გაეწვალებულიყავი საავადმყოფოში ყოფნით და არ მიმეგოვებინა სახლი, დოღო უნდა წოლილიყო მაგარ გახტმე და თან ფეხის გერფზე დაედოთ ლახტი — თაბაშირი, რათა ფეხი არ გაენძრია. ასეთ მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყო შეხორცებამდე, შემდეგ თაბაშირს შეხსნიდნენ. ძალიან ღიდხანს ვუვლიდი მწოლიარეს, მაგრამ თაბაშირის შეხსნის შემდეგ ფეხზე მაინც ვერ დადგა და მასაჟები დაუნიშნეს. დოღო

წავიყვანეთ ჭიათურაში, მთელი ზამთარი მერაბ კიკნაძის სახლში გვეწვინა და მასაყებს ვუკეთებდით, მაგრამ ვერც ჭიათურის მასაყებმა გვიშველა და 1993 წელს ისევ თბილისში გადმოვიყვანეთ. ყოველდღე რესპუბლიკური სააჟაღმყოფოდან მოგვყავდა ექიმები და მასაყისტები. მკურნალობის შედაგად შეძლო ჯოხებით გავლა, მაგრამ უმოდრაობის გამო მუხლის ძელებში მოხდა ჩაკირვა, რის გამოც ფეხს ვეღარ ხრიდა. ექიმების რჩევით დაეაწვინე ალდგენითი თერაპიის სააჟაღმყოფოში, ვუკეთებდით სხვადასხვა ვანებს, ემკურნალობდით გამოსხივებით, დაგვყავდა ვარჯიშებზე, ერთი სიტყვით, არ ვაკლებდით არანაირ პროცედურას, დღე და ღამე თავზე ვადექი და ერთი წუთითაც არ ვგოვებდი ყურადღებისა და საჭირო წამლების გარეშე.

ალდგენითი თერაპიის სააჟაღმყოფოში დოდო მთლიანად ვერ განიკურნა, თუმცა ჯოხით სიარული მაინც შეძლო. წავედით ჭიათურაში, მაგრამ რამდენიმე ხანში ისევ ცუდად შეიქნა და თითქმის უიმელო მღგომარეობით დაეაწვინეთ თერაპიულ განყოფილებაში, სადაც განყოფილების გამგე იყო გოგის კარგი მეგობარი ეთერ ენუქიძე, რომელიც თავის თანამშრომლებთან ერთად ძალ-ღონეს არ იშურებდა დოდოს გადასარჩენად. მოგვათავსეს ორსაწოლიან პალატაში. მე იქ, მის გვერდით ვრჩებოდი და თავს არ ვიზოგავდი მისი გამოჯანმრთელებისათვის. სწორედ ამ პერიოდში გოგი კიკნაძე იყო უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, საქართველოს პარლამენტის წევრი და ძალიან გვეხმარებოდა მედიკამენტებით. შაბათ-კვირას, თბილისიდან რომ ჩამოვიდოდა, უმაღლესი საბჭოს სანახაჟად მოვიდოდა, წამლებს მოგვიტანდა, გაგვამხნეევებდა და ამის შემდეგ მიდიოდა სახლში.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, დოდო სოფელში ამოვიყვანე და ყოველნაირად ვცდილობდი მის მომჯობინებას, მაგრამ რახან ერთხელ შეერყა ჯანმრთელობა, ვერა და ვეღარ მოიკეთა. ისევ ცუდად გახდა და ახლა გოგიმ დააწვინა თავისთან, სააჟაღმყოფოში, სადაც თვითონ იყო დირექტორიცა და მთავარი ექიმიც. რამდენჯერმე გამოვტაცეთ სიკედილს ხელიდან, მთელი ღამე აფთიაქებში დავერბოდი სხვადასხვა დანიშნულების წამლების საყიდლად, რადგან სააჟაღმყოფოში არა-

ნაირი წამალი არ პქონდათ. ერთი წუთით არ ვტოვებდი მარგო. თუ სოფელში მომიწევდა წასვლა, ექთანი მეთვალყურეობდა. გოგიც თან პყვებოდა. მისი ამაგი შეუფასებელია. ისინი ხომ ერთად გაზრდილები იყვნენ, ერთმანეთს და-ძმად თელიდნენ და არა ბიძაშვილებად. გოგისაც არასოდეს უღალატია ამ დაძმური გრძნობისათვის.

ბოლოს გოგიმ მირჩია, იქნებ ჯობდეს მისი სოფელში წაყვანაო, არც შენ იწვალეზ ამდენს და ღოდოსაც იქნებ პაერი მოუხდესო. ალბათ, გოგი, როგორც გამოცდილი ექიმი, ამჩნევდა, რომ ღოდოს გამოჯანმრთელება აღარ შეიძლებოდა, პირდაპირ თქმა კი ერიდებოდა და ამიგომ ასეთი ტკიბილი სიტყვით გამოგვისტუმრა. მე უბედურს კი კიდეე მქონდა იმედი, რომ პაერი მოუხდებოდა და გამოკეთდებოდა.

სოფელში ღოდომ ბეერი იწვალა, მაგრამ ფეზზე დადგომა მაინც ეეღარ შეძლო, ლოგინად ჩაეარდა და მთელი ორი წლის განმავლობაში პატარა ბავშვივით ეუელიდი.

ძალიან ბეერს ეწვალობდი, მაგრამ ღმერთს მაინც იმას ეევედრებოდი, ოდონდ ეცოცხლა და პირში სული პქონოდა, თუმცა ღმერთს ჩემთვის არასოდეს მოუსმენია და ახლა მომისმენდა? არადა, საწყალი, სულ დატკბა ამ ავადმყოფობის დროს. რომ ხედავდა, ამ დღეში ეიყავი და მისთვის თავს არ ეზოგავდი, ისიც ცდილობდა, სიტყვით მაინც ესიამოვნებინა ჩემთვის. მოშიედებოდა და საჭმელს არ ჭამდა, მე თუ არ შეეჯამედი. შენ თუ არ ჭამ, არც მე შეეჭამო, მეტყოდა ხოლმე და თავისთან ერთად მაჭმევდა. შუადღისას ძალით დამაწვენდა, — ზურიკოს გაფიკებ, წამოწექი და ცოტა დაისვენე, შენი თავი თუ არ გეცოდება, მე მაინც შემიცოდე, ხომ იცი, შენს მეგი პაგრონი არაეინ მყავსო. მეც მისი გულისთვის ეუფრთხილდებოდი თავს.

ნათქვამია: „გაჭირვებულს ქვა აღმართში მიეწიაო“ — მეც ასე დამემართა. განა ის განჯეა არ კმაროდა, რასაც ღოდოს გამო განვიცდიდი? მაგრამ ღმერთმა ესეც არ მაკმარა. დედაჩემს თვალთ დააკლდა და მხოლოდ კედელ-კედლ ახერხებდა სიარულს. ბოლოს სულ დაკარგა მხედველობა, სმენაც დააკლდა და აღარც სიარული შეეძლო. იძულებული გაეხდი, ისიც ლოგინში ჩამეწვინა და ღოდოსავით მწოლე-არესთვის მომეველო.

2000 წლის პირველი ივნისია. ის ძნელად მოსაგონარი დღე. დოდო ჩვეულებრივ ხასიათზეა და მეუბნება:

– გახსოვს, იაგო, პირველ ივნისს როგორ მზადებაში ვიყავი ხოლმეო. ახ, ნეტავ იმ დროსო, ამოიხვნეშა. ორ ივნისს ხომ მისი სათაყვანებელი ზურიკოს დაბადების დღეა. ზურიკოს ყველა ამხანაგი დაუპატიჟებლად მოდიოდა, პქონ-დათ მხიარულება და დროსტარება.

– დოდო, მაგის ჯავრი გაქვს? დღესაც მოვემზადოთ-მეთქი, – ეუთხარი და დაუადგი წყალი ასადულებლად. ქათამი დავკალი, გავპუტე და გავრეცხე, მაგრამ ჭამა დოდოს აღარ დასცალდა. წამომაყენე საწოლზეო, მითხრა, მეც მოვხვით ხელი და წამოვაყენე, რომ საწოლზე ჩამომესვა და ასე გვესაუბრა, მაგრამ უცბად ჩამოუვარდა თავი და ასე, ჩემს ხელში ამოუვიდა სული. არ ვიცი, რა ძალამ გადამატანინა ასეთი უეცარი სიკვდილი. ასე მაინც არ დამაქრულიყო ავადმყოფობის დროს ან ცუდი რამე მახსოვდეს მისგან. რეა წლის განმავლობაში არ დამიკლია მოვლა და მზრუნველობა, არც სიკვდილის შემდეგ მომიკლია სათანადო პატივი. ხშირად ვარ მის საფლავზე და არ ვაკლებ არც ყვავილებსა და არც სანთლებს, მაგრამ ეს კი არ მამშვიდებს, უფრო მიმძიმებს სულს, ახლაც ცოცხალივით ვხედავ სიმშარში და ცოცხალივით ვესაუბრები. ჩემი ცხოვრების ყველაზე ძნელი პერიოდი მასთან გაგატარე. 38 წელიწადი ვიცხოვრეთ ერთად. რამდენი გაჭირვება და ლხენა, რამდენი მწუხარება და სიხარული გადაგვიტანია ამ დროის განმავლობაში, რამდენი რამ... მე უკვე შეჩვეული ვიყავი იმ აზრს, რომ დავკარგე საყვარელი მეუღლეები, მაგრამ ფიქრობდი, რომ კიდევ შეიძლებოდა ამ ქვეყნად ცხოვრება, ვიმედოვნებდი, სიბერეში მაინც მეყოლებოდა გვერდში თანამგრძნობი ადამიანი და არ დავიგანჯებოდი მარტო ყოფნით.

ოხ, როგორ შევნატრი მოხუცებულ ცოლ-ქმარს. როცა დავინახავ, სულ ელოცავ ხოლმე. ასე მინდოდა მეც დავებრებულიყავი ჩემს მეუღლესთან ერთად, მაგრამ ღმერთმა ასე არ ინება.

2001 წლის იანვრში გარდაიცვალა დედაჩემიც. მართალია, 100 წელს გადაბიჯებული, მაგრამ როგორიც არ უნდა

იყოს დედა, ის ყოველთვის დედაა. დედის ხნოვნება არ განისაზღვრება მისი ასაკით. ჩემდაუნებურად მაგონდება ლექსი:

დედის წლოვანება

ველარ გავიგონებ დედაჩემის ხმას,
ველარა... მეუ ვიქმენ ბედით ვნებული!
ო, როგორ მამწარებს ზოგის შეკითხვა:
რა ხნისა იყო განსვენებული?

– რა ვიცი... ერია ჭაღარა თმაში...
ქღრილებს კითხვა და პასუხი თავში,
წლებით ვინ გაზომა დარდი დედისა, –
დედა მე დაეკარგე დედის ასაკში.

ღიბს! დასანანია, დასანანი, მაგრამ რას იზამ, უკედავი არავინაა ამ ქვეყანაზე. ნეტავ ჩემს მეუღლეთაგან რომელიმეს ეცოცხლა იმ ასაკამდე, რაც იცოცხლა დედაჩემმა, რომელიც მომსწრე იყო სამი საუკუნისა: დაიბადა 1899 წელს და გარდაიცვალა 2001 წელს. არც მისთვის დამიკლია მოვლა-პატრონობა, არც ავადმყოფობისა და არც გარდაცვალების შედეგ.

ასე დასრულდა ჩემი ცხოვრების მესამე პერიოდიც. ისევ მომეშხამა აწმყო, მხოლოდ მომავლის იმედიღა მასულდგმულებს, ჩემი შთამომავლების კარგი მომავლის იმედი მაქვს:

„გულს მომავალი ახარებს მხოლოდ,
აწმყო ყოველთვის სევდით სავსეა,
სულ ყველაფერი გაივლის ბოლოს,
და რაც გაივლის, ის ძვირფასია“.

რას ეიზამ. ყველაფერი ძვირფასი არ არის ჩემს ცხოვრებაში. ბევრი განჯვა და დაშხამული ცხოვრება გამოვიარე, მაგრამ რაღაც ხომ იყო ხოლმე ძვირფასი და ამ რაღაცის დაღიწყებაც არ შემიძლია, ისევე, როგორც ბევრი უბედურებისა.

ბედნიერებას მართვა უნდა, უბედურებას გაძლება.

თუ გინდა ბედნიერება, არასოდეს იფიქრო უბედურებაზე, იყავ ცხოვრების კმაყოფილი, თუნდაც მცირედი გაჩუქოს, იბრძოლე ყოველთვის იმის მისაღწევად, რაც სწორად მიგაჩნია, რაშიც მტკიცედ ხარ დარწმუნებული.

* * *

წარსულის გახსენება ყოველთვის დადებით ემოციებთან არაა დაკავშირებული. წარსული ის მძიმე გვირგვინია, რომელიც მხარზე წამოკიდებული, მთელი ცხოვრების მანძილზე თან დააქვს ადამიანს. მძიმეა იგი, მაგრამ ყოველდღიურად ვერ ვგრძნობთ, უბრალოდ, არ ვფიქრობთ მასზე. ასე რომ არ იყოს, გვირგვინის ბიძგა აუტანელი იქნებოდა, გაგვსრესდა კიდეც... და მაინც, მე ჩემმა სინდისმა დამაველა წარსულის გახსენება და ამ მოგონებების დაწერა, ასრულება ვიკისრე და აი, ავასრულე კიდეც. არის გარემოება, რომელიც გვიმორჩილებს, არის ხოლმე შემთხვევა, რომელიც ჩვენი მოვალეობის შესრულებას გვაიძულებს. კარლ მარქსი თავისი ქალიშვილისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში წერდა: „მაპატიე ლაურა, დრო არ მქონდა, რომ წერილი მოკლედ დამეწერა და ამიტომ ასე ვრცელია წერილი“. მურმან ლებანიძე კი თავის ლექსში ასე ამბობს:

„ლექსს ვინ არ წერს!

შენც წერ, მეც ვწერ,

სული ლექსით გვიდგას!

მაგრამ ჩემგან ეს გახსოვდეს:

შაირ-სიგყვის სვლაში

ის, რაც შესაძლებელია

ოთხ სტრიქონში ითქვას,

ყოვლად შეუძლებელია

კარგად ითქვას რვაში!“

ეს სიტყვები კომენტარს არ საჭიროებენ. რაც უფრო მოკლედ და სხარტად გამოხატავ შენს აზრს, რაც უფრო მოკ-

ლედ და ლაკონურად დაწერ, მით უფრო კარგად გასაგები იქნება იგი, მაგრამ რა ექნა, მე მარქსივით დროის ნაკლებობას კი არ განვიცდი, მაგრამ ნიჭის ნაკლებობა უარესია. ანდა რომელ ნიჭზე უნდა ვილაპარაკო, როცა ჩემს მეხსიერებაში ერთად ამოტივტივდა ყველაფერი და გონება ამერია. ასე ყოფილა, როცა ადამიანი ხანში შედის, მას ბავშვობასა და სიჭაბუკეში განვლილი ამბები უფრო უკეთ ახსენდება, ვიდრე გუშინდელი..

ყოველ ადამიანს თავისი საწუხარი გააჩნია. ყველა თავისებურად ებრძვის ბედისწერას, ზოგი ამარცხებს, ზოგი თავად მარცხდება. ის, რაც ბევრისთვის არაუფერია, ერთი ადამიანისათვის გრაგელია და სწორედ ეს გრაგელიები, ეს მარცხები დამიგრიალდა თავში და ამიგომაც მეპატიება, თუ ჩემი მოგონებები ისე ვერ დაეალაგე, როგორც ამას საჭიროება მოითხოვდა.

ძალიან ბევრი განვიცადე ჩემი წარსულის გახსენებისა და ამ მოგონებების წერის დროს, ძალიან ბევრი ცრემლიც ეღვარე და ამის შემდეგ რომელ თანმიმდევრობაზე შეიძლება ლაპარაკი? თანმიმდევრობა კი არა, კინაღამ ხელიც კი ავიღე მათ დაწერაზე, მაგრამ რაკი ვიკისრე, მიტოვება აღარ მინდოდა, ევბრძოდი საკუთარ თავს, საკუთარ თავთან ბრძოლა კი ძალიან ძნელია.

ახლა მინდა, გონების თვალთ გადაეხედო ჩემ მიერ განვლილი ცხოვრების გზას, მინდა გავიხსენო, თუ რა შეცდომები დაეუშვი, და კიდევ, რა გულისტკივილი დამრჩა ამ მოგონებებიდან.

მე რომ ჩემი ცხოვრება თავიდან დამეწყო, ვივლიდი სწორედ იმ გაკვალული გზით, რომლითაც მოვედი დღემდე. ნათქვამია: „სხვა სხვის ომში გმირიარ“. ზოგმა შეიძლება თქვას: ეს ასე არ უნდა გაეკეთებია, ეს ასე სჯობდაო, მაგრამ ყველამ იცოდეს, რომ ცხოვრება უცნაურია, ხშირად სურვილების საწინააღმდეგოდ გაგარებს და გამოქმედებს, და მეც სწორედ ცხოვრება მაკეთებინებდა ყველაფერს და ვერ შევძელი შემეცვალა ბედისწერა.

გულის ტკივილი ბევრი განვიცადე, ბევრი საყვარელი ადამიანი დაეკარგე, მაგრამ განსაკუთრებულად მინდა მოვი-

გონო, ჩემთვის სამი უპვირუასესი ადამიანი – გოგი კიკნაძე, ნოე ასანიძე და მერაბ ვარდანაშვილი.

გოგი კიკნაძე ჩემი მეგობარი იყო ჯერ კიდევ სკოლის დამთავრებამდე. ერთ მერხზე ვისხედით და ერთად დავამთავრეთ საშუალო სკოლა. შემდეგ მოვანათელინე ზურიკო და ამან კიდევ უფრო დაგვაახლოვა, ბოლოს კი ცოლისძმაც გახდა ჩემი. ვინ მოსთელის, გახსენებაც კი ძნელია, რამდენი დრო გვიგარებია ერთად. მუდამ გვიხაროდა ერთმანეთის ნახვა. ჭიათურაში რომ მოვხვდებოდი, მასთან მქონდა თუ არა რაიმე საქმე, მის უნახავად არ წამოვიდოდი. ის იყო ჩემი განუყრელი მეგობარი ჭირშიც და ლხინშიც. დოდოს ავადმყოფობის დროს დიდი ამაგი დაგვდო გოგიმ. როგორც ნამდვილი ძმა, ისე მზრუნველობდა დოდოს და ცდილობდა მის გამოჯანმრთელებას. გოგი უკანასკნელად ვნახე მისი სიდედრის დაკრძალვის დროს და გული მეტკინა, ისე დაემორჩილებინა ავადმყოფობას, რომ სიცოცხლის თავიც კი არ ჰქონდა. როდესაც მისი გარდაცვალება გავიგე, მერევე ვიყავი. იმეამად გული მქონდა ცუდად და სიარული არ შემეძლო. ზურიკოს ტელეფონით ველაპარაკე თბილისში და მითხრა, რომ შაბათს ჩამოვალ და ჩაგიყვან სამძიმარზე, ხოლო კვირას კი გასვენებაზე ვიქნებიო. მართლაც, ჩამოვიდა შაბათს, მაგრამ ისეთი თოვა და ქარი ატყდა, რომ მანქანა ძლივს ამოვიყვანეთ ჩვენი უბნიდან და დავაყენეთ ზემო უბანში, ხვალ ადრე წავიდეთ და მერე იქიდან წავალ თბილისშიო. ასეც მოვიქცით, ადრე წავედით ჭიათურაში, მაგრამ გზა ისეთი მოყინული იყო, რომ შუქრუთში ვერა და ვერ გავაღწიეთ, ვერ ჩავედით ჭიათურაში, არადა, როგორ მინდოდა უკანასკნელად გამოვმშვიდობებოდი ჩემს გოგის, უკანასკნელად მეთქვა მადლობა მისთვის და სახალხოდ მეღიარებინა მისი ღვაწლი და ადამიანობა ყველას მიმართ. ვერ შევძელი... ვერ ვნახე ბოლო მომენტში და იქნებ ეს უკეთესიც კია, რადგან მისი ცოცხალი სახე დამრჩა მეხსიერებაში და ღვსაც ცოცხალი მგონია.

ნოე ასანიძე ძალიან ახლობელი იყო ჩემთვის და თანაც მამაჩემის ნათლული. მე, პირადად, ნოესთანაც და მის ოჯახთანაც ისე ვიყავი და ვარ, როგორც უახლოესი ნათესავი.

როდესაც სულიერად ძალიან მიჭირდა, ორი ავადმყოფი მყავდა სახლში და გარეთაც ვერ გამოვდიოდი, ნოე ხშირად მაკითხავდა, მამხნევებდა და ავადმყოფებსაც ესაუბრებოდა ხოლმე. როცა დოღო და ღელაჩემიც დაიღუპნენ და სულ მარგო დაერჩი სახლში, სწორედ ნოე იყო ის ადამიანი, რომელიც ჩემთან მოდიოდა და მარგოობას არ მაგრძნობინებდა. დაესხდებოდით, თან ესვამდით ნელ-ნელა და თან ესაუბრობდით. ისე შევეჩვიე ნოეს მოსვლას და მასთან საუბარს, რომ თუ ორი-სამი დღე დააგვიანდებოდა მოსვლა, მაშინვე წერილს გავეუგზავნიდი ხოლმე: პლაგონიჩ! მე იმავე მისამართზე ვცხოვრობ და რაგომ არ მოდიხარ-მეთქი. ისიც მაშინვე სიცილით გაჩნდებოდა: მაინც სულ შენთანა ვარ და აღი ბარემ საბჭოში, შენთან ჩამწერეო. თუ სახლში რამე მქონდა გასაკეთებელი, ყველაფერს დაუბარებლად და ხალისით მიკეთებდა. ხელიდან ყველაფერი გამოსდიოდა, განსაკუთრებით საღურგლო სამუშაო.

2002 წლის დეკემბერში მისი შვილის, ღურმიშხანის მანქანით ჭიათურაში ჩავედი. მე თბილისში ვაპირებდი წასვლას, ნოეს კი ჭიათურაში ჰქონდა საქმე. დავემშვიდობეთ ერთმანეთს და ეუსურვეთ ბელნიერი ახალი წლის დადგომა. დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ თბილისში მირეკავს მისი ერთ-ერთი შვილიშვილი და მეუბნება, ნოე ბაბუა გარდაიცვალაო. მოულოდნელი იყო ჩემთვის ეს ამბავი. თურმე სახლის კიბებზე დამგვრეულა და დიდხანს აღარ უტოცხლია. ძალიან ჩამწყევიგა გული მისმა ასე უეცარმა წასვლამ ამ ქვეყნიდან.

მერაბ ვარდანაშვილი, ანუ მერაბ წყნეთელი, როგორც მოფერებით ექმახდით, დიდებული ქართველი და დიდებული ვაჟკაცი, ჩემი შვილის განუყრელი მეგობარი იყო. ძალიან მიყვარს ჩემი შვილის მეგობრები, მერაბი კი მათგან გამორჩეულად მიყვარდა. მე მას მეგობრად კი არა, ბურიკოს ძმად ვთვლიდი. ერთად დაამთავრეს უმაღლესი სასწავლებელი და ბოლომდე შეინარჩუნეს ერთმანეთის სიყვარული და მეგობრობა. მერაბს ისე უყვარდა ბურიკო, რომ ვაჟი მოუნათლა და ნათლიმამობით კიდევ უფრო განამტკიცა მეგობრობა. ხშირად ვიყავით ერთად, თბილისში თუ სოფელში, ერ-

თად ყოფნა ჩვენთვის ზეიმი იყო. სოფლად რომ გვესტუმრებოდა, ვერ ვაჩერებდით, სულ ცდილობდა, რამეში მოგვხმარებოდა. ჩვენც გვიყვარდა და იმასაც ძალიან ვუყვარდით. ახლაც თითქოს ყურში მესმის მისი სიტყვები: – იაგო ბიძია, ძალიან მიყვარხარო. ბოლოს უკურნებელი სენი შეეყარა და მისი გადარჩენის არანაირი შანსი აღარ იყო. ამას რომ ხედავდა დედამისი, საწყალი ნაგალია, პირს აღარაფერს აკარებდა, მე მერაბიზე ადრე უნდა მოვეკედო და მართლაც, მერაბის დაღუპვამდე ხუთი დღით ადრე გარდაიცვალა. მერაბის მამამ, ომგამოვლილმა ლომკაცმა, ალექსი ვარდანაშვილმა, სამ თვეზე მეტს ვერ გაუძლო დარდს და ისიც თავის საფიქრარ ცოლ-შვილს შეუერთდა. მერაბს დარჩა საყვარელი მეუღლე მზია, რომელიც ბოლო წუთებამდე თავგანწირვით იბრძოდა და ყველაფერს აკეთებდა მეუღლის გადასარჩენად, ბოლომდე ღირსეულად ემსახურა დედამთილ-მამამთილს და დღესაც ღირსეულად ზრდის ორ შვილს – გიორგი და ნაგალია ვარდანაშვილებს.

იგყვიან ხოლმე, სადღეგრძელოში მიცვალებულთა სახელები არ უნდა ჩამოთვალო, თორემ ვინმე გამოგრჩება და მის ჭირისუფალს გული ეტკინებაო, არა, ყველას დაღუპვა ძალიან განვიცადე, მაგრამ ეს სახელები იმიტომ აღვნიშნე, რომ მათ ყველაზე უფრო ხშირად ეხედებოდი, ყველაზე უფრო ხშირად ვსაუბრობდი მათთან და ახლა რომ ველარ ვხედავ, უფრო განვიცდი მათ გარეშე ყოფნასა და მარგოობას, ასე რომ, ისინი მოაკლდნენ არა მარგო თვალს, არამედ გულსაც.

რაც შეეხება ჩემი ცხოვრების მიზანს, იგი ძირითადად ერთი იყო: მიწოდდა სასახელოდ აღმებარდა ჩემი მეუღლეების დანაგოვარი შვილები და ცხოვრებაში გამეგრძელებინა მათი სახელები, რათა ისინი მუდამ ყოფილიყვნენ ხსენებაში. ღმერთს ვეხვეწებოდი, რომ ნანასაც და ქეთინოსაც პირველი შვილები ქალიშვილები ჰყოლოდათ, რათა თინასა და ჯანას სახელები დამერქმია. მაღლობა ღმერთს და დიდი მაღლობა ჩემს სიძეებს – ჯემალ სამხარაძესა და რუსლან გაბარაევს, რომ ხელი არ შეუშლიათ ამ ჩემი სურვილის აღსრულებაში. რაც შეეხება ჩემს ფისოს (ჯანას), ის ხომ თინათინ კიკნაძის გაბრდილია, დოდოს ის ხომ მეოთხე შვილად ჰყავდა და ამიტომ გულით მიწოდდა,

ჩემს ფისოსაც პირველი გოგო გასჩენოდა, რათა თინათინი დაერქვა. აქაც დიდი მადლობა ეკუთვნის ჩემს სიძეს, რამაზ კიპაროიძეს, რადგან დიდი ენთუზიაზმით შეასრულა ჩემი ეს სურვილი და შეიღს თინათინი დაარქვა. ასე რომ, ამჟამად მე მყავს: თინა, ჟანა და თინათინი, და ამით მცირეოდენი ვალი მაინც მოვიხადე ჩემი მეუღლეების წინაშე.

რაც შეეხება ჩემს სახელს, მე არავის ვაუბლებულებ, თავის შეიღს დაარქვას ჩემი სახელი, რადგან ზოგს შეიძლება არ მოსწონდეს, მაგრამ მინდა იცოდეს ყველამ, რომ სახელი კი არ ამშვენებს ადამიანს, ადამიანი ამშვენებს სახელს.

დაბოლოს, მომავალს მაინც იმედით ვუყურებ. მიხარია, რომ ამდენი ტანჯვის მერე სიბერეში მაინც ვარ ბედნიერი, სამჯერ დაობლებულ ნანას ბოლოს მაინც გაუმართლა: ჰყავს კარგი ქმარ-შვილი და კარგი სიძეები, კარგი შვილიშვილები და კარგად მოწყობილი ოჯახი. ვაჟიშვილი, კობა, ჯერჯერობით დასაოჯახებელია და ყველას ნატვრაა, ოჯახში კარგი რძალი შეუვიდეთ, რომ სიბერის წლები ტკილად გაატარონ. ქეთინოს ჰყავს ძალიან კარგი შვილი, კარგი სიძე და, რაც მთავარია, კარგი შვილიშვილები.

რაც შეეხება ჩემს ბურიკოს, ბოლოს და ბოლოს, იმანაც მიაგნო შესაფერის მეუღლეს, რომელიც ყველა ჩვენგანის სული და გულია. მე მას არა რძლად, არამედ მესამე ქალიშვილად ვთვლი და შვილივით მიყვარს. ჩემი ირინა და ჩემი ბურიკო მიზრდიან კარგ ვაჟკაცს, პატარა ბურიკოს და ვიმედოვნებ, რომ იგი გაამრავლებს და გაამდიდრებს ასანიძეების ოჯახის გენეალოგიას. ჩემი შვილიშვილი ბურაბი ჯერჯერობით უნივერსიტეტის სტუდენტია და წარჩინებით სწავლობს.

უნდა აღვნიშნო ის დიდი სიხარულიც, რომ დღესაც გვერდში მიდგანან ძველი მეგობრები, ჩემი სტუდენტობისდროინდელი მეგობარი – გიორგი წერეთელი და ჩემი და დოდოს საერთო მეგობარი – ანზორ მიროგაძე. ისინი ჩემთან ყოველთვის ახლოს იყვნენ და გვერდით მედგნენ ჭირშიც და ლხინშიც. ისინი ისე მიყვარს და ისე მივდივარ მათ ოჯახში, როგორც საკუთარი ძმის ოჯახში.

ბედნიერებაა, როცა ადამიანი გიყვარს, როცა საერთოდ სიყვარულის ნიჭი გაგაჩნია. მე მიყვარს ჩემი ქვეყანა, ჩემი

ხალხი, ჩემი შთამომავლობა, ჩემი მეგობრები, ყველა ჩემი ახლობელი და ნათესავი, თუმცა ბედნიერებასაც ისე უნდა მოვლა, როგორც მცენარეს. ღმერთმა ქნას, არავის მოკლებოდეს საამისო „მზე“ და „წყალი“.

ამით ვამთავრებ ჩემი მოგონებების წერასაც და მის ბოლოსიგყვობასაც. დაე, იცოდნენ ჩემმა შთამომავლებმა, თუ რამდენი განჯვა და შრომა გამოვიარე იმისათვის, რომ ისინი საბოლოოდ ბედნიერები ყოფილიყვნენ. ამის შემდეგ თუ ვინმემ მკითხა, რას ვაპირებ აწი, პასუხს მურმან ლებანიძის სიტყვებით გავცემ:

„შენ მეკითხები: რას ვაპირებ აწი და აწი!

რას შეიძლება აპირებდეს ჩემი ხნის კაცი?!

ვაპირებ იმას, რაშიც შაურს არავინ გიხდის:

კოხტად, ლამაზად დაბერებას, ლამაზად სიკვდილს!

შენ რა, საერთოდ მეკითხები, გავიგო ასე,

თუ ყოველ დღიურს რას ვაპირებ, დაეუშვათ, ხეალ-მეგ?!

თუ აგრეა და ჩაგარებას ყველა ღეკემბრის,

თოვლი მიყვარს და ჩამოთოვოს მთები ეგების...

ველი ფანჯრების ამოგმანვას თოვლით და ჭირხლით,

განვაგრძო ჩემი მოწყენილი „ოთახის ციკლი“.

20554260

որն զբաղւում էր զայն թէ ինչպէս խառնել
լիւր, ժառանգութիւն. որոնք լաւագոյն էին ծառայելու
Մեծ Բրիտանիայի և Միջին Արեւելոյն և Լատին
Ամերիկայի մէջ, ինչպէս զբաղւում էին զարգացնելու
արտադրութիւնը, ծառայելու ինքնին և Եւրոպայի
մէջ և Եւրոպայի ժողովրդին շահութիւն, ժառանգութիւն,
որոնք ինքնին զբաղւում էին զարգացնելու զայն
շահութիւնը, զարգացնելու էին. Եւրոպայի մէջ և
էն ինքնին զարգացնելու զարգացնելու, զարգացնելու,
որոնք էին ինքնին խառնելու, էին զարգացնելու
միջինին շահութիւն, լաւագոյն, զարգացնելու և խառնելու
զարգացնելու զարգացնելու և խառնելու: - Եւրոպայի
լաւագոյն էին ինքնին խառնելու խառնելու
և որոնք զարգացնելու էին ինքնին, որոնք ինքնին
զարգացնելու էին ինքնին խառնելու, որոնք
որոնք զարգացնելու խառնելու խառնելու, որոնք
որոնք զարգացնելու խառնելու խառնելու,
որոնք զարգացնելու խառնելու խառնելու.

էն ինքնին խառնելու խառնելու խառնելու.

գործիչները ձեռն չհանեցին, որովհետև ժողովուրդը
մոլորած էր: Երբ զենքերից 5 ÷ 7 հազար
հոգիներ հեռացան, ապա մնացին միայն 10-
12 հազար զինվորներ, որոնք հարկադրված
էին զենքից հեռանալ: Երբ զենքերից հեռացան
հինգ ժողովուրդի զինվորները, ապա մնացին
միայն 10-12 հազար զինվորներ, որոնք հարկադրված
էին զենքից հեռանալ: Երբ զենքերից հեռացան
հինգ ժողովուրդի զինվորները, ապա մնացին
միայն 10-12 հազար զինվորներ, որոնք հարկադրված
էին զենքից հեռանալ:

Երբ! Երբ ժողովուրդից հեռացան 10-12 հազար
զինվորներ, ապա մնացին միայն 10-12 հազար
զինվորներ, որոնք հարկադրված էին զենքից
հեռանալ: Երբ զենքերից հեռացան հինգ ժողովուրդի
զինվորները, ապա մնացին միայն 10-12 հազար
զինվորներ, որոնք հարկադրված էին զենքից
հեռանալ:

Երբ զենքերից հեռացան հինգ ժողովուրդի
զինվորները, ապա մնացին միայն 10-12 հազար
զինվորներ, որոնք հարկադրված էին զենքից
հեռանալ: Երբ զենքերից հեռացան հինգ ժողովուրդի
զինվորները, ապա մնացին միայն 10-12 հազար
զինվորներ, որոնք հարկադրված էին զենքից
հեռանալ: Երբ զենքերից հեռացան հինգ ժողովուրդի
զինվորները, ապա մնացին միայն 10-12 հազար
զինվորներ, որոնք հարկադրված էին զենքից
հեռանալ: